

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Головний редактор:

Наумкіна С. М. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Члени редакційної колегії:

Музиченко Г. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Маслов Ю. К. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри філософії, історії та політології, Одеський національний економічний університет

Польовий М. А. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та державного управління, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Рудольф Кухарчик – декан факультету міжнародних відносин, Економічний університет в Братиславі
Ондрей Філіпець – Університет Палацького, Оломоуц (Чеська Республіка)

Долженков О. О. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Ростецька С. І. – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Гедікова Н. П. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Дунаєва Л. М. – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології та соціальної роботи, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Проноза І. І. – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Щедрова Г. П. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та міжнародних відносин, Університет імені Альфреда Нобеля

Монолатій І. С. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Арабаджієв Д. Ю. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри загальноправових дисциплін, Національний університет «Запорізька політехніка»

Аміран Хевцуріані – PhD у сфері міжнародних відносин, професор факультету права та міжнародних відносин, Грузинський технічний університет (Грузія)

Еліот Долан Еванс – доктор філософії, Університет Монаша (Австралія)

Науковий журнал «Politicus» внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з політичних наук (спеціальність: 052. Політологія) відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, протокол № 8 від 23 лютого 2023 року**

Офіційний сайт видання: www.politicus.od.ua

Науковий журнал «Політикус» зареєстровано Міністерством юстиції України (Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія KB № 21499-11299P від 18.08.2015 р.)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ**Бакланова Н. М., Михайліченко А. Р.**

Політична пропаганда як один із найефективніших засобів формування громадської думки..... 7

Дем'янчук О. П., Андрієнко Н. В.

Перехід від інкрементальної до неінкрементальної стратегії у процесі ратифікації Україною Стамбульської конвенції..... 12

Димова О. В.

Трансформація соціальних інститутів України як механізм раціоналізації парадигми соціальної справедливості..... 18

Ліпар Ю. Ю.

Сутність і рамки громадянського суспільства в умовах демократії: теоретичний вимір та систематизація..... 24

Мота М. Б.

Big Data як інструмент впливу на політику і вибори: випадок «Cambridge Analytica» в США..... 31

Наумкіна С. М., Каменчук Т. О.

Сучасний світопорядок в системі політичних відносин..... 37

Теремко В. В.

Проблеми діяльності політичних партій в умовах воєнного стану в Україні..... 41

Хмельников А. О.

Соціальний діалог як чинник розвитку сучасного локального політичного менеджменту..... 46

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ**Денисюк А. В.**

Політичний діалог в сучасний умовах: політико-культурний аспект 51

Дорошенко Я. О.

Виклики для жіночих організацій громадянського суспільства України під час повномасштабного вторгнення Росії..... 58

Хорошилов О. Ю.

Естетичні засоби легітимації тоталітарних та неототалітарних політичних режимів..... 66

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**Гольцов А. Г.**

Геостратегія держави: прикладний вимір..... 72

Дудко І. Д., Погорєлова І. С.

Статус головного союзника США поза НАТО: міжнародно-політична суб'єктність, оцінки, перспективність для України..... 78

Зінько І. З.

Сучасна діаспорна політика Румунії, Болгарії та Молдови..... 87

Кокорєв О. В. Свобода слова та діяльності медіа в державах Балтії.....	96
Коцур В. В. Угорський вплив на національну ідентичність населення Закарпаття.....	101
Ліпкан В. А. Наративний аналіз виступів керівників п'ятого покоління КНР: на прикладі Цінь Гана.....	110
Озернюк Г. В., Мельник Ю. П. Китай в міжнародних економічних організаціях АТР.....	119
Стецюк Н. М., Бойчук О. І. Westbindung чи Ostpolitik: Росія в зовнішньополітичних орієнтирах Федеративної Республіки Німеччина.....	125
Тихоненко І. В. Допомога Україні як інструмент позиціонування США на міжнародній арені.....	136

РОЗДІЛ 4. ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

Кічера Н. М. Нормативно-правові механізми суспільної інтеграції ромської етнічної громади в Словацькій Республіці: досвід для України.....	142
---	------------

CONTENTS

SECTION 1. POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES

Baklanova N. M., Mykhailichenko A. R. Political propaganda is one of the most effective means of formation civil thought.....	7
Demyanchuk O. P., Andriienko N. V. Shifting from incremental to non-incremental strategies in ratifying the Istanbul convention by Ukraine.....	12
Dymova O. V. Transformation of social institutions of Ukraine as a mechanism of the rationalization of the paradigm of social justice.....	18
Lipar Yu. Yu. Essence and framework of civil society in the conditions of democracy: theoretical dimension and systematization.....	24
Mota M. B. Big Data as a tool to influence politics and elections: the case of “Cambridge Analytica” in the USA.....	31
Naumkina S. M., Kamenchuk T. O. Modern world order in the system of political relations.....	37
Teremko V. V. Problems of the activity of political parties in the conditions of martial law in Ukraine.....	41
Khmelnikov A. O. Social dialogue as a factor in the development of modern local political management.....	46

SECTION 2. POLITICAL CULTURE AND IDEOLOGY

Denysiuk A. V. Political dialogue in modern conditions: political and cultural aspect.....	51
Doroshenko Ya. O. Challenges for Ukrainian women civil society organizations during Russia’s war in Ukraine.....	58
Khoroshylov O. Yu. Aesthetic means of legitimation of totalitarian and neo-totalitarian political regimes.....	66

SECTION 3. POLITICAL PROBLEMS OF THE INTERNATIONAL SYSTEMS

Goltsov A. H. Geostrategy of the state: applied dimension.....	72
Dudko I. D., Pohorielova I. S. Status of the main US ally outside NATO: international political subjectivity, assessments, prospects for Ukraine.....	78
Zinko I. Z. Current diaspora policy in Romania, Bulgaria and Moldova.....	87
Kokoriev O. V. Freedom of speech and mass media activities in Baltic States.....	96

Kotsur V. V. Hungarian influence on the national identity of the population of Transcarpathia.....	101
Lipkan V. A. Narrative analysis of speeches of the PRC'S fifth-generation leaders: the case of Qin Gang.....	110
Ozerniuk H. V., Melnyk Yu. P. China in the international economic organizations of the APR.....	119
Stetsiuk N. M., Boichuk O. I. Westbindung or Ostpolitik: Russia in the foreign policy orientation of the Federal Republic of Germany.....	125
Тухоненко І. В. The assistance to Ukraine as a tool for the US positioning in international arena.....	136

SECTION 4. ETHNO-POLITICAL SCIENCE AND ETHNO-STATE STUDIES

Kichera N. M. Regulatory and legal mechanisms of social integration of the roma ethnic community in the Slovak Republic: experience for Ukraine.....	142
---	------------

РОЗДІЛ 1. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Бакланова Наталія Михайлівна
Михайліченко Анастасія Русланівна

Політична пропаганда як один із найефективніших засобів формування громадської думки

УДК 316.658.2:32-043.2](045)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-1.1>

Бакланова Наталія Михайлівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
та права
Національного університету
«Одеська політехніка»
просп. Шевченка, 1, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-9286-2593

Михайліченко Анастасія Русланівна
здобувачка вищої освіти IV курсу
Національного університету
«Одеська політехніка»
просп. Шевченка, 1, Одеса, Україна
ORCID: 0009-0008-0033-5384

Питання пропаганди набуло найбільшої актуальності у наш час, особливо, коли мова йде про Україну сьогодні. Все це зумовлено тим, що громадська думка посідає важливе місце у становленні та розвитку європейської політичної системи. Тому з'являється необхідність в пошуках засобів впливу на цю думку. Одним із інструментів впливу є пропаганда, але якщо розглядати детально, то саме політична пропаганда, як інструменту впливу на людей, що набуває загострення в період війни. Щодо методології та результативності дослідження, то в статті розглянуто поняття політичної пропаганди, як ефективного засобу впливу на формування громадської думки. Наведено приклади позитивного та негативного забарвлення політичної пропаганди. Новизна та практичне значення наукового дослідження полягає в аналізі прикладів політичної пропаганди. Зауважимо, що пропаганда впливає на формування громадської думки, яка в свою чергу впливає на взаємодію влади та суспільства, має значення у процесі державного управління, відіграє важливу роль у виборчих кампаніях. Можемо зробити висновок, що будь-хто підпадає під когортку людей, на яку намагаються вплинути. В той же час пропаганда може мати, як позитивне, та і негативне забарвлення. Все залежить від остаточної мети того, хто використовує такий вид взаємодії з громадськістю. Сутність політичної пропаганди розкривають мета, характер та способи її реалізації. Але будь-яка пропаганда є своєрідною маніпуляцією думками або способом підштовхнути до певних дій задля реалізації запланованих політичних інтересів. Політична пропаганда існує незалежно від режиму влади. А постійна інформатизація суспільства призводить до того, що політична пропаганда розвивається і використовує найрізноманітніші можливості. Подальшого дослідження потребує комплексне наукове осмислення політичної пропаганди та аналіз її впливу в сучасному світі.

Ключові слова: пропаганда, громадська думка, політична пропаганда, політична реклама, мотивація, маніпуляція, політична свідомість.

Вступ. Питання пропаганди набуло найбільшої актуальності у наш час, особливо, якщо мова йде про Україну сьогодні. Наразі люди гостро реагують на будь-яку інформацію, яку висвітлюють ЗМІ.

Крім цього, ми можемо спостерігати за яскравими прикладами людей, які довіряють лише одному джерелу інформації і не вміють її обробляти: аналізуючи та пропустивши почуте через справжнє «сито правди».

Якщо перед вами людина, яка постійно повторює про те, що новини на неї не впливають, бо вона вміє їх аналізувати, то будьте певні, що це брехня. Достатньо тільки послухати співрозмовника і почути перелік джерел, де взято інформацію, а далі ви знайдете безліч фраз чи абзаців, які вам будуть переказувати, стверджуючи, що це лише їх думка, а не з телевізора чи мережі Інтернет.

Тобто, громадська думка посідає важливе місце у становленні та розвитку європейської політичної системи. Тому, з'являється необхідність в пошуках засобів впливу на цю думку. Одним із інструментів впливу є пропаганда, але якщо розглядати детально, то саме політична пропаганда.

Особливої актуальності дослідження політичної пропаганди, як інструменту впливу, набуло декілька років тому. Адже Україна, під час становлення демократичних інституцій, зазнала у 2014 році воєнної агресії й анексії, що в майбутньому призвело до повномасштабного вторгнення.

Саме тому, **метою** статті є проблема використання політичної пропаганди, як інструменту впливу на людей, що набуває загострення в період війни.

Методи дослідження. Дослідження політичної пропаганди обумовило застосування як загальнонаукових методів пізнання (індукція і дедукція, аналіз і синтез, порівняння й аналогія, узагальнення й абстрагування), так і спеціальних методичних підходів. Саме порівняльний метод дозволив визначити особливості політичної пропаганди як одного із найефективніших засобів формування громадської думки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Неможливо перерахувати всі джерела, які висвітлюють питання пропаганди в сучасному світі, але більшість таких джерел іноземні. Унікальну роль пропаганди в здобутті та утриманні влади дослі-

джували теоретики пропаганди, такі як: Г. Лассвел, Ж. Елюль, Н. Хомський тощо. Питанню вивчення пропаганди, як інструменту впливу на формування і становлення громадської думки присвячено праці Г. Блумера та В. Ліппмана. Українські дослідники ще недостатньо вивчили проблематику політичної пропаганди та сфери її впливу. Також недостатньо уваги приділено окремо проблемі впливу політичної пропаганди на світогляд, особливо в останній час. Адже, як зазначає Георгій Почепцов [1], ця «гібридна війна» має потужну інформаційну складову частину.

Результати. На сьогодні пропаганда наявна у всіх сферах людської життєдіяльності. Наразі пропаганді надають лише негативного відтінку через її зв'язок з тоталітарним режимом та прагненням диктаторів прийти до влади. Але слово «пропаганда» має латинське походження і дослівно означає «щось, що підлягає поширенню». За своєю етимологією пропаганда має не лише негативне забарвлення, а й позитивне.

Пропаганда на початку взагалі була нейтральною та використовувалася загалом доброзичливо і без будь-якої шкоди. Більше того, пропаганда формувала громадську думку в Сполучених Штатах протягом ХХ століття. Тобто, її застосовували для зв'язку з громадськістю. Така пропаганда виконувала виховну, мотиваційну, інформаційну та роз'яснювальну функції у суспільстві, а отже не переслідувала маніпулятивних цілей. Тому що, зв'язок з громадськістю – це діяльність, що спрямована на досягнення взаєморозуміння та згоди між людьми, групами, націями, коли все базується на основі цілеспрямованого формування громадської думки та управління нею.

Доречно згадати Франкліна Рузвельта, американського політика та 32-го президента США, на долю якого випала гостра необхідність вивести країну з «великої депресії». Було створено серію з 30 вечірніх радіопередач, де Ф. Рузвельт говорив у неофіційному стилі з мільйонами американців про все, що відбувалося в країні. Радіопередачі мали назву «Бесіди біля каміна» і допомагали президентові розвіювати чутки і пояснювати свою політику. Ці зустрічі, в першу чергу, спрямовувалися на створення і підтримку доброзичливих стосунків і взаєморозуміння народу з владою. Таким чином, він намагався передати частинку впевненості в собі мільйонам американців, відновити громадську довіру та надію на те, що країна подолає кризу. Такий різновид зв'язку з громадськістю несе лише позитивний сенс і використовується з метою надихнути, вмотивувати, об'єднати або ж просто зарядити до роботи. Отже, якщо перед нами демократична держава, то вона може використовувати позитивну пропаганду для підняття духу своїх громадян, але після Другої світової війни ситуація змі-

нюється і часто використовується різновид пропаганди, який несе виключно негативу мету.

Широкого розголосу пропаганда набула в ХХ столітті, коли з'явилася диктатура. Якщо заглянути в історію, то в СРСР існував цілий відділ агітації та пропаганди при ЦК КПРС. Це був окремий відділ, який постійно намагалися перейменувати, щоб уникнути слова «пропаганда». Незважаючи на це, й досі важко пояснити, що ж таке пропаганда. Завжди виникають труднощі у визначенні пропаганди та її негативного значення.

Для нас доречним є визначення американського політолога, Гарольда Лассвела, який велику частину праць присвятив вивченню явища пропаганди і в одній зі своїх книг зазначав, що «пропаганда – це вираження думки або дії, свідомо спрямоване індивідом або групою з метою впливу на думку або дії іншого індивіда або групи з визначеною кінцевою метою за допомогою маніпуляції» [2].

Раніше пропаганда була серед людей усною, тобто переконання і думки звучали на площах від людини, яка намагалася маніпулювати думками інших. Згодом, з'являється друк і тому впливати стає легше. Можемо зробити висновок, що з постійною появою радіо, телебачення, мережі Інтернет, пропаганда набуває великих масштабів і проявляється не лише у створенні плакатів чи усній розмові, а й впливає на нас через новини, мистецтво, літературу, кіно, освіту, науку та релігію.

Існує розподіл пропаганди на види, який зробив історик Збинець Земан [3]:

- біла (без приховання мети та джерела інформації);
- сіра (мета та джерела інформації можуть бути неоднозначними, або взагалі прихованими);
- чорна (подається фальшива інформація).

Після запропонованого розподілу пропаганди на види доречно навести приклад. Слід звернути увагу, який саме вид пропаганди використовує країна-агресорка проти української держави, щоб продовжувати війну. Коли було проголошено Незалежність України, російську пропаганду можна було віднести до сірого виду. Тобто, пропаганда виконувала свої завдання (основне – вплив та нав'язування потрібної думки), а от джерела цієї пропаганди, як і кінцеву мету, було приховано. Ситуація змінилася, коли в Україні відбулися політичні та суспільні зміни, а саме після Революції гідності (листопад 2013 – лютий 2014). Пропаганда набула нового характеру і її вже можна віднести до третього виду – чорна. Особливістю якої є створення та розповсюдження рейкової інформації.

Стратегію пропаганди загалом і політичної зокрема, можемо прослідкувати та зрозуміти: після аналізу аудиторії впливу, продумують план та обирають, кого висунути пропагандистом. Спочатку політична пропаганда, яка націлена на кон-

кретну аудиторію, розповсюджується серед малої групи людей, які піддалися впливу. Далі ця ж пропаганда розповсюджується в маси, що доходить до масштабів країни, а в окремих випадках, навіть, виходить за її кордони.

Щодо війни в Україні, то й зараз активно працює пропаганда, саме політична. Засоби масової інформації та мережа Інтернет наповнена хештегами (Мітка, яка складається із символу # та ключового слова чи словосполучення. Хештег поєднує тематично пов'язані публікації та допомагає швидше знаходити потрібну інформацію.) #Ukrainewar чи #Ukrainewar2022, після прочитання хештегу виникають питання: «Це війна лише України? Україна воює сама з собою? Україна сама на себе напала?». На питання відповідаємо – ні! А значить і популярний хештег слід замінити на #Russia-Ukraine war, для того, щоб було зрозумілим, яка саме країна розпочала цю війну.

Як бачимо, це є доказом, що пропаганда завжди має свої правила і слідує ним. Подібні правила пропаганди виділяв Вільям Бідл у 1931 році [4]:

- не дискутувати, а спиратися на емоції;
- сформувані чіткий поділ на «вони» та «ми»;
- працювати як з окремою людиною, так і з групою;
- приховати, наскільки це можливо, пропагандиста.

З появою мережі Інтернет, пропаганда теж зазнала змін, саме тому виникає необхідність звернути увагу на принципи пропаганди, які виділив Рене Гоббс:

- активує сильні емоції;
- спрощує інформацію до мінімуму;
- апелює до страхів, надії, мрії цільової аудиторії;
- виконує атаку на опонента.

Зауважимо, що принципи пропаганди наштовхують на неабиякий інтерес до політичної пропаганди. Бо саме через політику найлегше навести приклади та продемонструвати маніпуляції, що несе політична пропаганда.

Якщо ви маєте на меті зрозуміти принципи політичної пропаганди, достатньо знову повернутися до аналізу, як працює російська пропаганда останні роки. Саме інформація сьогодні найголовніша зброя, якою користується Росія у війні проти України. Згадайте тільки переконання про наступ НАТО з боку України, про бандерівців (які знаходяться при владі в Україні), про нацистів, які є противниками російської мови і виступають за заборону російськомовним громадянам її використовувати. Вищезазначені пропагандистські закиди використовує російська влада, щоб переконати і показати своєму народові, що ведення війни в Україні є вимушеним кроком, бо інакше ніяк не можна врятувати людей. Мова є фактором, який виступає зброєю в руках пропагандиста.

Зауважимо, що, навіть засоби масової інформації, які працюють в РФ, повністю залежать від влади і контролюються нею. А це є доказом, що канали мають на меті просувати пропагандистські позиції. Подібна політична пропаганда вже довгий час впливає на росіян, іноземців та українців і, як бачимо, викликає сумніви та різні позиції відповідно до війни в Україні.

Тому що, пропаганда впливає на формування громадської думки, яка в свою чергу впливає на взаємодію влади та суспільства, має значення у процесі державного управління, відіграє важливу роль у виборчих кампаніях. Громадська думка виступає в якості дзеркала суспільно-політичних процесів, є своєрідним індикатором сприйняття громадськістю діяльності владних та політичних діячів.

Як зазначає Євген Магда [5, с. 7], «Гіпотетична поразка України може спричинити негативний вплив і справити гнітюче враження не лише на пострадянські країни, але й держави Балтії та Центральної Європи, що стали членами Європейського Союзу і НАТО. Саме послаблення цих альянсів є завданням Російської федерації». Як бачимо, в умовах війни та глобалізаційного розвитку одним із основних завдань є пошук доступних та ефективних механізмів, які допомагають сформувати громадську думку, яка б відповідала вимогам часу та сприяла вдалому політичному діалогу влади та громадянського суспільства. Пропаганда ж є одним із найефективніших засобів формування цієї думки.

Можемо прослідкувати один із зв'язків пропаганди та громадської думки. На формування та становлення громадської думки великий вплив має політична реклама, а якщо брати загалом, то мова йде саме про політичну пропаганду, без якої не обходиться жодна політична реклама чи виборча кампанія.

Вже зрозуміло, що історично так склалося, що однією із перших комунікативних технологій стала пропаганда. Широкого розголосу пропаганда дійсно набула з другої чверті ХХ століття, як інструмент тоталітарного режиму, що допомагав досягнути повного підпорядкування знання державній політиці. Але сам термін «пропаганда» походить від назви однієї служби католицької церкви, обов'язком якої було поширення віри, тобто, та ж сама пропаганда серед конкретної групи людей.

Наприклад, традиційно так склалося, що інформування виборців здійснювали агітатори – представники кандидата та партії, які ходили по вулицях «від будинку до будинку», «від дверей до дверей», а кульмінації агітаційний процес сягав у день виборів. Тоді агітація перетворювалася на «грюкання в двері», коли тих, хто попередньо пообіцяв проголосувати за ту чи іншу партію, переконують вийти і проголосувати за неї» [6, с. 19].

Це яскравий приклад застосування політичної пропаганди заради переконання. Лише в сучасному світі подібний вплив відбувається на великій дистанції, але набуває популярності та вдосконалюється відповідно до інформатизації сучасного суспільства. Отже, політична реклама виступає додатковим інструментом пропаганди, що допомагає вплинути на громадську думку, популяризує потрібні ідеї та провокує збільшення кількості прихильників думки, яку пропагують. Зауважимо, що політична реклама класифікується за спрямованістю на аудиторію, широтою охоплення аудиторії, каналами розповсюдження, цільовим призначенням. За характером політична реклама поділяється на інформативну, умовчу, порівняльну, нагадувальну тощо.

Отже, виконуючи інформаційну та пропагандистську функції, політична реклама, як інструмент пропаганди, впливає на кожну людину та здійснює вплив на стан політичної культури у суспільстві.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Підсумовуючи вищесказане, можемо зробити висновок, що будь-хто підпадає під когорту людей, на яку намагаються вплинути. Навіть, якщо ви впевнені, що вмієте аналізувати почуте чи прочитане, ви все одно займаєте сторону пропагандиста або протилежну. А далі відбувається та ж сама пропаганда (можемо віднести її до білої), тобто ви вже пропагуєте свою позицію і намагаєтеся переконати співрозмовника у правильності особистої думки. Ваш співрозмовник знає джерело інформації і мету пропаганди, тому обирає вашу сторону або протилежну.

В той же час пропаганда може мати, як позитивне, та і негативне забарвлення. Все залежить від остаточної мети того, хто використовує такий вид взаємодії з громадськістю. З одного боку, ми можемо стикнутися з мотивацією та заохоченням, а з іншого – з маніпуляцією та навіюванням конкретних пропагандистських ідей.

Сутність політичної пропаганди розкривають мета, характер та способи її реалізації. Але будь-яка пропаганда є своєрідною маніпуляцією думками або способом підштовхнути до певних дій задля реалізації запланованих політичних інтересів. Політична пропаганда існує незалежно від режиму влади. Інформатизація суспільства, в свою чергу, призводить до того, що політична пропа-

ганда розвивається і використовує найрізноманітніші можливості. А уникнути вплив пропаганди можна за рахунок розвитку політичної свідомості і культури населення, чого можна досягнути лише просвітницькою й освітянською роботою.

Потребує подальшого дослідження комплексне наукове осмислення політичної пропаганди та аналіз її впливу в сучасному світі. Особливо, цікавим буде подальше дослідження проблеми політичної пропаганди серед молоді через мережу Інтернет, блоги, популярні сайти та комп'ютерні ігри.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Почепцов Г. Гібридна війна: інформаційна складова. *Незалежний культурний часопис «І»*. URL: http://www.ji-magazine.lviv.ua/2015/Pochepcov_Gibr_vijna_inf_skladova.htm
2. Lasswell H. D. The Theory of Political Propaganda. *American Political Science Review*. 1927. № 3. P. 627–631.
3. Modern Political Propaganda: Definition, Examples & How To Spot It. *Liberties.eu*. URL: <https://www.liberties.eu/en/stories/political-propaganda/43850>
4. Огляд поняття пропаганда. *Science Direct*. URL: <https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/propaganda>
5. Магда Є. В. Гібридна війна: вижити і перемогти. Харків: Vivat, 2015. 304 с.
6. Політологічний словник: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. М. Ф. Головатого, О. В. Антонова. Київ: МАУП, 2005. 792 с.

REFERENCES:

1. Pocheptsov H. Hibrydna viina: informatsiina skladova. *Nezaleznyi kulturnyi chasopys «I»*. URL: http://www.ji-magazine.lviv.ua/2015/Pochepcov_Gibr_vijna_inf_skladova.htm
2. Lasswell H. D. (1927) The Theory of Political Propaganda. *American Political Science Review*, no. 3, pp. 627–631.
3. Modern Political Propaganda: Definition, Examples & How To Spot It. *Liberties.eu*. URL: <https://www.liberties.eu/en/stories/political-propaganda/43850>
4. Ohliad poniattia propahanda. *Science Direct*. URL: <https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/propaganda>
5. Mahda Ye. V. (2015) Hibrydna viina: vyzhyty i peremohty. Kharkiv: Vivat.
6. Holovaty M. F., Antonov O. V. (ed.) (2005) *Politolohichni slovniki: navch. posib. dlia stud. vishch. navch. zakl.* Kyiv: Maup.

Political propaganda is one of the most effective means of formation civil thought

Baklanova Nataliia Mykhailivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of International Relations and Law
Odesa Polytechnic National University
Shevchenko Ave., 1, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-9286-2593

Mykhailichenko Anastasia Ruslanivna

4th year Student
Odesa Polytechnic National University
Shevchenko Ave., 1, Odesa, Ukraine
ORCID: 0009-0008-0033-5384

Nowadays, the problem of propaganda is obtained the great relevance, particularly, when Ukraine is mentioned today. It is caused by the civil thought that has a significant part of establishment and development European political system. So, it appears the necessity to find out the means of influence to this idea. One of the most powerful tools is propaganda, but in more detailed the political propaganda is considered. The purpose of this study is to explore a problem of using political propaganda, as a tool of influence over people, that it occurs during the war period. According to the research methodology and outcome, the term of political propaganda is explored in this paper. The samples of positive and negative political propaganda are proposed. The research novelty and practical significance are connected with the analysis of political propaganda examples. Propaganda influences on the formation of political thought, which, in turn, influences on the interaction between authority and community, it has a great significance in the process of public administration, it plays a major role in election campaigns. The result indicates that anyone can be under the influence. At the same time propaganda has both positive and negative coloring. Everything depends on the final aim, who use such type of interaction with community. The purpose of this study, the character and methods of political propaganda reveal its main point. But any propaganda is a kind of thoughts manipulation or a way to encourage to certain actions for realization of well-planned political interests. Political propaganda exists independently of the authority mode. And permanent informatization of the community leads to that political propaganda develops and uses the most different possibilities. The further research is required to find out the comprehensive research understanding of political propaganda and a certain analysis of its influence in the world today.

Key words: *propaganda, civil thought, political propaganda, political advertisement, motivation, manipulation, political consciousness.*

Дем'янчук Олександр Петрович
 Андрієнко Наталія Вікторівна

Перехід від інкрементальної до неінкрементальної стратегії у процесі ратифікації Україною Стамбульської конвенції

УДК 327.477
 DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-1.2>

Дем'янчук Олександр Петрович
 доктор політичних наук,
 в. о. декана факультету соціальних наук
 і соціальних технологій
 Національного університету
 «Кієво-Могилянська Академія»
 вул. Григорія Сковороди, 2,
 Київ, Україна
 ORCID: 0000-0003-1389-1714

Андрієнко Наталія Вікторівна
 студентка магістерської програми
 з політології
 Національного університету
 «Кієво-Могилянська Академія»
 вул. Григорія Сковороди, 2,
 Київ, Україна
 ORCID: 0000-0003-3556-9478

Стаття ілюструє відмінність двох концепцій прийняття політичних рішень, інкрементальної та неінкрементальної, на прикладі ухвалення рішення про ратифікацію Україною Стамбульської конвенції. Політична наука розрізняє інкрементальну та неінкрементальну концепції прийняття політичних рішень. Дослідники часто розділяють політичні рішення, до аналізу яких їх варто застосовувати. Втім, існує клас рішень, аналіз яких потребує застосування обох концепцій, оскільки їхнє прийняття відбувалося в умовах стратегічної зміни курсу.

У 2011 році Україна стала однією з країн, що долучилися до підписання Конвенції Ради Європи про запобігання насильству проти жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Шлях від підписання до ратифікації документу тривав понад 11 років. Метою статті є виявлення можливих причин переходу від інкрементальної до неінкрементальної стратегії у процесі прийняття рішення про ратифікацію Україною Стамбульської конвенції.

З метою виявити і пояснити перехід від інкрементальної до неінкрементальної стратегії було застосовано метод аналізу подієвих даних у період з 2011 по 2022 роки, дискурс-аналіз медіа-текстів та політико-правовий метод. Основний масив даних, зокрема тексти нормативно-правових актів, було зібрано на сайті Верховної Ради України. Інформацію про перебіг політичного процесу було отримано з веб-сайту Офіційного інтернет-представництва Президента України, інтернет-ресурсів українських та закордонних ЗМІ.

Результати дослідження дозволяють стверджувати, що на зміну стратегії влади та інтенсифікацію подій щодо прийняття Стамбульської конвенції мали сукупний вплив декілька чинників зокрема зміна політичного керівництва, зростання вимог, що висуваються зацікавленими сторонами та істотні зміни в навколишньому середовищі. Концепція неінкременталізму виявилась більш дієвою в умовах неможливості узгодження діаметрально протилежних суспільних інтересів, аніж концепція інкременталізму.

Ключові слова: інкременталізм, Стамбульська конвенція, політичне рішення, івент-аналіз.

Вступ. В яких умовах чітко простежується інкременталізм в ухваленні політичних рішень? Які ситуації змушують органи ухвалення рішень проявити неінкрементальний підхід до вирішення суспільних проблем? Які з цих умов реалізувалися в Україні за часи російської агресії? Відповіді на ці питання будемо шукати на прикладі ратифікації Конвенції Ради Європи про запобігання насильству проти жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (далі – Стамбульська конвенція).

Політична наука розрізняє інкрементальну та неінкрементальну концепції прийняття політичних рішень, які зазвичай протиставляють одна одній. Дослідники часто диференціюють політичні рішення, до яких їх варто застосовувати. Втім, існує клас рішень, аналіз яких потребує застосування обох концепцій, оскільки їхнє прийняття відбувалося в умовах стратегічної зміни курсу. Серед таких рішень – ратифікація Стамбульської конвенції. У 2011 році Україна стала однією з країн, що долучилися до підписання конвенції. Шлях від підписання до ратифікації документу тривав понад 11 років.

Мета й завдання. Метою роботи є виявлення можливих причин переходу від інкрементальної до

неінкрементальної стратегії у процесі прийняття рішення про ратифікацію Україною Стамбульської конвенції. Реалізація дослідницької мети потребує вирішення таких завдань: а) проаналізувати та систематизувати теоретичні підходи до розуміння інкрементальної та неінкрементальної моделей прийняття політичних рішень; б) дослідити динаміку процесу ратифікації Стамбульської конвенції; в) виявити ймовірні чинники, що сприяли переходу від інкрементальної до неінкрементальної моделі під час ухвалення рішення.

У роботі застосовано такі методи дослідження, як івент-аналіз або аналіз подієвих даних, необхідний для дослідження динаміки прийняття політичного рішення та еволюції політичного процесу, які є важливими для подальшого аналізу; дискурс-аналіз медіа-текстів застосовується для розуміння суспільного контексту, в умовах якого приймалося політичне рішення, а також позицій акторів, які мали вплив на його прийняття; політико-правовий метод застосовується до аналізу нормативно-правових актів, а також деяких декларацій та резолюцій міжнародних організацій.

Характеристика джерельної бази. Основний масив даних, зокрема тексти нормативно-право-

вих актів, було зібрано на сайті Верховної Ради України. Інформацію про перебіг політичного процесу було отримано з веб-сайту Офіційного інтернет-представництва Президента України, інтернет-ресурсів українських та закордонних ЗМІ.

Теоретичне підґрунтя аналізу. Концепція інкременталізму увійшла у політологічний дискурс після публікації у 1959 році суперечливої і широко цитованої статті Чарльза Е. Ліндблома «The Science of Muddling Through» [9]. Ліндблом заперечував «раціонально-комплексний» підхід, який домінував на той час у державному управлінні як ідеальний метод для розробки державної політики. Цей підхід базувався на переконанні, що, розглядаючи певне політичне рішення, законотворці 1) визначають пріоритетні цінності та цілі, 2) всебічно аналізують усі наявні альтернативи та 3) обирають найкращу альтернативу з точки зору попередньо визначених цінностей та цілей. Ліндблом у свою чергу вважав, що політичні актори приймають рішення, оцінюючи лише «обмежені порівняння з тими політиками, які відносно мало відрізняються від чинної політики» [11]. Причинами цього є, по-перше, розбіжності щодо первинних цінностей та цілей політики та, по-друге, складність збору і обробки інформації для оцінки широкого кола потенційних альтернатив. Підсумовуючи, стратегія інкременталізму за Ліндбломом – це стратегія перегляду усталеної політики задля досягнення мінімально змінених цілей.

В процесі наукового розвитку концепції виникло дві основні моделі інкременталізму: роз'єданого (disjointed) інкременталізму та логічного інкременталізму. Перша була розроблена для пояснення процесу прийняття урядових рішень і є найбільш наближеною до того, що Ліндблом назвав «наукою сяк-так зробити свою справу», тоді як друга з'явилася в результаті досліджень, пов'язаних з формулюванням стратегії у великих, складних бізнес-організаціях [10].

Попри свою переконливість, концепція Ліндблома зазнала значної критики. З 1959 року концепція інкременталізму була постійним джерелом інтелектуальних дебатів серед науковців, зацікавлених у досягненні кращого розуміння процесу формування політики. Зокрема Пол Шульман зазначав, що концепція інкременталізму разом з моделлю «роздільності» поетапних державних програм з узгодженими та чітко визначеними витратами, котрі за своєю суттю є більш-менш однотипними, відволікли увагу аналітиків публічної політики від тих політичних викликів, які неможливо проаналізувати в рамках жодної з них окремо. Ці проблеми вирізняються потребою у комплексних, а не поступальних підходах до ухвалення рішень; синоптичних, а не фрагментарних перспективах та баченнях. Такі політики характеризуються неподільністю політичної прихильності та ресурсів, які вони потребують для своєї реалізації [11].

В свою чергу Джеррі Джонсон вводить в науковий дискурс поняття 'strategic drift', що на нашу думку доцільно перекласти як «стратегічна поступова зміна курсу». Саме це поняття не протиставляє інкрементальну та неінкрементальну концепції прийняття політичних рішень, а пояснює, яким чином вони взаємопов'язані. Він стверджує, що в будь-якому інкрементально-керованому курсі може настати момент, що вимагатиме певної форми неінкрементальних змін [8].

В літературі існують різні пояснення, чому неінкрементальні рішення можуть прийматися в рамках інкрементального процесу розробки політики. Пояснення лідерства (Leadership Explanation) припускає, що зміни вищих посадових осіб чи перестановки у складі команди вищого керівництва можуть призвести до прийняття важливих стратегічних рішень та зміни політики, оскільки вже сам факт таких змін означає появу нових орієнтирів, формулювання нових проблем і постановку нових питань. Теорія спекулятивного зростання (Speculative Augmentation) визначає вимоги, що висуваються зацікавленими сторонами, як прискорюючу силу для неінкрементальних змін. Теорія організаційних порогів (Organizational Thresholds) припускає, що потреба в ресурсах, необхідних для здійснення інвестицій, призводить до неінкрементальних рішень. Теорія катастроф (Catastrophe Theory) визначає істотні зміни в навколишньому середовищі як стимули для прийняття неінкрементальних рішень [10].

Стратегічна зміна курсу у процесі ратифікації Стамбульської конвенції. Від самого початку процес ратифікації Стамбульської конвенції носив інкрементальний характер. Законотворці дотримувалися стратегії перегляду усталеної політики задля досягнення мінімально змінених цілей.

7 листопада 2011 року Україна підписала Стамбульську конвенцію. 24 червня 2014 року відбулося перше засідання міжвідомчої робочої групи Стамбульської конвенції (ICIWG). Ця подія стала першим кроком, вжитим задля ратифікації Україною Стамбульської конвенції від моменту її підписання. Зустріч відбулася в Міністерстві закордонних справ України. Учасники обговорили, які акти національного законодавства потребують змін у зв'язку з ратифікацією Стамбульської конвенції. Зазначимо, що про політичний діалог на найвищому рівні тоді ще не йшлося, радше про консультації.

18 грудня 2014 року спеціальна робоча група Стамбульської конвенції (ICIWG) під егідою Міністерства соціальної політики України провела обговорення наступних кроків щодо прискорення процесу ратифікації Стамбульської конвенції за участю представників Міністерства соціальної політики, Міністерства закордонних справ, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства юстиції,

Генеральної прокуратури, Міністерства охорони здоров'я, Офісу Уповноваженого з прав людини, Державної служби статистики, Державної судової адміністрації, цивільних суспільства та міжнародних організацій.

Впродовж 2014 року жодних практичних кроків у напрямку ратифікації Стамбульської конвенції досягнуто не було. Політична система поступово оговтувалася від кризи, втім питання ще довго залишалося «не на часі». У 2015 році проводилась більш активна робота із підготовки України до ратифікації Стамбульської конвенції у рамках проекту «Запобігання та протидія насильству щодо жінок та домашньому насильству в Україні», що фінансується Шведською агенцією з міжнародного співробітництва (Sida) та виконується Радою Європи [12].

27 травня 2015 року відбулося засідання Міжвідомчої робочої групи Стамбульської конвенції (ICIWG) – спеціальної робочої групи при Міністерстві соціальної політики України, відповідальної за підготовку ратифікації Стамбульської конвенції.

2 липня 2015 року Комітет ВРУ з міжнародних справ провів круглий стіл з питань запобігання та протидії насильству щодо жінок та домашньому насильству в Україні. Ключовою темою обговорення стала ратифікація та подальша імплементація Стамбульської конвенції.

16 червня 2016 року у Верховній Раді України відбувся брифінг для ЗМІ щодо ратифікації Стамбульської конвенції, організований представниками міжфракційного об'єднання «Рівні можливості» та Ради Європи.

14 листопада 2016 року президент Петро Порошенко вніс на розгляд Верховної Ради проект закону «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами».

17 листопада 2016 року законопроект було передано на повторне перше читання, оскільки за день до того його розгляд було перенесено. За результатами розгляду його було направлено на доопрацювання попри рекомендацію профільного комітету прийняти проект закону за основу та в цілому й позитивного висновку Головного науково-експертного управління від 15 листопада 2016 року.

Відтоді законопроект «загруз» на рівні комітету. Активісти пояснювали це опором представників Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій, котрі були переконані, що ратифікація Стамбульської конвенції несе в собі серйозні ризики для традиційної сім'ї. Було прийняте неофіційне рішення про призупинення розгляду питання до моменту роз'яснення дражливих термінів Радою Європи [1]. Водночас продовжувався суспільний тиск з боку активістів і правозахисників, які вимагали ратифікації конвенції.

25 жовтня 2017 року було затверджено План заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Відповідно до пункту 22, Україна зобов'язувалась до 20 березня 2020 року забезпечити супроводження розгляду Верховною Радою проекту закону про ратифікацію Стамбульської конвенції.

7 грудня 2018 року президент Петро Порошенко закликав депутатів винести на засідання Верховної Ради питання про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству.

27 листопада 2019 року Європейський парламент у своїй резолюції закликав держави-підписантки ратифікувати Стамбульську конвенцію. Продовжувалося зіткнення різнопланових інтересів: активісти, ЄС та міжнародні організації вимагали ратифікації конвенції, в той час, як традиціоналісти та релігійні організації були проти. Втім, на той момент ніхто з груп тиску не мав суттєвої переваги.

20 травня 2019 року законопроект був знятий з розгляду, оскільки не був прийнятий у першому читанні за основу, та у зв'язку із припиненням повноважень Президента України Петра Порошенка, який і вніс цей законопроект на розгляд. Зміна президента країни, що відбувалася в цей період, могла відкрити вікно можливостей для ухвалення політичних рішень за неінкрементальним принципом, однак з низки причин це не відбулося.

Попри поступове посилення норм боротьби з домашнім насильством, що відбувалося в звичній інкрементальній манері [7], політична проблема, прямо пов'язана з євроінтеграційними перспективами України, залишалася невирішеною і 14 травня 2020 року петиція про ратифікацію Стамбульської конвенції набрала понад 25 тисяч голосів [6].

5 червня 2020 року Президент Володимир Зеленський відповів на петицію та доручив Міністерству закордонних справ України й Міністерству соціальної політики України оперативно опрацювати питання про подання пропозицій.

23 липня 2020 року віцепрем'єр-міністерка з європейської та євроатлантичної інтеграції Ольга Стефанішина повідомила, що уряд готовий внести на розгляд парламенту законопроект про ратифікацію Стамбульської конвенції.

25 листопада 2020 ЄС та Рада Європи вкотре закликали Україну без зволікань ратифікувати Стамбульську конвенцію [2].

22 січня 2020 року один із лідерів партії «Слуга народу» народний депутат Олександр Корнієнко заявив, що перспективи ратифікації Стамбульської конвенції Верховною радою є дуже слабкими [3].

24 листопада 2021 громадські активісти повторно зареєстрували петицію з закликом ратифікувати Стамбульську конвенцію. Вона так само набрала необхідні 25 тисяч голосів.

16 лютого 2022 Президент Володимир Зеленський відповів на петицію та запевнив, що внесе відповідний законопроект на розгляд парламенту, щойно Міністерство закордонних справ України доопрацює пакет документів щодо ратифікації конвенції [5].

Повномасштабне російське вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року спричинило істотні зміни в суспільно-політичному житті та розширило можливості для неінкрементального ухвалення політичних рішень.

13 червня 2022 року Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС. Ця подія, схоже, призвела до спекулятивного зростання інтенсивності ухвалення рішень, тобто вимоги, що висувуються зацікавленими сторонами, перетворились на силу, що прискорила неінкрементальні зміни. Саме цей момент є точкою стратегічної зміни курсу від інкрементального до неінкрементального підходу.

20 червня 2022 року, через більш ніж 11 років від дати підписання, Верховна рада України ухвалила Закон України від 20.06.2022 № 2319-IX «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» із заявами та застереженнями 259-ма голосами.

Вказаний Закон було прийнято зокрема відповідно до пункту 22 Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [4].

21 червня 2022 року Президент Володимир Зеленський підписав закон про ратифікацію Стамбульської конвенції. 1 листопада 2022 року Стамбульська конвенція набула чинності в Україні.

Висновки. Івент-аналіз процесу ратифікації Україною Стамбульської конвенції прямо вказує на те, що це яскравий приклад переходу від інкрементальної до неінкрементальної стратегії ухвалення політичних рішень.

За результатами реалізації дослідження ми виявили, що на зміну стратегії влади та інтенсифікацію подій щодо прийняття Стамбульської конвенції мали сукупний вплив декілька чинників зокрема зміна політичного керівництва, зростання вимог, що висувуються зацікавленими сторонами та істотні зміни в навколишньому середовищі. Концепція неінкременталізму виявилась більш дієвою в умовах неможливості узгодження діаметрально протилежних суспільних інтересів, аніж концепція інкременталізму.

Результати дослідження дають нам додаткову інформацію про те, на які чинники варто звернути

увагу під час аналізу політичних рішень, прийняття яких відбувалося протягом тривалого періоду часу, а також знання про особливості застосування обох концепцій до аналізу одного й того ж рішення. Дизайн дослідження є універсальним і може бути використаний для подальших наукових пошуків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Виртосу І. Навіщо депутати зливають Стамбульську конвенцію? | Центр прав людини ZMINA. URL: https://zmina.info/articles/navishho_deputati_zlivajut_stambulsku_konvenciju-2/.
2. Європейська правда. ЄС і Рада Європи вкотре нагадали Україні про Стамбульську конвенцію. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/11/25/7116941/>.
3. Європейська правда. У Зеленського кажуть, що перспективи ратифікації Стамбульської конвенції дуже низькі. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/01/22/7105424/>.
4. Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Постанова Каб. Міністрів України від 25.10.2017 р. № 1106 : станом на 18 верес. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-n#Text>.
5. Щодо невідкладної ратифікації Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Електрон. петиція від 24.11.2021 р. № 22/127632-еп. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/127632?fbclid=IwAR0hYf10KXS-lu13BVT2pJ4IBTSHUXNHGnDE-9ZqKBK3X-Wfl2qcMz4c3Cw>.
6. Щодо ратифікації Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Електрон. петиція від 24.02.2020 р. № 22/087528-еп. URL: https://petition.president.gov.ua/petition/87528?fbclid=IwAR3bRrdHlvjifBhXOAXDJkM6saB_xoJsN_JGqNSZl7nZoJEHeVwMODKHNOA.
7. Demianchuk O., Puhach V. Preventing and Combating Domestic Violence: Incrementalism and Interest Groups in Ukrainian Public Policy. East-West: Journal of Ukrainian Studies. 2023.
8. Johnson G. Rethinking incrementalism. Strategic Management Journal. 1988. Т. 9, № 1. С. 75–91. URL: <https://doi.org/10.1002/smj.4250090107>.
9. Lindblom C. E. The Science of “Muddling Through”. Public Administration Review. 1959. Т. 19, № 2. С. 79. URL: <https://doi.org/10.2307/973677>.
10. Rajagopalan N., Rasheed A. M. A. Incremental Models of Policy Formulation and Non-incremental Changes: Critical Review and Synthesis1. British Journal of Management. 1995. Т. 6, № 4. С. 289–302. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8551.1995.tb00101.x>.
11. Schulman P. R. Nonincremental Policy Making: Notes Toward an Alternative Paradigm. American Political Science Review. 1975. Т. 69, № 4. С. 1354–1370. URL: <https://doi.org/10.2307/1955293>.
12. Vaw&DV Project. The Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/stop-violence-against-women-ukraine/vaw-dv-project>.

REFERENCES:

1. Vyrtosu I. Navishcho deputaty zlyvaiut Stambulsku konventsiiu? [Why do MPs leak the Istanbul Convention?]. Tsentr prav liudyny ZMINA. URL: https://zmina.info/articles/navishho_deputati_zlivajut_stambulsku_konvenciju-2/ [in Ukrainian].
2. Ievropeiska pravda. YeS i Rada Yevropy vktre nahadaly Ukraini pro Stambulsku konventsiiu. [The EU and the Council of Europe have once again reminded Ukraine of the Istanbul Convention.] Yevropeiska pravda. URL: <https://www.euointegration.com.ua/news/2020/11/25/7116941/> [in Ukrainian].
3. Ievropeiska pravda. U Zelenskoho kazhut, shcho perspektyvy ratyfikatsii Stambulskoi konventsii duzhe nyzki. [Zelensky's team says that the prospects for ratification of the Istanbul Convention are very low]. Yevropeiska pravda. URL: <https://www.euointegration.com.ua/news/2020/01/22/7105424/> [in Ukrainian].
4. Pro vykonannia Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony. [On the Implementation of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand] : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 25.10.2017 No. 1106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-n#Text> [in Ukrainian].
5. Shchodo nevidkladnoi ratyfikatsii Konventsii Rady Yevropy pro zapobihannia nasylstvu stosovno zhinok i domashnomu nasylstvu ta borotbu z tsymy yavvshchamy. [On the immediate ratification of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence]: Electronic petition of 24.11.2021, No. 22/127632-ep. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/127632?fbclid=IwAR0hYfI0KXS-lu13BVT2pJ4IBTSHUxNHGnDE-9ZqKBK3X-WfI2qcMz4c3Cw> [in Ukrainian].
6. Shchodo ratyfikatsii Konventsii Rady Yevropy pro zapobihannia nasylstvu stosovno zhinok i domashnomu nasylstvu ta borotbu z tsymy yavvshchamy. [On the ratification of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence]: Electronic petition of 24.02.2020, No. 22/087528-ep. URL: https://petition.president.gov.ua/petition/87528?fbclid=IwAR3bRrdHlvjifBhXOAXDJkM6saB_xoJsN_JGqNSZI7nZoJEHeVwMODKHHOA [in Ukrainian].
7. Demianchuk O., Puhach V. (2023) Preventing and Combating Domestic Violence: Incrementalism and Interest Groups in Ukrainian Public Policy. East-West: Journal of Ukrainian Studies [in English].
8. Johnson G. (1988) Rethinking incrementalism. Strategic Management Journal, vol. 9, no. 1. P. 75–91. URL: <https://doi.org/10.1002/smj.4250090107> [in English].
9. Lindblom C. E. (1959) The Science of “Muddling Through”. Public Administration Review, vol. 19, no. 2. P. 79. URL: <https://doi.org/10.2307/973677> [in English].
10. Rajagopalan N., Rasheed A. M. A. (1995) Incremental Models of Policy Formulation and Non-incremental Changes: Critical Review and Synthesis. British Journal of Management, vol. 6, no. 4. P. 289–302. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8551.1995.tb00101.x> [in English].
11. Schulman P. R. (1975) Nonincremental Policy Making: Notes Toward an Alternative Paradigm. American Political Science Review, vol. 69, no. 4. P. 1354–1370. URL: <https://doi.org/10.2307/1955293> [in English].
12. Vaw&DV Project. The Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/stop-violence-against-women-ukraine/vaw-dv-project> [in English].

Shifting from incremental to non-incremental strategies in ratifying the Istanbul convention by Ukraine

Demyanchuk Oleksandr Petrovych

Doctor of Political Science,
Acting Dean of Social Sciences
and Social Technologies
National University of Kyiv-Mohyla
Academy
Hryhorii Skovoroda str., 2, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1389-1714

Andriienko Nataliia Viktorivna

MA Student in Political Science
National University of Kyiv-Mohyla
Academy
Hryhorii Skovoroda str., 2, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-3556-9478

This article demonstrates the difference between the two concepts of political decision-making, incremental and non-incremental, using the case of the decision to ratify the Istanbul Convention by Ukraine. Political science distinguishes between incremental and non-incremental concepts of political decision-making. Researchers often separate the political decisions to which they should be applied. However, there is a class of decisions that require the application of both concepts, as their adoption took place under the conditions of a strategic change of course.

In 2011, Ukraine joined the list of countries that have signed the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. The process from signing to ratification of the document took more than 11 years. The purpose of this article is to identify possible reasons for the transition from an incremental to a non-incremental strategy in the decision-making process on Ukraine's ratification of the Istanbul Convention. In order to identify and explain the transition from an incremental to a non-incremental strategy, the method of event data analysis in the period from 2011 to 2022, discourse analysis of media texts, and the socio-legal method were applied. The major volume of data, including the texts of legal acts, was collected from the website of the Verkhovna Rada of Ukraine. Information on the political process was obtained from the website of the official Internet office of the President of Ukraine, and the Internet resources of Ukrainian and foreign media. The results of the study suggest that the change in the government's strategy and the intensification of events related to the adoption of the Istanbul Convention were jointly influenced by several factors, including the change of political leadership, growing demands from stakeholders, and significant changes in the environment. The concept of non-incrementalism proved to be more effective in the face of the impossibility of reconciling diametrically opposed public interests than the concept of incrementalism.

Key words: incrementalism, Istanbul Convention, political decision-making, event analysis.

Димова Олена Валентинівна

Трансформація соціальних інститутів України як механізм раціоналізації парадигми соціальної справедливості

УДК 321.01

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-1.3>

Димова Олена Валентинівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри філософії
Одеського національного морського
університету
вул. Мечникова, 34, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-7695-1414

Стаття присвячена особливостям функціонування соціальних інститутів сучасної України, яка знаходиться у пошуках визначення загально прийнятої парадигми соціальної справедливості. Робиться спроба виявити таку парадигму серед низки запропонованих сучасними західними філософами, яка буде відповідати сучасним потребам й очікуванням українських громадян. Оцінюється можливість шляхів впровадження цієї парадигми за допомогою налаштованих механізмів раціоналізації соціальних ідеалів – традиційних соціальних інститутів, які й повинні забезпечити ефективні форми трансформації суспільства до постіндустріальної епохи. Аналізуються особливості визначення категорії «соціальна справедливість» через поняття свобода, рівність, користь та загальне благо у класичних й лівих лібералів, а також комунітаристів. Порівнюються засоби втілення соціальної справедливості кожного з цих ідеологічних течій через низку функцій головних суспільних інститутів – держави, економіки, релігії, нації, ідеології. Робиться спроба визначити особливості функціонування цих соціальних інститутів в сучасних складних умовах нашої держави й ступінь ефективності при переході до постіндустріальної світ-системи. За-для цього аналізуються базові постулати стекхолдерівського капіталізму й відповідність їх вітчизняній соціальній реальності. Діалектичний метод надав можливість проаналізувати різноманітні підходи до втілення справедливості у соціальну практику, а соціологічний метод допоміг з'ясувати особливості відношення українських громадян до головних суспільно-економічних та політичних інститутів. Дослідженням доведено, що ситуація війни потребує звернення до первинних функцій держави – забезпечення внутрішньої та зовнішньої безпеки, з посиленням функції соціальної відповідальності, виконання якої не може бути передано іншим соціальним інституціям. Поступово збільшується вплив інституту релігії й його екзистенційне призначення для людства, спостерігається сплеск національної свідомості за-для засад єдності й визначення власної форми державності. Найбільш проблемною формою в українському суспільстві, яке не у повному обсязі виконує своє функціональне призначення, є соціальний інститут «приватна власність», що відображає й світову тенденцію. Високий ступінь недовіри щодо інституту ідеології й системи політичних партій в українському суспільстві визначений через відсутність ефективності у вирішенні суспільних потреб й свідчить про необхідність радикальної трансформації чи ліквідації.

Ключові слова: соціальна справедливість, соціальна політика, соціальні інститути, політична еліта.

Вступ. Виклики сьогодення – це, не тільки пошуки єдиної системи цінностей в суспільстві. Не менш важливим кроком до ефективного існування будь-якого суспільства є втілення цієї системи у суспільно-політичне буття за допомогою реалізації норм й «правил гри» кожного з головних соціальних інститутів. В найскладніших умовах, у яких зараз перебуває українська держава, необхідно зосередитися на найшвидших засобах об'єднання громадян та можливості відстоювати власне бачення державності й гармонійного розвитку.

Мета та завдання. Виявити серед низки запропонованих сучасними західними філософами саме ту парадигму соціальної справедливості, яка буде відповідати сучасним потребам й очікуванням українських громадян. Пошук шляхів впровадження цієї парадигми за допомогою налаштованих механізмів раціоналізації соціальних ідеалів – соціальних інститутів, які й повинні забезпечити форми трансформації суспільства до постіндустріальної епохи.

Методи дослідження. Застосування компонентів загальнонаукової методології, зокрема – системно-аналітичного підходу, – дозволило відокремити різні підходи до концепцій справедливості в межах ліберальної та лівої доктрин та їх ступінь актуальності українському суспільстві. Аналіз ґрунтується на використанні як історичного методу, так й методів компаративного і структурно-функціонального аналізу, що надали можливості екстраполювати особливості кожного з конструктивів «соціальної справедливості» на діяльність сучасних соціальних інститутів нашого суспільства. Діалектичний метод надав можливість проаналізувати різноманітні підходи до втілення справедливості у соціальну практику, а соціологічний метод допоміг з'ясувати особливості відношення українських громадян до головних суспільно-економічних та політичних інститутів.

Ліберальна думка другої половини ХХ ст. була зосереджена навколо розгляду співвідношення свободи та рівності. Якщо за часів Французької революції зосереджувалися суто на політичній

та громадянській рівності, то з середини XIX – поглинає у проблематику рівності можливостей, яка визначала межі індивідуальної свободи за допомогою вторинного перерозподілу соціальних благ [5, С.92-93]. Пошуки раціональної дефініції свободи спиралися на розвиток «природного», «невідчуженого» права, яке, у свою чергу, набуває власних акцентів. За визначенням Лео Штрауса саме антропоцентризм Нового часу зробив «радикальну зміну моральної орієнтації, яке найбільш чітко спостерігається у факті виникнення поняття права в тій формі, в якій воно було розвинуто суспільною думкою Нового часу... досучасне мислення надавало значення обов'язкам, а права – якщо взагалі про них нагадували – розумілися тільки як вторинне від обов'язків, як спотворюють їх виконання... В Новий час ми спостерігаємо тенденцію... надати головне значення правам й розглядати обов'язки як вторинні» [14, с. 279]. Ці радикальні зміни у моральній орієнтації М.Вебер у своїй праці «Протестантська етика і дух капіталізму» визначив через зміну внутрішнього змісту головних соціальних інститутів, які й призначені були реалізовувати завдання новонародженого індустріального суспільства [1]. По-перше, вихід з-під опікуєства католицької релігійної спільноти та акцент протестантизму на індивідуальній відповідальності перед Богом за-для спроможності втілення незвичних ризикових економічних проєктів (саме тут й обґрунтовуємо недоторканість приватної власності та виводимо її з-під контролю професійних гільдій). По-друге, виведення виробничих відносин з-під духовно-релігійного контролю призводить до трансформації держави в інститут примусу (Н.Макіавеллі й Т.Гоббс з їх теоретичними обґрунтуваннями держави як надособової системи примусу) [7,3]. По-третє, поступово створюються нові соціальні інститути – ідеологія – як засіб раціонально визначити категорію соціальної справедливості й запропонувати шляхи її втілення; нація – як культурно-соціальне більш ціле явище аніж гільдія чи феодалне господарство у межах певної держави [13].

Домінування ліберальної ідеології у західній думці, особливо з 70-х рр. XX ст., призводить до раціонального обґрунтування категорії соціальної справедливості саме з цих засад. Але представники цієї системи поглядів все одно не мають єдиного погляду на ключову позицію сучасного вибору суспільства: співвідношення свободи та рівності. Наприклад, лібертаристи визначають, що цілі колективного добробуту принципово несумісні з індивідуальною свободою (Р.Нозік), а ліві ліберали, навпаки, визначають, що суспільний добробут так само потребується за-для індивідуального розвитку, як й свобода (Д.Ролз, Р.Дворкін) [4, с. 73].

Р.Нозік створює таку концепцію генезису держави, за якою сучасний варіант її виникає завдяки

конкуренції різноманітних професійних охоронних агенцій, які призначені захищати їх життя та власність. В результаті – залишається одне, найконкурентніше, яке перетворюється у «мінімальну державу». Ця форма держави розповсюджує свій захист на всіх індивідів, які проживають на цій території, незалежно від того, чи платять вони за послуги охорони, чи ні (певна система податкових надходжень забезпечує всіх). Саме така «мінімальна держава» й є дійсно справедливим утворенням. Цього достатньо – наступні дистрибуції з метою встановити економічну рівність не повинні бути втілені в державі [4, с. 73]. Р.Нозік розуміє чесність як встановлення рівної взаємодії кожного учасника з іншим у процесі вільного обміну, що є засадою за-для встановлення так званої процедурної соціальної справедливості. Таким чином, досягнення результатів цього обміну є справедливими, бо справедливою була й процедура [15].

Але для більш лівих лібералів це недостатньо. Наприклад, Д.Ролз вважає, що суспільство має певну обов'язкову базову структуру, яка розподіляє соціальні ресурси й опосередковано впливає на функціонування основних економічних та політичних інститутів (приватна власність, ринок, демократія, моногамна родина й т.ін) [11, с. 56-57]. Д.Ролз, Р.Дворкін вважають, що існують первісні блага та ресурси, які є універсальними засобами за-для індивідуальної самореалізації. Це природні блага (здібності, таланти, інший потенціал особистості); соціальні блага (прибуток, можливості, влада, багатство); певні психологічні настанови (самоповага, впевненість у правильній поведінці, психологічна комфортність від підтримки з боку соціального оточення). Й якщо перші зі визначених благ є природна лотерея, то соціальні – цілком залежать від перерозподілу соціальними інститутами. Тому втручання в перерозподіл результатів вільного обміну (який є, за думкою лівих лібералів не завжди справедливим бо фактор «природної лотереї») безпосередньо формує у суспільстві певну справедливість буття [4, с. 77].

З точки зору ускладнення соціальної реальності та людського буття, ліберальні концепції – це крок до прогресу, якісного розвитку, бо кінцева мета їх – свобода, можливість незалежності людини від панування будь-який об'єктивних обставин чи соціальних факторів. На відміну від утилітаристів, які задовольнялися забезпеченням людини «блага» (через максимізацію корисності) за-для того, щоб стверджувати, що це суспільство справедливе [4, с. 90].

Пом'якшити ситуацію зі максимізацією індивідуальної свободи в ліберальних концепціях, призначені були так звані комунітаристи (серед яких треба визначити Ч.Тейлор, М.Сендел, М.Уолцер, А.Мікінтайр) [4, с. 91]. У 80-х рр. XX ст. вони починають наполягати та первинності не індивідуаль-

ної свободи, а певним чином розуміючої спільноти (community). Вони вважають, що людина завжди є носієм певної соціальної ідентичності («самотождності»). Ця ідентичність через розуміння моєї соціальної ролі, моїх наслідуваних обов'язків, мого місця у соціальній структурі суспільства й визначає мене як мене, тобто як представника певної спільноти (родини, мешканця певного місця, нації й т.ін.) [6, с. 17-20]. За-для встановлення правильного суспільства треба виховувати у громадян певні моральні якості – чесноти. Ці чесноти стають тією структурою особистості, за допомогою якої індивід приймає вірні рішення та здійснює вірні вчинки, які відповідають потребам всього суспільства, досягненню загального блага. Таким чином, комунітаристи пов'язують функціонування справедливого соціуму не просто із можливістю отримати «індивідуальну свободу» у сенсі практично нічим не обмежених «природних» прав. Вони вважають за необхідне створювати умови індивідуального буття, які спотворюють виробництву «загального блага».

Відповідно цього й виникають різні підходи до внутрішніх функцій держави. Ліберальні погляди пропонують зосереджуватися на забезпеченні різноманітних прав індивіда, що втілюється шляхом розвинених судово-правових інститутів, які обмежуються розгалуженим приватним правом. Комунітаристи вважають за необхідне проводити державою політику «загального блага», яка повинна визначити пріоритети у концепціях людського блага та оптимальних форм соціального буття, що будуть базуватися на цих концепціях. Тому послідовники необхідності введення загального блага потребують додатковий критерій – критерій заслуг [6, с. 17-20].

Важка ситуація в Україні сьогодні свідчить про те, що перед реальною соціальною загрозою – війною – класична ліберальна концепція бачення держави програє: зосередження на забезпеченні індивідуальних прав призвело до виникнення окремої соціальної спільноти, яка зі значним економічним потенціалом та наявністю політичної влади обрала міграцію у іншу державу, ігноруючи вкрай важке становище власної нації [див. напр. 12]. Мова йде не про вимушених біженців, мова йде про чиновників та економічну еліту, яка не бажає враховувати інтереси нації та обмежувати власні потреби. З тієї точки зору позиція комунітаристів – дійсно ефективна за-для формування адекватної концепції соціальної справедливості, але цього недостатньо. Втілення концепції соціальної справедливості у практику відбувається шляхом трансформації механізмів функціонування головних соціальних інститутів. По-перше, виникає необхідність нового визначення базової категорії економічного інституту – «приватна власність». На початку 2020 року у Давосі проходив 50-й саміт

ВЕФ, на якому була розкрита тема стейкхолдера (stakeholder), за якою соціальну відповідальність Клаус Шваб запропонував перенести від держави до корпорацій, що повинні слідувати політиці придбання максимального прибутку за-для всіх учасників вільного обміну, а не тільки акціонерам [17]. За думкою К.Шваба економіка нової соціальної системи повинна керуватися величезними монополіями, а приватна власність буде відходити, її місце тепер буде займати «економіка користування» [16]. Ці висловлювання спрямовані на радикальну трансформацію внутрішнього змісту інституту «приватна власність», який індустріальною системою був визначений як недоторканий. Наступний крок – це розуміння у якому вигляді буде створюватися саме економічний інститут в державі, якщо потребується трансформація інституту власності. Більш того, якщо прийняти твердження ідеологів стейкхолдерівського капіталізму про необхідність встановлення єдиної планетарної держави зі загальним урядом, про потребу відмовитися від «темних релігійних світоглядів та етнічних вподобань..» [16], то здається, що сучасне становище основних соціальних інститутів – держави, нації, релігії, ідеології – потребують суттєвої трансформації внутрішнього змісту й, відповідно цьому – інших зовнішніх форм.

Чи потребує цього сьогоднішнє українське суспільство? Здається, громада ще може використати певні ресурси кожного зі визначених соціальних інститутів. Так, українці дуже високо оцінюють спроможність власних збройних сил та військовий талант нації, що свідчить про не просто необхідність існування одного з головних соціальних інститутів держави, а швидкий рівень спроможності трансформувати нові знання у ефективну військову тактику та стратегію, тобто модернізацію соціальної практики (довіра до Збройних Сил України – 92,5% опитаних, добровольчих батальйонів – 85,5%, Національної гвардії України – 84%, Національної поліції – 68%, Служби безпеки України – 66% [10]. Це також свідчить про високий рівень довіри у міжособистісних та родинних зв'язках (майже 30% респондентів відповіли, що саме родина та кохані надавали сили пережити ці складні часи [10]) та повагу до різноманітних недержавних спільнот (у цей період значно збільшено підтримку гуманітарних та добровільних організацій – майже 78%) [9]. Інші інститути держави не функціонують відповідно до сучасних потреб, що свідчить про необхідність трансформації, пошук нових форм соціальної практики чи ліквідацію. Недовіра частіше висловлюється політичним партіям (не довіряють їм 66% опитаних), державному апарату (62%), судам (56%), комерційним банкам (53%), Верховній Раді України (51%), Прокуратурі (49%), Уряду України (47%) [10]. Таким чином, можна визначити наступні тенденції: сплеск національної єдності та під-

тримки інститутів, що виконують функції зовнішньої та внутрішньої безпеки, та високий рівень незадоволення роботою інших політичних інститутів, які, з точки зору громадян, повинні негайно знайти нові засоби ефективної практики по забезпеченню соціального захисту [10].

Цікаві результати щодо релігійного інституту – частка громадян, які визначили себе віруючими зросла (з 68% наприкінці 2021 р. до 74% у листопаді 2022 р.), також зростає членство у релігійній громаді (26,5%), що є наслідком визнання позитивної ролі церкви у житті громадян (59%) та впевненість у тому, що її першочергове завдання – психологічна допомога (54%) [2]. Стає вочевидь, що українці інтуїтивно шукають внутрішню гармонію та впевненість у важкі часи у такому традиційному інституті як релігійний, який, на відміну від інституту практикуючих психологів, спроможний надати відповіді на екзистенційні питання не окремої людини, а буття всього Універсуму.

Останній з головних соціальних інститутів – ідеологічний – здається найбільш проблематичний з точки зору ефективності в українському просторі. Руйнування СРСР підірвало довіру до лівих ідеологій взагалі, але класичні поняття лібералізму також не отримали достатнього панування в українській свідомості (тільки 4% прибічників ліберальної ідеології та 7% соціал-демократичної), тому й не дивно, що більш, ніж 48% респондентів не бажають визначити себе як прихильника певної суспільно-політичної ідеології чи взагалі розглянути можливість ознайомитися та обрати певний політичний курс держави [8]. Це характеризує ситуацію вкрай не ефективної роботи такого інституту як політичні партії, що повинні функціонувати на засадах ідеологічної платформи. Цілком ймовірно, що ці форми є застарілими й таким чином виникає необхідність шукати інші засади за-для раціоналізації уявлення соціальної справедливості в українському суспільстві.

Висновки. Сучасний стан України потребує визначення простору соціальної справедливості зі чіткими якісними характеристиками. І ця актуальна потреба пов'язана зі конкретним втіленням соціальної практики кожного основного інституту суспільства: саме вони є раціональним засобом реалізації ідеалу буття, узгодженого українською нацією. Сплеск довіри до інститутів держави, що забезпечують внутрішній та зовнішній спокій країни свідчить не тільки про те, що класичні функції держави – безпека – не вичерпано. Це свідочить також й неможливості ліквідувати таку функцію держави як соціальна відповідальність перед громадянами, які згодні збільшити навантаження на обмеження власних потреб, але ні у якому разі не згодні перенести ці функції до економічних інститутів, як це запропоновано сучасними західними лібералами. Посилення ролі

інституту релігії та національної свідомості (хоча вона представляє сьогодні більш соціокультурний феномен, а ніж біолого-соціальний) також свідчить про корисність цих традиційних інститутів, які виконують певні специфічні, притаманні тільки їм функції. Найскладніша ситуація зі ідеологічним соціальним інститутом, який обмежений тільки раціональним обґрунтуванням соціальної справедливості, що не є сьогодні достатнім за-для прийняття вірного Логосу буття українцями, але вибір комунітаристських трактовок «загального блага» також надає певні надії на адекватні трансформаційні процеси. Таким чином, можна сміливо стверджувати про корисність основних традиційних соціальних інститутів, які спроможні вивести наше суспільство на зовсім інший, якісно новий виток розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму: монографія / пер. з німец. К.: Наш формат, 2018. 216 с.
2. Війна і Церква. Церковно-релігійна ситуація в Україні 2022р. (листопад 2022р.) Український центр економічних та політичних досліджень ім. О.Пазумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/viina-i-tserkvatserkovnoreligiina-sytuatsiia-v-ukraini-2022r-lystopad-2022r> (дата звернення 21.02.2023)
3. Гоббс Т. Левіафан / пер. з англ. К.: Духі літера, 2000. 606 с.
4. Канарш Г. Ю. Социальная справедливость: философские концепции и российская ситуация: монография. М.: МГУ, 2011. 236 с.
5. Кашников Б. Н. Концепция общей справедливости Аристотеля: Опыт реконструкции. *Этическая мысль*, 2001. №1 (т.22). С. 89–117.
6. Коммуитаризм. Современная западная философия. *Энциклопедический словарь* / за ред.: О. Хеффе, В. С. Малахова, В. П. Филатова, Т. А. Дмитриева. М., 2009. С. 17–20.
7. Макиавеллі Н. Державотворець. Про військово мистецтво: монографія / пер. з італ. К.:Арія, 2020. 408 с.
8. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії (вересень–жовтень 2022р.): Український центр економічних та політичних досліджень ім. О.Пазумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykoideologichni-orientatsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii-veresen-zhovten-2022r> (дата звернення 21.02.2023)
9. Підсумки-2022: Під синьо-жовтим прапором свободи! (грудень 2022р.): Український центр економічних та політичних досліджень ім. О.Пазумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/pidsumky2022-pid-synozhovtympraporom-svobody-gruden-2022r> (дата звернення 21.02.2023)

10. Політичні підсумки 2022 року: оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади, довіра до соціальних інститутів (грудень 2022р.): Український центр економічних та політичних досліджень ім. О.Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/politychni-pidsumky-2022-roku-otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-gruden-2022r> (дата звернення 21.02.2023)

11. Ролз Дж. Теория справедливости: монография / переклад з англ. Новосибирск: Изд-во НГУ, 1995. 514 с.

12. Ткач М. «Батальон Дубай». Кто ховається в Перській затоці. *Українська правда*. 2023. 27 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/01/27/7386706/> (дата звернення 21.02.2023)

13. Фурсов А. Капіталізм: сама загадкова система в історії людства. Лекція у Євразійському центрі м. Софія від 10.10.2016 URL: https://www.youtube.com/watch?v=8qPV-XQlwmQ&ab_channel=viaevasia (дата звернення 21.02.2023)

14. Штраус Л. О классической политической философии. Введение в политическую философию / пер. с англ. М. Фетисова. М.: Логос, Праксис, 2000. 364с. С. 57–58.

15. Nozick R. Anarchy, State, and Utopia. New York: Basic Book. 1974. P. 32–33

16. Schwab K., Malleret T. Covid-19: The Great Reset. URL: https://straight2point.info/wp-content/uploads/2020/08/COVID-19_-The-Great-Reset-Klaus-Schwab.pdf

17. The 2021 Just 100. *Forbes*. 2021. URL: <https://www.forbes.com/just-companies/#4ab3b2782bf0> (дата звернення 21.02.2023)

REFERENCES:

1. Veber M. (2018) Protestants`ka ety`ka i dux kapitalizmu [The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism]. Kyiv: Nash format (in Ukrainian)

2. Ukrainian Center for Economic and Political Research Razumkov's (2022) Vijna i Cerkva. Cerkovno-religijna sy`tuaciya v Ukrayini 2022 [War and the Church. Church and religious situation in Ukraine 2022] Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/vijna-i-tserkva-tserkovnoreligiina-sytuatsiia-v-ukraini-2022r-lystopad-2022r>

3. Gobbs T. (2000) Leviafan [Leviafan]. Kyiv: Duxi litera (in Ukrainian)

4. Kanarsh G. Y. (2011) Socy`al'naya spravedly`vost': fy`losofsky`e koncepcy`y` y` rossy`jskaya sy`tuacya [Social justice: philosophical concepts and the Russian situation]. Moscow.: Alhorytm, Eksmo (in Russia)

5. Kashnykov B. N. (2001) Koncepcy`ya obshhej spravedly`vosty` Ary`stotelya: Opyt rekonstrukcy`y` [Aristotle's concept of general justice: experience of reconstruction] Ethical thought, vol. 22, no. 1, pp. 89-117

6. Kommunytary`zm. Sovremennaya zapadnaya fy`losofy`ya (2009) [Communitarian. Modern Western philosophy] Encyclopedic dictionary, pp.17-20 Moscow. (in Russia)

7. Makiavelli N. (2020) Derzhavotvorecz`. Pro vijs`kove my`stecztvo [The creator of the state. About military art] Kyiv: Arya (in Ukrainian)

8. Ukrainian Center for Economic and Political Research Razumkov's (2022) Ocinka gromadyanamy` sy`tuacyi v krayini, dovira do social`ny`x insty`tutiv, polity`ko-ideologichni oriyentacyi gromadyan Ukrayiny` v umovax rosijs`koyi agresiyi (veresen`-zhovten` 2022r.) [Citizens' assessment of the situation in the country, trust in social institutions, political and ideological orientations of Ukrainian citizens in the conditions of Russian aggression] Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-dosotsialnykh-institutiv-politykoideologichni-orientatsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii-veresen-zhovten-2022r>

9. Ukrainian Center for Economic and Political Research Razumkov's (2022) Pidsumky`-2022: Pid sy`n`o-zhovty`m praporom svobody! (gruden` 2022r.) [Results-2022: Under the blue-yellow flag of freedom!] Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/pidsumky2022-pid-synozhovty-m-praporom-svobody-gruden-2022r>

10. Ukrainian Center for Economic and Political Research Razumkov's (2022) Polity`chni pidsumky` 2022 roku: ocinka gromadyanamy` sy`tuacyi v krayini ta dij vlady`, dovira do social`ny`x insty`tutiv (gruden` 2022r.) [Political results of 2022: citizens' assessment of the situation in the country and the actions of the authorities, trust in social institutions] Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/politychni-pidsumky-2022-roku-otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-dosotsialnykh-institutiv-gruden-2022r>

11. Rolz Dzhon (1995) Teoriya spravedlivosti [A theory of justice]. Novosibirsk: NGU. (in Russia)

12. Tkach M. (2023) «Batal`jon Dubaj». Xto xovayet`sya v Pers`kij zatoci. [«Dubai Battalion». Who is hiding in the Persian Gulf] Ukrainian Pravda Retrieved from: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/01/27/7386706/>

13. Fursov A. (2020) Kapitalizm: sama zagadkova sy`stema v istoriyi lyudstva [Capitalism: the most mysterious system in human history] Retrieved from: https://www.youtube.com/watch?v=8qPV-XQlwmQ&ab_channel=viaevasia

14. ShtrausL. (2000) Oklasy`cheskojpoly`ty`cheskoj fy`losofy`y`. Vvedeny`e v poly`ty`cheskuyu fy`losofy`yu [On classical political philosophy. Introduction to political philosophy] Moscow. (in Russia)

15. Nozick R. Anarchy, State, and Utopia. New York: Basic Book. 1974. P. 32–33

16. Schwab K., Malleret T. Covid-19: The Great Reset. URL: https://straight2point.info/wp-content/uploads/2020/08/COVID-19_-The-Great-Reset-Klaus-Schwab.pdf

17. The 2021 Just 100. *Forbes*. 2021. URL: <https://www.forbes.com/just-companies/#4ab3b2782bf0> (дата звернення 21.02.2023)

Transformation of social institutions of Ukraine as a mechanism of the rationalization of the paradigm of social justice

Dymova Olena Valentyniwna

Ph.D. of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of Philosophy
Odesa National Marine University
Mechnikova str., 34, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7695-1414

The article is devoted to the peculiarities of the functioning of social institutions of modern Ukraine, which is in search of defining a generally accepted paradigm of social justice. It's made the attempt to identify this paradigm among a number of those proposed by modern Western philosophers. This paradigm must to meet the modern needs and expectations of Ukrainian citizens. It needs to define of ways of the implement this paradigm with help of mechanisms of rationalization of social ideals – these traditional social institutions, which should provide these effective forms of the transformation of the society for the post-industrial era. It is the analysis of the definition of the category "social justice" through the concepts of freedom, equality, benefit and common good among classical and left liberals, as well as communitarians. The means of implementing social justice of each of these ideological currents through a number of functions of the main social institutions – state, economy, religion, nation, ideology – are compared. It's an attempt to determine the peculiarities of the function of these social institutions in the modern complex conditions of our country and the degree of the efficiency in the transition to the post-industrial world-system. For this purpose, the basic postulates of stakeholder capitalism and their correspondence to domestic social reality are analyzed. It has been brought to the attention that the situation of the war will require the reduction to the primary functions of the state – the security of internal and external security, with the strengthening of the function of social security, which cannot be transferred to other social institutions. The influence of the institution of religion and its existential purpose for humanity is gradually increasing. There is a surge of national consciousness for the principles of unity and the determination of one's own form of statehood. The most problematic form in Ukrainian society is the social institution "private property", which also reflects the global trend. The high degree of mistrust in the institution of ideology and the system of political parties in Ukrainian society is determined by the lack of efficiency in solving public needs and indicates the need for radical transformation or the liquidation.

Key words: social justice, social politics, social institution, political elite.

Сутність і рамки громадянського суспільства в умовах демократії: теоретичний вимір та систематизація

УДК 316.34–35+342.8
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-1.4>

Ліпар Юрій Юрійович
аспірант кафедри політології
Львівського національного університету
імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна
ORCID: 0009-0002-2170-4149

У статті проаналізовано та систематизовано базові підходи до розуміння суті та рамок громадянського суспільства в умовах демократії і для демократії. Ці підходи традиційно розвинулись із XVIII – початку XIX століть та еволюціонують досі, адже доволі по-різному окреслюють демократизаційний потенціал громадянського суспільства. Аргументовано, що загалом демократія заохочується, розвивається і захищається тоді, коли її підтримує та просуває громадянське суспільство поза рамками політичної та економічної системи. Адже саме громадські/неурядові організації та інші представники соціуму допомагають виборним посадовцям у рамках політичної системи лишатись впливовими, а тому громадянське суспільство є однією з неінституційних передумов демократизації і «запобіжником» «відкату» від демократії до автократії в тих чи інших країнах. Відтак чим більш демократичною є країна, а тому і її політична та економічна система, тим вона більше завдячує розвитку громадянського суспільства. Емпірично це підтверджено висновком, що більше демократії є там, де розвиненішими є інститути і складові громадянського суспільства. Крім того, чим швидше почалися розвиток і зміцнення громадянського суспільства, тим у середньому вищим є рівень розвитку демократії (в країні чи регіоні) поточно. Тим не менше, рівень впливу громадянського суспільства на державу і її демократизацію залежить від обраного підходу розуміння громадянського суспільства, контексту, конкретної держави, логіки її політичного та соціально-економічного розвитку, історії, а також поточного рівня розвитку демократії. Разом із цим, виявлено, що якщо громадянське суспільство таки зуміло вплинути на демократизацію і навіть консолідацію демократії в тій чи іншій країні, це ще зовсім не означає, що ця країна не може перестати бути демократичною або ж що в ній не можуть початись процеси, протилежні демократизації. Всі отримані висновки підтверджено і перевірено на прикладі країн Центрально-Східної Європи.

Ключові слова: громадянське суспільство, держава, демократія, демократизація.

Постановка проблеми. Сьогодні існують вагомі докази того, що громадянське суспільство сприяє розвитку демократії чи виступає запобіжником її переродження в авторитаризм, зокрема внаслідок участі громадян у політичному житті і належного сприйняття їхніх інтересів. Тому демократія не може функціонувати без динамічного й автономного громадянського суспільства, адже останнє сприяє демократичній консолідації громадян і зміцненню їхньої довіри. Однак сьогодні є чимало варіантів означення і практикування демократії (у рамках її різних теорій і моделей), а тому це ставить на порядок денний тему сутності та рамок громадянського суспільства. Поясненням цьому слугує той факт, що в рамках різних (історичних та поточних) інтерпретацій демократії політичні теоретики та практики допускали і допускають різні визначення, зміст, структуру, складові та рамки громадянського суспільства. У цій науковій статті ці рамки і загалом сутність громадянського суспільства буде систематизовано з погляду розвитку політичної теорії, зокрема теорії демократії.

Аналіз досліджень та публікацій. Не вникаючи в сутність етимологічного наповнення й передісторії феномена громадянського суспільства, зокрема періоду від Античності до Нового часу,

а то й пізніше, треба зазначити, що перші системні і цілісні визначення громадянського суспільства у прив'язці до феномена й теорії демократії (і соціально-економічних реалій) почали традиційно з'являтися у XVIII – на початку XIX століть (але із суттєвими паузами в рамках суспільно-політичного розвитку у минулому). Однак таких (у зрізі розуміння сутності і змісту демократії) визначень громадянського суспільства за понаддвохсотлітній період оформилось декілька, а тому на них варто звернути увагу та розмежувати і систематизувати їх. У цьому нам допомогатимуть доробки таких вчених, як Е. Банфілд [2], С. Берман [4], М. Бернард [5], А. де Токвіль [14], М. Еванс і Дж. Шилдс [17], Ю. Габермас [21–23], М. Говард [26], Дж. Кін [27], Дж. Коен, А. Арато та Дж. Роджерс [10–13], Дж. Лайне [28], Х. Лінц й А. Степан [29], К. Мюллер [36], К. Оффе [38], Р. Патнем [41], Дж. Свіфт [46], А. Селігман [44], П. Хірст [24; 25] та деякі інші науковці. Водночас дуже важливо і те, що про розуміння громадянського суспільства поза рамками й умовами демократії у цій науковій статті не йтиметься. Тому значною мірою унікатимуться думки з приводу громадянського суспільства цілого масиву мислителів минулого та вчених сучасності, які розмірковують про аналізований феномен під іншим поглядом.

Мета та завдання. На цій підставі, а також враховуючи огляд вже наявних наукових доробків, основними завданнями запропонованої статті виступають як теоретичне опрацювання, так і систематизація сутності і рамок громадянського суспільства в умовах демократії. Цій тематиці вже присвячено чимало наукових праць дослідників, однак їх буде переглянуто, а наявні ідеї згруповано і навіть переосмислено.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні є кілька базових традицій означення сутності та рамок громадянського суспільства в умовах демократії чи для розвитку демократії [1; 3; 28], тому їх варто розглянути послідовно і відтак систематизувати. Причини розмаїтості підходів до осмислення громадянського суспільства доволі різні і залежать як від часових рамок розвитку думок з цього приводу (тобто від різних реалій, коли ці думки формувались), так і від носіїв і об'єктів цих думок. Чи не єдине, що споріднює думки різних мислителів і вчених з приводу феномена та сутності громадянського суспільства в умовах демократії чи для демократії, – це те, що громадянське суспільство розуміється як явище чи процес, які відіграють ключову роль у становленні, зміцненні або відродженні демократії [11; 12; 21; 48] і оцінюються як запобіжники сприяння вибору й розквіту недемократичної політики, в тому числі авторитаризму і тоталітаризму [4]. Однак навіть таке узагальнення є контекстуальним, адже громадянське суспільство може менше чи більше сприяти демократії або навіть не сприяти їй зовсім. Так, прикладом впливу громадянського суспільства на колапс авторитаризму та вибір демократії є суспільно-політичні практики у цілій низці країн колишньої Східної Європи («Східного блоку»), де саме через вплив громадськості (недержавних організацій, церкви, профспілок, народних рухів тощо) відбулись мирні «революції» наприкінці 1980-х років, завдяки яким популярності набув і сам концепт громадянського суспільства [1; 27]. Натомість у цілій низці пострадянських країн громадянське суспільство почало формуватись і розвиватись, але ці країни так і не спромоглися стати повноцінними демократіями. Хоча практично й продемонстровано, що посилення громадянського суспільства все-ж слугує дуже важливою попередньою умовою ймовірних майбутніх успіхів демократизації в тій чи іншій країні, оскільки воно допускає та заохочує і політичні (через різні форми суспільно-політичної участі), і соціально-економічні свободи (у формі зменшення ролі держави та збільшення простора приватної ініціативи). Суто теоретично це зумовлено тим фактом, який зафіксовано вище, що феномен громадянського суспільства (і загалом, і в умовах демократії чи для демократії) є дуже неоднозначним [15; 44], а тому він розглядається й обґрунтовується по-різному і часто навіть слугує спільним

знаменником чи «парасолькою» подібних концептів та ідей.

Чи не вперше про громадянське суспільство у контексті демократії або для демократії (навіть якщо задля опису останньої використовувались інші категорії) розмірковував Дж. Лок [30]. Мислитель виходив з постулата, що в державі повинен бути простір особистої економічної свободи та приватної власності (а сучасними категоріями – економічної демократії) – своєрідного ринкового суспільства як гомолога громадянського суспільства [15], яке може передувати державі [47]. Цю ідею розвинули чи модифікували інші мислителі, зокрема Г. Г. Гегель, А. Сміт і частково К. Маркс (хоча останній у підсумку почав критикувати громадянське суспільство за несвободу), які загалом констатували, що громадянське суспільство – це панування політичної економії, а відтак допустимо й економічної свободи. Адже у такому випадку кожна людина конкурує з усіма іншими задля задоволення своїх соціально-економічних потреб, але, щоби не втратити, кооперується з іншими (як через обмін і комерцію, так і через поділ праці) та допускає утворення держави [1]. У соціально-економічному і навіть політичному розрізі такі ідеї було розвинуто дослідниками, які напрацьовували й поширили ліберальні постулати про плюралізм груп інтересів, який можливий винятково у випадку наявності функціонального та самостійно врегульованого громадянського суспільства як (демократичної і ринкової) арені вільної конкуренції і змагальності. Хоч навіть теоретики лібералізму останнім часом виступили за обмеження економічної свободи громадянського суспільства, як такої що може слугувати ризиком партикуляризму та отримання приватної вигоди за рахунок загальноного блага [7; 8; 31; 35; 39; 42].

Інший підхід до трактування громадянського суспільства в умовах демократії чи для демократії апелює передусім до політичних (а не стільки економічних або соціально-економічних) вимірів останньої й ґрунтується на ідеях А. де Токвіля [14] і його послідовників. Так, сам А. де Токвіль був стурбований тим, що демократія може легко трансформуватись у деспотію, адже демократія як така – це передусім політична система, в якій громадянство (громадянське суспільство) не залежить від економічного чи соціального статусу, а від правових та звичаєвих зв'язків, які пов'язують громадян або підданих з їхніми агентами та владою у суспільстві. Як наслідок, продовжує мислитель, без дієвого громадянського суспільства допустима ситуація, коли безліч атомізованих/відокремлених індивідів виявиться зовсім не здатною протистояти будь-якому опору домінуванню центральної державної влади над особистим життям індивідів [1; 15]. Тому політична логіка демократії як бази громадянського суспільства

пояснюється тим, що останнє – як посередник у форматі різних об'єднань громадян – повинне обмежувати та стримувати державну владу. Відтак люди об'єднуються для вирішення своїх будь-яких проблем незалежно від держави, а тому в цьому відбувається вираження ідеї справжньої демократії [6]. Інакше кажучи, це означає, що громадянське суспільство в такому випадку було задумане як запобіжник загроз для політичної демократії, в тому числі за рахунок доцільності формування й функціонування добровільних об'єднань та асоціацій громадян. Останні повинні «вберігати» і розвивати політичну демократію внаслідок: створення й активності самоврядних та незалежних від держави одиниць й арен; пом'якшення тенденцій демократії до централізації і концентрації державної влади (в тому числі як вдалий «запобіжник» проти «тиранії більшості»); захисту і гарантій особистісної свободи від деспотизму; послаблення ризиків нестримного індивідуалізму та посилення політичної соціалізації індивідів тощо [14, с. 130; 18]. Схожі ідеї було розвинуто в рамках термінології і методологічної парадигми дослідників соціального капіталу та соціальної співпраці індивідів, адже в них було констатовано, що люди охочіше спонтанно вступають у співпрацю з іншими для забезпечення різноманітних колективних благ, які натомість не можна досягнути самостійно [2; 16; 41, с. 167, 177]. Тим самим було аргументовано, що такий формат функціонування громадянського суспільства ще більше сприяє політичній (а також економічній) демократії, адже завдяки щільним мережам асоціацій індивіди сприймають один одного як політично рівних у процесах «горизонтальних обмінів» і співпраці [2], зокрема внаслідок появи «норм узагальненої взаємності» [41, с. 177].

Наступний підхід означення сутності і рамок громадянського суспільства в умовах демократії чи для демократії пов'язаний з постаттю Ю. Габермаса та його послідовників. Він значною мірою модифікує попередні підходи, в яких феномен громадянського суспільства як «гарантії» свободи та демократії (економічної і/чи політичної) вимагає обмеженого урядування або зменшення функціоналу держави [1]. Адже саме держава у поданні Дж. Лока й А. де Токвіля і їхніх послідовників обмежує і навіть загрожує свободі та демократії як здебільшого ліберальним суттям і доктринам [19]. Натомість Ю. Габермас виходить з зауваження, що громадянське суспільство як механізм розвитку демократії можливе у випадку поживавлення ролі та функцій держави і державної влади. Адже громадянське суспільство дослідник і філософ розуміє як сферу, в якій відбувається процес невимушеної комунікації, спрямованої не на вплив чи отримання влади, а на досягнення порозуміння з іншими (в тому числі з державою) з питань, які становлять спільний інтерес. В цьому власне

і полягає внутрішня демократичність громадянського суспільства, оскільки логіки невимушеної комунікації немає в державі та економіці, які є цілком самостійними системами, керованими власним регуляторним механізмом чи «керуючою сферою», тобто владою або грошима, відповідно [1]. Як наслідком, необмежена комунікація всередині організацій громадянського суспільства періодично поновлює політичні дискусії і змушує офіційну владу, тобто уряд та політичні партії, бути уважними й реагувати на будь-які питання, що виникають на периферії системи [21; 22]. На цій підставі демократичність громадянського суспільства і цілої політичної системи забезпечується (чи хоча б може це робити) за рахунок легітимізаційної деліберативної дискусії між вільними та рівними людьми на політичну владу [11; 23]. Адже люди та громадянське суспільство обговорюють і оцінюють результати урядових дій і саме так сприяють підтримці ідеалу демократичної легітимності, в тому числі на підставі сприйняття, що колективні рішення приймаються так, ніби вони стосуються всіх і всі можуть раціонально з ними погодитись [1]. Однак це не завжди так на практиці, оскільки навіть у консолідованих і «зрілих» демократіях невимушена комунікація чи так звана деліберативна, яка спрямована на досягнення суспільного блага, часто підмінена політикою тиску і політичним торгом, а тому і досягненням партикулярних інтересів, а не інтересів представників громадянського суспільства [43]. Тим не менше, це не змінює позиції деяких дослідників про те, що соціальні чи суспільно-політичні рухи є або можуть бути невід'ємним елементом функціонуючої демократії [10; 38]. Навіть попри те, що не всі суспільні вимоги громадянського суспільства ефективно обробляються через інституційні канали (партії, групи інтересів, парламенти, уряди тощо). Тим паче, що останні, за словами Ю. Габермаса [22, с. 444], не можуть бути абсолютно демократичними, бо надмірна демократія є ризиком втрати системної логіки та функціональності держави й економіки. А тому конкретний простір дій громадянського суспільства неодмінно обмежений, внаслідок чого воно не може абсолютно/максимально демократизувати політичну й економічну системи [11], але може їх контролювати, тим самим відтак демократизуючи та підвищуючи бюрократичну ефективність хоча би частково [13; 24].

У доповнення, цікаво про демократію та демократизацію завдяки розвитку громадянського суспільства зазначають такі вчені, як К. Мюллер [36], Дж. Коен та А. Арато [11] й інші. На їхню думку, громадянське суспільство співвідноситься з державою по кількох каналах, зокрема через функції захисту, легітимізації, участі, інтеграції та консенсусу [36, с. 318-320]. При цьому, про демократичну природу та демократизаційне значення

громадянського суспільства частково (у різних векторах розуміння демократії) засвідчує кожна функція останнього. Так, одним з аспектів захисту зі сторони громадянського суспільства є вбереження соціуму і його членів від недемократичних способів і методів здійснення державної влади, яка неминує схильна до концентрації та централізації. З погляду легітимізації громадянське суспільство є каналом вільного і змагального формування та вираження громадської думки, яка не підпорядковується і не залежить від політичної влади, але впливає на те, як остання працює та як їй довіряє народ як основний суверен в умовах демократії. Своєю чергою, функціонал і роль участі громадянського суспільства є демократичними за суттю як завдяки постійній деліберативній, обговоренням та погодженням, так і за рахунок цілої палітри самих форм участі, яких значно більше (в тім числі мережевих і децентралізованих), ніж у розпорядженні держави, партій, політичної влади тощо. Врешті, інтеграційна і консенсусна складові демократичності виявляються в тому, що завдяки мережам груп інтересів громадянське суспільство може генерувати дуже раціональні рішення, які відмінно заслуговують підтримки більшості (електорату, політиків, посадовців тощо) як основного арифметичного відображення демократичних процедур в політичному процесі. У рамках розвитку неоліберального дискурсу та теорії демократії це доповнюється ідеєю, згідно з якою громадянське суспільство «мінімізує» та демократизує політичну систему і державу, часто виступаючи її альтернативою, зокрема в формі надання послуг та партнерства [17; 40]. Тут під громадянським суспільством розуміють передусім «некомерційний» або «третій сектор», а також в цілому простір «невимушеного людського об'єднання» та «мережі відносин» ... «заради сім'ї, віри, інтересів та ідеології» [33; 46, с. 15; 49, с. 293]. Однак особливість такого підходу і в тому, що його неоліберальні теоретики розуміють громадянське суспільство не лише як внутрішньо демократичне і демократизуюче державу, але і як цілком «незалежне» та самодостатнє, що можливо тільки в умовах справжньої соціальної держави як найпрогресивнішої форми ліберальної демократії та індивідуалізму [17; 32].

Врешті-решт, існує підхід, згідно із яким громадянське суспільство сприяє демократії або захищає від колапсу демократії в тих чи інших політичних системах суто чи переважно інституційно. Цілком логічно, що цей підхід репрезентують передусім дослідники-інституціоналісти, серед яких Д. Норт, Х. Лінц й А. Степан, Дж. Коен і А. Арато й інші вчені. Так, Д. Норт зазначає, що параметри і наслідки формування й функціонування громадянського суспільства, зокрема ширина його організаційної структури, залежать від еволюції

держави та політичної системи від фрагільної чи «крихкої» до «міцної» [37]. Оскільки кількість і складність громадських організацій та рухів, підтримуваних або незаперечуваних державою, збільшується в міру розвитку держави, а тому збільшення автономності таких організацій і рухів від держави автоматично засвідчує демократизацію держави передусім за рахунок розвитку громадянського суспільства [12]. Інакше кажучи, це означає, що саме факт наявності й ефективного функціонування громадянського суспільства є базовою чи першочерговою передумовою і «двигуном» демократії (демократичного правління), особливо в країнах, які розвиваються [29]. Як процес, це забезпечується за рахунок того, що розвиток громадянського суспільства – це своєрідне відкриття інститутів й організацій, а також забезпечення широкого доступу до них і їхньої можливості впливати на політичну систему, в тому числі контролюючи останню [29, с. 8-9]. Зумовлено це тим, що «те, як соціальний порядок структурує організацію, визначає модель соціальної взаємодії в суспільстві» [37, с. 35]. Саме внаслідок всього цього зрозуміло, чому недемократичні держави інституційно не заохочують (контролюють) або ж навіть не допускають (переслідують) існування й розвиток громадянського суспільства, часто називаючи його організації «ворогами», «іноземними агентами», «грантоїдами» тощо [34; 45, с. 574]. Причина лише у тому, що цілі справжнього громадянського суспільства не збігаються з цілями домінуючих політичних та фінансових еліт, а тому на заміну першого формуються своєрідні «неурядові організації, організовані урядом», чим не відбувається сприяння демократизації, а посилюється патронаж з боку держави [9; 20].

Висновки. На підставі розгляду кількох підходів до розуміння громадянського суспільства в умовах демократії чи для демократії можна систематично зазначити, що демократія заохочується, розвивається і захищається у тому випадку, коли її підтримує й просуває громадянське суспільство, зокрема окремі індивіди, групи, організації, асоціації та рухи поза рамками політичної та економічної системи – держави. Одна з причин у тому, що саме громадські/неурядові організації й інші представники громадянського суспільства допомагають виборним посадовцям у рамках політичної системи залишатись впливовими, а тому громадянське суспільство в цілому є однією з (неінституційних) передумов демократизації або «запобіжником» «відкату» від демократії в тих чи інших країнах. Із іншого боку, чим більше демократичною є певна країна, а тому і її політична й економічна система, тим вона більшою мірою завдячує цьому розвитку громадянського суспільства. Хоча суто теоретично може скластись припущення, що якщо громадян-

ське суспільство завершує виконання своєї ролі демократизації політичної системи, то його вплив і потенціал повинні послабитись. У доповнення важливо розуміти і те, що якщо громадянське суспільство таки зуміло вплинути на демократизацію і навіть факт консолідації демократії в тій чи іншій країні, то це ще зовсім не означає, що ця країна не може перестати бути демократичною або ж що в ній не можуть початись процеси, протилежні демократизації. «Позитивом» слугує лише те, що ймовірність колапсу демократії в умовах розвиненого громадянського суспільства суттєво зменшується.

Чи не всі запропоновані вище висновки можна спостерігати на прикладі групи або масиву країн Центрально-Східної та Східної Європи, серед яких поточно є як консолідовані та неконсолідовані демократії, як гібридні політичні режими, так і авторитарні держави, а саме громадянське суспільство почало формуватись в ході і після колапсу СРСР [25]. Зіставлення рівнів розвитку громадянського суспільства і типів політичних режимів у всіх з країн вказаної вибірки однозначно засвідчує, що більше демократії є там, де розвиненішими є інститути і складові громадянського суспільства [5] (у цьому сенсі передусім йдеться про країни Центрально-Східної Європи, які вже давно інтегрувались в ЄС). Доповнюється це тим, що чим швидше розпочались розвиток і зміцнення громадянського суспільства, тим в середньому вищим є рівень розвитку демократії (у тій чи іншій країні або в середньому) поточно. Хоча в цілому країни Центрально-Східної і тим паче Східної Європи в цьому плані суттєво «відстають» від країн Західної Європи (де громадянське суспільство, знову-таки, було сформовано, активізовано та посилено набагато раніше) [26], в тому числі у розмаїтті форм, організацій та загалом учасників, а також траєкторій розвитку громадянського суспільства [28]. Разом з цим, деякі демократичні країни регіону останнім часом продемонстрували деконсолідацію демократії і цьому навіть не завадили «міцні» громадянські суспільства. Тому можна зробити висновок, що рівень впливу громадянського суспільства на державу і її демократизацію прямо залежить від обраного підходу розуміння громадянського суспільства, контексту, конкретної держави, логіки її політичного та соціально-економічного розвитку, історії, а також безумовно поточного рівня розвитку демократії (або недемократії). З іншого боку, в країнах, які є демократичними, але відрізняються рівнем розвитку демократії, можуть використовуватись різні підходи до розуміння не лише сутності громадянського суспільства, але і його рамок і, відповідно, його співвідношення з державою/політичною системою, а тому й демократизаційного потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Baccaro L. Civil society, NGOs, and decent work policies: Sorting out the issues. *ILO Discussion Papers*. 2001. No. DP/127/2001. 78 p.
2. Banfield E. *The moral basis of a backward society*. Chicago: The Free Press, 1958. 204 p.
3. Baumgarten B., Gosewinkel D., Rucht D. Civility: Introductory notes on the history and systematic analysis of a concept. *European Review of History: Revue Européenne D'histoire*. 2011. Vol. 18. No. 3. P. 289-312.
4. Berman S. Civil society and the collapse of the Weimar Republic. *World Politics*. 1997. Vol. 49. P. 401-429.
5. Bernhard M. What do we know about civil society and regime change thirty years after 1989?. *East European Politics*. 2020. Vol. 36. No. 3. P. 341-336.
6. Brinton A. Civil society theory: de Tocqueville // *International encyclopedia of civil society*. Springer, 2010. P. 454-457.
7. Buchanan J. Rent seeking and profit seeking // Buchanan J., Tollison R., Tullock G. (eds.). *Towards a theory of the rent-seeking society*. Texas: Texas A&M Texas University Press, 1980.
8. Buchanan J., Tullock G. *The calculus of consent: Logical foundations of constitutional democracy*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1962. 388 p.
9. Chebankova E. State-sponsored civic associations in Russia: Systemic integration or the «war of position»? *East European Politics*. 2012. Vol. 28. No. 4. P. 390-408.
10. Cohen J. Strategy or identity: New theoretical paradigms and contemporary social movements. *Social Research*. 1985. Vol. 52. No. 4. P. 663-716.
11. Cohen J., Arato A. *Civil society and political theory*. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology Press, 1994. 800 p.
12. Cohen J., Arato A. *Civil society and political theory* [second edition]. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology Press, 1997. 771 p.
13. Cohen J., Rogers J. Solidarity, democracy, association. *Politische Vierteljahresschrift*. 1995. Vol. 25. P. 136-159.
14. de Tocqueville A. *Democracy in America*. New York: Vintage Book, 1956. Vol. 1 + Vol. 2.
15. Ehrenberg J. *Civil society the critical history of an idea*. New York and London: New York University Press, 1999. 285 p.
16. Elster J. *Political psychology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. 216 p.
17. Evans M., Shields J. Neoliberal restructuring and the third sector: Reshaping governance, civil society and local relations. *Working Paper Series*. 2000. No. 1.
18. *Federalist Papers. Hamilton, Madison and Jay* / Edited by Clinton Rossiter. New York: Mentor, 1961.
19. Friedman M. *Capitalism and freedom*. Chicago and London: The University Chicago Press, 1962.
20. Gilbert L. Crowding out civil society: State management of social organisations in Putin's Russia. *Europe-Asia Studies*. 2016. Vol. 68. No. 9. P. 1553-1578.
21. Habermas J. *Between facts and norms: Contributions to a discourse theory of law and democracy*. Cambridge: MIT University Press, 1996. 631 p.
22. Habermas J. Further reflexions on the public sphere // Calhoun C. (ed.). *Habermas and the*

public sphere. Cambridge: MIT University Press, 1992. P. 421-462.

23. Habermas J. *The structural transformation of the public sphere*. Cambridge: MIT University Press, 1989 [1962]. 301 p.

24. Hirst P. *Associative democracy: New forms of economic and social governance*. Amherst: The University of Massachusetts Press, 1994. 222 p.

25. Hirst P. The state, civil society and the collapse of Soviet communism. *Economy and Society*. 1991. Vol. 20. No. 2. P. 217-242.

26. Howard M. *The weakness of civil society in post-communist Europe*. Cambridge University Press, 2003. 206 p.

27. Keane J. *Democracy and civil society: On the predicaments of European socialism, the prospects for democracy, and the problem of controlling social and political power*. London + New York: Verso, 1988. 253 p.

28. Laine J. Debating civil society: Contested conceptualizations and development trajectories. *International Journal of Not-for-Profit Law*. 2014. Vol. 16. No. 1. P. 59-77.

29. Linz J., Stepan A. *Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1996. 479 p.

30. Locke J. *Second treatise of government* / Edited by R. Cox. Illinois: Harlan Davinson, 1982.

31. Lowi T. *The end of liberalism: Ideology, policy, and the crisis of public authority*. New York: Norton, 1969. 322 p.

32. Macpherson C. *The political theory of possessive individualism: Hobbes to Locke*. Oxford: Oxford University Press, 1962. 310 p.

33. Marshall G. Civil society // Barthel-Bouchier D. (ed.). *The concise Oxford dictionary of sociology*. Oxford University Press, 1994. P. 56.

34. Mazepus H., Veenendaal W., McCarthy-Jones A., Trak Vasquez J. A comparative study of legitimation strategies in hybrid regimes. *Policy Studies*. 2016. Vol. 37. No. 4. P. 350-369.

35. McConnell G. *Private power and American democracy*. New York: Knopf A.A., 1966. 420 p.

36. Müller K. The civil society-state relationship in contemporary discourse: A complementary account from Giddens' perspective. *British Journal of Politics and International Relations*. 2006. Vol. 8. No. 2. P. 311-330.

37. North D., Wallis J., Weingast B. *Violence and social orders: A conceptual framework for interpreting recorded human history*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009. 308 p.

38. Offe C. *Modernity and the state: East, West*. Cambridge: The MIT Press, 1996. 270 p.

39. Olson M. *The rise and decline of nations: Economic growth, stagflation, and social rigidities*. New Haven and London: Yale University Press, 1982. 273 p.

40. Pal L. Civic re-alignment: NGOs and the contemporary welfare state // Blake R., Bryden P., Strain F. (eds.). *The welfare state in Canada: Past, present and future*. Concord: Irwin Publishing, 1997. P. 88-104.

41. Putnam R. *Making democracy work. Civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press, 1992. 256 p.

42. Schattschneider E. *The semisovereign people: A realist's view of democracy in America*. New York, Chicago, San Francisco, Toronto, London: Holt, Rinehart, and Winston, 1960. 168 p.

43. Schmitt C. *The crisis of the parliamentary democracy*. Cambridge: MIT University Press, 1985. 132 p.

44. Seligman A. *The idea of civil society*. New York: Free Press, 1992. 241 p.

45. Stepanenko V. Civil society in post-soviet Ukraine: Civic ethos in the framework of corrupted sociality?. *East European Politics and Societies*. 2006. Vol. 20. No. 4. P. 571-597.

46. Swift J. *Civil society in question*. Toronto: Between the Lines, 1999. 170 p.

47. Taylor C. Modes of civil society. *Public Culture*. 1990. Vol. 3. No. 1. P. 95-118.

48. Walzer M. Rescuing civil society. *Dissent*. 1999. Vol. 46. P. 62-67.

49. Walzer M. The idea of civil society. *Dissent*. 1991. Vol. 39. P. 293-304.

Essence and framework of civil society in the conditions of democracy: theoretical dimension and systematization

Lipar Yuriy Yuriyovych

Postgraduate Student at the Department
of Political Science
Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine
ORCID: 0009-0002-2170-4149

The article analyzes and systematizes basic approaches to understanding the essence and framework of civil society in the conditions of democracy and for democracy. These approaches traditionally developed since the 18th to the beginning of the 19th centuries and are still evolving, because they outline the democratization potential of civil society quite differently. The author argued that democracy is encouraged, developed and protected when it is supported and promoted by civil society outside the framework of political and economic systems. Since it is civic/non-governmental organizations and other representatives of society that help elected officials remain influential within the political system, and that is why civil society is one of the non-institutional prerequisites of democratization and a «safeguard» against a «rollback» from democracy to autocracy in certain countries. Thus, the more democratic a country is (and therefore its political and economic systems), the more it owes to the development of civil society. This is empirically confirmed by the conclusion that there is more democracy where institutions and components of civil society are more developed ones. In addition, the faster the development and strengthening of civil society began, the higher, on average, the level of development of democracy (in a country or region) is currently. Nevertheless, the level of civil society influence on the country and its democratization depends on the chosen approach to understanding civil society, the context, the specific state, the logic of its political and socio-economic development, history, as well as the current level of democracy development. At the same time, it was found that if civil society did manage to influence democratization and even consolidation of democracy in certain country, this does not mean that this country cannot stop being democratic or that the processes opposite to democratization cannot begin in it. All the obtained conclusions were confirmed and checked on the example of the countries of Central-Eastern Europe.

Key words: civil society, state, country, democracy, democratization.

Мота Маріан Богданович

Big Data як інструмент впливу на політику і вибори: випадок «Cambridge Analytica» в США

УДК 316.34–35+342.8
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-1.5>

Мота Маріан Богданович
аспірант кафедри політології
Львівського національного університету
імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна
ORCID: 0009-0004-3086-3103

Стаття присвячена теоретичній і практичній проблематиці впливу новітніх інформаційних технологій та інтернету, зокрема Big Data, на політичні й виборчі процеси і їхні результати в сучасному світі. Для розкриття поставленої тематики випадком обрано діяльність організації «Cambridge Analytica» та її вплив на політику і вибори в США, передусім на президентські вибори 2016 р. Продемонстровано, що сучасні інформаційні технології, соціальні мережі, великі масиви даних і їхній збір, систематизація, обробка та типізація можуть як позитивно, так і негативно сприяти «соціальному підштовхуванню» в політичному й електоральному процесі. Встановлено, що позитивний вплив у цьому випадку стосується вироблення та прийняття більш колективних і раціональних рішень у політиці й урядуванні, а натомість негативний вплив реалізовується передусім через маніпулятивне та цілеспрямоване використання великих масивів даних різними політичними або ж доколаполітичними акторами для досягнення тих чи інших електоральних або загальнополітичних результатів. На цьому тлі обґрунтовано, що діяльність організації «Cambridge Analytica», передусім у рамках президентських виборів 2016 р. в США, сутю номінально виглядала як закономірна та регламентована законодавчо, однак вона була неетичною і маніпулятивною, завдячуючи технологічним особливостям функціонування соціальних мереж і роботи з великими масивами даних. Інакше кажучи, чи не найбільшою небезпекою використання великих даних у політиці та виборах постає не просто отримання й обробка персональних даних (приміром, з соціальних мереж), а алгоритмізована, послідовна та цілеспрямована активність зі створення бази профілів користувачів різних соціальних мереж, на підставі яких можна аналізувати та порівнювати, а також експериментувати з приводу переваг (в тому числі електоральних або загальнополітичних) користувачів/виборців і їхніх груп, зокрема зумовлюючи їхнє «соціальне підштовхування» до того чи іншого процесу, рішення або результату.
Ключові слова: інформаційні технології, Big Data, політичний процес, вибори, «Cambridge Analytica», США.

Постановка проблеми. Трендом сучасного соціального, в тім числі і суспільно-політичного, розвитку вже кілька десятиліть залишається прогрес інформаційних технологій, інтернету, інформаційного суспільства, інтерактивності, соціальних мереж тощо, а останнім часом й збору, обробки та використання різного типу даних (в тому числі й так званих «великих даних», із англ. Big Data), що власне супроводжує поступ ІТ-сфери у цілому світі. Разом із цим, прогрес інформаційних технологій генерує не лише канал для розвитку міжособистісної та міжгрупової комунікації, але й засіб розмаїтого використання цієї комунікації у різних сферах життя і досягнення різноманітних прикладних цілей. Ситуація ускладнюється через те, що «володіння» та «використання» (далеко не завжди правомірне) величезних масивів даних може суттєво впливати на усталені патерни соціального, в тому числі суспільно-політичного, життя. Не є винятком у цьому контексті й електоральні і навіть загальнополітичні процеси в тих чи інших політичних, територіальних чи адміністративних одиницях – державах, міжнародних організаціях, національних, наднаціональних чи субнаціональних утвореннях тощо. Відтак все це ставить на порядок денний сучасної політичної науки проблематику охоплення й осмислення значення і впливу інформаційних технологій, інтернету, інформа-

ційного суспільства, інтерактивності і соціальних мереж, передусім з погляду Big Data, у розгортанні та реалізації виборчих і загальнополітичних процесів, прийнятті політичних й управлінських рішень тощо. У цьому дослідженні це запропоновано здійснити на прикладі одного з найвідоміших кейсів використання великих даних у виборах і політиці, зокрема організації «Cambridge Analytica» в США, зокрема найперше у рамках президентських виборів 2016 р.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичними, методологічними й емпіричними джерелами розкриття цієї проблематики є наукові доробки і публікації таких вчених й оглядачів, як М. Баркер [3], Б. Барретт та Д. Крейс [4], К. Беннетт та Д. Ліон [5], Р. Блеклі [6], К. Боербум [7], К. Вайлі [41], К. Вард [40], П. Вардарліер та К. Зафер [38], Т. Вентуріні та Р. Роджерс [39], Р. Гонзалез [18], Дж. Довард та Е. Гіббс [13], Б. Кайсер [20], Р. Ліндхолм [23], П. Льюїс та П. Хілдер [22], Р. Раті [28], І. Реман [29], М. Розенберг та Н. Конфессоре [32], Д. Самптер [34], Г. Тетт [36], А. Уттара Как [37], М. Форте [17], Б. Хан [19], Дж. Честер та К. Монтгомері [12], М. Шварц [33] й інші, а також різноманітні статистичні дані і законодавство тощо. Їх запропоновано систематизувати та врахувати при розкритті тематики впливу Big Data на політику і вибори, зокрема через випадок «Cambridge Analytica» в США, тим

паче що ця тематика доволі побіжно розкрита в українській політичній науці.

Мета та завдання. На підставі актуалізації тематики та розгляду наявних наукових доробків поставлено базове завдання цієї статті – розкрити практичні параметри і канали впливу Big Data (як інструментарія використання інформаційних технологій) на політику та вибори, але передусім на прикладі кейсу «Cambridge Analytica» в США, який дуже часто згадують і теоретики, і практики закордоном, однак який вкрай слабо охоплений, структурований та систематизований саме в українській політичній науці.

Виклад основного матеріалу. Отож, діяльність «Cambridge Analytica» – одного з найяскравіших прикладів використання персональних даних користувачів соціальних мереж у реалізації політичної стратегії виборчої або передвиборчої кампанії – найбільш відомою виявилась внаслідок президентських виборчих перегонів у США в 2016 р., на яких перемогу здобув Д. Трамп (а також раніше – під час проведення передвиборчої кампанії сенатора Т. Круза [35]). З одного боку, діяльність цієї аналітичної компанії відповідала її профілю, спрямованому на комбінування прогностичної аналітики, поведінкових наук і рекламних технологій, заснованих на зборі даних і спрямованих на конструювання цільової аудиторії та застосування отриманої інформації для переконання і мотивації до дії. З іншого боку, такий функціонал «Cambridge Analytica» виявився чи не першим (принаймні відомим) кейсом застосування новітніх інформаційних технологій і методів збору й обробки великих даних (передусім персональних даних користувачів соціальної мережі Facebook) у реальному політичному та виборчому процесі, адже, на думку низки аналітиків, зумів вирішально вплинути на результати вже згаданих президентських (й інших) виборів у США (й інших країнах світу).

Головна причина у тому, що саме «Cambridge Analytica» і її дочірні компанії працювали над краудсорсинговим (завдячуючи програмним інструментам корпорації «Amazon») створенням і, як виявилось, використанням бази даних користувачів Facebook, в тому числі не тільки у дослідницьких цілях, а й під час виборів і відтак у політичному процесі. Адже через окремих користувачів соціальної мережі вдалось отримати доступ до контактних профілів та інтересів величезних груп людей (за різними даними, від 30 до 50 млн осіб [16]), зібрати їх у масиви даних й урешті-решт аналітично (на предмет відчуттів і психологічних характеристик) використати під час виборів у рамках так званої диспозиційної моделі особистості людини [1]. При цьому, у результаті внутрішніх розслідувань Facebook повідомила, що нею не було виявлено слідів будь-якої незаконної діяльності

та витоку інформації [33], хоча це і призвело до небувалого падіння вартості акцій цієї корпорації [15] (яка згодом почала називатись «Meta Platforms»), а в 2018 р. і до зміни її правил захисту персональних даних подібно до нових регламентів ЄС [14]. Схожим чином, нейтральною виявилась з цього приводу і позиція двох палат парламенту США (на відміну від реакції урядів деяких інших держав світу). Тим не менше, використана у «Cambridge Analytica» інформація з профілів користувачів соцмережі прямо і опосередковано вплинула на ведення президентської виборчої кампанії й результати президентських виборів у США в 2016 р. (а також, за різними даними [2; 8–11; 13; 26; 30], на вибори в інших країнах світу, в тім числі в Австралії, Бразилії, Мексиці, Малайзії, країнах Африки тощо, а також на процеси «Брекзиту» у Сполученому Королівстві), що зумовило потребу детального розгляду цього випадку, його механізмів та політичних й електоральних наслідків (навіть попри репутаційні втрати, банкрутство і припинення діяльності агенції в травні 2018 р., хоча й створення подібних або афілійованих консалтингових кампаній надалі, в тому числі під президентські вибори 2020 р. та 2024 р. в США тощо).

Сьогодні загальновідомо, що «успіх» «Cambridge Analytica» ґрунтується на розвитку, з одного боку, інформаційних технологій, інтернету, цифрових комунікацій і баз даних, а також, з іншого боку, інструментарія соціальної і політичної психології, зокрема з приводу сприйняття інформації та маніпулювання надіями і страхами людей і цілих соціальних груп (тобто створення психологічних портретів виборців на підставі масивів даних про них, отриманих з соціальних мереж). Унаслідуювано це в тому, що політичний, особливо виборчий, процес у такому випадку починає аналізуватись політичними акторами (і найнятими ними агенціями) вже не стільки як раціоналізований та фактологічно зумовлений, скільки як віртуалізований і такий, що спричинений та допустимо керований/стимульований емоціями (а не фактами і політичними програмами).

Допомагають у цьому технології та методики «соціального» або «цифрового» підштовхування й ефективної маніпуляції, які, як у випадку «Cambridge Analytica» (а також Facebook, «AggregateIQ», «Strategic Communication Laboratories», «Global Science Research» тощо), можуть бути як відкрито, так і таємно фінансованими й реалізовуваними політичними чи виборчими кампаніями, які стосуються загалу чи громадськості, а реалізуються через соціальні мережі. Ускладнюється це і тим, що самі агенції та консалтингові фірми подібного типу не вважають такий формат «підштовхування» чимось на зразок соціальної інженерії, адже, приміром, часто іменують себе «агенціями із глобального управління виборами» чи навіть «фір-

мами політичного консалтингу» [3]. Однак замість виконання функції так званого «соціального підштовхування» у винятково позитивному контексті (як вироблення «колективного розуму і результату» для загального блага) [27] агенції схожого типу, в тому числі й «Cambridge Analytica», натомість вдаються до своєрідного «темного мистецтва переконання», яке, з одного боку, ґрунтується на поведінкових дисциплінах і психології, але, з іншого боку, є «темним» у своїй конотації через фасад публічності.

У такому випадку виникає політична маніпуляція, яка зачіпає тему політичної онтології та етики. І навіть якщо представники «Cambridge Analytica» цього ніколи прямо не визнавали, фактично ж вони, створюючи та використовуючи великі дані з профілів користувачів у Facebook, концентрувались на односторонніх політичних завданнях, зокрема на: зміцненні республіканської консервативної ідеології в США; створенні «можливості використання профілювання особистості для зміни культури Америки та її політики» [21; 32]; створенні відчутті політичної привабливості тих чи інших ідей для певних індивідів і груп. У підсумку це переформатувало майбутнє не тільки американської політики та виборів, але й політичного процесу у всьому технологічно розвиненому світі, не кажучи вже про ставлення людей до інтернету і конфіденційності. Зроблено це було за рахунок вироблення такого аналітичного інструментарія, завдяки якому виникла можливість впливати на сучасні інтеракції та комунікації поміж індивідами та групами, зокрема на тлі надмірної доступності даних і пасивності учасників соціальних мереж. Підґрунтям цього стало припущення та розуміння, що учасники соціальних мереж ведуть себе як «рій» або група, котра може бути впливовою, але не має ефективної сили, оскільки їй бракує здатності до мобілізації [19]. А відтак «Cambridge Analytica» виходила із того, що цю здатність до мобілізації можна спробувати створити ззовні.

Технологічним інструментарієм для цього стала саме робота з великими даними, зокрема краудсорсинговий (через різні платформи) збір і систематизація інформації, лайків та інтересів окремих індивідів і груп як користувачів соціальної мережі Facebook (в тому числі як своєрідної гри або вікторини, розробленої професором А. Коганом), а також систематична типізація результатів такого збору інформації і встановлення їхнього зв'язку з «цифровими слідами людської поведінки» (завдяки моделі М. Косінські) [21; 31]. Завдячуючи цьому вікторина Когана (де респонденти могли надати доступ до свого профіля Facebook (і до даних про місцезнаходження своїх друзів) в обмін на готівку) створила ситуацію, коли було отримано доступ до даних понад 280 тис. людей завдяки лише 857 учасникам самої вікторини.

Цікаво, що в цьому випадку не відбулось процедур порушення доступу до даних, адже «друзі» респондентів/учасників вікторини не змінювали налаштувань конфіденційності, а самі респонденти «прийняли» ці налаштування конфіденційності [28]. Більше того, у вікторині отримання більшості даних відбулось на підставі проходження простого тесту, в ході якого користувачі оцінювали п'ять базових рис особистості – відкритість (openness), сумлінність (conscientiousness), екстраверсія (extraversion), приємність (agreeableness) і невротизм (neuroticism), – відомі як модель особистості «OCEAN». Відповідно, це значно збільшило пул користувачів Facebook і, логічно, пул даних.

Свою чергою, процедуру же типізації даних та кластеризації користувачів Facebook було забезпечено за рахунок алгоритмів самої Facebook. Річ у тому, що користувачам соціальної мережі, виражаючи, на кого і як орієнтуватися, треба було зробити це за допомогою спеціальних рекламних роликів, для чого в Facebook було куплено дуже багато таргетованої реклами (у рамках так званого проекту «Аламо»). При цьому, ціллю проекту і таргетування було не стільки зосередитись на кожному виборцеві рівною мірою, скільки сфокусуватись на тих виборців, чия свідомість «Cambridge Analytica» вважала такою, яку можна змінити через переконання або так зване «підштовхування». Цікаво й те, що серед цієї групи користувачів насправді важливими для кампанії були ті, хто проживав у так званих «розмінних штатах», зокрема у Флориді, Мічигані, Вісконсині, Пенсильванії [20; 41]. Ефективність процедур згодом було доведено на підставі експерименту із застосуванням методу аналізу головних компонент, тобто статистичної процедури, яка використовує ортогональне перетворення для конвертації набору спостережень нібито корельованих змінних (головних компонент). У цьому контексті встановлено, що першим головним компонентом був суспільний вимір проти приватного виміру, а другим – робоче місце проти культури [34]. Саме таким чином розумне компонування, обробка та використання даних про користувачів соціальної мережі Facebook стали дієвим інструментом політичного чи виборчого прогнозування й аналізу. Адже знайшовши спільний компонент серед уподобань всіх людей чи користувачів Facebook у рамках масиву зібраних і систематизованих даних, «Cambridge Analytica» фактично змогла визначити певну кількість вимірів (так званих «сто вимірів нас»), які виявились корисними для класифікації виборців у США тощо. Ефективність такого підходу доповнилась і тим, що забезпечено його було засобами комп'ютерної техніки та математичного аналізу, чим було зменшено кількість упереджень і стереотипів, а відтак і гарантовано віднайдення більш тонких і міцних зв'язків між індивідами та групами. У доповнення, після іден-

тифікації різних груп користувачів чи людей (передусім ідеалістичних білих лібералів, молодих жінок і афроамериканців з міст) команда «Cambridge Analytica» розробила дуже персоналізований контент, щоби спеціально апелювати до них, постійно «бомбардуючи» їх на всіх платформах (в тім числі через використання регресійних моделей щодо дуже точних даних, зібраних і типізованих раніше на підставі ретельно розробленого тесту особистості), доки вони не передумали [23].

Найбільш досконало цю техніку було застосовано, як уже зазначено вище, під час президентських виборів 2016 р. в США, перемогу за результатами яких здобув Д. Трамп (зокрема за рахунок дискредитації серед різних груп користувачів опонента Х. Клінтон [23]). У цьому випадку треба навести/згадати кілька класичних пререквізитів виборів у США, зокрема той факт, що в рамках усталеної в цій країні політичної культури до виборців доволі часто ставляться як до «малих дітей», що суттєво зменшує потенціал їхнього дійсно «фактичного голосування». Доповнюється це тією тривожною тенденцією, що в США стабільно низькими (як і на виборах у 2016 р.) є показники електоральної явки, що зумовлено доволі різними чинниками, в тому числі високим реєстраційним бар'єром і жорсткими вимогами до голосування. Як у Джорджії, де на згаданих виборах не змогло проголосувати 10 % зареєстрованого електорату [24; 25], або як загалом у США, де в 2016 р. фактично було зареєстровано лише 64 % американців, які мають право голосу.

Але, як не дивно, це не завадило «Cambridge Analytica» фактично контролювати те, як люди голосуватимуть під час виборів глави держави. І це навіть попри те, що як тільки цю агенцію лише було залучено до кампанії «Трамп у президенти», її персонал стратегічно був не зовсім готовим, адже не було ні бази даних (користувачів соціальних мереж), ні контролю та розподілу завдань щодо вибірки опитувань, ні розмаїтих джерел даних і належного апарату цифрового маркетингу [22]. Однак була ідея, як пов'язати технологічні й інформаційні новації і пререквізити президентських виборів у США, що вилилось, як зазначено вище, у двоскладовий чи двоетапний план – спочатку збору і тотальної систематизації даних, а після цього їхньої типізації та цільової реклами в Facebook (про що детальніше йшлося вище). Відповідно, консалтинговій компанії вдалося використати «помилку» в «дефектному» виборчому механізмі США, який раніше широко критикувався, і перетворити її на користь своїх клієнтів. Як наслідок, величезний обсяг зібраних даних і їхня актуальність для всієї країни поставили, з одного боку, «Cambridge Analytica», а з другого – адміністрацію Трампа у значну перевагу. Передусім завдяки тому, що Д. Трамп та його команда отримали над-

звичайно функціональний механізм як результат прямого аналізу цілої країни й її соціальних і культурних моделей, а також підходу користувачів до інтернету.

Висновки. На прикладі «Cambridge Analytica» констатовано, що найбільшою небезпекою використання великих даних у політиці і виборах (передусім в США) стали не просто отримання й обробка персональних даних (приміром, з соціальних мереж), скільки алгоритмізована, послідовна і цілеспрямована активність з метою створення бази профілів користувачів різних соціальних мереж, на підставі яких можна аналізувати та порівнювати, а також експериментувати з приводу переваг (в тому числі електоральних або загалом політичних) користувачів (їхніх портретів) і їхніх груп, зокрема провокуючи їхнє цілеспрямоване «соціальне підштовхування» до того чи іншого процесу, рішення чи результату. Річ у тому, що такі компанії, як «Cambridge Analytica», неодмінно мали новаторський ефект, повністю змінивши концепцію політичної й електоральної кампанії, бо вони зосередились на культурі та комунікації, а не на публічності маніфестів кандидатів чи партій. Доповнилось це тим, що політичний чи електоральний успіх, завдячуючи великим даним і загалом інформаційним технологіям, продовжив забезпечуватись завдяки маніпуляціям, але переважно у фрагментованому та приватному (а тому й менш об'єктивному) вимірі політичного дискурсу. Відповідно, фізично сучасне політичне суспільство продовжує функціонувати в єдиній реальності, але інформаційно ця реальність є різною та поділяється на різні рівні, внаслідок чого різним людям подаються різні істини. Це загалом підриває основи демократичної конкуренції і сприяє ідеологічній ізоляції людей, особливо з огляду на те, що сьогодні дедалі частішими і сильнішими є спроби розділити людей, фрагментувати суспільство і полегшити його контроль, в тому числі інформаційно, через соціальні мережі та обробку великих масивів даних, і це навіть попри зусилля урядів і міжнародних/наднаціональних організацій не допустити цього та якісно врегулювати розвиток інформаційних комунікацій. З цього слідує, що інформаційні технології та великі дані можуть як позитивно (генеруючи найраціональніші і колективні рішення), так і негативно (передусім через маніпуляції) впливати на політичний процес, урядування й вибори тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ackerman C. *Big Five Personality Traits: The OCEAN Model Explained*. Positive Psychology Program Website. URL: <https://positivepsychology.com/big-five-personality-theory/>
2. Armstrong M. How would a second Brexit referendum play out?. *Statista*. January 12, 2018. URL: <https://www.statista.com/chart/12512/how-would-a-second-brexite-referendum-play-out/>

3. Barker M. The rise of the Qualiquants: On methodological advances and ontological issues in audience research. *Participations: Journal of Audience and Reception Studies*. 2018. Vol. 15. No. 1. P. 439-452. URL: <https://www.participations.org/15-01-26-barker.pdf>
4. Barrett B., Kreiss D. Platform transience: Changes in Facebook's policies, procedures and affordances in global electoral politics. *Internet Policy Review*. 2019. Vol. 8. No. 4. P. 1-22. URL: <https://policyreview.info/articles/analysis/platform-transience-changes-facebooks-policies-procedures-and-affordances-global>
5. Bennett C., Lyon D. Data-driven elections: Implications and challenges for democratic societies. *Internet Policy Review*. 2019. Vol. 8. No. 4. P. 1-16. URL: <https://policyreview.info/data-driven-elections>
6. Blakely R. Data scientists target 20 million new voters for Trump. *The Times*. September 22, 2016. URL: <https://www.thetimes.co.uk/article/trump-calls-in-brexite-experts-to-target-voters-pf0hwct9>
7. Boerboom C. *Cambridge Analytica: The scandal on data privacy*. Augustana Center for the Study of Ethics Essay Contest, 2020. Vol. 18. 24 p. URL: <https://digitalcommons.augustana.edu/ethicscontest/18/>
8. Cadwalladr C. Robert Mercer: The big data billionaire waging war on mainstream media. *The Guardian*. February 26, 2017. URL: <https://www.theguardian.com/politics/2017/feb/26/robert-mercer-breitbart-war-on-media-steve-bannon-donald-trump-nigel-farage>
9. Cadwalladr C. Revealed: 50 million Facebook profiles harvested for Cambridge Analytica in major data breach. *The Guardian*. March 17, 2018. URL: <https://www.theguardian.com/news/2018/mar/17/cambridge-analytica-facebook-influence-us-election>
10. Cadwalladr C. Revealed: Graphic video used by Cambridge Analytica to influence Nigerian election. *The Guardian*. April 4, 2018. URL: <https://www.theguardian.com/uk-news/2018/apr/04/cambridge-analytica-used-violent-video-to-try-to-influence-nigerian-election>
11. Cadwalladr C. The Brexit whistleblower: "Did Vote Leave use me? Was I naive?". *The Guardian*. March 24, 2018. URL: <https://www.theguardian.com/uk-news/2018/mar/24/brexit-whistleblower-shahmir-sanni-interview-vote-leave-cambridge-analytica>
12. Chester J., Montgomery K. The digital commercialization of US politics – 2020 and beyond. *Internet Policy Review*. 2019. Vol. 8. No. 4. P. 1-23. URL: <https://policyreview.info/articles/analysis/digital-commercialisation-us-politics-2020-and-beyond>
13. Doward J., Gibbs A. Did Cambridge Analytica influence the Brexit vote and the US election?. *The Guardian*. March 4, 2017. URL: <https://www.theguardian.com/politics/2017/mar/04/nigel-oakes-cambridge-analytica-what-role-brexit-trump>
14. Facebook announces new European privacy controls, for the world. *APH Networks*. April 18, 2018. URL: <https://aphnetworks.com/news/19012-facebook-announces-new-european-privacy-controls-world>
15. Facebook has lost \$100B in value – and its money problems may just be beginning. *Global News*. March 27, 2018. URL: <https://globalnews.ca/news/4108493/facebook-money-problems/>
16. Facebook's role in data Misuse sets off storms on two continents. *The New York Times*. March 18, 2018. URL: <https://www.nytimes.com/2018/03/18/us/cambridge-analytica-facebook-privacy-data.html>
17. Forte M. Why Donald J. Trump will be the next president of the United States. *Zero Anthropology*. May 4, 2016. URL: <https://zeroanthropology.net/2016/05/04/why-donald-j-trump-will-be-the-next-president-of-the-united-states/>
18. Gonzalez R. Hacking the citizenry? Personality profiling, «big data» and the election of Donald Trump. *Anthropology Today*. 2007. Vol. 33. No. 3. P. 9-12. URL: <https://www.cs.yale.edu/homes/jfi/Gonzalez.pdf>
19. Han B. *In the swarm: Digital prospects (Untimely meditations)*. The MIT Press, 2017. 104 p.
20. Kaiser B. *Targeted: My inside story of how big data, Trump, and Facebook broke democracy and how it can happen again*. Harper-Collins, 2019. 400 p.
21. Kosinski M., Stillwell D., Graepel T. Private traits and attributes are predictable from digital records of human behavior. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 2013. Vol. 110. No. 5. P. 5802-5805. URL: <https://www.pnas.org/doi/10.1073/pnas.1218772110>
22. Lewis P., Hilder P. Leaked: Cambridge Analytica's blueprint for Trump victory. *The Guardian*. March 23, 2018. URL: <https://www.theguardian.com/uk-news/2018/mar/23/leaked-cambridge-analyticas-blueprint-for-trump-victory>
23. Lindholm R. Project Alamo – Cambridge Analytica and Trump fake news factory. *Semantiko*. August 28, 2017. URL: <https://www.semantiko.com/blog/project-alamo>
24. Lynch C. Why is it so hard to vote in America?. *Foreign Policy*. November 5, 2018. URL: <https://foreignpolicy.com/2018/11/05/why-is-it-so-hard-to-vote-in-america/>
25. Lynch G., Willis J., Cheeseman N. Claims about Cambridge Analytica's role in Africa should be taken with a pinch of salt. *The Conversation*. March 23, 2018. URL: <https://theconversation.com/claims-about-cambridge-analyticas-role-in-africa-should-be-taken-with-a-pinch-of-salt-93864>
26. Martin D. What role did Cambridge Analytica play in the Brexit vote?. *Deutsche Welle*. March 27, 2018. URL: <https://www.dw.com/en/what-role-did-cambridge-analytica-play-in-the-brexit-vote/a-43151460>
27. McSmith A. First Obama, now Cameron embraces «nudge theory». *The Independent*. August 12, 2010. URL: <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/first-obama-now-cameron-embraces-nudge-theory-2050127.html>
28. Rathi R. Effect of Cambridge Analytica's Facebook ads on the 2016 US Presidential Election. *Medium*. January 13, 2019. URL: <https://towardsdatascience.com/effect-of-cambridge-analyticas-facebook-ads-on-the-2016-us-presidential-election-dacb5462155d>
29. Rehman I. Facebook-Cambridge Analytica data harvesting: What you need to know. *Library Philosophy and Practice*. 2019. No. 2497. P. 1-13. URL: <https://digitalcommons.unl.edu/libphilprac/2497/>
30. Risso L. Harvesting your soul? Cambridge Analytica and Brexit // Jansohn C. (ed.). *Brexit means Brexit: The selected proceedings of the symposium* (Akademie der Wissenschaften und der Literatur. Mainz, 6-8 December 2017). Mainz. P. 75-90. URL: https://www.adwmainz.de/fileadmin/user_upload/Brexit-Symposium_Online-Version.pdf

31. Rokka J., Airoldi M. Cambridge Analytica's «secret» psychographic tool is a ghost from the past. *The Conversation*. April 17, 2018. URL: <https://thecoconversation.com/cambridge-analyticas-secret-psychographic-tool-is-a-ghost-from-the-past-94143>

32. Rosenberg M., Confessore N., Cadwalladr C. How Trump consultants exploited the Facebook data of millions. *The New York Times*. March 17, 2018. URL: <https://www.nytimes.com/2018/03/17/us/politics/cambridge-analytica-trump-campaign.html>

33. Schwartz M. Facebook failed to protect 30 million users from having their data harvested by trump campaign affiliate. *The Intercept*. March 30, 2017. URL: <https://theintercept.com/2017/03/30/facebook-failed-to-protect-30-million-users-from-having-their-data-harvested-by-trump-campaign-affiliate/>

34. Sumpter D. *Outnumbered: From Facebook and Google to fake news and filter-bubbles – the algorithms that control our lives*. Bloomsbury, 2018. 272 p.

35. Ted Cruz using firm that harvested data on millions of unwitting Facebook. *The Guardian*. December 11, 2015. URL: <https://www.theguardian.com/us-news/2015/dec/11/senator-ted-cruz-president-campaign-facebook-user-data>

36. Tett G. Donald Trump's campaign shifted odds by making big data personal. *Financial Times*. January 26, 2017. URL: <https://www.ft.com/content/bee3298c-e304-11e6-9645-c9357a75844a>

37. Uttara Kak A. Cambridge Analytica and the political economy of persuasion. *Economic and Political Weekly*. 2018. Vol. 53. No. 20. P. 1-13. URL: https://www.epw.in/sites/default/files/engage_pdf/2018/05/18/151788.pdf

38. Vardarli P., Zafer C. Social media and crisis management: The case study of Cambridge Analytica. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2020. Vol. 18. P. 31-44. URL: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1083573>

39. Venturini T., Rogers R. «API-based research» or how can digital sociology and journalism studies learn from the Facebook and Cambridge Analytica affair. *Digital Journalism*. 2019. Vol. 7. P. 532-540.

40. Ward K. Social networks, the 2016 US presidential election, and Kantian ethics: Applying the categorical imperative to Cambridge Analytica's behavioral microtargeting. *Journal of Media Ethics*. 2018. Vol. 33. No. 3. P. 133-148.

41. Wylie C. *Mindf*ck: Cambridge Analytica and the Plot to Break America*. Random House, 2019. 288 p.

Big Data as a tool to influence politics and elections: the case of “Cambridge Analytica” in the USA

Mota Marian Bohdanovych

Postgraduate Student at the Department of Political Science
Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine
ORCID: 0009-0004-3086-3103

The article deals with theoretical and practical issues of the influence of the latest information technologies and the Internet, in particular Big Data, on political and electoral processes and their results in the modern world. The activities of the organization «Cambridge Analytica» and its influence on politics and elections in the USA, primarily on the 2016 presidential election, were chosen as a case to reveal the given issues. The author demonstrated that modern information technologies, social networks, large arrays of data and their collection, systematization, processing and typification can both positively and negatively contribute to «social nudging» in political and electoral processes. It is argued that the positive influence in this case refers to the development and adoption of more collective and rational decisions in politics and governance, but, instead, the negative influence is realized primarily through the manipulative and purposeful use of Big Data sets by various political or extra-political actors to achieve certain electoral or political results, in general. At this background, it is substantiated that the activities of the organization «Cambridge Analytica», primarily within the framework of the 2016 presidential election in the USA, looked like as regular and regulated by law one purely nominally, but it was unethical and manipulative one, thanks to the technological features of social networks functioning and work with the arrays of Big Data. In other words, perhaps the greatest danger of using Big Data in politics and elections is not just the acquisition and processing of personal data (for example, from social networks), but the algorithmized, consistent and purposeful activity of creating a database of user profiles in various social networks. On the basis of the latter, it is possible to analyze and compare, as well as experiment about the preferences (including electoral or generally political ones) of users/voters and their groups, in particular determining their «social nudging» to a particular process, decision or result.

Key words: information technologies, Big Data, political process, election, «Cambridge Analytica», the USA.

Наумкіна Світлана Михайлівна
Каменчук Тетяна Олегівна

Сучасний світопорядок в системі політичних відносин

УДК 328.16/.18:321.7]:316.4/.7](02)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-1.6>

Наумкіна Світлана Михайлівна
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних наук
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-1125-647X

Каменчук Тетяна Олегівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-9518-8389

Метою статті є визначення основних тлумачень «світопорядку», його зв'язків з суміжними поняттями – соціальний і політико-правовий простір, обґрунтування внутрішньою та зовнішньою політикою національних держав та їх безпосередня взаємозалежність.

Зазначено, що світопорядок – це відображення політизації соціального простору у всіх його проявах. Світопорядок майже у весь період людської історії трансформувалася з політичного чи політико-правового простору в «військово-політичний», та навпаки. Тому є всі підстави вважати, що світопорядок – це сукупність зовнішньої і внутрішньої політики національних держав, які постійно проходили фази історичних конфліктів і базувалися на фундаменті чітких політичних відмінностей між тим, що стосується внутрішнього простору, з одного боку, і зовнішнього – з іншого. Наведено і обґрунтовано приклад зміни світопорядку у результаті жадливих подій сучасного часу, з початком відкритої агресії РФ щодо нашої країни та, можна вважати, і всієї людської цивілізації. Запровадження воєнного стану в Україні у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ на територію України, призвело до трансформації інституційної основи державного управління у відповідальності до воєнного часу.

Доведено, що виникнення і розвиток держав у сучасних реаліях відбувається під впливом двох взаємопов'язаних тенденцій – глобалізації та демократизації, яким тією чи іншою мірою піддаються всі політико-правові процеси, які так чи інакше впливають на трансформацію світового простору і формують нову структуру політичного світоустрою.

Ключові слова: світопорядок, соціальний простір, політичний простір, держава, політика, демократія, суверенітет, система політичних відносин, державотворення, соціальний розвиток, військовий стан, агресія, насильство, безпека.

Вступ. Європейська інтеграція, глобалізація, використання технологічних інновацій, інформатизація суспільства, що заявили про себе наприкінці ХХ ст. – по-новому поставили питання про співвідношення економічних, політичних процесів і соціального розвитку в контексті нового світопорядку.

Це ключове поняття не має ані в політологічній, ані соціологічній, ані правовій науках загальноприйнятого визначення та цілісного обґрунтування. У той же час це поняття як у практичній, так і теоретичній площині заслуговує всебічної уваги і необхідності ретельного аналізу в наукових розробках вчених з метою удосконалення теоретичних підходів та подальшого практичного втілення.

Метою статті є визначення основних тлумачень «світопорядку», його зв'язків з суміжними поняттями – соціальний і політико-правовий простір, обґрунтування внутрішньою та зовнішньою політикою національних держав та їх безпосередня взаємозалежність.

Методи дослідження. Використовування структурно-функціонального, системного та компаративістського методів дало змогу розкрити зазначену мету у повному обсязі.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи та співставляючи основні сучасні тлумачення поняття «світопорядок», перш за все варто взяти за основу верховенство політичного підходу. І у цьому контексті, на думку автора статті, заслуговує всебічної уваги науковий підхід Карло Галлі – профе-

сора історії політичних доктрин факультету літератури та філософії Болонського університету – до своєрідного чення ключового поняття «світопорядок», який складався у науковця відповідно до принципу *cujus regio, ejus religio* (чия влада, того і віра). «Концепція *cujus regio*, за К. Галлі, виражає в територіальному сенсі верховенство політичного підходу, що однаково культивується давньоримським правом і раціоналістичним світоглядом [8].

В роботі «Політичні простори та глобальна війна» цитований автор, відстежуючи генеалогію світового порядку, вказує, що «глобальна» і «латентна» війна на всіх фронтах відбувається на постійній основі, супроводжуючи трансформацію глобального простору системи політичних відносин, і може вестися різними способами – на різних театрах ...: від культурних до військових. При чому, військові способи переділу влади, зазначає К. Галлі, так само спрямовані на пошук свободи, рівності, демократії, суверенітету, і інших цінностей, але, їх методи деполітизують та деінституціалізують політику [2].

Світопорядок безпосередньо пов'язаний з іншим суміжним поняттям – соціальним простором. Як відомо, це поняття у свій час ретельно проаналізував П. Бурд'є, визначаючи його в своїй концепції політизації соціального простору як місцем, де влада «стверджується і здійснюється в самій хитромудрій формі – як символічне, приховане насильство» [1, с. 52]. Ця концеп-

ція політизації дозволила П. Бурд'є визначити й інше поняття, також безпосередньо пов'язане з першими двома – політичний простір. Виходячи з міркувань П. Бурд'є, це місце, де відбувається постійна боротьба між суб'єктами за перебудову розподілу влади, за монополію легітимного використання політичних ресурсів, права, армії, поліції, державних фінансів. І якщо в демократичних державах суб'єктами боротьби є «партії – бойові організації, ... призначені вести сублімовану форму громадянської війни», то, відповідно, в умовах війни ... такими суб'єктами стають військові організації [1, с. 185]. Отже, так чи інакше, історією було доведено, що війна є результатом політики та її продовженням, і, одночасно, виступає детермінантою політики. Політико-правовий простір виступає як арена, на якій розгортається гра (конкуренція, війна) акторів, а відтак, аналіз політичного простору передбачає дослідження, як актори організовані, рівноважні, збалансовані, контрольовані, ієрархізовані або анархічні за структурою, та як право відображає ці процеси у державі, яке підґрунтя створено для них. Відтак, згідно концепції Бурд'є, світопорядок – це відображення політизації соціального простору у всіх його проявах.

При чому, світопорядок майже у весь період людської історії трансформувалася з політичного чи політико-правового простору в «військово-політичний», та навпаки. Тобто, можна стверджувати, що світопорядок – це сукупність зовнішньої і внутрішньої політики національних держав, які, проходячи через низку історичних конфліктів та наскрізний контроль над суспільством загалом та його окремими членами, за К. Гаслі, базувалася на фундаменті чітких політичних відмінностей між тим, що стосується внутрішнього простору, з одного боку, і зовнішнього – з іншого. Наприклад, між злочинцем (який порушує внутрішні закони національної держави) та противником (який представляє зовнішню політичну та військову загрозу). Або на структурному різниці між суспільним і приватним, тобто між простором правничий та простором совісті. Або ж на тимчасовій різниці між світом і війною (можливою лише проти іншої національної держави) – взаємовиключними станами, які в кожному окремому випадку встановлюються суверенною владою [8].

Прикладом зміни світопорядку є жахливі події сучасного часу, з початком відкритої агресії РФ щодо нашої країни та, можна вважати, і всієї людської цивілізації. Запровадження воєнного стану в Україні у зв'язку з повномасштабним вторгненням РФ на територію України, призвело до трансформації інституційної основи державного управління територіально-політичною системою: утворення обласних та районних військових адміністрацій [5], а також до «надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню (Головно-

командувачу ЗСУ, Командувачу об'єднаних сил ЗСУ, командувачам видів та окремих родів військ (сил) ЗСУ, командувачам (начальникам) органів військового управління, командирам з'єднань, військових частин ЗСУ та інших військових формувань), військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії» (ст. 1) [6].

Крім того, в умовах воєнного стану в Україні, введеного Указом Президента № 64/2022 від 24 лютого 2022 року, на підставі пропозиції РНБіО, відповідно до п.20 ч.1 ст.106 Конституції України, Закону «Про правовий режим воєнного стану» було передбачено, що «тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені ст. 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені Законом «Про правовий режим воєнного стану»; а також було доручено Кабінету Міністрів України невідкладно ввести в дію план заходів правового режиму воєнного стану в Україні; привести єдину державну систему цивільного захисту, її функціональні та територіальні підсистеми у готовність у співпраці з Державною службою України з надзвичайних ситуацій разом з обласними, Київською міською державними адміністраціями, іншими державними органами, установами, підприємствами, організаціями всіх форм власності; забезпечити утворення рад оборони обласними, Київською міською державною адміністрацією, органами місцевого самоврядування та забезпечити сприяння військовому командуванню у запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану [6].

Ці необхідні дії, безумовно, цілком змінили нашу внутрішню та зовнішню політику та політичний і правовий порядок у країні. Це у повному обсязі торкнулося і майже всіх європейських країн та частково країн світу, змінюючи зміст і форму щонайменшого світопорядку.

Прикладів намагань зміни світопорядку можна навести чимало навіть у останні десятиліття. Так, створення невизначених так званої Придністровської республіки, Абхазької, у 2014 так званих «ЛНР» та «ДНР» це випробування до кардинального звороту від демократичного розвитку країн до гегемоністського, антидемократичного і, навіть, тоталітарного.

Досвід історичного розвитку показує, що причини і передумови походження суспільства і виникнення держави народжені всією сукупністю закономірностей, що обумовлюють індивіду-

альне і суспільне життя людини. Події, пов'язані з виникненням, становленням і розвитком нових держав в кінці ХХ – початку ХХІ ст., виразно вказують на необхідність вироблення загальноприйнятих критеріїв визнання або невизнання нових держав, механізмів надання їм міжнародної правосуб'єктності на період вирішення питання про визнання, особливого порядку включення таких держав у систему регіональної та міжнародної безпеки, що, можливо, дозволить уникнути кровопролитних громадянських воєн і міжнародних локальних конфліктів.

Виникнення і розвиток держав у сучасних реаліях відбувається під впливом двох взаємопов'язаних тенденцій – глобалізації та демократизації, яким тією чи іншою мірою піддаються всі політико-правові процеси, які так чи інакше впливають на трансформацію світового простору і формують нову структуру політичного світоустрою [Див. детал.: 4].

У той же час політико-правових основ процесу державотворення серед нормативних актів, що регулюють сучасне міжнародне публічне право, практично не представлено. Одним з небагатьох міжнародних документів, які розкривають підходи до оцінки виникнення та права на існування нових держав у сучасному світі, є Конвенція Монтевідео про права та обов'язків держав 1933 року [3] та Статут Організації Об'єднаних Націй як універсального міжнародного форуму, що виконує роль гаранта міжнародного миру і безпеки, регулятора міждержавного співробітництва та головного арбітра в міжнародних справах [7, ст. 4]. Однак ні роз'яснень критеріїв прийому держав у члени ООН, ні процедури визнання нових держав Статут не містить. Саме відсутність політико-правової бази, «слабкість» міжнародних нормативно-правових актів, що стосуються тією чи іншою мірою державного будівництва, створює передумови для перетворення еволюційного за суттю процесу державотворення в фактор ризику поступальному суспільному розвитку та безпечному світопорядку.

Висновки. Відтак, питання, пов'язані з процесом державотворення, є першочерговими і не втрачають своєї значущості, незважаючи на те, що історія держави як соціального явища налічує не одне тисячоліття. Це цілком зрозуміло, оскільки саме спроможність держави, її стабільний і сталий розвиток є не тільки фактором поступального розвитку і суспільства в цілому, але і визначають формат становлення глобального світопорядку.

Вплив процесів глобалізації і нової інформаційної реальності обумовлює нові форми існування і саморозвитку держав, що, безумовно, ускладнює аналіз політико-правових процесів, пов'язаних з їх розвитком та створенням безпечного світопорядку, і включає їх в предметне поле сучасних політико-правових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бурдые П. Социология политики: монография / пер. с франц. и под ред. Н. А. Шматко. Москва: Socio-Logos, 1993. 336 с.
2. Галли К. Национальное государство в глобальную эпоху. URL: <https://globalaffairs.ru/articles/nacziionalnoe-gosudarstvo-v-globalnuyu-epohu/>
3. Конвенция о правах и обязанностях государств : подписана 26 декабря 1933 г. в Монтевидео, Уругвай. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38249008&pos=79;-10#
4. Осипова С. А. Сучасні практики державотворення в світовому політичному процесі: дис. ... д. політ. н.; спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Одеса: ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2016. 411 с.].
5. Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України №68/2022 від 24 лютого 2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/682022-41405>
6. Про правовий режим воєнного стану: Закон України № 389-VIII від 12.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
7. Устав Организации Объединенных Наций: принят 26 июня 1945 г. Сан-Франциско. *Официальный сайт Организации объединенных Наций*. URL: <https://www.un.org/ru/about-us/un-charter/full-text>
8. Galli C. Political Spaces and Global War. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2010. 304 p.

REFERANCES:

1. Burdye P. (1993). Sotsiologiya politiki: monografiya / per. s frants. i pod red. N. A. Shmatko. Moskva: Socio-Logos. 336 с. [in Russian]
2. Galli K. Natsionalnoye gosudarstvo v globalnuyu epokhu. URL: <https://globalaffairs.ru/articles/nacziionalnoe-gosudarstvo-v-globalnuyu-epohu/> [in Russian]
3. Konventsiya o pravakh i obyazannostyakh gosudarstv: podpisana 26 dekabrya 1933 g. v Montevideo. Urugvay. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38249008&pos=79;-10# [in Russian]
4. Osipova S. A. (2016). Suchasni praktiki derzhavotvorenniya v svitovomu politichnomu protsesi: dis. ... d. polit. n.; spetsial'nist' 23.00.02 – politichni instituti ta protsesi. Odesa: PNPУ imeni K. D. Ushin's'kogo. 411 s. [in Ukrainian].
5. Pro utvorenniya viis'kovikh administratsii: Ukaz Prezidenta Ukraїni №68/2022 vid 24 lyutogo 2022 r. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/682022-41405> [in Ukrainian].
6. Pro pravovii rezhim voennogo stanu: Zakon Ukraїni № 389-VIII vid 12.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].
7. Ustav Organizatsii Obyedinennykh Natsiy: prinyat 26 iyunya 1945 g. San-Frantsisko. Ofitsialnyy sayt Organizatsii obyedinennykh Natsiy. URL: <https://www.un.org/ru/about-us/un-charter/full-text> [in Russian]
8. Galli C. (2010). Political Spaces and Global War. Minneapolis: University of Minnesota Press, 304 p. [in English]

Modern world order in the system of political relations

Naumkina Svitlana Mykhaylivna

Doctor of Political Sciences, Professor,
Head of the Department
of Political Sciences
State Institution "Southern Ukrainian
National Pedagogical University named
after K. D. Ushinsky"
Staroportofrankivska str., 26, Odesa,
Ukraine
ORCID: 0000-0002-1125-647X

Kamenchuk Tetyana Olehivna

Ph.D. in Political Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Political Sciences and Law
State Institution "Southern Ukrainian
National Pedagogical University named
after K. D. Ushinsky"
Staroportofrankivska str., 26, Odesa,
Ukraine
ORCID: 0000-0002-9518-8389

The purpose of the article is to determine the main interpretations of «world order», its connections with related concepts – social and political-legal space, justification by the internal and external policies of national states and their direct interdependence.

It is noted that the world order is a reflection of the politicization of the social space in all its manifestations. In almost the entire period of human history, the world order was transformed from a political or political-legal space into a «military-political» one, and vice versa. Therefore, there is every reason to believe that the world order is a set of foreign and domestic policies of national states that constantly went through phases of historical conflicts and were based on the foundation of clear political differences between what concerns the internal space, from one hand, and external space, – from the other.

An example of a change in the world order as a result of the terrible events of modern times, with the beginning of the open aggression of the Russian Federation against our country and, one can assume, the entire human civilization, is given and substantiated. The introduction of martial law in Ukraine in connection with the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine led to the transformation of the institutional basis of state administration in responsibility before wartime.

It has been proven that the emergence and development of states in modern realities takes place under the influence of two interrelated trends – globalization and democratization, which to one degree or another are subject to all political and legal processes that in one way or another affect the transformation of the world space and form a new structure of the political world order .

Key words: world order, social space, political space, state, politics, democracy, sovereignty, system of political relations, state formation, social development, martial law, aggression, violence, security.

Теремко Віктор Васильович

Проблеми діяльності політичних партій в умовах воєнного стану в Україні

УДК 342.726–021.414:329(477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-1.7>

Теремко Віктор Васильович
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 64, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-1774-0246

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію незалежної, суверенної та демократичної України спричинило виникнення безпрецедентних викликів і небезпек сучасності, дестабілізуючий вплив яких поширився і на діяльність політичних партій. Стає очевидним, що здійснювати свою діяльність у звичному режимі. Вони опинилися перед серйозними викликами швидкого реформатування своєї діяльності відповідно до умов воєнного стану. Метою статті є теоретико-прикладні дослідження проблем діяльності політичних партій в умовах воєнного стану в Україні. Методологічну базу дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, а саме: системний аналіз, синтез, наукова абстракція, функціонально-системний підхід, порівняння, класифікація, узагальнення, систематизація. Результати проведеного дослідження дозволяють виявити, що сучасний стан розвитку партійної системи в Україні характеризується як кризовий. Виявлено вагомими проблемами діяльності політичних партій в умовах воєнного стану в Україні, зокрема те, що лише після початку широкомасштабного вторгнення військ Російської Федерації заборонено діяльності окремих політичних партій через їх антиукраїнську та проросійську позицію, ведення пропаганди війни, здійснення закликів до повалення конституційного ладу та загрозу суверенітету й територіальної цілісності України. Доведено, що нормативно-правове регулювання діяльності політичних партій в умовах запровадження воєнного стану в Україні недостатнє та потребує перегляду й внесення відповідних змін. Виявлено вагомими ризиками впливу на діяльність політичних партій олігархічних структур та здійснення ними фінансування політичних партій, внаслідок чого спостерігається лобювання інтересів зазначених суб'єктів та порушення прав громадськості. Встановлено невідомість існуючих механізмів взаємодії політичних партій із громадськими організаціями, внаслідок чого істотно знижується рівень довіри населення до партійної системи. Обґрунтовано необхідність формування комплексу заходів щодо підвищення ефективності діяльності політичних партій, посилення їх незалежності, прозорості та відкритості діяльності, а також публічності при висвітленні результатів та автономії у питаннях фінансування.

Ключові слова: партійна система, політичні партії, виборчий процес, дестабілізуючі чинники, воєнний стан.

Вступ. Існуючий стан розвитку держави і суспільства в Україні характеризується наявністю вагомими дестабілізуючих чинників, окремі із яких здійснюють руйнівний вплив на політичну, соціальну, фінансово-економічну та інші системи. Особливо відчутними негативні тенденції виявляються у політичній сфері, адже запровадження воєнного стану обумовило низку обмежень і заборон здійснення політичної діяльності, зокрема: (1) утворення військових адміністрацій; (2) призупинення виборчого процесу до органів державної влади усіх рівнів; (3) заборона проведення мітингів, демонстрацій; (4) заборона проведення референдумів. Поряд із цим, в Україні на фоні суспільно-політичної й соціально-економічної нестабільності, поглиблених військовою агресією Російської Федерації, загострилася криза партійної системи, внаслідок чого істотно знизився рівень довіри громадськості до політичних партій та спостерігається падіння їх популярності. Очевидно, що в умовах війни більшість із політичних партій України не спроможні знайти своє місце в умовах нових викликів і небезпек, а окремі із них уже тривалий час перебувають поза інформаційним простором. Окреслені тенденції свідчать про вагомість та надзвичайну актуальність обраної тематики дослідження та спонукають

до поглиблення вивчення проблем діяльності політичних партій в умовах воєнного стану в Україні.

Мета та завдання. Метою статті є теоретико-прикладні дослідження проблем діяльності політичних партій в умовах воєнного стану в Україні. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити низку завдань, які знаходяться у площині дослідження сучасного стану та тенденцій діяльності політичних партій в Україні; виявлення проблем діяльності політичних партій в Україні в умовах воєнного стану; пошуку ефективних методів активізації діяльності політичних партій в умовах воєнного стану.

Методи дослідження. Методологічну базу дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, а саме: дослідження сутності й особливостей діяльності політичних партій в Україні в умовах воєнного стану здійснено з використанням методу системного аналізу, синтезу та наукової абстракції; для виявлення основних проблем діяльності політичних партій в Україні в умовах воєнного стану застосовано функціонально-системний підхід та метод порівняння й класифікації; формування висновків та результатів дослідження проведено на основі методу узагальнення та систематизації.

Результати. Війна Росії проти України стала безпрецедентним викликом для політичної системи країни та зумовила кризу партійної системи. Значна поляризація політичного простору, що утворилася внаслідок збройної агресії, повністю переформатувала існуючий стан діяльності політичних партій та, на думку І. Павленко [1], в стратегічній перспективі може призвести до утворення двох груп партій: цивільних та військових, адже в умовах запровадження воєнного стану істотно підвищується рівень довіри громадськості до силових структур на фоні значного її зниження по відношенню до діючих політичних партій. Водночас, науковиця дійшла висновку, що існуючий стан партійної системи не може забезпечити якісне виконання їх основних функцій, а активізація діяльності громадських організацій та волонтерських рухів на дипломатичному фронті створюють значну конкуренцію, оскільки такі інституційні структури мають вагомий шанс одержати своє представництво у парламенті, в тому числі й при зміні принципів партійного фінансування та його деолігархізації.

Ще однією вагомою проблемою функціонування політичних партій та й партійної системи України загалом стала діяльність окремих політичних партій, які приховано, а подекуди і відкрито демонстрували свою антиукраїнську та проросійську позицію, виступали «рупором» російської пропаганди в українському інформаційному просторі та представницьких органах влади всіх рівнів. І лише після введення воєнного стану діяльність цих політичних партій заборонена через їх антиукраїнську та проросійську позицію, пропаганду війни, заклики до повалення конституційного ладу та загрозу суверенітету й територіальної цілісності України. Відповідно до указу Президента України «Про введення в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій» [2] в Україні обмежено діяльність таких політичних партій як: «Опозиційна платформа – за життя»; «Ліва опозиція»; «Партія Шарія»; «Прогресивна соціалістична партія України»; «Держава»; «Союз лівих сил»; «Опозиційний блок»; «Соціалістична партія України»; «Наші»; «Соціалісти»; «Блок Володимира Сальдо».

Очевидно, що дані проблеми є надто важкими, розв'язання яких потребує виваженого підходу та обґрунтованих заходів. В даному контексті, І. Ковбас [3, с. 384–385] стверджує, що діяльність політичних партій в країні є необхідною умовою забезпечення демократії та основою для формування органів державної влади й місцевого самоврядування, що регламентовано Конституцією України [4], відповідно до положень якої політичні партії створюються з метою захисту громадянами своїх прав і свобод, а також для задоволення соціально-економічних й культурно-політичних інтересів шляхом вираження політичної волі громадян

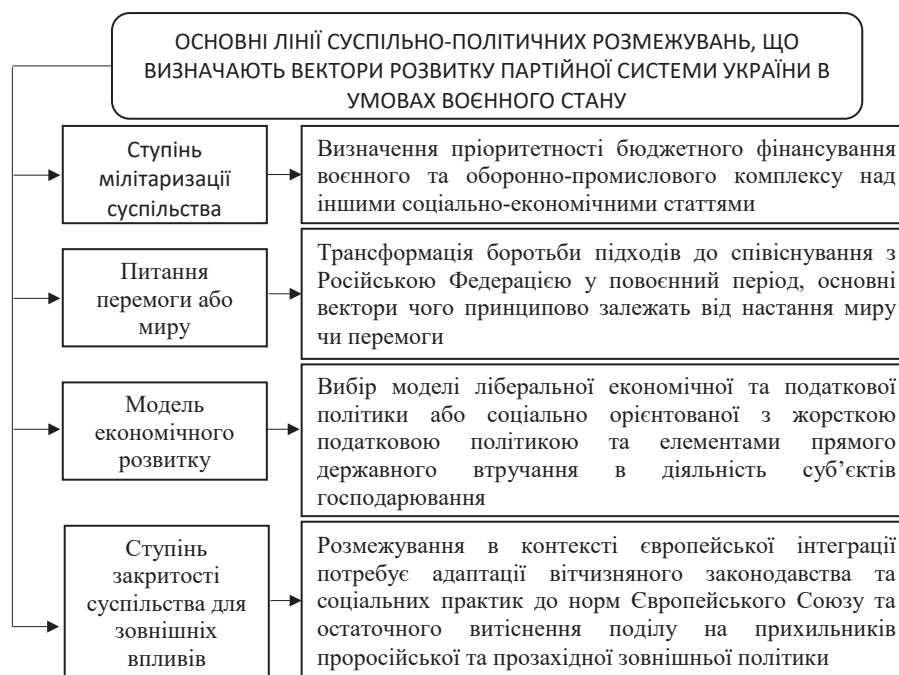
та можливості участі у виборчому процесі. Політичні партії безумовно є основними інститутами політичної системи, громадянського суспільства, тому, важливим залишається формування лінії суспільно-політичних розмежувань, навколо яких будуть побудовані нові принципи функціонування партійної системи у післявоєнний період, основні із яких вважаємо за доцільне відобразити на рис. 1.

При цьому зауважимо, що визначальними чинниками періоду дії воєнного стану та повоєнного відновлення буде ступінь мілітаризації суспільства, модель економічного розвитку та ступінь закритості суспільства для зовнішніх впливів. Очевидно, що вагомого значення набуває і результат розв'язання збройного військового конфлікту та позиція України щодо того, чи вона отримає перемогу у війні, чи обмежиться мирними домовленостями.

Регулювання діяльності політичних партій в Україні здійснюється Законом України «Про політичні партії в Україні» [5], відповідно до якого діяльність політичних партій здійснюється на підставі добровільного об'єднання громадян, що зареєстроване у законодавчому порядку та є прихильником конкретної загальнонаціональної програми суспільного розвитку. Однак, в сучасних умовах існування України політична система зазнає істотних деструктивних змін через часті втручання у діяльність політичних партій фінансово-промислових груп та представників олігархічних структур, внаслідок чого вираження політичною партією волі народу унеможлиблюється та активізуються процеси лобіювання інтересів таких зацікавлених суб'єктів.

Водночас, Р. Шай [6, с. 284] стверджує, що окремою проблемою діяльності політичних партій в Україні є конфліктні ситуації щодо внутрішньо-організаційної діяльності політичних партій, які спричинені наявністю декількох лідерів, що виступають із альтернативними програмами розвитку. Такі ситуації загрожують зниженням довіри громадськості до партійної системи та продукують проблеми взаємодії громадськості із органами державної влади. Зважаючи на зазначені тенденції, вважаємо за доцільне стверджувати, що існуючий механізм регулювання діяльності політичних партій в частині обмеження їх діяльності певними директивами є нечітким та недосконалим, адже значні законодавчі прогалини дозволяють політичним партіям недотримуватися стратегічних пріоритетів їх розвитку, особливо в умовах запровадження воєнного стану, що потребує додаткового нормативно-правового регулювання та унормування основних засад їх діяльності.

Не менш важливим залишається необхідність вирішення питань щодо спрощення процедури створення нової політичної партії, адже послаблення організаційно-правових процедур в даному напрямку загрожує просуванням на виборчі посади осіб, що не мають відповідної освіти та досвіду

Рис. 1. Основні лінії суспільно-політичних розмежувань, що визначають вектори розвитку партійної системи України в умовах воєнного стану

Складено на основі: [1]

політичної діяльності, а в окремих випадках і соціально небезпечних осіб. Надання можливості створення нової політичної партії за спрощеною процедурою призвело до утворення в Україні декілька видів партій, зокрема:

- 1) діючих, які мають представництво у Верховній Раді;
- 2) недіючих – тих, що створені з метою формального існування;
- 3) технічних – тих, що створюються з метою створення умов для розпорошення голосів в процесі виборів;
- 4) віртуальних, які мають законну реєстрацію, проте, не здійснюють політичної діяльності.

Серед інших проблем діяльності політичних партій в умовах запровадження воєнного стану в Україні виокремлюється формальний партійний плюралізм та своєрідна умовність партійної системи, що також потребує відповідних заходів щодо удосконалення партійної системи, що можна досягнути шляхом посилення принципів внутрішньопартійної демократії, якості діяльності та залучення інновацій в діяльність політичних партій.

Крім того, варто констатувати значні проблеми, які стосуються джерел фінансування діяльності політичних партій в Україні, які присутні впродовж тривалого періоду часу та особливо загострилися в умовах російсько-української війни. В даному контексті, слухним є зауваження Т. Кузьо [7], про те, що процес фінансування діяльності політичних партій частково спотворює виборчий про-

цес та зумовлює виникнення ризиків корупції, адже створення політичної партії та забезпечення її діяльності потребує фінансових ресурсів, які є обмеженими. Очевидно, що втручання у систему фінансування кланово-олігархічних структур провокує появу додаткових проблемних аспектів.

Таким чином, систематизуючи наявні проблеми діяльності політичних партій в умовах воєнного стану в Україні, можна їх згрупувати за наступними ознаками та видами:

- 1) низький рівень активності політичних партій щодо вирішення проблем громадськості та взаємодії з нею;
- 2) недосконалість нормативно-правового регулювання діяльності політичних партій в умовах запровадження воєнного стану;
- 3) обмежені обсяги фінансування діяльності політичних партій та ризики його здійснення за рахунок олігархічних структур;
- 4) недовірливість існуючих механізмів взаємодії політичних партій із громадськими організаціями;
- 5) низький рівень довіри населення до партійної системи.

Очевидно, що зазначений перелік проблем діяльності політичних партій в умовах воєнного стану в Україні висвітлює найбільш вагомий із них, однак, він не є вичерпним.

Існуючий стан функціонування політичних партій в Україні не можна охарактеризувати як стабільний та ефективний. Наявність значних проблем свідчить про необхідність прийняття відповідних

рішень в напрямку усунення неточностей, багатозначностей та протиріч. Тому, першочергового значення в існуючих умовах сучасності набуває потреба підвищення ефективності діяльності політичних партій, їх незалежності, прозорості при висвітленні результатів діяльності та автономії у питаннях фінансування.

Висновки. Таким чином, проведені дослідження проблемних аспектів діяльності політичних партій в умовах воєнного стану в Україні дають підстави стверджувати, що в сучасних умовах партійна система України піддається ризикам і загрозам зовнішнього та внутрішнього середовища. Одним із найбільш вагомих дестабілізуючих чинників є повномасштабна війна Російської Федерації проти України. Встановлено, що серед інших проблем діяльності політичних партій є значна кількість їх видів, більшість із яких створені з метою формального та технічного існування. Результатами проведених досліджень доведено, що запровадження воєнного стану в Україні ще більше поглибило проблеми діяльності політичних партій, основні вектори яких змістилися в напрямку посилення політичної пасивності партій щодо вирішення проблем громадськості; загострилися проблеми нормативно-правового регулювання діяльності політичних партій в умовах запровадження воєнного стану; система фінансування діяльності політичних партій активно почала продукувати ризики залучення до нього олігархічних структур; посилюються процеси недовіри населення до партійної системи країни. З метою виходу із кризових ситуацій загострюється потреба формування комплексу спеціальних заходів щодо підвищення ефективності діяльності політичних партій, посилення їх незалежності, прозорості діяльності та висвітлення її результатів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Павленко І. Політична система України в умовах війни. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viyny>.
2. Про введення в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій»: указ Президента України від 19.03.2022 р. № 153/2022. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/U153_22?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl01&_ga=2.245741828.1254533391.167618991-2038962671.1672389520.
3. Ковбас І. Матеріально-правові аспекти заборони діяльності політичних партій у мирний час та в умовах дії воєнного стану: міжнародні стандарти та перспективи для законодавства України. *Концептуальні засади розвитку вітчизняного адміністративного права та процесу: тенденції, перспективи, практика*. Колективна монографія за заг.

ред. П. Діхтієвського, В. Пашинського. Рига, Латвія: «Baltija Publishing», 2022. 986 с.

4. Конституція України Від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D0%BF%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%96%D1%8F#w1_1.
5. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. № 2365–ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>
6. Шай Р. Проблеми функціонування політичних партій в Україні та шляхи удосконалення їхньої діяльності. *Юридичні науки*. 2016. № 855. С. 282–286. URL: <https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/37489>.
7. Kuzio T. Impediments to the Emergence of Political Parties in Ukraine. *Politics*. 2014. Vol. 34. Issue 4. P. 309–323. URL: <https://doi.org/10.1111/1467-9256.12067>.

REFERENCES:

1. Pavlenko I. (2022). *Politychna systema Ukrayiny v umovakh viyny*. [The political system of Ukraine in the conditions of war]. Kyiv: National Institute of Strategic Studies. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viyny>. [in Ukrainian].
2. Pro vvedennya v diyu rishennya Rady natsional'noyi bezpeky i oborony Ukrayiny vid 18 bereznya 2022 roku «Shchodo pryzupynennya diyal'nosti okremykh politychnykh partiy»: ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 19.03.2022 r. № 153/2022. [On the implementation of the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated March 18, 2022 «Regarding the suspension of the activities of certain political parties»: Decree of the President of Ukraine dated March 19, 2022 No. 153/2022]. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/U153_22?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl01&_ga=2.245741828.1254533391.167618991-2038962671.1672389520. [in Ukrainian].
3. Kovbas I. (2022). *Material'no-pravovi aspekty zaborony diyal'nosti politychnykh partiy u myrnyy chas ta v umovakh diy voyennoho stanu: mizhnarodni standarty ta perspektyvy dlya zakonodavstva Ukrayiny*. [Material and legal aspects of banning the activities of political parties in peacetime and under martial law: international standards and perspectives for the legislation of Ukraine]. *Conceptual foundations of the development of domestic administrative law and process: trends, perspectives, practice*. Collective monograph on general ed. P. Dikhtievskiy, V. Pashinskyi. Riga, Latvia: «Baltija Publishing». 986 с. [in Ukrainian].
4. Konstytutsiya Ukrayiny vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. [Constitution of Ukraine dated June 28, 1996 No. 254k/96-VR]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D0%BF%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%96%D1%8F#w1_1. [in Ukrainian].
5. Pro politychni partiyi v Ukrayini: Zakon Ukrayiny vid 05.04.2001 r. № 2365–ІІІ. [On political parties in Ukraine: Law of Ukraine dated 04/05/2001 No. 2365–ІІІ]. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>. [in Ukrainian].

6. Shai R. (2016). Problemy funktsionuvannya politychnykh partiy v Ukrayini ta shlyakhy udoskonalennya yikh'n'oyi diyal'nosti. [Problems of functioning of political parties in Ukraine and ways to improve their activities].

Legal sciences. No. 855. P. 282–286. URL: <https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/37489>. [in Ukrainian].

7. Kuzio T. Impediments to the Emergence of Political Parties in Ukraine. *Politics*. 2014. Vol. 34. Issue 4. P. 309–323. URL: <https://doi.org/10.1111/1467-9256.12067>. [in English].

Problems of the activity of political parties in the conditions of martial law in Ukraine

Teremko Viktor Vasyliovych

Candidate of Political Science,
Associate Professor at the Department
of Politology
Taras Shevchenko National University
of Kyiv
Volodymyrska str., 64, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1774-0246

The full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of independent, sovereign and democratic Ukraine caused the emergence of unprecedented challenges and dangers of modern times, the destabilizing influence of which spread to the activities of political parties. It becomes obvious that political parties are unable to carry out their activities in the usual way in non-standard conditions, and the effectiveness of rapid reformation on the basis of introducing martial law in the state additionally creates a number of unresolved tasks and risks. The purpose of the article is theoretical and applied research of the problems of political parties in the conditions of martial law in Ukraine. The methodological basis of the research is general scientific and special methods of scientific knowledge, namely: system analysis, synthesis, scientific abstraction, functional-system approach, comparison, classification, generalization, systematization. The results of the conducted research reveal that the current state of development of the party system in Ukraine is characterized as a crisis. Significant problems of the activity of political parties in the conditions of martial law in Ukraine were identified, including the banning of the activity of certain political parties due to their anti-Ukrainian and pro-Russian position, conducting war propaganda, making calls for the overthrow of the constitutional order, and threatening the sovereignty and territorial integrity of Ukraine. It has been proven that the normative and legal regulation of the activities of political parties in the conditions of the introduction of martial law in Ukraine is imperfect and needs to be reviewed and appropriate changes made. Significant risks of influence on the activities of political parties of oligarchic structures and their financing of political parties have been identified, as a result of which there is lobbying of the interests of these entities and violation of the rights of the public. The ineffectiveness of the existing mechanisms of interaction between political parties and public organizations has been established, as a result of which the level of trust of the population in the party system is significantly reduced. The need to form a complex of measures to increase the effectiveness of political parties, strengthen their independence, transparency and openness of activity, as well as publicity and highlighting of activity results and autonomy in matters of financing is substantiated.

Key words: party system, political parties, election process, destabilizing factors, martial law.

Хмельников Артем Олександрович

Соціальний діалог як чинник розвитку сучасного локального політичного менеджменту

УДК 321:316.472
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-1.8>

Хмельников Артем Олександрович
кандидат політичних наук,
доцент кафедри публічного управління
та митного адміністрування
Університету митної справи та фінансів
вул. Володимира Вернадського, 2/4,
Дніпро, Україна
ORCID: 0000-0002-9343-8161

Розглядається специфіка соціального розвитку на локальному рівні, яка не може бути відокремлена від тенденцій та процесів на національному та регіональному рівні. Вивчено особливості соціального діалогу локального рівня, які актуалізуються внаслідок розбудови специфічних соціальних відносин в сучасній Україні. Встановлено рівень актуальності розробки механізмів співпраці влади та громади в умовах широкомасштабного російського вторгнення в Україні. З'ясовано специфіку діалогових відносин між владою та громадськістю, що закладені як базові вимоги для політичного врядування в умовах сучасної демократії. У статті застосовуються фахові методичні засоби сучасних політичних наук. Зокрема, нормативний аналіз описує нормативні основи соціального діалогу в умовах локального політичного середовища. Інституційний аналіз визначає стан та вплив ключових організаційних вимірів соціально-економічних чинників політичного управління. Фахові методи включають компаративний підхід і метод структурного функціоналізму. Вони спрямовані на визначення важливих напрямків діалогового політичного врядування на локальному та ситуативному рівнях, а також конкретні специфічні чинники локального порядку денного в умовах налагодження специфічного соціального діалогу в рамках територіальної громади. Увага приділяється стану та перспективам розвитку локального політичного менеджменту, які залежать від компетентності учасників процесів управління. З'ясовано вимоги до позиції представництва соціально-політичних інтересів в локальній громаді. Встановлено вимоги щодо виробничо-економічного профілю громади, який актуалізує діалоговий тип політико-управлінських відносин. Доведено, що соціальний діалог на макрорівні має бути доповнений ініціативами локального політичного менеджменту. Встановлено, що наявність зарубіжного досвіду соціального діалогу спонукає до інтенсифікації діяльності локального політичного менеджменту. Розкрито значення соціального діалогу на локальному рівні, яке включає обговорення не лише виробничо-економічних, але й соціокультурних аспектів. З'ясовано, що взаємозв'язок між соціально-економічними та політичними аспектами соціального діалогу встановлюється на основі уявлення механізмів активізації політичної участі. Доведено, що медіакомунікаційна активність учасників соціального діалогу на сучасному етапі враховує перспективні відповіді на найважливіші питання громадян. Зроблено висновок про набуття локальним політичним менеджментом додаткових інструментів посилення інтегрованості та консолідації локальної громади.

Ключові слова: соціальний діалог, громадськість, локальний політичний менеджмент, політична відповідальність, локальна демократія, політичні рішення.

Вступ. Середовище сучасного політичного управління включає вагоме значення соціальних відносин. В умовах сучасних територіальних громад соціальний діалог виходить за межі суто виробничих відносин. Він формує особливості взаємодії інститутів локальної влади та громадськості. Якщо діалогові відносини «побудовані» на відповідному рівні, то локальний політичний менеджмент отримує додатковий ресурс для впливу на громаду. Специфіка соціального розвитку на локальному рівні не може бути відокремлена від тенденцій та процесів на національному та регіональному рівні. Водночас моделювання локального економічного розвитку з урахуванням соціальних потреб надає можливість локальним політичним менеджерам координувати діяльність щодо особливостей моделі сталого розвитку. Також соціальний діалог локального рівня актуалізується внаслідок розбудови специфічних відносин в Україні. В умовах широкомасштабного російського вторгнення в Україні набувають актуальності механізми співпраці влади та громади. Їх значення багаторазово

зростає у контексті як найшвидшого розв'язання поточних питань оптимізації роботи інфраструктури, посилення політичного консенсусу, оперативного ухвалення рішень тощо.

Аналіз публікацій. Вітчизняні та зарубіжні науковці активно вивчають різні аспекти соціального діалогу. Б. Дзюндзюк ідентифікує інструменти сприяння онлайн-деліберативності в умовах віртуалізації суспільних відносин [2], А. Карась розкриває положення філософії громадянського суспільства в класичних теоріях і неокласичних інтеракціях [3], В. Медведська вивчає специфіку становлення й розвитку віртуалізації деліберативного діалогу між громадянами та представниками органів державної влади [5], Дж. Холдарт, О. Захаренко розробили посібник з участі громадськості [6], Є. Романенко розкриває діалогічну взаємодію громадськості та органів державної влади у процесі формування державної політики [8], Ю. Сурмін виокремлює концептуальні основи створення системи взаємодії органів державної влади із суб'єктами громадянського суспільства в контексті

сті інтеграційних процесів [9], С. Циц зясовує значення громадської ради як ключового суб'єкту діалогу громадськості з органами державної влади [10], Б. Барбер пропонує три сценарії майбутнього технологій і сильної демократії [11], Д. Халперн, С. Валенсуела та Дж. Кац визначають, як різні соціальні медіа впливають на політичну участь через колективну та внутрішню ефективність [12]. Водночас специфіка соціального діалогу як організаційне, нормативне й інституційне тло локального політичного менеджменту потребує подальшої розробки.

Метою статті є встановлення особливостей соціального діалогу як чинника розвитку сучасного політичного менеджменту на локальному рівні. Завданням статті є виявлення ресурсних особливостей соціального діалогу в рамках інституалізації локального політичного менеджменту.

Методи дослідження. У статті застосовано фахові політологічні підходи та методи. Зокрема, нормативний аналіз описує правові основи соціального діалогу в умовах локального політичного середовища. Інституційний аналіз визначає значення та вплив ключових організаційних вимірів соціально-економічних чинників політичного управління на локальному рівні. Фахові методи включають компаративний підхід і метод структурного функціоналізму. Вони спрямовані на визначення важливих напрямків діалогового політичного врядування на локальному та ситуативному рівнях, а також конкретні специфічні чинники локального порядку денного в умовах налагодження специфічного соціального діалогу в рамках територіальної громади.

Результати дослідження. Діалогові відносини між владою та громадськістю закладені як базові вимоги для політичного врядування в умовах сучасної демократії. Водночас на нього покладаються й інші функції, зокрема функції гармонізації відносин інститутів врядування із соціальним середовищем. Йдеться також про більш адресну взаємодію із соціальними групами. О. Крутій слушно зауважує, що «соціальна взаємодія в державному управлінні може розглядатися як діалогічна за своєю природою, оскільки це найточніше відображає сутність процесу реалізації спільних інтересів суб'єктів, що має кінцевою метою побудову стратегії загальних дій окремих особистостей, соціальних груп та спільнот і забезпечує єдність та гармонізацію соціальних структур» [4, с. 7].

Сервісна концепція публічного врядування вимагає уваги локального політичного менеджменту та потреб стейкхолдерів управлінських послуг. У зв'язку з цим локальні політичні менеджери повинні шукати можливості встановлення діалогової взаємодії з усіма зацікавленими акторами. О. Крутій вірно зазначає, що діалогові управлінські підходи «відбиваються в новій моделі

публічного менеджменту, де реалізуються принципи симетричності та автономності суб'єктів управління й передбачається активне впровадження діалогової форми взаємодії заради задоволення суспільних потреб. У межах цієї моделі державного управління зароджується нова концепція – «Справедливого управління» (Governance) як новий спосіб управління, відмітний від чітких ієрархічних зв'язків» [4, с. 8].

Зростання динаміки політичних рішень висуває вимоги щодо ухвалення дій в умовах різноманіття інформації. Також ці умови викликають до життя діалогові концепції публічного врядування. Локальний політичний менеджмент набуває ефективності на основі відповідності нормативам належного врядування, які визнані на міжнародному рівні. О. Крутій обґрунтовано вказує, що «новий публічний менеджмент суттєво змінює саме характер державного управління і подає його як динамічну, децентралізовану та відкриту систему, а Governance підкреслює суб'єктний характер державного управління, створюючи сприятливі умови розвитку активності громадськості. У практиці державного управління перша й друга моделі взаємодоповнючі» [4, с. 9].

Стан та перспективи розвитку локального політичного менеджменту залежать від компетентності його учасників. Встановлення діалогу з соціальними групами передбачає увагу до соціальних інтересів та стану розвитку конкретних секторів громади. О. Крутій доречно вбачає «одним зі шляхів здійснення державного управління на наукових засадах у сучасних умовах є втілення в практику діалогової природи соціальної взаємодії, що забезпечує збалансований двосторонній зв'язок між громадянами та владою. Доведено, що діалогова взаємодія розпочинається з демократизації державноуправлінської діяльності шляхом трансформації всієї системи управління державою, запровадження демократичних механізмів врядування, перебудови її структурних компонентів, що помітно стимулює представників громадськості до активної взаємодії з владою» [4, с. 10].

Виробничо-економічний профіль громади також актуалізує діалогові типи політико-управлінських відносин. Сучасні соціальні процеси консолідації найманих працівників формують ситуацію, в якій локальний політичний менеджмент може стати лідером соціально-економічних перетворень. Вказане вимагає безпосередніх контактів з найманими працівниками. Згідно з обґрунтованою позицією О. Антонової, «науковий пошук сформував ставлення до соціального діалогу як до управлінської моделі. Подібна модифікація соціального діалогу – це не штучний процес, який виник з певних наукових міркувань. Вона назріла в результаті еволюційного процесу вирішення колективних трудових спорів» [1, с. 140].

Соціальний діалог на макрорівні має бути доповнений ініціативами локального політичного менеджменту. Трудові колективи та окремі професіонали можуть здобути підтримку громади за умови, якщо вони вносять значний внесок в розвиток території та поселення. О. Антонова справедливо зазначає, що «позитивні суспільні зміни в Україні відбудуться лише тоді, коли самі сторони колективних трудових відносин визнають за потрібне інтегрувати соціальний діалог, збільшуючи його сферу впливу та залучаючи до нього якомога ширше коло суб'єктів» [1, с. 141].

Наявність зарубіжного досвіду соціального діалогу спонукає до інтенсифікації діяльності локального політичного менеджменту. За умови розширеного тлумачення соціального діалогу реформи щодо європеїзації в Україні були б більш дієвими та перспективним. На слушну думку О. Антонової, «за умови вибіркової імплементації європейського досвіду інтегрований соціальний діалог в Україні охоплюватиме всі підсистеми соціальної системи: економічну, політико-правову, культурно-етнічну, які, в свою чергу, виконуватимуть наступні функції: економічна – забезпечить адаптацію суб'єктів трудових відносин до ринкової економіки; політико-правова – не допустить дезорганізації, напруги та забезпечить легітимізацію нормативного порядку; культурно-етнічна – забезпечить збереження єдності нації» [1, с. 142].

Соціальний діалог на локальному рівні включає обговорення не лише виробничо-економічних, але й соціокультурних аспектів. Норми, цінності та трудова етика на локальному рівні вимагають засобів підтримки осіб найманої праці з розумним врахуванням ресурсного стану громади. Це особливо актуально в умовах військових дій, які розпочала Росія. Як вважає О. Антонова, «незважаючи на неоднорідність цих засобів соціальної консолідації, вони інтегровані в єдине ціле і складають стійку систему сукупності правових, соціально-економічних, культурних і політичних гарантій. У разі їх відсутності чи нестабільності виникає дестабілізація, а інколи і колективні трудові спори (конфлікти) між сторонами соціально-трудова відносин» [1, с. 143].

Взаємозв'язок між соціально-економічними та політичними аспекти соціального діалогу встановлюється на основі уявлення механізмів активізації політичної участі. Локальна демократія та виробнича демократія стають процесами, які здатні модернізувати відносини всередині громади. О. Антонова для покращення діалогу між суб'єктами соціального діалогу вважає за необхідне створити простір для демократії участі. При цьому «фундаментальна роль демократії участі полягає не в тому, щоб замінити собою представницьку демократію, а для її доповнення та функціоналізації. Для забезпечення переходу від іде-

ології протистояння до партнерських стосунків необхідно всіляко залучати до соціального діалогу неурядові організації, діяльність яких спрямована на захист соціально-трудова та соціально-економічних прав і свобод працівників» [1, с. 144].

Медіакомунікаційна активність учасників соціального діалогу на сучасному етапі враховує перспективні відповіді на найважливіші питання громадян. Вони включають потреби та запити членів територіальної громади, а також їх власну візію розвитку міста або іншого населеного пункту. Українська фахівчиня Л. Примоленна справедливо називає взаємодію із засобами масової інформації і створення спеціально орієнтованої преси як найважливішу технологія впливу на громадськість та звернення до опонентів у процесі діалогічної взаємодії. Також вона цілком доречно вказує на значення впливу на певні соціальні групи (побудована на можливості врахування ціннісних орієнтацій та специфіки певних соціальних груп, які позначаються на характері роботи недержавних організацій); проведення неправових акцій (застосовуються в тих випадках, коли використані всі толерантні засоби організації взаємодії влади та громадськості)» [7, с. 3].

Локальний рівень соціально-комунікаційного діалогу передбачає більшу відкритість зростання довіри та відповідальності сторін. На відміну від національного та регіонального рівня суб'єкти діалогу є більш близькими. Потенціал психологічної контактності дозволяє підвищити показники ефективності передавання інформації та її сприйняття. Згідно з думкою Л. Примоленної, заснованої на розгляді сучасного стану взаємодії в Україні органів державної влади та громадськості, «сталому розвитку взаємодії організацій третього сектору з органами влади сприяють удосконалення загальнодержавного законодавства та відповідної нормативно-правової бази місцевого і регіонального значення, обмін актуальною інформацією, спільна участь органів влади та покладено принципи соціального партнерства, розробка і реалізація спільних партнерських соціальних проектів, створення відповідних економічних програм» [7, с. 4].

Таким чином, локальний політичний менеджмент набуває додаткових інструментів посилення інтегрованості та консолідації локальної громади. Однак реалізувати цей потенціал може синергійна діяльність всіх сторін. Це вимагає відкритості, наполегливості та послідовності в прийнятті рішень та здійсненні локальної політики.

Висновки. Таким чином, локальний політичний менеджмент в умовах розвитку соціального діалогу здобуває ресурсну підтримку. Водночас в умовах політичних трансформації та викликів, спричинених російською навалю діалогові відносини між владою та громадою не завжди реалізується повною мірою. Також знижується рівень

публічності та підзвітності. Натомість зростає рівень соціальної довіри. Контакти між інститутами локального політичного менеджменту та громадськими групами набувають ділового та прагматичного характеру. На основі діалогових відносин зникає зайва політизація, встановлюється продуктивні міжособистісні контакти.

В умовах вторгнення російської федерації в Україну діалогові відносини як середовище розвитку локального політичного менеджменту є важливим для утворення моделей типових інтеракцій між громадськими структурами, бізнес-асоціаціями та інститутами самоврядування.

Також на часі мультиплікація позитивних практик і кейсів в умовах діджиталізації. Соціальний діалог на рівні громади є вагомим інструментом модернізації локальної демократії. Також він сприяє самодостатності глобальної економічної системи. Вказане виступає перспективою подальшого вивчення проблеми, порушеної в даній статті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонова О. Р. (2013) Взаємодія законодавчого органу влади з неурядовими організаціями: інноваційні елементи моделі соціального діалогу. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 31. № 3. С. 140–145.
2. Дзюндзюк Б.В. (2016) Інструменти сприяння онлайн-деліберативі в умовах віртуалізації суспільних відносин. *Актуальні проблеми державного управління*. № 1. С. 211–216.
3. Карась А. (2003) *Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і неокласичних інтеракціях*: монографія. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. 520 с
4. Крутій О. М. (2011) Державноуправлінський аспект діалогу органів влади та громадськості: від форми спілкування до методологічної основи. *Вісник Академії митної служби України*. Сер. : Державне управління. № 2. С. 7–13.
5. Медведська В. (2021) Специфіка становлення й розвитку віртуалізації деліберативного діалогу між громадянами та представниками органів державної влади. *Вісник Львівського університету*. Серія філософсько-політологічні студії. Вип. 36. С. 218–224.
6. *Посібник з участі громадськості. Проект "Голос громадськості"* (2002) / Міжнар. Центр перспект. Дослідж. ; за ред. Дж. Г. Холдарта, О. Захаренко ; відп. За вип. А. Атаканець ; пер. З англ. Т. Дігтяр та І. Піонтівська. К. : Дизайн-студія "Imedia". 149 с.
7. Примоленна Л. М. (2013) Діалогова взаємодія влади з третім сектором в Україні. *Державне управління: теорія та практика*. № 2. С. 255–259.
8. Романенко Є. (2014) Діалогічна взаємодія громадськості та органів державної влади у процесі формування державної політики. *Актуальні проблеми державного управління*. Вип. 2. С. 50–54.
9. Сурмін Ю. (2006) Концептуальні основи створення системи взаємодії органів державної влади із суб'єктами громадянського суспільства в контексті інтеграційних процесів. *Євроатлантикінформ.* № 2. С. 29–35.

10. Циц С. В. (2013) Громадська рада – ключовий суб'єкт діалогу громадськості з органами державної влади. *Інвестиції: практика та досвід*. № 11. С. 88–90.

11. Barber B. R. (1998–1999) Three Scenarios for the Future of Technology and Strong Democracy. *Political Science Quarterly*. Vol. 113. № 4. P. 573–589.

12. Halpern D., Valenzuela S. & Katz J. E. (2017) We Face, I Tweet: How Different Social Media Influence Political Participation through Collective and Internal Efficacy. *Journal of Computer-mediated communication*. Vol. 22. Issue 6. P. 320–336.

REFERENCES:

1. Antonova O. R. (2013) Vzaiemodiia zakonodavchoho orhanu vlady z neuriadovymy orhanizatsiiami: innovatsiini elementy modeli sotsialnoho dialohu. [Interaction of the legislative body of power with non-governmental organizations: innovative elements of the social dialogue model]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 31. № 3. S. 140–145.
2. Dziundziuk B.V. (2016) Instrumenty spriannia onlain-deliberatsii v umovakh virtualizatsii suspilnykh vidnosyn. [Tools for facilitating online deliberation in the virtualization of public relations]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*. № 1. S. 211–216.
3. Karas A. (2003) *Filosofiiia hromadianskoho suspilstva v klasychnykh teoriiakh i neoklasychnykh interaktsiiah*: monohrafiia [Philosophy of civil society in classical theories and neoclassical interactions: monograph] / Karas A. K.; / Karas A. K. ; Lviv : Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka. 520 s [in Ukrainian].
4. Krutii O. M. (2011) Derzhavnoupravlinskyi aspekt dialohu orhaniv vlady ta hromadskosti: vid formy spilkuvannia do metodolohichnoi osnovy. [The public administration aspect of dialogue between authorities and the public: from the form of communication to the methodological basis]. *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy*. Ser. : Derzhavne upravlinnia. № 2. S. 7–13.
5. Medvedska V. (2021) Spetsyfika stanovlennia y rozvytku virtualizatsii deliberatyvnoho dialohu mizh hromadianamy ta predstavnykamy orhaniv derzhavnoi vlady. [Specifics of formation and development of virtualization of deliberative dialogue between citizens and representatives of state authorities]. *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Seriiia filosofsko-politolohichni studii. Vyp. 36. S. 218–224.
6. *Posibnyk z uchasti hromadskosti. Proekt "Holos hromadskosti"*. (2002) [Guide to public participation. Project "Voice of the public"] Mizhnar. Tsentr perspekt. Doslidzh. ; za red. Dzh. H. Kholdarta, O. Zakharenko ; vidp. Za vyp. A. Atkanets ; per. Z anhl. T. Dihtiar ta I. Piontivska. K. : Dydzain-studiiia "imedia". 149 s. [in Ukrainian].
7. Prymolenna L. M. (2013) Dialohova vzaiemodiia vlady z tretim sektorom v Ukraini. [Dialogic interaction of the authorities with the third sector in Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka*. № 2. S. 255–259.
8. Romanenko Ye. (2014) Dialohichna vzaiemodiia hromadskosti ta orhaniv derzhavnoi vlady u protsesi formuvannia derzhavnoi polityky. [Dialogic interaction of the public and state authorities in the process of forming state policy]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*. Vyp. 2. S. 50–54.

9. Surmin Yu. (2006) Kontseptualni osnovy stvorennia systemy vzaiemodii orhaniv derzhavnoi vlady iz subiektamy hromadianskoho suspilstva v konteksti intehratsiinykh protsesiv. [Conceptual foundations of creating a system of interaction between state authorities and subjects of civil society in the context of integration processes]. *Yevroatlantykinform.* № 2. S. 29–35.

10. Tsyts S. V. (2013) Hromadska rada – kluchovyj subiekt dialohu hromadskosti z orhanamy derzhavnoi vlady. [Public council is a key subject of public dialogue

with state authorities]. *Investytsii: praktyka ta dosvid.* № 11. S. 88–90.

11. Barber B. R. (1998–1999) Three Scenarios for the Future of Technology and Strong Democracy. *Political Science Quarterly.* Vol. 113. № 4. R. 573–589.

12. Halpern D., Valenzuela S. & Katz J. E. (2017) We Face, I Tweet: How Different Social Media Influence Political Participation through Collective and Internal Efficacy. *Journal of Computer-mediated communication.* Vol. 22. Issue 6. P. 320–336.

Social dialogue as a factor in the development of modern local political management

Khmelnikov Artem Oleksandrovych

Candidate of Political Science,
Associate Professor at the Department
of Public Administration and Customs
Administration
University of Customs and Finance
Volodymyr Vernadsky str., 2/4, Dnipro,
Ukraine
ORCID: 0000-0002-9343-8161

The specifics of social development at the local level, which cannot be separated from trends and processes at the national and regional level, are considered. The peculiarities of social dialogue at the local level, which are actualized as a result of the development of specific social relations in modern Ukraine, are studied. The level of relevance of the development of mechanisms of cooperation between the authorities and the community in the conditions of a large-scale Russian invasion of Ukraine has been established. The specifics of dialogue relations between the government and the public, which are laid down as basic requirements for political governance in the conditions of modern democracy, have been clarified. The article uses professional methodical tools of modern political sciences. In particular, the normative analysis describes the normative foundations of social dialogue in the conditions of the local political environment. Institutional analysis determines the state and influence of key organizational dimensions of socio-economic factors of political governance. Professional methods include the comparative approach and the method of structural functionalism. They are aimed at determining the important directions of dialogical political governance at the local and situational levels, as well as specific specific factors of the local agenda in the conditions of establishing a specific social dialogue within the framework of the territorial community. Attention is paid to the state and development prospects of local political management, which depend on the competence of its participants. The requirements for the position of representing socio-political interests in the local community have been clarified. The requirements for the production and economic profile of the community have been established, which also actualizes the dialogue type of political-management relations. It has been proven that social dialogue at the macro level should be supplemented by initiatives of local political management. It was established that the presence of foreign experience of social dialogue encourages the intensification of local political management activities. The importance of social dialogue at the local level, which includes discussion of not only production-economic, but also socio-cultural aspects, is revealed. It was found that the relationship between the socio-economic and political aspects of social dialogue is established on the basis of the representation of the mechanisms of activation of political participation. It has been proven that the media communication activity of the participants of the social dialogue at the current stage takes into account prospective answers to the most important questions of citizens. It is concluded that the local political management has acquired additional tools for strengthening the integration and consolidation of the local community.

Key words: social dialogue, civil public, local political management, political responsibility, local democracy, political decisions.

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Денисюк Анастасія Валентинівна

**Політичний діалог в сучасних умовах:
політико-культурний аспект**

УДК 321

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-1.9>

Денисюк Анастасія Валентинівна
аспірантка кафедри суспільно-політичних наук
Вінницького національного технічного університету
вул. Хмельницьке шосе, 95,
Вінниця, Україна
ORCID: 0000-0001-9987-4290

У статті проаналізовано особливості політичної культури і свідомості суспільства як основи для побудови політичного діалогу між державами. Дається визначення поняття «війна». Акцентується увага на тому, що Російсько-українська війна розпочалась у 2014 році через Російське збройне вторгнення у Крим. Нині відбувається повномасштабна війна, що потребує аналізу її політико-культурного підґрунтя.

У дослідженні визначено, що взагалі політична культура і свідомість виступають основою для налагодження взаємин, побудови діалогу, досягнення консенсусу. Проте у суспільному житті певний рівень політичної культури суспільства часто використовується для роздмухування міждержавних, міжрегіональних конфліктів.

Охарактеризовано політичні чинники та умови для формування переговорних процесів та моделювання політичного діалогу. Проаналізовано результати опитування громадської думки в Росії та Україні щодо ставлення до війни. Зроблено порівняння особливостей і рис політичної культури українців та росіян як основа для прийняття політичних рішень. Запропоновані моделі політичного діалогу між Україною і Росією за конкретних умов. Акцентується увага на тому, що Російська Федерація повинна вийти на діалог після виведення військ з території України, враховуючи кордон на 1991 рік. Робиться висновок, що реалізація політичного діалогу можлива за умови зміни влади в Росії, політичного режиму та визначення спільної ціннісної системи для вироблення подальшої програми дій. Політико-культурна основа діалогу визначає якість сприйняття нових умов взаємодії між державами.

Ключові слова: політична культура, політична свідомість, політичні цінності, війна, політичний діалог, консенсус, політичні технології, моделі політичного діалогу.

Вступ. Сьогодні у світі відбувається заострення міждержавних та міжнаціональних відносин. Тривають війни між різними країнами (зокрема між Україною і Росією), виникла енергетична криза та навіть існує небезпека застосування ядерної зброї з боку Російської Федерації (РФ) тощо. Можна назвати багато чинників, які спричинили розв'язання війни, появу перерахованих криз і проблем світового масштабу. Проте одним із важливих аспектів є, на мою думку, сприйняття політичних явищ і процесів громадянами певної держави. Адже розпочати і продовжувати війну можливо за умови підтримки з боку значної кількості громадян.

Крім того, формування ставлення людей до цих негативних процесів підживлюються різноманітними політичними технологіями, що спрямовані на маніпулювання громадською думкою у потрібному напрямку. Відомо, що отримати результат у таких випадках можна, лише апелюючи до їх цінностей та потреб тощо.

З одного боку, політична культура і свідомість виступають основою для налагодження взаємин, побудови діалогу, досягнення консенсусу, демократизації між відносин між державами, політичними інституціями.

З іншого боку, певний рівень політичної культури суспільства використовується для роздмухування міждержавних, міжрегіональних конфліктів.

Як подолати це протиріччя і забезпечити діалог між націями, культурами, цивілізаціями? Чи можна досягти політичного діалогу в умовах війни? Ці питання актуалізують дослідження особливостей політичної культури як основи для побудови політичного діалогу.

Завданнями статті є: аналіз складових політичної культури; виокремлення особливостей політичної культури і свідомості українського та російського суспільства; моделювання можливих моделей діалогу між Україною і Росією за сучасних умов.

Метою статті є аналіз політичної культури суспільства як основи для побудови діалогу між державами на прикладі України і Росії.

Відомо чимало досліджень, присвячених аналізу особливостей політичної культури і свідомості, їх складових та чинників розвитку. Це праці зарубіжних (Г. Алмонд, С. Верба, Л. Дітмер, М. Дюверже, Л. Пай, У. Розенбаум, М. Дюверже, Р. Інглхарт та інші) і вітчизняних (О. Бабкіна, В. Бабкін, В. Бебик, І. Бекешкіна, О. Волянчук, М. Головатий, В. Горбатенко, С. Денисюк, М. Дмитренко, В. Корнієнко, Г. Зеленько, М. Остапенко, Н. Новікова, В. Ребало, О. Рудакевич, Ю. Шайгородський, Б. Цимбалістий та багато інших) вчених.

Проте війна актуалізує аналіз особливостей політичної культури як основи для побудови у май-

бутньому можливих моделей діалогу між Україною і Росією тощо. Тому недостатньо досліджень із запропонованої теми, враховуючи наявну суспільно-політичну ситуацію і стан війни.

Методами дослідження є: характеристика політичної ситуації в Україні та відносин з Росією, аналіз результатів опитування громадської думки щодо продовження війни; порівняння особливостей і рис політичної культури українців та росіян як основа для прийняття політичних рішень, формування моделей політичного діалогу, прогнозування взаємодії між Україною і Росією після закінчення війни.

Основна частина. Почнемо з того, що Російсько-українська війна розпочалась ще у лютому-березні 2014 року через Російське збройне вторгнення у Крим (з подальшою окупацією півострова Росією 20 лютого 2014). 3 квітня 2014 року відбулось створення спецслужбами РФ терористичних, так званих Донецької і Луганської «народних республік». Широкомасштабне вторгнення РФ в Україну розпочалося з 24 лютого 2022 року після тривалого військового нарощування та визнання Росією своїх маріонеткових утворень ДНР та ЛНР як незалежних держав.

Відомо, що навіть формальне проголошення війни теж може бути підставою для визначення акту війни. Проте Російсько-українська війна містить і насильство, і застосування зброї різних видів, значні людські втрати і руйнування в Україні. Отже, війна це соціально-політичне явище, яке є крайньою формою розв'язання соціально-політичного, економічного, ідеологічного, а також національного, релігійного, територіального та інших суперечностей між державами, народами націями, класами і соціальними групами засобами воєнного насильства [1, с. 105]. Таке визначення описує сучасну ситуацію в Україні. Так, українська військова влада слушно назвала початок війни «повномасштабним вторгненням Росії на територію України», вказуючи на те, що війна є формою агресії однієї сторони проти іншої.

1 квітня 2022 року Верховна Рада України визнала Росію державою-терористом, а її спосіб влади назвали російським нацистським тоталітарним режимом. Проте терористичний характер дій Російської Федерації в Україні можна розпізнати і на підставі визначення тероризму як злочину. «Тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом вчинення злочинів або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [2]. Метою таких дій є залякування політиків задля примусу прийняти відповідні рішення на свою користь. До прикладу, погрози Росії захопити Польщу, Литву, застосувати ядерну зброю, повторити злочини у Маріуполі є спробою шантажувати світову спільноту.

Тут виникає питання, як такі дії та рішення уряду РФ сприймаються росіянами? Чому значна частина громадян Росії підтримує війну, яку розгорнула Росія на території України? Після Другої світової війни це перша війна, яка має такі масштаби і розгорнулася в умовах розвитку цифрових технологій, активного обміну інформацією та культурою між суспільствами.

Відповідь, на мою думку, знаходиться в просторі політичної культури і свідомості людей. Слушно нинішню війну трактують аналітики як певне протистояння культур і світогляду. Дійсно, сьогодні відбулось зіткнення двох ціннісних систем – Заходу і Сходу.

З одного боку, Україна розширює кордони європейського світогляду, що в майбутньому знайде відображення у змінах політичних систем пострадянських держав: Росії, Казахстані, Туркменістані, Азербайджані, Таджикистані, Узбекистані та багатьох інших державах.

З іншого боку, РФ прагне утвердити свій вплив у світі, відновити втрачений контроль над Україною та ін. При цьому Росією використовуються всі засоби: військова зброя, вбивства, комунікативні технології для маніпулювання свідомістю, відверта брехня, залякування і шантаж тощо.

Відомо, що прийняття рішень політиками та їх реалізація у практичній площині визначається не лише підтримкою суспільства та, звісно, політичним режимом. Адже чим більше він тяжіє до тоталітарного, тим менше громадяни впливають на прийняття рішень політиками. Проте основою для сприйняття важливої інформації виступають рівень та особливості політичної культури і свідомості суспільства [3, с. 325].

Під політичною культурою тут розуміється сукупність цінностей, установок, переконань, орієнтацій і символів, що їх виражають, які є загальноприйнятими і слугують впорядкуванню політичного досвіду і регулюванню політичної поведінки усіх членів суспільства [4, с. 367]. Вона включає в себе не лише політичні ідеали, цінності, установки, а й діючі норми політичного життя. Політична культура визначає найбільш типові зразки і правила поведінки, взаємодії влади, індивідуума й суспільства та реалізацію їх через засоби масової інформації й комунікації [5, с. 20].

Політична практика підтверджує, що одним із чинників формування політичної культури є нав'язування індивіду певних політичних змістів і орієнтацій через різні комунікативні технології [6]. Якщо всі засоби комунікацій спрямовані для досягнення однієї мети, то ефективність впливу дуже висока. Це нині спостерігається на прикладі російського суспільства. За умов обмеження демократії, всі канали ЗМІ, пропаганда спрямовані на формування спотвореного уявлення про причини війни та виправдування нападу на Україну. Звичайно,

важливу роль відіграють менталітет та рівень освіченості громадян.

Це підтверджують і результати соціологічного опитування. Інститут дослідження війни (ISW, США) проінформував про дослідження громадської думки росіян щодо війни в Україні і посиляється на дані незалежної російської соціологічної організації «Левада-центр». Результати цього опитування було опубліковано 2 грудня 2022 року. Так, 74% громадян Росії підтримують дії російських військ у війні в Україні. З них 42% – «рішуче підтримують» і 32% «імовірніше підтримують» дії окупантів. Лише 41% респондентів виступають за продовження військових дій в Україні, а 53% вважають необхідними мирні переговори між державами. Нажаль частка російських громадян підтримує продовження війни в Україні, попри військові невдачі Росії [7].

У жовтні 2022 року Київський міжнародний інститут соціології (KMIC) проводив всеукраїнське опитування громадської думки «Омнібус» (крім АР Крим, територій, які тимчасово окуповані та українців, які виїхали закордон після 24 лютого 2022 року). Звичайно, на отримані дані вплинула формальна похибка і певне систематичне відхилення. Проте отримані результати є досить репрезентативними і дозволяють надійно аналізувати суспільні настрої українців. Не зважаючи на постійну агресію з боку РФ, 86% респондентів підтримують продовження збройної боротьби, навіть якщо обстріли продовжаться. Зокрема, серед них 71% повністю згодні з такою думкою (решта 16% скоріше погоджуються). Лише 10% респондентів виступають за необхідність переходу до переговорів для якнайшвидшого припинення обстрілів, навіть якщо доведеться піти на поступки РФ [8].

Ставлення українців до війни є логічним, адже громадяни захищають незалежність України, вибір стратегії демократії та Євроінтеграції. Відомо, що вся історія України пронизана боротьбою за суверенітет і незалежність, тому волелюбність, прагнення до свободи, справедливості та демократії закріпились у рисах менталітету українців.

Що стосується росіян, то розглянемо деякі особливості їх політичної культури і свідомості. Можна погодитись із С. Хантінгтоном та багатьма іншими науковцями, що Росія є найбільшою у світі внутрішньо розділеною цивілізацією. Це багато в чому визначає внутрішню суперечливу структуру російського соціуму та його політичну культуру. Йдеться про протистояння між групами, орієнтованими на «передовий Захід» і тих, хто шукає «власні шляхи» – «слов'янофіли» [9, с 15].

Другою особливістю політичної культури називають персоналізацією влади. Вона виступає певною основою для розуміння, так званої, «російської винятковості». По-перше, йдеться про тривалу сакралізацію влади Церквою (вона тривала до

1917 року, але політична культура є дуже стійкою конструкцією). По-друге, – про персоналізоване трактування історії Росії, структурованої «війнами, царями та імператорами», і все це заради головного висновку – зміни у Росії завжди були можливі лише зверху. Ці особливості досить відомі, але важливими є наслідки цього для політичної культури росіян і реалізації механізмів влади сьогодні.

Це можна побачити у політичній практиці. Наприклад, незмінність лідерів у Росії – від спадкових царів-імператорів до виборних (безальтернативних) генеральних секретарів Комуністичної партії і президентів, повновладдя на місцях – від губернаторів, до начальників райвідділів поліції, стійке всевладдя бюрократії зверху-донизу. Крім того, до додаються непотизм і кумівство, клановість (феодальна за своїм змістом) і корупційність. Росіяни звикли до такої системи як норми.

Ще одна особливість політичної культури пов'язана із тривалим радянським минулим, а саме, гаслом «все для людини». Це була технологія, яка суперечила реальності. Отже, третьою рисою російської політичної культури є те, що інтереси держави, сформульовані владою, переважали над інтересами особистості, народу, суспільства.

Ці конструкції виступають основою формування сучасної політичної культури і свідомості росіян. Розглянемо їх деякі характеристики, які знайшли відображення у працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Слушно зазначає професор О. Кожемяков, що за класифікацією Г. Алмонда і С. Верба, російську політичну культуру можна віднести до підданської. Проте, разом з тим, потребує пояснення те, що у ХХ ст. відбулись чотири революції в Росії. До того ж, є наявною систематична невідповідність політичних обіцянок практичним діям російських політиків. Проте значна частина росіян «із задоволенням перебуває в омані», відтворює цю константу у поведінці, що породжує у масовій свідомості стійке відчуття «недовіри до влади», «кінця ілюзій», «втраченості в часі» тощо. Внаслідок наявності таких протиріч, формуються передумови для появи особливої «травмовано-песимістичної» політичної свідомості, яка витісняє у частини соціуму бачення оптимістичної перспективи, необхідної для розвитку.

Варто констатувати, що у Росії малочисельне громадянське суспільство. Тут як раз відіграли важливу роль політичний режим, продовження традиції персоналізації влади тощо. Навіть нині, за умов інформатизації суспільства та обміну досвідом з розвинутими державами Заходу, досить ефективно відбувається маніпуляція масовою свідомістю громадян з боку політиків РФ через різні комунікативні технології.

У свій час М. Бердяєв у праці «Російська ідея» надав методологічно важливий пояснювальний

концепт «індивідуально-психологічної» мотивації сприйняття та поведінки «суб'єктів» та «об'єктів» російської політики. Йдеться про особливості «внутрішньої суперечливої» російської свідомості. Звідси «незадоволеність реальністю» і, водночас, «прийняття необхідності сильної влади», «схильність до спонтанної непокори і насилля», і «багаторічне підпорядкування свавілля», відоме «довготерпіння» російської людини.

Звідси й проблема з формуванням стійкого раціонального прийняття рішень громадянами і толерантністю у суспільстві (гостра реакція на інакомислення). Згадане історичне минуле та особливості політичної культури призвели до непослідовності та спонтанності у політичних процесах. Часто державною стратегією є руйнування і будівництво нового, а не покращення того, що існує. Це призводить до гальмування розвитку суспільства і держави.

Ще однією особливістю російської політичної культури є непослідовність у політичному розвитку (за сто років відбулось чотири революції, що свідчить про стихійність масової свідомості). Стратегії розвитку й досі немає. А рівень життя у Росії свідчить про значні внутрішні соціальні і політичні проблеми. Проте прослідковується схильність копіювати досвід інших держав, що завершується малоєфективною реалізацією. Ще у 1917 році Посол Франції у Росії Моріс Палеолог висловився про росіян, як народ, що сильно підпадає під навіювання.

Перераховані особливості політичної культури росіян, історичне минуле та менталітет стали підґрунтям для нинішнього хронічного запізнення Росії у розвитку від цивілізаційних процесів, які відбуваються на Заході. Навіть російські науковці виокремлюють особливості політичної культури, які гальмують розвиток громадянського суспільства та реалізацію демократії. Це «прямолинійність мислення, максималізм, стрибки з однієї крайності в іншу, принцип «все або нічого», відсутність особистості, свідомість тимчасового мешканця, що не замислюється про наслідки, російське «що хочу, то й роблю», страх перед власним мисленням, розподільний підхід в економіці, настрої жертвовності, довготерпіння, вічний пошук ворогів замість визнання власних помилок та прорахунків. Російська архаїка є гальмом для сучасної Росії» [10].

Тепер звернемось до особливостей і рис політичної культури українського суспільства. Тривалий час прослідковувалась недовіра і критичне ставлення до влади та державних інституцій. Проте з початку реалізації курсу на Євроінтеграцію, початку війни з Росією довіра поступово почала зростати і нині відбувається потужна консолідація суспільства. Чому був низький рівень довіри? Однією із причин було те, що формування української нації відбувалось за відсутності власної

держави, тобто у складі інших держав. Це заклало у масовій політичній свідомості ставлення до державних інституцій як до ворожої сили. Однак таке критичне ставлення до владних інституцій сформувало й таку особливість політичної культури, як відторгнення авторитарних форм влади. Такі умовиводи підтверджуються і результатами соціологічного опитування (що проводилося Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва із соціологічною службою Центру Разумкова з 5 по 12 серпня 2022 року). Так, 64% респондентів вважають, що демократія є найбільш бажаним типом державного устрою для України. 14% вважають, що за певних обставин автократія може бути кращою, аніж демократія, і ще 13% людей кажуть, що для них неважливо, яким є тип режиму. Віра в перемогу у війні – є тим, що об'єднує українське суспільство. Так вважають 72,5% опитаних, а 48% говорять про віру у краще майбутнє, а 36% – патріотичні почуття [11]. Крім того, варто нагадати про події 2004 р. та 2013-2014 рр., що підтверджують висловлену думку. Це українців принципово відрізняє від росіян, схильних до «самодержавної» форми правління.

Ще одна риса української політичної культури – це схильність до «отаманщини». Проте під час війни ця особливість стала менш вираженою. Згуртованість і відновлення довіри до влади стали основою для вироблення спільної стратегії.

Також у політологічній літературі можна зустріти опис такої риси, як амбівалентність політичних цінностей та політичних установок. До початку війни у 2014 р. чимало українців поєднували підтримку європейської інтеграції України зі схильністю до зав'язків з Росією. Нині ставлення кардинально змінилось. Також до 2022 року частка українців зазначала, що не довіряє політичним партіям, але при цьому на виборах вони голосували за конкретні політичні партії. Нині рівень довіри до Збройних Сил України, державних інституцій і влади суттєво зріс, адже є підтвердження їх ефективності. Тобто у прийнятті рішень з'явилося більше раціональної компоненти.

Варто відзначити, що характерною рисою політичної свідомості українців є персоніфіковане сприйняття політики. Проте наявне критичне ставлення до політичних діячів. Звичайно, що у політичних установках, особливостях політичної свідомості різних соціальних груп або регіонів, різних поколінь спостерігаються суттєві відмінності. Однак наявним є активний розвиток громадянського суспільства, що є запорукою демократизації відносин і дотримання чіткого курсу України на Євроінтеграцію.

Враховуючи особливості політичної культури та нинішню політичну кризу, розглянемо певні моделі майбутнього діалогу між Україною і Росією. Під діалогом розуміється спосіб публічного вира-

ження політичних поглядів, думок, оцінок, стилів політичного мислення суб'єктів політики. У процесі політичного діалогу досягається згода між суб'єктами, виробляється програма і механізми політичної діяльності. Звичайно, на його ефективність впливають, зокрема, політична система суспільства, політичний режим, рівень політичної культури і свідомості учасників взаємодії тощо [12, с. 22].

Чи можна побудувати діалог і досягти згоди, коли у суб'єктів протилежні цілі та відбувається війна? Нині неможливий політичний діалог з державою-агресором. Позиція України є обґрунтованою: передумовою для діалогу має бути виведення російських військ з території України у межах 1991 року. Крім того, до сьогодні залишається чинним указ президента про неможливість будь-яких переговорів з президентом Росії В. Путіним, хоча цю перешкоду можна вважати дещо формальною.

На Мюнхенській конференції 2023 року Президент Франції Еммануель Макрон зазначив, що «зараз не час для діалогу (між Україною й Росією), тому що Росія обирає війну. Російська агресія має зазнати поразки... Ми маємо нарощувати підтримку України, щоб Україна змогла розпочати контрнаступ, перемогти і тоді вже розпочати процес переговорів на своїх умовах» [13].

Тому після виконання Росією вимог України можливі різні моделі діалогу, які варто розглянути. Зазначимо, що кожний додатковий чинник у політичній практиці впливає на зміну моделі політичного діалогу.

Цікавим для нашого аналізу є висновок аналітика дослідницької служби Європарламенту Анни Капріле. Після Російсько-української війни Росія стане більш слабкою і виснаженою. Тобто влада стане менш небезпечною для власних громадян та інших держав світу [13]. Однак демократизація в Росії, скоріш за все, буде дуже повільною, враховуючи особливості політичної культури громадян. Це може привести до посилення тоталітаризму, тоді взаємодія з іншими державами ґрунтуватиметься на позиціях сили, що неможна назвати діалогом.

Більш вірогідним видається інша модель. Військові невдачі та кризи, зростаюче почуття занедбаності у безправних груп населення та регіонів підірве як підтримку з боку регіональних еліт, так й довіру населення до чинного режиму, що призведе до краху Росії. За таких обставин для РФ може бути оптимальним заміна Путіна на іншу особу. Це може бути реалізовано через «змодельовані» вибори за допомогою різних маніпулятивних технологій. Таким чином, прихід іншої особи до влади зменшить напруження у суспільстві та дозволить Росії вийти на політичний діалог з Україною та іншими державами. Проте важливим

тут є погодження РФ на виконання вимог України. Йдеться про усунення наслідків війни, компенсації та відновлення зруйнованої інфраструктури, усунення відходів війни тощо. Проте, на мою думку, без змін у внутрішній політиці Росії не відбудуться суттєві зміни у зовнішній. Якщо російська влада продовжуватиме культивування образу зовнішнього ворога – України, замість розв'язання соціально-політичних проблем в Росії, то залишиться тривалий міждержавний конфлікт. За таких умов політичний діалог може бути формально проголошеним, але практично не реалізованим.

Третя модель. Якщо відбудеться реальна зміни влади під керівництвом лідерів опозиції, це може призвести до розколу Російської Федерації та утворення кількох держав. Власне нові лідери за таких умов можуть й самі мати стратегію на Євроінтеграцію [14]. Тоді може бути побудований і реалізований політичний діалог між Росією і Україною. Тут важливою є спільна ціннісна система, консенсус та розуміння громадянами стратегії розвитку.

Висновки. Особливості політичної культури впливають на зовнішню та внутрішню політику держави, на можливість чи неможливість побудови політичного діалогу в умовах кризи. Політична культура Росії має риси, які використовуються владою цієї держави для маніпуляцій свідомістю громадян і продовження війни в Україні. Політичний діалог між Україною і Росією можливий на умов виведення російських військ з території України, відновлення кордонів 1991 року. Однак втрати людського капіталу є дуже значними, що закарбовується в історичній пам'яті, в серцях українців та всього цивілізованого світу. Втрати людей неможливо нічим компенсувати. Боротьба цивілізацій розгорнулася саме на території України, яка є щитом і захисницею для країн Європи.

Запропоновані моделі можливого політичного діалогу не вичерпують всі варіанти взаємодії між державами після виведення військ агресором, але звертають увагу на політичну культуру як вагомий чинник кожного політичної моделі. Потребує подальшого дослідження аналіз шляхів розвитку політичної культури Росії, адже нерозвиненість громадянського суспільства, не системність політичного розвитку, нераціональне сприйняття політики вже призвели до важких наслідків не лише для України, а й для всієї світової спільноти, в тому числі, й для Росії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мосов С. Війна. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. С. 105–106.
2. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 01.01.2022. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T030638?an=198>

3. Денисюк С. Г., Корнієнко В. О. Репутація як складова політичної комунікації. Політологічний вісник. Київ : ІНТАС, 2011. Вип. 52. С. 320–328.

4. Lane R. Political Culture: Residual Category or General Theory? *Comparative Political Studies*. 1992. Vol. 25. P. 362–387.

5. Городенко Л. М. Політична культура: до визначення понять. Українське журналістикознавство. Київ : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. 2014. Вип. 15. С. 19–25.

6. Денисюк С. Г. Математичне моделювання як метод дослідження політичних процесів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 2*. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 1. С. 32–43.

7. Riley Bailey, George Barros, Karolina Hird, Nicholas Carl, and Frederick W. Kagan. Russian Offensive Campaign Assessment, December 3, 2022. Institute For The Study Of War. URL: <https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-december-3>

8. Грушецький А. Обстріли Росією українських міст: продовження збройної боротьби чи перехід до переговорів. Київський міжнародний інститут соціології. 24.10.2022. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&page=1&y=2022&m=10>

9. Huntington, Samuel P. (1993). «The Clash of Civilizations?». *Foreign Affairs*. 72 (3): 22–49.

10. Ципко А.С. Бессмертный дух русского экстрима. Независимая газета. 5.02.2018. URL: https://www.ng.ru/ideas/2018-02-05/7_7166_extrim.html

11. День Незалежності України: що об'єднує українців і як ми бачимо перемогу на шостому місяці війни. 22.08.2022. URL: <https://dif.org.ua/article/den-nezalezhnosti-ukraini-shcho-obednue-ukraintsiv-i-yak-mi-bachimo-peremogu-na-shostomu-misyatsi-viyni>

12. Денисюк С. Толерантність у просторі політичної комунікації: від теоретичних основ до практичного втілення. Київ : Політичний менеджмент. 2011. № 6. С. 20–28.

13. Хоменко С. Україна має перемогти, Росія - програти. Що обіцяли на Мюнхенській конференції. BBC, Мюнхен. 20 лютого 2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64703200>

14. Польська К. Три сценарії майбутнього РФ: дослідження Європарламенту. 13.01.2023. DW. URL: <https://www.dw.com/uk/tri-scenarii-majbutnogo-rf-doslidzenna-evroparlamentu/a-64387424>

REFERENCES:

1. Mosov S. (2011). *Viina [War]*. *Politychna entsyklopediia / redkol.: Yu. Levenets (holova), Yu. Shapoval (zast. holovy) ta in.* Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo [in Ukrainian]. S. 105–106.

2. *Zakon Ukrainy «Pro borotbu z teroryzmom» vid 01.01.2022. [The Law of Ukraine «On Combating Terrorism» dated 01.01.2022]* [in Ukrainian]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T030638?an=198>

3. Denysiuk S. G., Kornienko V. O. (2011) *Reputatsiia yak skladova politychnoi komunikatsii [Reputation as a component of political communication]*.

Politolohichniy visnyk. Kyiv : INTAS [in Ukrainian]. 2011. Vyp. 52. S. 320–328.

4. Lane R. (1992). *Political Culture: Residual Category or General Theory? Comparative Political Studies*. Vol. 25. P. 362–387.

5. Horodenko L. M. (2014). *Politychna kultura: do vyznachennia poniat [Political culture: to the definition of concepts]*. *Ukrainske zhurnalistykoznavstvo*. Kyiv : Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka [in Ukrainian]. Vyp. 15. S. 19–25.

6. Denysiuk S. G. (2009). *Matematychno modeliuвання yak metod doslidzhennia politychnykh protsesiv [Mathematical modeling as a method of researching political processes]*. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 2*. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian]. Vyp 1. S. 32–43.

7. Riley Bailey, George Barros, Karolina Hird, Nicholas Carl, and Frederick W. Kagan. (2022). *Russian Offensive Campaign Assessment, December 3*. Institute For The Study Of War [in Ukrainian]. URL: <https://www.understandingwar.org/backgrounder/russian-offensive-campaign-assessment-december-3>

8. Hrushetskyi A. *Obstrily Rosiieiu ukrainskykh mist: prodovzhennia zbroinoi borotby chy perekhid do perehovoriv [Russia's shelling of Ukrainian cities: continuation of the armed struggle or transition to negotiations]*. *Kyivskyi mizhnarodnyi instytut sotsiolohii [in Ukrainian]*. 24.10.2022. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&page=1&y=2022&m=10>

9. Huntington, Samuel P. (1993). «The Clash of Civilizations?». *Foreign Affairs*. 72 (3): 22–49.

10. Tsytko A. S. *Bessmertnii dukh russkoho ekstryma [The immortal spirit of Russian extreme]*. *Nezavysymaia hazeta*. 5.02.2018. URL: https://www.ng.ru/ideas/2018-02-05/7_7166_extrim.html

11. *Den Nezalezhnosti Ukrainy: shcho obiednuie ukrainsiv i yak my bachymo peremohu na shostomu misiatsi viyny [Independence Day of Ukraine: what unites Ukrainians and how we see victory in the sixth month of the war]* [in Ukrainian]. 22.08.2022. URL: <https://dif.org.ua/article/den-nezalezhnosti-ukraini-shcho-obednue-ukraintsiv-i-yak-mi-bachimo-peremogu-na-shostomu-misyatsi-viyni>

12. Denysiuk S. (2011). *Tolerantnist u prostori politychnoi komunikatsii: vid teoretychnykh osnov do praktychnoho vtilennia [Tolerance in the space of political communication: from theoretical foundations to practical implementation]*. Kyiv : *Politychnyi menedzhment* [in Ukrainian]. № 6. С. 20–28.

13. Khomenko S. *Ukraina maie peremohty, Rosiia - proharty. Shcho obitsialy na Miunkhenskii konferentsii [Ukraine must win, Russia must lose. What was promised at the Munich conference]*. BBC, Miunkhen [in Ukrainian]. 20.02.2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64703200>

14. *Polska K. Try stsenarii maibutnogo RF: doslidzhennia Yevroparlamentu [Three scenarios for the future of the Russian Federation: research by the European Parliament]*. 13.01.2023. DW [in Ukrainian]. URL: <https://www.dw.com/uk/tri-scenarii-majbutnogo-rf-doslidzenna-evroparlamentu/a-64387424>

Political dialogue in modern conditions: political and cultural aspect

Denysiuk Anastasia Valentynivna

Postgraduate Student at the Department
of Social and Political Sciences
Vinnytsia National Technical University
Khmelnyskye Shosse str., 95 Vinnytsia,
Ukraine
ORCID: 0000-0001-9987-4290

The article analyzes the peculiarities of the political culture and consciousness of society as a basis for building a political dialogue between states. The concept of «war» is defined. Attention is focused on the fact that the Russian-Ukrainian war began in 2014 due to the Russian armed invasion of Crimea. Currently, a full-scale war is taking place, which requires an analysis of its political and cultural background.

The research determined that, in general, political culture and consciousness are the basis for establishing relations, building dialogue, and reaching consensus. However, in public life, a certain level of the political culture of society is often used to incite interstate, interregional conflicts.

The political factors and conditions for the formation of negotiation processes and modeling of political dialogue are characterized. The results of public opinion polls in Russia and Ukraine regarding the attitude to the war are analyzed. A comparison of the peculiarities and features of the political culture of Ukrainians and Russians is made as a basis for making political decisions.

Proposed models of political dialogue between Ukraine and Russia under specific conditions. Attention is focused on the fact that the Russian Federation should enter into a dialogue after the withdrawal of troops from the territory of Ukraine, taking into account the borders as of 1991. It is concluded that the implementation of political dialogue is possible under the condition of a change of power in Russia, the political regime and the definition of a common value system for the development of a further program of actions. The political and cultural basis of dialogue determines the quality of perception of new conditions of interaction between states.

Key words: *political culture, political consciousness, political values, war, political dialogue, consensus, political technologies, models of political dialogue.*

Дорошенко Яна Олегівна

Виклики для жіночих організацій громадянського суспільства України під час повномасштабного вторгнення Росії

УДК 327-047.44:355.01(470+571:477):
070.16»2014/2022
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-1.10>

Дорошенко Яна Олегівна
аспірантка кафедри політичних наук
і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0009-0009-2314-3147

Метою статті є визначення та категоризація викликів і проблем, які повстають перед жіночими організаціями громадянського суспільства. Виявлення можливих шляхів вирішення чи полегшення кризових ситуацій для жінок зусиллями жіночих організацій громадянського суспільства.

Відзначено, що на початку 2022 року, до повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого, приблизно 2,9 млн людей в Україні (54% з них – жінки) вже потребували гуманітарної допомоги, при цьому близько 55% проживало на території Донецької і Луганської областей, а також в ОРДЛО. Понад мільйон жінок і дівчат вже стали внутрішньо переміщеними особами через війну, що становило дві третини від загальної кількості внутрішньо переміщених осіб. Наведено, що після вторгнення РФ на територію України 2 мільйонів людей, за офіційною статистикою, потребуватимуть гуманітарної допомоги.

Організації громадянського суспільства (ОГС) мобілізувались для підтримки мирного населення, збройних сил і добровольчих територіальних формувань. Окремою категорією ОГС є жіночі ОГС. Характерною рисою жіночих ОГС є сфера діяльності. У фокусі жіночих ОГС жінки, які стикаються з різними наскрізними факторами системними факторами. Структура «ООН-Жінки» пропонує наступний поділ ОГС, які займаються темами, пов'язаними з жінками: Організації, які керуються жінками (ООЖ) і Організації з захисту прав жінок (ОПЖ). У даній статті обидві категорії буде розглянуто разом як жіночі ОГС.

Організації громадянського суспільства (ОГС) мобілізувались для підтримки мирного населення, збройних сил і добровольчих територіальних формувань. Саме це і є основним напрямком дослідження в цій статті.

Наведені основні виклики сучасного часу в зазначеному контексті та можливі відповіді на них як у теоретичній, так і практичній площині.

Ключові слова: громадянське суспільство, війна, жінки, жінки на службі, жіночі організації, воєнні злочини, сексуальні та репродуктивні права, подолання нерівності, гендерно зумовлене насильство.

Вступ. Тема гендерної рівності не зводиться у теперішній час тільки к рівності прав різних полів. Це є значно ширшою за змістом і розумінню проблема, яка потребує свого правильного вирішення у будь-яких країнах світу. Але все ж більш «назрілою» вона уявляється у воєнний час, бо йде безпосереднє порушення всіх прав і свобод людини. І тому дана тематика є дуже актуальною для нашої країни.

Організації громадянського суспільства (ОГС) мобілізувались для підтримки мирного населення, збройних сил і добровольчих територіальних формувань. Саме це і є основним напрямком дослідження в цій статті.

Метою статті є: визначення та категоризація викликів і проблем, які повстають перед жіночими організаціями громадянського суспільства. Виявлення можливих шляхів вирішення чи полегшення кризових ситуацій для жінок зусиллями жіночих організацій громадянського суспільства.

Методи дослідження. При підготовці статті було використано структурно-функціональний, історичний та системний методи, за допомогою яких визначено основні системні проблеми і виклики, з якими стикаються жіночі організації громадянського суспільства в Україні.

Результати. За статистикою «ООН-Жінки», станом на березень 2022 серед українських організацій, які працюють з жінками, найпоширенішими сферами діяльності ОГС, були питання гендерної рівності та розширенням прав і можливостей жінок – 76%, запобігання та реагування на гендерне насильство (ГН) – 63% та надання соціальної підтримки та інклюзії – 62%. Більшість ОГС працювали над трьома і більше сферами правозахисної діяльності [2].

Окрім того, жіночі ОГС зосереджені на внутрішньо переміщених жінках, жінках з інвалідністю та сільських жінках. Групи жінок, які меншою мірою підтримуються ОГС, включають ветеранок, ЛГБТ+, ВІЛ-позитивних жінок та жінок з етнічних меншин, зокрема ромської національності.

З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну минув рік. Жіночі організації не стали виключенням серед інших організацій громадянського суспільства, які стикнулись з небаченими раніше викликами. Деякі були і лишаются універсальними для більшості організацій громадянського суспільства, до них можна віднести: Відсутність доступу до банківських послуг; Зупинка діяльності підрядників; Персонал переміщений/ не може працювати, Брак коштів, тощо. Деякі стосу-

ються тільки жіночих організацій і жінок у суспільстві. Їх і буде розглянуто далі.

Виклик: підтримка жінок в Збройних Силах України (ЗСУ) та інших воєнізованих структурах.

Проблема підтримки жінок та боротьби з нерівністю в ЗСУ та інших воєнізованих структурах не сходять з порядку денного жіночих ОГС протягом багатьох років. З початку російсько-української війни у 2014 році українське суспільство пройшло значний шлях у подоланні гендерної нерівності значною мірою завдяки і жіночим ОГС у числі інших організацій.

У 2017 році силами активісток і активістів громадянського суспільства, засобів медіа, ОГС і небайдужих громадян було реалізовано успішний адвокаційний проект і скасовано наказ N 256 від 29.12.93 з переліком небезпечних робіт, який забороняв жінкам обіймати певні посади [3; 4]

Інші медійні кампанії і зусилля активісток і активістів приносили не менш важливі перемоги. Перша жінка генерал, перша жінка голова патрульної поліції області, перший повноцінний набір дівчат у лицей імені Івана Богуна, перший набір курсанток до Харківського військового інституту танкових військ. [5; 6; 7; 8].

У серпні 2021 свято «День Захисників», яке відзначають 14 жовтня, офіційно було перейменовано на «День Захисників і Захисниць» (з використанням фемінітиву) [9].

Суспільство стрімко змінювалось, жінки стали повноцінною частиною армії і силових структур, перестали сприйматись чужорідно. Проте, повномасштабне вторгнення силоміць пришвидшило цей рух і викрило ряд підводних каменів, які не були відчутні до кризової ситуації. Особливо гострим це питання стало після повномасштабного вторгнення, коли велика кількість жінок встали до лав ЗСУ.

Станом на 2020 рік, за даними тодішнього міністра оборони України Степана Полторака, в ЗСУ служило понад 57 тисяч жінок [10]. У 2019 р. у війську проходило службу 24,9 тисяч жінок, у 2017 р. – понад 23 тисячі, зважаючи на кількість 1800 військовослужбовиць у 2008 році, такі показники можна вважати вибуховим зростанням.

Станом на липень 2022 року в лавах ЗСУ понад 5 000 жінок знаходились безпосередньо на передовій [11]. Окрім ЗСУ жіночій польовий однострій використовують також і бойові медикіні, які теж часто знаходяться в польових умовах і бувають на передовій. Їх точну кількість встановити неможливо.

Проблема відсутності жіночого однострою не є унікальною для України. Переважна більшість армій світу не має виокремлених польових одностроїв, створених суто для жінок.

Лорета Волш була першою жінкою в історії, яка встала до лав збройних сил США у 1917 році.

Однак, перший тактичний бра для солдаток, підходящий для використання в бойових умовах, було створено тільки в серпні 2022 [12; 13]. 105 років знадобилось країні з провідною економікою і однією з найбільш боєздатних армії світу для того, щоб створити підходящий елемент форменого одягу для військовослужбовець.

Оскільки до 2014 року і вторгнення Росії в Україну жінки не могли повноцінно вставати до війська на рівні з чоловіками, створення жіночого польового однострою не могло стояти на порядку денному. Невелика кількість жінок, які долучались до служби, отримували офіційні небойові посади, такі як «кухарка», «швачка» тощо, тож не могли офіційно претендувати на польовий однострій, навіть якщо фактично виконували бойові завдання і знаходились на полі бою. В таких випадках жінки мусили закупувати підходяще обмундирування власним коштом чи коштом волонтерів.

Результатом ще однієї успішної адвокаційної кампанії жіночих ОГС було визнання жінок у війську *de-jure*. З метою зрівняння у правах чоловіків і жінок 6 вересня 2018 року Верховна Рада України схвалила проєкт закону про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у ЗСУ та інших військових формуваннях [14].

Жінки в ЗСУ отримали право на бойові посади і зарплати, лікування у випадку поранення та право бути звільненою в запас. Проте, не зважаючи на значну кількість жінок, задіяних у бойових діях як безпосередні учасниці, питання жіночого польового однострою до повномасштабного вторгнення Росії у 2022 залишалось не вирішеним на центральному рівні і не вирішено остаточно досі.

Жінки у лавах ЗСУ, МВС та інших структурах, які використовують спеціальну форму одягу, мають парадний однострій, який складається з кітелю, спідниці і черевиків. Виключення – Національна Поліція України, оскільки, згідно постанови Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2015 р. N 823, однострій поліцейських містить окремі затверджені предмети одягу для жінок-поліціанток [15].

Війна особливо гостро поставила питання наявності спеціального одягу, який би підходив жінкам на службі. Нинішній польовий однострій, збудований під чоловічі тілесні показники, тож часто не підходить за зростом, розміром, об'ємом талії і грудної клітини. Під час виконання бойових завдань незручний чи невідходящий одяг створює зайві незручності, які можуть призвести до травмування, а у випадку з невідходящими бронезилетами – і до загибелі військовослужбовиці. Окремою проблемою є жіноча гігієна і спідня білизна, яка була б виготовлена за антропометричними вимірами жіночого тіла. Цей список можна продовжувати досить довго. Від спідньої білизни до пли-

тоноски і бронезилетних плит, від термобілизни і до бушлата, весь сучасний набір обмундирування солдата не пристосований для жінок.

Подібні проблеми послідовно накопичуються і тиснуть на жінок на службі. Таке положення жінок подібне до «лінчі» – «смерті від тисячі порізів», старовинної китайської форми тортур, під час яких жертву повільно і послідовно ранять, доки вона не спливе кров'ю крапля за краплею [16]. Щоденні і постійні зусилля, яких вдаються жінки просто для того, щоб досягти мінімальної рівності, виснажують і принижують, накладають не тільки додатковий фінансовий, а і психологічний тягар. Жіночі ОГС намагаються всіляко полегшити цей тиск, проте брак коштів і недостатня підтримка з боку держави щоденно кидають виклик тисячам українських жінок, які обрали для себе військову кар'єру.

Наступний виклик: допомога у підтримці репродуктивного здоров'я та відповідних прав.

Не менш серйозним викликом для жіночих ОГС є забезпечення жінок і дівчат засобами жіночої гігієни, підтримка у збереженні сексуального та репродуктивного здоров'я (СРЗ) і супутніх прав.

Через ескалацію війни жінки і дівчата на територіях, де точаться бойові дії, і на тимчасово окупованих територіях страждають від неможливості отримати відповідне медичне обслуговування і допомогу. За умови порушення ланцюжків поставок часто відсутні потрібні ліки і товари. Жінки будь-якого віку, що виїхали за кордон, стикаються з проблемами різності законодавчої бази України і країни, яка стала прихистком. У своїх звітах ООН Жінки зазначають, що багато жінок і дівчат стикнулися з різкими суперечностями у нормативно-правовій базі стосовно абортів і екстреної контрацепції між Україною та кількома сусідніми з нею країнами [17].

Найбільш гостро проблема стоїть з дотриманням репродуктивних прав у Польщі, яка стала найбільшим реципієнтом українських біженок і біженців з початку повномасштабного вторгнення. За даними агентства даних Statista, станом на 27 лютого 2023 року, за рік війни понад 10 мільйонів українців перетнули українсько-польський кордон [18]. За різними джерелами від 80% до 90% цих людей – жінки, з яких понад 60% планують лишатись у Польщі з міркувань безпеки [19]. Значна частка з загального числа саме молоді жінки і дівчата, які гостро потребують підтримки з боку жіночих ОГС як на території України, так і країни, яка їх прихистила.

В Україні процедура штучного переривання вагітності (аборт) – це гарантоване право за умови особистого бажання пацієнтки при терміні вагітності до дванадцяти тижнів, а у передбачених законом випадках до двадцяти двох тижнів. Така норма закріплена статтею 4. 6 ст. 281 Цивільного Кодексу України, а також ст. 50 Закону України

«Основи законодавства України про охорону здоров'я» [20; 21].

Проте, штучне переривання вагітності заборонене в Польщі. Юридично є виключення із заборони у випадках загрози життю жінки через продовження вагітності або, коли вагітність є результатом зґвалтування. Проте фактично реалізувати таке право досить складно, оскільки для визнання загрози життя потрібен дозвіл лікаря, у випадку зґвалтування – дозвіл прокурора. З цих причин польські жінки шукають можливості виїхати за кордон для безперешкодного переривання вагітності. У випадку з українськими жінками та дівчатами, які виїхали в Польщу, обидва виключення з закону важко реалізувати з багатьох причин.

Для жінок, що зазнали сексуального насильства на території України, штучне переривання вагітності неможливо через відсутність відповідного кримінального провадження на території Польщі. Для неповнолітніх дівчат потрібна згода батьків, що так само часто буває неможливо через роз'єднання сім'ї, спричинене війною. Деякі жіночі ОГС ідуть на ризик, надаючи жінкам пігулки екстреної контрацепції, проте цей спосіб ефективний лише на ранніх строках вагітності, і без належного медичного нагляду це може нашкодити жінці. Лікарі, які погоджуються допомагати в таких випадках, ризикують не тільки правом на медичну практику, а і свободою, адже закони передбачають кримінальне переслідування для лікарів, що асистують перериванню вагітності [22; 23; 24].

Однак, Польща є хоч і яскравим, однак не поодиноким випадком. Структура «ООН–Жінки» окреслюють наступні труднощі у сфері репродуктивного і сексуального здоров'я, які повстають перед жінками і дівчатами, які виїхали за кордон:

- суворі закони про аборти та екстрену контрацепцію, висока вартість деяких форм охорони СРЗ;
- мовні бар'єри та інші труднощі з орієнтуванням у складних вимогах іноземних систем охорони здоров'я;
- відсутність у системі охорони здоров'я стабільних протоколів для певних форм охорони СРЗ;
- довготривалі затримки в доступі до спеціалізованої акушерсько-гінекологічної допомоги;
- відсутність співпраці між державною системою охорони здоров'я та підтримувальними структурами громадянського суспільства;
- відсутність безоплатної медичної допомоги;
- слабка система захисту певних груп та ін. [17].

У рівній мірі є вразливими жінки, які звертаються по допомогу у лікуванні ВІЛ/СНІД інфекцій, не зважаючи, на те, лишилися вони в Україні чи перебувають за кордоном. За кордоном вони стикаються з відсутністю безоплатної допомоги, а також з іншими перешкодами, що може, у свою

чергу, підвищувати небезпеку передачі інфекції. В Україні – з неможливістю отримати ліки вчасно через розірвані ланцюжки постачання і виробництва препаратів

Загальну ситуацію можна охарактеризувати як нестабільну, зважаючи на фактор війни. Фінансова підтримка, яку отримують жіночі та інші ОГС, зосереджена на короткострокових грантах, у той час як сталого довгострокового інституційного фінансування на стабільну програмну діяльність і стратегічну роботу в сфері СРЗ наразі нема [17].

Міжнародні організації беруть на себе зобов'язання щодо СРЗП шляхом включення СРЗ у Регіональний план реагування на потреби біженців (РПБ) і створення Санітарно-просвітницького хаба для біженців. Крім того, проводилася і триває робота з інтеграції СРЗП за допомогою наявних координаційних органів із ґендерних питань і ґендерно зумовленого насильства. Проте, забезпечення пріоритетної уваги до СРЗ в усіх міжнародних гуманітарних координаційних структурах досі залишається проблемою.

Українські жіночі ОГС потребують значних фінансових інвестицій від широкого пулу донорів і довгострокових стабільних планів розвитку, для надання вчасної і якісної допомоги жінкам і дівчатам як в Україні, так і за її межами.

Наступний виклик: збільшення рівня ґендерно зумовленого насильства і його похідних.

Розгортання повномасштабної війни спричинило безпрецедентний сплеск ґендерно зумовленого насильства в Україні. Підрахувати точну кількість ґендерно зумовлених злочинів, які відбувались в перші місяці повномасштабного вторгнення, практично неможливо, зважаючи на призупинення діяльності багатьох організацій громадянського суспільства і нестабільної безпекової ситуації на всій території України.

За даними Генеральної прокуратури України, в період із 24 лютого до 31 липня 2022 року проти військовослужбовців Збройних сил Російської Федерації було відкрито 43 кримінальні провадження, пов'язані із сексуальним насильством. П'ятьом російським військовослужбовцям було повідомлено про підозру [25].

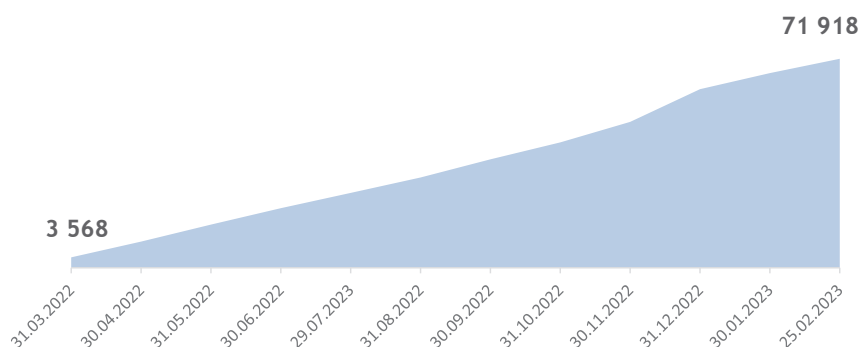
Станом 3 березня 2023, за словами першої леді України Олени Зеленської, українські правоохоронці розслідують вже 171 випадок сексуального насильства проти українців з боку російських військових. Серед постраждалих – 39 чоловіків і 13 дітей [26].

Однак є всі підстави вважати, що офіційна статистика може містити менші цифри, аніж дійсна кількість скоєних злочинів. Жертви подібних злочинів часто замовчують події, які з ними відбулись, і намагаються придушити травматичні спогади, що призводить до руйнівних психологічних наслідків. До причин подібного замовчування відносяться соціальна стигматизація жертви зґвалтування, недовіра до правоохоронних органів, недостатня обізнаність щодо власних прав, тощо. Важко встановити, яка дійсно кількість злочинів лишається необлікованою.

Оскільки зґвалтування представниць мирного населення солдатами країни агресора є не тільки кримінальним правопорушенням, а і порушенням прав та звичаїв війни, такі правопорушення можуть обліковані як воєнні злочини.

Графік на рис. 1 може надати приблизне розуміння кількості скоєних воєнних злочинів на території України. Точна кількість і категорії злочинів для статистики можуть бути встановлені після відповідної кваліфікації і відкриття кримінальних проваджень відповідно чинного законодавства України.

Завдяки тому, що в 2021 році в Україні було ухвалено в цілому законопроект № 2689, більш

Рис. 1. Загальна кількість військових злочинів зафіксованих Генеральною Прокуратурою України

Примітка: (1) Кумулятивний графік який включає наступні правопорушення: Порушення законів і звичаїв війни; Планування, підготовка або розв'язання та ведення агресивної війни; Пропаганда війни та інші Джерело даних: Генеральна Прокуратура України

відомий за назвою «Закон про воєнних злочинців» ці злочини не матимуть строку давності. Отже в контексті тривалої війни в Україні, цей закон допоможе притягнути до відповідальності злочинців які коїли воєнні злочини в Україні ще з 2014, багато з яких, лишившись безкарними, повернулись коїти безчинства і в 2022.

Амбітна задача, яка стоїть перед жіночими ОГС, полягає у фіксації подібних злочинів і документації показань жертв. Оскільки жертвам інколи буває важко працювати з правоохоронними органами напряму, вид чоловіка у формі у багатьох жертв сексуального насильства викликає негативні реакції і призводить до повторної травматизації, цю роботу можуть виконувати ОГС [27].

Окрім того, деякі ОГС повідомляють про занепокоєння, що пов'язані із домашнім та ґендерно зумовленим насильством, і стверджують, що вони спостерігають зростання рівня насильства. Деякі ОГС також підкреслюють підвищений ризик торгівлі людьми вздовж кордонів, оскільки багато людей перебувають у вразливих ситуаціях, є внутрішньо переміщеними особами або стають біженцями [2]. Профілактичні заходи та послуги із поліцейського захисту наразі призупинені в прифронтових областях, що становить велику загрозу для жінок і дівчат як в короткостроковій, так і довгостроковій перспективах.

Одним з наріжних каменів у боротьбі проти ґендерно зумовленого насильства і черговою перемогою жіночих ОГС стала ратифікація Україною Стамбульської конвенції або ж «Конвенції Ради Європи про попередження і боротьбу з насильством щодо жінок і домашнього насильства». Стамбульська Конвенція – міжнародна угода, яка визнає сексуальне насильство порушенням основних прав людини, а також формою дискримінації щодо жінок. Загалом, станом на 2022 документ підписали понад 45 країн, ратифікували 10 країн, 8 з яких країни-члени Ради Європи [28].

Українське суспільство довго рухалось до ратифікації конвенції, робота активісток і активістів не зупинялась навіть під час повномасштабного вторгнення.

Навіть не зважаючи на триваючі бойові дії, українське суспільство продовжує демонструвати запит на подолання ґендерної нерівності і захист прав жінок. У листопаді 2022 в Києві пройшов форум «Україна 2022: жінки, мир, безпека» в рамках щорічної кампанії «16 днів проти насильства». Було представлено документальний фільм, правозахисну гру тощо [29; 30] Окрім основних подій форуму, в рамках кампанії було проведено ряд заходів у публічних установах, навчальних закладах тощо.

Висновки. У підсумку варто зазначити, що розвиток і стабільну роботу жіночих ОГС в Україні обмежують одразу багато факторів, які загострю-

ються під час війни – від нестачі коштів до недостатньої видимості і підтримки державою. Проте це навіть попри ці важкі обставини десятки жіночих ОГС продовжують роботу і намагаються вести боротьбу проти нерівності. Основні напрями роботи актуальні на сьогодні поділяються між гуманітарною діяльністю, сталим структурним розвитком організацій для подолання існуючих кризових ситуацій і довгострокових, системних перешкод, які ще залишаються.

Для подолання викликів, які щоденно постають перед українськими жінками і дівчатами, тисячі активісток і активістів формують нові адвокаційні кампанії, пишуть законопроекти, виступають на національній і міжнародних аренах, залучають лідерів думок і політичних діячів.

Очевидно, що попереду довгий шлях до подолання наслідків повномасштабної війни у контексті ґендерно зумовленого насильства. Розробка і додержання настанов, спрямованих на запобігання насильства і зменшення його масштабів. Розробка окремих програм, орієнтованих на постраждалих, і якісний догляд для всіх. Позаяк, українське суспільство підготовлено до цих викликів і невпинно рухається вперед.

ЛІТЕРАТУРА:

1. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA). Ukraine Flash Appeal (March – May). 01.03.2022. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-flash-appeal-march-may-2022-enukru>
2. Rapid Assessment: Impact of the war in Ukraine on women's civil society organizations, March 2022. 22.03.2022. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/rapid-assessment-impact-war-ukraine-womens-civil-society-organizations-march-2022>
3. В Україні скасували перелік заборонених для жінок професій. 21.12.2017. URL: <https://www.dw.com/uk/верховна-рада-скасувала-перелік-заборонених-для-жінок-професій/a-41896646>
4. Міністерство Охорони Здоров'я України. Наказ №256 від 29.12.1993. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0051-94#Text>
5. Указ Президента України №323/2018 від 12.10.2018. «Про присвоєння військового звання» URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3232018-25186>
6. «Управління патрульної поліції Харківської області очолила 31-річна старша лейтенантка поліції Альона Стрижак» 15.01.2020. URL: <https://www.facebook.com/patrolpolice.gov.ua/posts/2498413067093879>
7. «Дівчатам дозволили вступати до військових ліцеїв України» 15.05.2019. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-48278936>
8. «Харків: Дівчата-танкістки – у Військовому інституті танкових військ вперше склали присягу курсантки.» 23.08.2019. URL: <http://visti.news/harkiv-divchata-tankistky-u-vijskovomu-instytuti-tankovyh-vijsk-vpershe-sklaly-prysyagu-kursantky/>

9. Закон України «Про внесення зміни до статті 73 Кодексу законів про працю України» № 1643-IX. 14.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1643-20#Text>

10. «У Збройних силах України служать 57 тис. військовослужбовців-жінок, з них 3,5 тис. – офіцери» /Полторак/ 31.01.2019. URL: <https://web.archive.org/web/20200320110806/https://ua.112.ua/ato/u-zbroinykh-sylakh-ukrainy-sluzhat-57-tys-viiskovosluzhbovtsiv-zhinok-poltorak-478949.html>

11. «Танкістки та артилеристки: у Міноборони розповіли, скільки жінок служать у ЗСУ» 24.07.2022. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/07/24/249693/>

12. Celebrating the First Enlisted Women. Jessica Myers. March 22, 2017. URL: <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/1127379/celebrating-the-first-enlisted-women/>

13. DEVCOM SC's Army Tactical Bras designed to meet the performance needs of female Soldiers. Jane Benson. August 29, 2022 URL: https://www.army.mil/article/259756?fbclid=IwAR0o6WEaQZ9Fa63J5aDNFaYSiPfs_aHOceXPdkzmpLkjiR7PURNDd1mMRbQ

14. Закон України № 2523-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях». 06.09.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text>

15. Постанова Кабінету Міністрів України № 823 «Про однострій поліцейських» 30.09.2015. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-opisu-i-zrazkiv-predmetiv-odnostroyu-policejskih-1055-181219>

16. Brook, T. Death by a Thousand Cuts. URL: https://books.google.com.ua/books?id=7TfWj_N6QXYC&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

17. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA). Making the Invisible Visible: An evidence-based analysis of gender in the regional response to the war in Ukraine. 10.10.2022. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/making-invisible-visible-evidence-based-analysis-gender-regional-response-war-ukraine-enuk>

18. Number of people who crossed the Polish border from the war-stricken Ukraine as of February 2023, by date of report. 27.02.2023. URL: <https://www.statista.com/statistics/1293564/ukrainian-refugees-in-poland/>

19. UNHCR & REACH. Refugees from Ukraine in Poland: Profiling Update, September 2022. 28.10.2022. URL: <https://reliefweb.int/report/poland/refugees-ukraine-poland-profiling-update-september-2022-enpl>

20. Цивільний кодекс України. Ч. 6 ст. 281. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

21. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 27.10.2022 ст. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

22. «Як українки страждають у Польщі через повну заборону абортів». 17.05.2022. URL: <https://evacuation.city/articles/212727/povidomte-pro-ceklikaryu-i-u-vas-ne-zalishitsya-zhodnogo-shansu-ukrainki-stikayutsya-z-suvorimi-reali>

23. Ukraine's Women Refugees Face the Harsh Reality of Poland's Abortion Restrictions. URL: <https://>

time.com/6188502/ukraine-women-poland-abortion-ban/

24. «У Польщі українки, які пережили сексуальне насильство з боку окупантів, не можуть зробити аборт». 04.04.2022. URL: <https://www.wonderzine.com.ua/wonderzine/life/situation/10199-u-polschi-ukrayinki-yaki-perezhili-seksualne-nasilstvo-z-boku-okupantiv-ne-mozhut-zrobiti-abort>

25. Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR) «Report on the human rights situation in Ukraine, 1 February – 31 July 2022» 27.09.2022. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2022-09/ReportUkraine-1Feb-31Jul2022-en.pdf>

26. Офіс Президента України. «Олена Зеленська виступила на конференції United for Justice.» 3:00 хвилини. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=8DS1u8Gtvw>

27. Воєнні злочини сексуального характеру. Як про них повідомляти та куди звертатися за допомогою. 23.09.2022. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/city/war-crimes/330727-seksualni-voenni-zlochyni-yak-pro-nih-povidomyati-ta-kudi-zvertatisya-zadopomogoyu>

28. Official Istanbul Convention website. URL: <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/home>

29. Молодіжний Центр Атлантичної Ради України спільно з Національною Академією Служби безпеки України і Командуванням Сухопутних Військ Збройних Сил України. Документальний фільм «Сексуальні злочини армії РФ в Україні». Частина 1. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=XPcTk5dRhFU>

30. UNFPA Україна. Онлайн-Гра «Розірви Коло». URL: <https://16days2022.rozirvykolo.org/ua/play>

REFERENCES:

1. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA). Ukraine Flash Appeal (March – May). 01.03.2022 URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-flash-appeal-march-may-2022-enukru>
2. Rapid Assessment: Impact of the war in Ukraine on women's civil society organizations, March 2022. 22.03.2022. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/rapid-assessment-impact-war-ukraine-womens-civil-society-organizations-march-2022>
3. V Ukraini skasuvaly perelik zaboronenyh professii dlya jinok. [in Ukrainian] 21.12.2017. URL: <https://www.dw.com/uk/верховна-рада-скасувала-перелік-заборонених-для-жінок-професій/a-41896646>
4. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine, №256 від 29.12.1993. [in Ukrainian]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0051-94#Text>
5. Decree of the President of Ukraine №323/2018 since 12.10.2018. «On assigning a military rank» [in Ukrainian]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3232018-25186>
6. «Upravlinnya patrolnoi politsii Kharkivskoi oblasti ocholyly starsha leytenantka politsii Alyona Stryshchak» 15.01.2020. [in Ukrainian]. URL: <https://www.facebook.com/patrolpolice.gov.ua/posts/2498413067093879>
7. «Divchatam dozvolily vstupyty do viyskovih litseiyiv Ukrainy». 15.05.2019. [in Ukrainian]. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-48278936>
8. «Khakiv: Divchata-tankisty – u Viyskovomy instyuty tankovyh viysk vperше sklaly prisyahy

kursantky». 23.08.2019. [in Ukrainian]. URL: <http://visti.news/harkiv-divchata-tankistky-u-vijskovomu-institutu-tankovyh-vijsk-vpershe-sklaly-prysyagu-kursantky/>

9. Law of Ukraine «On amending Article 73 of the Labor Code of Ukraine». № 1643-IX. 14.07.2021. [in Ukrainian]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1643-20#Text>

10. «U Zbroynyh sylah Ukrainy sluzhat` 57 tys. Viyskovoslyjbovyts-jinok, z nyh 3,5 tys. — ofitseriy» /Poltorak/. 31.01.2019. URL: <https://web.archive.org/web/20200320110806/https://ua.112.ua/ato/u-zbroinykh-sylakh-ukrainy-sluzhat-57-tys-viiskovosluzhbovtsiv-zhinok-poltorak-478949.html>

11. «Tankistky ta artelerystky: u Minoborony rozpovily, skilky jinok slyzhat` u ZSU» 24.07.2022. [in Ukrainian]. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/07/24/249693/>

12. Myers, J. «Celebrating the First Enlisted Women». March 22, 2017. URL: <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/1127379/celebrating-the-first-enlisted-women/>

13. Benson, J. «DEVCOM SC's Army Tactical Bras designed to meet the performance needs of female Soldiers». August 29, 2022. URL: https://www.army.mil/article/259756?fbclid=IwAR0o6WEaQZ9Fa63J5aDNFaYSiPfs_aHOceXPdkzmpLkJiR7PURNDd1mMRbQ

14. Law of Ukraine № 2523-VIII «On making changes to some laws of Ukraine on ensuring equal rights and opportunities for women and men during military service in the Armed Forces of Ukraine and other military formations». 06.09.2018. [in Ukrainian]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text>

15. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 823 «About the police uniform» 30.09.2015. [in Ukrainian]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-opisu-i-zrazkiv-predmetiv-odnostroyu-policejskih-1055-181219>

16. Brook, T. Death by a Thousand Cuts. URL: https://books.google.com.ua/books?id=7TfWj_N6QXYC&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

17. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA). Making the Invisible Visible: An evidence-based analysis of gender in the regional response to the war in Ukraine. 10.10.2022. URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/making-invisible-visible-evidence-based-analysis-gender-regional-response-war-ukraine-enuk>

18. Number of people who crossed the Polish border from the war-stricken Ukraine as of February 2023, by date of report. 27.02.2023. URL: <https://www.statista.com/statistics/1293564/ukrainian-refugees-in-poland/>

19. UNHCR & REACH. Refugees from Ukraine in Poland: Profiling Update, September 2022. 28.10.2022 URL: <https://reliefweb.int/report/poland/refugees-ukraine-poland-profiling-update-september-2022-enpl>

20. The Civil Code of Ukraine. P.6 a.281. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

21. Law of Ukraine «Fundamentals of Ukrainian legislation on health care» a.50. since 27.10.2022. [in Ukrainian]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

22. «Yak ukrainky strajdayut` u Polshi cherezh povny zaborony abortive» 17.05.2022 [in Ukrainian]. URL: <https://evacuation.city/articles/212727/povidomte-proce-likaryu-i-u-vas-ne-zalishitsya-zhodnogo-shansu-ukrainki-stikayutsya-z-suvorimi-reali>

23. Ukraine's Women Refugees Face the Harsh Reality of Poland's Abortion Restrictions. URL: <https://time.com/6188502/ukraine-women-poland-abortion-ban/>

24. «U Polshi ukrainky yaki perezhlyli seksualne nasilstvo z boky olupantiv ne moshyt zrobytu abort» 04.04.2022. [in Ukrainian] URL: <https://www.wonderzine.com.ua/wonderzine/life/situation/10199-u-polschi-ukrayinki-yaki-perezhili-seksualne-nasilstvo-z-boku-okupantiv-ne-mozhut-zrobiti-abort>

25. Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR) «Report on the human rights situation in Ukraine, 1 February – 31 July 2022» 27.09.2022. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2022-09/ReportUkraine-1Feb-31Jul2022-en.pdf>

26. Офіс Президента України. «Olena Zelenska vystypyla na konferentsii United for Justice». [in Ukrainian]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=8DS1u8Gvtw>

27. «Voyenni zlochyny seksualnogo kharaktery. Yak pro nykh povidomyaty ta kydy zvertatsia za dopomohoyu». 23.09.2022 [in Ukrainian]. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/city/war-crimes/330727-seksualni-voenni-zlochyni-yak-pro-nih-povidomyati-ta-kudi-zvertatsiya-za-dopomogoyu>

28. Official Istanbul Convention website. URL: <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/home>

29. Molodizhnyi Tsentrl Atlantychnoyi Rady Ukrainy spilno z Natsionalnoyu Akademieyu Slyzhby Bezpeky Ukrainy I Komandyvanniam Sukhopunynkh Viysk Zbroynykh Syl Ukrainy. Dokumentalniy film «Seksualny zlochyny armiyi RF d Ukrainy». [in Ukrainian]. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=XPcTk5dRhFU>

30. UNFPA Ukraina. Online-game «Rozirvy kolo». URL: <https://16days2022.rozirvykolo.org/ua/play>

Challenges for Ukrainian women civil society organizations during Russia's war in Ukraine

Doroshenko Yana Olehivna

Postgraduate Student at the Department
of Political Science and Law
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky
Staroportofranskivska str., 26, Odesa,
Ukraine
ORCID: 0009-0009-2314-3147

The purpose of the article is to define and categorize challenges and problems that arise before women's civil society organizations. Identifying possible ways of solving or alleviating crisis situations for women through the efforts of women's civil society organizations.

It was noted that at the beginning of 2022, before Russia's full-scale invasion of Ukraine on February 24, approximately 2.9 million people in Ukraine (54% of them women) already needed humanitarian assistance, while about 55% lived in Donetsk and Luhansk regions, as well as at Russian-occupied territories of Ukraine. More than a million women and girls had already become internally displaced by the war, accounting for two-thirds of the total number of internally displaced persons. According to official statistics, 2 million people will need humanitarian aid after the invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine. Since the beginning of the war, Ukrainian civil society organizations (NGOs) support civilians, the armed forces, and the territorial defense forces. Another category of NGOs in Ukraine are women NGOs. Main distinctive feature of women's NGOs is the field of activity. The focus of women NGOs is on women who struggle due to the various cross-cutting systemic society factors. "UN-Women" uses the following division of NGOs dealing with topics related to women: Women-led Organizations (WLO) and Women's Rights Organizations (WRO). In this article, both categories will be considered together as women NGOs.

Organizations of the community community (OGS) were mobilized to support the civilian population, military forces and volunteer territorial formations. The very same thing is the main direct result in this article.

Pointed out the main quotations of the current hour in the designated context and can be applied to them both in theoretical and practical areas.

Key words: *civil society, war, women, women in the service, women NGOs, war crimes, sexual and reproductive rights, overcoming inequality, gender-based violence.*

Хорошилов Олег Юрійович

Естетичні засоби легітимації тоталітарних та неототалітарних політичних режимів

УДК 321.6-027.581:7.011.3
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-1.11>

Хорошилов Олег Юрійович
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-6697-281X

У статті досліджуються актуальні питання практик використання витворів мистецтва з метою легітимації влади тоталітарних та неототалітарних режимів. В основу методології статті закладений функціоналістський підхід, відповідно до якого артефакти культури інтерпретуються в якості соціальних текстів – засобів вертикальної політичної комунікації і каналів трансляції вигідних владі сенсів колективного буття.

Обґрунтовано доцільність використання таких засобів отримання інформації щодо центральної проблеми дослідження, як: критичний дискурс-аналіз, порівняльний метод, акторно-орієнтований аналіз, методи кібер-етнографії.

Доведено, що внаслідок своєї високої емотивності, витвори мистецтва, включені до управлінського арсеналу тоталітарного режиму, виступають у ролі ефективних засобів легітимації та мобілізації, породжуючи у підвладних стихійні та ціннісно-раціональні моделі політичної поведінки.

Виявлено високу управлінську здатність таких сфер «естетичного виробництва», як: художня література, образотворче мистецтво, мода, архітектура та містобудування. Підкреслено, що окрім власне легітимаційних практик тоталітарного режиму, вони надають правлячим елітам дієвий інструментарій для організації певних соціальних процесів і контролю над ними.

Визначено, що звернення нових авторитарних режимів до практики залучення легітимації своєї діяльності представників різних сфер сучасного мистецтва породжує подвійний ефект: митці отримують можливість конвертувати свій репутаційний капітал у політичний, політики – встановити контроль над тими групами населення, які раніше ухилялися від політичної участі та підтримки режимові.

У загальному підсумку це призводить до швидкої «зборки» неототалітарного режиму.

Ключові слова: тоталітаризм, мистецтво, естетика, легітимація, управління, політичний режим, політична комунікація.

Вступ. Одним із найбільш помітних трендів глобального політичного процесу другого десятиліття XXI ст. є авторитарний реверс. Коливання «хвиль» демократизації фіксувалися численними аналітичними центрами і раніше. Проте, саме на сьогоднішньому етапі ми є свідками не лише укладання певних союзницьких пактів між політичними системами, ворожими до демократії, але й радикалізації алгоритмів їх діяльності у внутрішній і зовнішній політиці. Знаходячи свій прояв у посиленні контролю держави (іноді – відверто терористичного) над всіма аспектами життя «свого» суспільства у першому випадку, і у використанні інструментарію війни проти сусідів у другому, ця активність антидемократичного блоку повертає до порядку денного дослідницьких практик вітчизняних та зарубіжних науковців питання щодо причин виникнення та закономірностей функціонування тоталітарних та неототалітарних режимів.

Метою даної статті є дослідження засобів, які використовуються тоталітарними та неототалітарними режимами заради власної легітимації в очах підлеглих та в якості дієвого інструментарію досягнення своїх управлінських завдань у короткотерміновій та віддаленій перспективах.

Завданням пропонованої статті є виявлення того місця та з'ясування того статусу, яке посідають та яким наділяються саме естетичні засоби

легітимації за умов панування тоталітарних політичних інститутів та практик.

В основу **методології** дослідження закладений функціоналістський підхід у тлумаченні як самого мистецтва, так і окремих його різновидів й конкретних витворів. Не заперечуючи слушність інших альтернативних інтерпретацій, запропонованих різними науковими напрямами та школами суспільствознавства, саме функціоналістський підхід дає можливість представити витвори мистецтва, включені до певного національного контексту, у вигляді засобів політичної соціалізації особи, знярядь вертикальної та горизонтальної комунікації, а з огляду на основну проблематику даної статті – позиціонувати їх як різновид соціальних текстів, що мають неприховану емотивну природу та використовуються в арсеналі засобів тоталітарного впливу на людину та суспільство.

Визнання даної методології в якості адекватної для подальшого дослідження естетичних засобів легітимації (нео-)тоталітарних режимів, уможливорює розв'язання важливого прикладного завдання: здійснюється збагачення інформативної бази науки за рахунок «нетрадиційних» для класичної політології джерел знання про соціальну дійсність. Пам'ятки архітектури, витвори образотворчого мистецтва, художньої літератури, моди тощо стають не лише об'єктами естетичного споглядання, яке призводить до формування судження смаку,

а набувають статусу джерел наукового пізнання, по відношенню до яких уможлиблюється застосування цілком «традиційних» дослідницьких процедур, на зразок критичного дискурс-аналізу.

Включення витворів мистецтва до дослідницького арсеналу науки в статусі нових джерел пізнання сутності та спрямованості різноманітних соціальних процесів є виправданим також і з огляду на те, що той емоційний меседж, який вони спрямовують на аудиторію своїх «споживачів», виступає за визначенням О. Злобіної: «В якості сполучної ланки між соціальною структурою та соціальним актором, без неї опис дії вважається фрагментарним і неповним» [3, с. 39]. Взятє на озброєння реальною політикою «естетичне виробництво» майже ніколи не виступає у вигляді діяльності, стерильної від прикладних завдань. Навпаки, його слід інтерпретувати як «стратегічну поведінку, коли індивід (*митець та/або його замовник* – О.Х.) керує враженнями інших, зокрема власними і чужими емоціями» [3, с. 39]. Відтак, політична естетика виступає засобом завдання інтерпретацій минулого/теперішнього за допомогою мистецтва, яке активно оперує єдиними для конкретної політичної спільноти символами й образами, стимулюючи вигідні правлячому режимові зразки та стилі поведінки підлеглих.

Набуття конкретного емпіричного матеріалу, необхідного для знаходження законів та закономірностей використання витворів мистецтва в практиках тоталітарної легітимації і мобілізації, стає можливим завдяки компаративній методиці, основними кластерами якої є пам'ятки «ідеологічного мистецтва» як власне політичних систем, так і окремих тоталітарних громад, чиє функціонування відбувалося в різних регіонах та хронологічних відрізках епохи модерну [10, р. 209].

На додаток до цього, розвиток сучасних електронних комунікацій породив новий засіб реалізації дослідницьких інтенцій і надав можливість започаткувати нову галузь наукової активності представників різних методологічних шкіл суспільствознавства. Йдеться про так звану кібер-етнографію. Відтепер, долучаючись до візуального матеріалу віртуальних експозицій музеїв та кіберекскурсій по «будинках влади» муніципалітетів та урядових споруд, науковець може значно скоротити свої матеріальні та часові витрати в ході дослідження національних контекстів та досвідів використання мистецтва в політичних цілях.

В свою чергу, дотримання антропного принципу у політологічних case-studies передбачає, що поряд із інтерпретацією мистецтва в якості іманентного атрибуту людського суспільства (із відповідними цьому рівню наукової абстракції когнітивними процедурами), у пізнанні особливостей застосування естетичного інструментарію в політичних

практиках (нео-) тоталітаризму не менш вагоме значення має акторно-орієнтований аналіз. Відповідно до гіпотези Гіє де Монту, виявлення рубежів можливого для мистецтва, залученого до справи управління суспільством, передбачає ретельний аналіз діяльності чотирьох провідних акторів цього процесу: фахівця – митця – критика – публіки [2, с. 115]. Як наслідок, введення до об'єктів пізнання такої опції, як біографії персонажів «квадриги» Г. де Монту, дозволяє розкрити сутність «естетичного виробництва» за умов тоталітарного режиму не лише у вимірі артефактної діяльності, підпорядкованої політичній доцільності, але й подати його в якості проекції особистісних рис та індивідуальних досвідів учасників цього ланцюжку культурної політики.

Результати. Складність та комплексність проблем «естетичного виробництва» за умов тоталітаризму відображена у проблемному полі різних дисциплінарних напрямів у зарубіжній та вітчизняній науці. Так, своєрідними піонерами у справі дослідження естетичних засобів тоталітарного панування/управління можна вважати науковців, які належать до такого напрямку закордонного суспільствознавства, як «історія повсякденності» (А. Людтке, Дж. Істер, Ш. Фіцпатрік, М. Рольф). Представники саме цього напрямку активно впроваджують до наукового обігу т.зв. «его-документи» (щоденники, приватне листування, мемуари тощо), які висловлюють емоційні переживання, що виникли під час набуття індивідуального досвіду спілкування підданих тоталітарних режимів з їхньою інституційною інфраструктурою. Показово, наприклад, що один із підрозділів монографії М. Рольфа позиціонує свято як універсальний витвір радянського політичного мистецтва [9, р. 155].

Американська дослідниця – славістка Е. Томпсон пропонує аналізувати тоталітарні практики використання витворів художньої літератури у політичних цілях в контексті теорії пост-колоніалізму. Зокрема, вона зазначає, що пануючий у радянській художній літературі стиль соцреалізму дійсно виступав у ролі дієвого засобу тоталітарного контролю, адже не лише відсікав від можливості естетичного спілкування з широкою публікою різноманітних «нонконформістів від літератури», але й чинив визначальний вплив на мову, як засіб масової комунікації і не менш масового утворення сенсів [8, с. 70].

Прихильницею введення до джерельної бази вивчення природи тоталітаризму художніх творів жанрів утопії та антиутопії є й вітчизняна дослідниця Г. Іленків. Авторка зазначає спільну рису цих, здавалося б полярних, жанрів. Йдеться про здатність утопії та антиутопії викликати у реципієнта-читача певні емоції, незалежно від власного реального досвіду. Саме цією маніпулятивною

здатністю літератури користувалися в минулому і продовжують робити це зараз лідери тоталітарних режимів [4, с. 16].

Вагоме значення, яке має у справі тоталітарного «естетичного виробництва» художня література, визнає й О. Пухонська. Вона констатує, що після «взяття на озброєння» певним тоталітарним режимом художньої літератури, остання починає посідати місце одного із найважливіших трансляторів сенсів колективного буття та взаємодії і виступає ефективним механізмом перетворення суспільної свідомості з групової на масову [7, с. 134].

Український історик Ю. Каганов у своїй монографії досліджує соціокультурні засоби тоталітарної індоктринації, піддаючи ретельному аналізу практику цілеспрямованого використання естетичного інструментарію кіномистецтва, музики, святково-обрядових елементів офіційної та народної культур громадян УРСР. Він констатує, що вони постали дієвими засобами у здійсненні грандіозного антропологічного проєкту тоталітарної влади – виховання «радянської людини» як політико-культурного типу [5, с. 244-337].

Провідну роль офіційного мистецтва у справі перетворення соціальної дійсності на симулякри, до якої вдаються абсолютно всі тоталітарні режими, впроваджуючи свою політичну раціональність, визнає у дисертаційному дослідженні і культуролог Б. Пилипушко [6, с. 3].

До дослідження естетичного підґрунтя виникнення неототалітаризму звертається політолог В. Бушанський. Він піддає критичному аналізу сучасні тенденції в розвитку західної культури (на прикладі кінематографії Д. Лінча) та виявляє, що притаманні їм критика «протестантської етики» ліберальної демократії, хибні рецепти здолання відчуженості особи від соціального життя та подолання стресів сучасності стимулюють виникнення соціального попиту на різні форми тоталітаризму. Останній, щоправда, в умовах західної демократичної системи поки що проявляється на рівні окремих спільнот адептів анти-мейнстримівських вчень та культів [1, с. 200].

Своєрідною аксіоматичною точкою зору для багатьох дослідників ролі мистецтва у розгортанні глобального проєкту модерну є переконання в тому, що його політичне значення зростає паралельно з секуляризацією суспільства, що набирала обертів протягом всього періоду сучасності. Чим більше європейське суспільство відмовлялося від Бога, як основного джерела метафізичних істин, конче необхідних для колективного співіснування, тим більш відчутною ставала роль мистецтва в якості засобу і каналу трансляції цих істин на всіх членів великих анонімних соціальних груп. Саме мистецтво із експресивністю його витворів сприймається багатьма людьми «на віру», оминаючи критичне осмислення та не передбачаючи

широкомасштабної раціональної дискусії щодо доцільності своїх образів та ідей. Як зазначає Г. де Монту: «Естетична властивість мистецтва полягає в його здатності передавати істину, і цю властивість не зумовлюють ані правила раціонального міркування, ані емпіричні способи наукового спостереження» [2, с. 56]. Звісно, що пропустити повз свого арсеналу засобів впливу на людину такий потужний ресурс професійні політики просто не могли собі дозволити.

Політичний «попит» на засоби експресивного впливу на підлеглих зростає пропорційно збільшенню кризовості суспільного розвитку та набував свого апогею у періоди суспільно-політичних катастроф, якими була сповнена вся історія модерну. Прикметно, що загальноісторичною передумовою постання тоталітаризму як політичного феномену була як раз катастрофічно-раптова руйнація ustalених соціальних інститутів та форм життя п. XX ст., яка породила своєрідний антропологічний тип «людини-розгубленої». В таких умовах саме мистецтво з його позитивним емоційним посилом, можливістю бодай тимчасової втечі від гнітючої реальності відкривало широкі можливості для психологічної компенсації стресів, які переживали індивіди, фрустровані крахом «старого порядку». З іншого боку, поступове групування споживачів певних сфер та інститутів «естетичного виробництва» в окремі аудиторії (зі спільними симпатіями та антипатіями, визначеними колективними уявленнями, ритуалами та правилами поведінки) створювало підстави для подолання соціального хаосу та закладало основи для відновлення контролю над масовизованим суспільством.

Ще раз повертаючись до тези про експресивну природу тої комунікації, яка встановлюється між мистецтвом та споживачами його окремих «артефактів», слід констатувати, що вона на причуд добре відповідає запиту будь-якого тоталітарного режиму на наявність певного різновиду «секулярної релігії» для своїх підданих. Йдеться про систему колективних вірувань, зав'язаних на центральній постаті вождя, що спонукає як до пасивної покірності волі провідника, так і повного розчинення індивідів в акціях систематично відтворюваних політичних ритуалів, режисованих за класичними жанрами трагедії та фарсу. Як зазначає Б. Пилипушко: «Офіційний стиль тоталітаризму не передбачає тривалих роздумів під час сприйняття мистецького твору: прагматичний підхід забезпечується десуб'єктивацією глядача... Засвоєння чітких і простих ідей має відбуватися на емоційному рівні, без зайвих рефлексій» [6, с. 32].

Прагматика зустрічних процесів політизації мистецтва та естетизації політики, яка чітко простежується в практиці діяльності тоталітарних режимів, руйнує поширену ілюзію про начебто ідеалізм «справжнього» митця. За діагнозом Г. де Монту:

«Митці є дуже утилітарними та прагматичними (аби не сказати «хижими»). Все, що їм трапляється, може стати ресурсом для їхньої роботи... Митці, вочевидь, не надто переймаються іншими людьми задля їхнього блага, хоча й можуть це вдавати» [2, с. 70]. Така ж само «інструментальна прагматика» була властива й багатьом лідерам тоталітарних режимів, в біографії принаймні деяких з яких також були присутні спроби самореалізації в сфері мистецтва (А. Гітлер, Й. Сталін).

Сприйняття соціальної дійсності як недосконалої, такої, що потребує у «доопрацюванні», доведенні до «ідеального» стану (відповідно до уявлень суб'єкту впливу) є спільною і для «фахівців від мистецтва», і для «митців від політики». Саме цією логікою, вочевидь, зумовлене існування відомого в російській політичній традиції тандему політика й митця, в якому перший опікує другого, а другий оспівує спроможність першого перетворювати навколишній світ за своїм планом, які б засоби для цього «творчого» акту не використовувалися б. Показово, що у романі М. А. Булгакова «Майстер і Маргарита» справжніми «майстрами» репрезентовані не лише геніальний письменник, який постраждав від критики невігласів від літератури, але й вся свита диявола (у містичній фабулі твору) й очільник спецслужби Пілата Афраній (в історичній сюжетній лінії). Під цим кутом аналізу здавалося б цілком «неполітичний» твір художньої літератури постає як суцільна апологія тотального зла, яке завдяки своїй не менш тотальній потужності перетворює недосконалу соціальну дійсність, маючи своїм кінцевим результатом встановлення ледве не платонівської системи соціального розподілу праці, де найвища влада належить філософам – професіоналам.

Окрім власне легітимізаційної функції, «політичне мистецтво» використовується тоталітарними режимами й для розв'язання суто інструментальних завдань. Так, наприклад, образотворче мистецтво з його можливостями маніпулятивної зміни часових та просторових аспектів зображуваного дозволяє створити той «іконописний» образ носія політичної влади, який конче необхідний для згаданої вже «громадянської релігії». Архітектура та містобудування створюють простір для розгортання політично мобілізованої активності мас, яка розгортається не як спонтанна містерія, а як упоряджений ритуал. Ці сфери мистецтва модерну: «Становили скелет, контекстуальну форму революційного громадянського тіла» [2, с. 233].

Широкі можливості для здійснення соціального контролю надавала тоталітарним режимам й мода. Попри свою чітко маніфестовану суб'єктивність та швидкоплинність, широкі можливості для самореалізації та самопрезентації для окремих індивідів, вона одночасно виступає як особливий культурний інститут та естетичний засіб

для висловлення ідей, бажань та переконань, які циркулюють в конкретному суспільстві на конкретному етапі його розвитку. За визначенням Е. Уілсон, мода скріплює суспільну солідарність та встановлює групові норми. При наявності модного дискурсу, підтриманого критично значущою більшістю членів громади та легалізованого диктатом держави, девіації від цих «норм» зазвичай сприймаються масовою свідомістю споживачів як щось шокуюче, небезпечне та незаконне [10, р. 21].

В модерному світі стандартизованого виробництва і не менш стандартизованого матеріального і духовного споживання, мода виступає як одне з найбільш «тоталітарних» явищ, надаючи намаганням автократів щодо уніфікації зовнішнього вигляду підлеглих надійний інструментарій. Зокрема, модний одяг окрім виконання суто утилітарної функції із захисту тіла від впливу зовнішнього середовища, виконує також і символічну, комунікативну та естетичну ролі. Стилистично впорядковані (в тому числі і за допомогою адміністративних засобів) уявлення про належний вигляд членів спільноти для конкретних професійних ролей та життєвих ситуацій грають соціально важливу роль розпізнавання «свій – чужий» та слугують знаряддям доведення достеменності панівної міфології про суспільство як глибоке, не стратифіковане братство. Естетичні рішення дизайнерів свідомо використовувалися як у «фізиці» тоталітарних режимів, допомагаючи учасникам цих суспільних проєктів орієнтуватися в жанровій композиції встановлених соціальних практик та ролей, так і в «метафізиці» пануючих режимів, приховуючи за естетикою форми спотворену мораль змісту тоталітарних антиутопій.

Крах «класичних» тоталітарних режимів ХХ ст. був однією зі складових загальної кризи глобального проєкту модерну. Фундаментальна зневіра членів багатьох політичних спільнот у великих ідеологічних наративах (на яких саме і базувалися тоталітарні антиутопії в Європі) стала провідною характеристикою постмодерну, руйнуючи, як здавалося деяким інтелектуалам, саму можливість повернення до нелюдських соціально-політичних практик минувшини [10, р. 63]. У соціальному вимірі цей крах знайшов своє втілення у субкультурному різноманітті структур європейських (і не лише) суспільств. В сфері естетики ця особливість проявилася у плюралізмі художніх напрямів, модних уподобань, стилів споживання та поведінки, плюралізації напрямів та засобів культурного виробництва тощо.

У загальному підсумку ці особливості культурного життя суспільств постмодерну начебто заперечували будь-яку можливість рецепції тоталітарних проєктів як спроб штучної гомогенізації соціального простору та відновлення повного контролю держав над життєдіяльністю громадян.

Проте, така субкультурна плюралізація соціальної тканини постмодерного суспільства містить в собі й приховану загрозу для демократії. Справа в тому, що, задаючи своїм членам певні групові ідентичності та сенси буття (такі необхідні в сучасному житті, сповненому стресами та непевностями) субкультури стимулюють виникнення явища плюралізованого конформізму, вимагаючи від своїх членів відповідного рівня лояльності. Відтак, опонентом держави з її авторитарними інтенціями виступає не громадянське суспільство часів модерну із чіткою класовою структурою та досвідом солідаризації, а конгломерат субкультурних спільнот, автономних естетичних дискурсів із навичками протиставлення себе іншому світові.

На додаток до цього актуальний досвід деяких країн (в тому числі і пострадянського простору) свідчить про повернення правлячих еліт до практики «політизації мистецтва». Остання, як і раніше, передбачає корумпування діячів культури шляхом залучення їх до владних структур, здебільшого – під впливом комплексу засобів матеріального стимулювання та адміністративних санкцій. Як наслідок, логічні зв'язки у «квадризі» культурного виробництва (за Г. де Монту) якісно спотворюються. Митець, втрачаючи статус «вільного художника», перетворюється на фахівця-технолога. Роль «критика» перебирає на себе держава, а «аудиторія» в адміністративний спосіб переводиться із стану споживача культурного продукту в режим активного учасника псевдо патріотичної політичної вистави. Така конвертація авторитету митців на персональний політичний капітал лише формально є показником індивідуальної кар'єрної траєкторії. У більш широкому соціальному контексті вона дає можливість правлячому режимові, що або прямує до неототалітаризму, або вже став таким, залучити до підтримки своїх вчинків ті групи громадян, які зазвичай характеризуються низькими показниками знань про реальну політику та відповідним рівнем політичної участі.

В остаточному підсумку поновлення тандему політичної влади та митців спричиняє достатньо швидку «зборку» неототалітарного режиму, в публічному дискурсі якого лідери субкультурних спільнот, залучені до вертикальної комунікації між державою і суспільством, легітимізують дії нових автократів в очах населення. Управлінський ефект «політичного мистецтва» мультиплікується за рахунок застосування нових технологій комунікації та контролю. Тоталітаризм XXI століття, таким чином, постає не просто як відродження практик, апробованих у XX ст., а як більш потужна і більш комплексна система політичного, культурного, інформаційного тощо контролю держави над суспільством.

Висновки. Аналіз досвіду використання витворів мистецтва в арсеналі засобів тоталітарного впливу на людину та суспільство на основі емпіричного

матеріалу XX — п. XXI ст. підтверджує високу ефективність «політичної естетики» в справі легітимації влади як одноосібного лідера, так і режиму в цілому.

За рахунок своєї високої емотивності, артефакти «естетичного виробництва» виступають одночасно у ролі каналу та засобу вертикальної політичної комунікації між правлячою елітою автократів та підвладними масами, стимулюючи в останніх певний симбіоз стихійних та ціннісно-раціональних форм політичної поведінки.

Звернення неототалітарних режимів до практики використання витворів мистецтва задля власної легітимації на основі нових технологічних можливостей зумовлює актуальність подальших досліджень у цьому напрямку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бушанський В. Девід Лінч – «Велика риба»: нові тоталітарні тенденції в сучасній культурі. *Наукові записки інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса*. 2018. Вип. 4(90). С.181–204.
2. Гіє де Монту П. Арт-фірма: Естетичне управління та метафізичний маркетинг. Київ: Art-Huss, 2020. 448 с.
3. Злобіна О. Ланцюги розчарувань: сучасні тренди емоційних трансформацій в українському суспільстві *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2017. №4. С.37–52.
4. Іленків Г.В. Становище утопій й антиутопій в політичній теорії наприкінці XX – на початку XXI століть. *Політикус*. 2018. Вип.3. С.15–19.
5. Каганов Ю.О. Конструювання «радянської людини» (1953 – 1991): українська версія. Запоріжжя: Інтер-М, 2019. 432 с.
6. Пилипушко Б.А. «Внутрішня еміграція» митця в умовах тоталітарної дійсності (на прикладі досвіду Олександра Аксініна). Дис. на здобуття наук.ступ. кандидата мистецтвознавства. Київ: Інститут проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України, 2018. 261 с.
7. Пухонська О. Тоталітаризм і література: від взаємодії до викриття. *Studia Ukrainaca Posnaniensia, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu* 2020. vol.VIII/2. Pp.131–140.
8. Томпсон Е.М. Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 368 с.
9. Rolf M. Soviet Mass Festivals, 1917-1991. Translated by Cynthia Klohr. (Pitt Series in Russian and East European Studies.). Pittsburgh: University of Pittsburgh Press. 2013. 324 p.
10. Wilson E. Adorned in Dreams. Fashion and Modernity. London: I. B. Nauris &Co Ltd. 2003. 341 p.

REFERENCES:

1. Bushanskyi, V. (2018) Devid Lynch – «Velyka ryba»: novi totalitarni tendentsii v suchasni kulturi. [David Lynch – «big fish»: new totalitarian tendencies in modern culture]. *Naukovi zapysky instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa*. Vyp.4 (90). S.181–204. [in Ukrainian].

2. Hiie de Montu, P. (2020) Art-firma: Estetychne upravlinnia ta metafizychnyi marketynh. [The art firm: aesthetic management and metaphysical marketing]. Kyiv: Art-Huss. 448 s. [in Ukrainian].

3. Zlobina, O (2017) Lantsiuhy rozcharuvan: suchasni trendy emotsiinykh transformatsii v ukrainskomu suspilstvi. [Chains of Disappointments: the Modern Trends of Emotional Transformations in Ukrainian Society]. Sotsiologiia: teoriia, metody, marketynh. № 4. S. 37–52. [in Ukrainian].

4. Ilenkiv, H.V. (2018) Stanovyshche utopii y antyutopii v politychnii teorii naprykintsi KhKh – na pochatku KhKhI stolit. [Position of utopia and anti-utopia in the political theory at the end of the XX century – the beginning of the XXI century]. Politykus. Vyp.3. S.15–19. [in Ukrainian]

5. Kahanov, Yu.O. (2019) Konstruiuvannia «radianskoi liudyny» (1953 – 1991): ukrainska versiia. [Homo Sovieticus Identity Construction (1953–1991): Case of Ukraine]. Zaporizhzhia: Inter-M. 432 s. [in Ukrainian]

6. Pylypushko, B.A. (2018) «Vnutrishnia emihratsiia» myttsia v umovakh totalitarnoi diisnosti

(na prykladi dosvidu Oleksandra Aksinina). [«Inner emigration» of the artist in the conditions of the totalitarian reality (on the example of Oleksandr Aksinin's experience)]. Dys. na zdobuttia nauk.stup. kandydata mystetstvoznavstva. Kyiv: Instytut problem suchasnoho mystetstva Natsionalnoi akademii mystetstv Ukrainy. 261 s. [in Ukrainian]

7. Pukhonska, O. (2020) Totalitaryzm i literatura: vid vzaiemodii do vykryttia. [Totalitarianism and literature: from interaction to detection]. *Studia Ukrainaca Posnaniensia, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*. vol.VIII/2. Pp.131–140. [in Ukrainian].

8. Tompson, E.M. (2006) Trubadury imperii: Rosiiska literatura i kolonializm. [Imperial knowledge. Russian Literature and Colonialism]. Kyiv: Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy». 368 s. [in Ukrainian].

9. Rolf, M. (2013) Soviet Mass Festivals, 1917–1991. Translated by Cynthia Klover. (Pitt Series in Russian and East European Studies.) Pittsburgh: University of Pittsburgh Press. 324 p. [in English].

10. Wilson, E. (2003) Adorned in Dreams. Fashion and Modernity. London: I.B. Nauris & Co Ltd. 341 p. [in English].

Aesthetic means of legitimation of totalitarian and neo-totalitarian political regimes

Khoroshylov Oleg Yurievich

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Political Science
Odesa I. I. Mechnikov National University
Dvoryanska str., 2, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-6697-281X

The article examines the practices of using works of art to legitimize the power of totalitarian and neo-totalitarian regimes. The methodology of the article is based on a functionalist approach, according to which cultural artifacts are interpreted as social texts which are means of vertical political communication and channels of broadcasting the meanings of collective existence beneficial to the authorities.

The expediency of using such means of obtaining information regarding the central problem of the research as: critical discourse analysis, comparative method, actor-oriented analysis, methods of cyber-ethnography is substantiated.

It has been proved that due to their high emotiveness, the works of art included in the management arsenal of the totalitarian regime act as effective means of legitimation and mobilization. Their application for administrative purposes generates spontaneous and value-rational models of political behaviour in subordinates.

The high managerial potential of such spheres of "aesthetic production" as: fiction, visual arts, fashion, architecture and urban planning has been revealed. It is emphasized that in addition to the actual legitimating practices of the totalitarian regime, they provide the ruling elites with an effective toolkit for organizing certain social processes and controlling them. Thus, the politicization of art and the aestheticization of politics are signs of a totalitarian regime.

It was determined that the appeal of new authoritarian regimes to the practice of attracting representatives of various spheres of contemporary art to legitimize their activities generates a double effect: artists get the opportunity to convert their reputational capital into political capital, politicians are able to establish control over those population groups that previously evaded from political participation and support for the regime. Eventually, this leads to the rapid "assembly" of a neo-totalitarian regime.

The article states that the managerial effect of "political art" in the 21st century is enhanced by the use of new communication and control technologies. Thus, neo-totalitarianism appears not simply as a revival of practices tested in the past, but as a more powerful and more complex system of political, cultural, informational, etc. control of the state over the society.

Key words: totalitarianism, art, aesthetics, legitimation, management, political regime, political communication.

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Гольцов Андрій Геннадійович

Геостратегія держави: прикладний вимір

УДК 327

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-1.12>

Гольцов Андрій Геннадійович
доктор політичних наук,
доцент кафедри філософії
та міжнародної комунікації
гуманітарно-педагогічного факультету
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
вул. Героїв Оборони, 15, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-7696-3223

У статті досліджуються сутність геостратегії держави загалом, а також в прикладному вимірі, змістовні особливості прикладної геостратегії та її основні типи. Геостратегія, у широкому сенсі, містить виявлення та обґрунтування головних цілей, норм та принципів зовнішньої політики держави, а також загальне планування дій, розробку засобів та прийомів реалізації інтересів держави в міжнародному середовищі. Реальна геостратегія держави може не відповідати нормам міжнародного права та загальнолюдської моралі. Держави світу офіційно не артикулюють зміст своєї реальної стратегії, проте де-факто втілюють її положення, плани, програми в своїй практичній геостратегії. Прикладна геостратегія визначає основні цілі та завдання зовнішньої політики держави на різних ієрархічних рівнях, а також розробляє напрями та засоби її реалізації. Геостратегія призначена для вироблення практичних рекомендацій щодо оптимального захисту національної безпеки держави та реалізації її національних інтересів. Геостратегія держави зазвичай носить комплексний характер, що означає постановку низки взаємопов'язаних цілей і завдань у різних галузях діяльності на міжнародній арені, а також визначення основних засобів їх реалізації. У геостратегії виділяється, передусім, політичний напрям, а разом з ним також військовий, економічний, культурний, інформаційний (чи культурно-інформаційний). Геостратегічний вектор є провідним (чи одним з провідних) просторовим напрямком геостратегії держави і може визначатись на глобальному, регіональному чи локальному рівнях. Доцільно виокремлювати геостратегії впливу (чи контролю), «конфронтації» та «кооперації». У статті проаналізовано три основні типи «конфронтаційних» геостратегій: наступальну, оборонну, відступальну. Маневрена геостратегія є змішаним («гібридним») типом, оскільки поєднує оборонні та наступальні геополітичні акції на різних ділянках геопростору та в різний час. Актуальним завданням для Української Держави постає вироблення ефективної наступальної геостратегії у війні проти агресивної Росії.

Ключові слова: «велика стратегія», геостратегія, прикладна геостратегія, національна безпека, геостратегічний вектор, наступальна геостратегія, оборонна геостратегія, маневрена геостратегія.

Вступ. Сучасний світовий порядок зазнає суттєвих негативних трансформацій. Одним з найвагоміших чинників дестабілізації світового порядку є втілення агресивною Росією своєї експансіоністської геостратегії. Досягнення стратегічних цілей та завдань держави на міжнародній арені передбачає використання певної сукупності засобів. Розробка концептуальних засад стратегії держави має спиратися на ґрунтовний аналіз численних геопросторових факторів. Геостратегія держави спрямована на забезпечення власних геополітичних та гео економічних інтересів на міжнародній арені. Найбільш вагомим фактором для вироблення геостратегії держави є захист національної безпеки та реалізація національних інтересів на міжнародній арені. Отже, виявлення сутності геостратегії взагалі та її прикладних аспектів має неабияке науково-теоретичне й практичне значення. За умов російської агресії для української науки розробка основних засад дієвої геостратегії постає особливо важливим завданням.

Класиками геостратегічних студій варто вважати Г. Маккіндера, К. Гаусгофера, С. Коена, А. Мегана,

Н. Спикмена. Значний науковий інтерес становлять розробки таких закордонних дослідників, як Р. Арт, З. Бжезінський, Дж. Вайлі, К. Долман, К. Грей, П. Кеннеді, Дж. Коллінз, В. Крішнаппа, Б. Ліддел Гарт, Дж. Слон, К. Сорокін, Ю. Тихонравов, Л. Фрідман, Ч. Хілл, В. Цимбурський та багато інших.

У першій половині ХХ ст. досить високий теоретичний рівень був притаманний геостратегічним розробкам українських вчених, передусім, С. Рудницького та Ю. Липи. Серед сучасних українських дослідників у царині геостратегічних студій слід назвати В. Горбуліна, М. Дністрянського, Д. Дубова, Д. Ключка, О. Кондратенка, В. Липкана, В. Мандрагелю, М. Ожевана, Б. Парахонського, М. Русанову, В. Смолянюка, І. Храбана, С. Цибульського, С. Юрченка та ін.

Мета та завдання. Головною метою статті є з'ясування сутності геостратегії держави в прикладному вимірі. Провідні завдання: виявлення сутності «великої стратегії» держави та геостратегії в широкому сенсі; визначення прикладної геостратегії та основних складових; аналіз основних типів геостратегії держави на міжнародній арені.

Методи дослідження. У процесі виконання роботи застосовувалися загальнонаукові, політологічні, геополітичні методи. У філософському сенсі, дослідження спиралося на діалектичний метод пізнання об'єктів, процесів та явищ на різних рівнях геопросторової організації суспільства. Для аналізу змістовного наповнення геостратегії та геополітичного потенціалу держави був використаний комплексний підхід. Синтез різних складових прикладної геостратегії держави засвідчив їхню інтегральну єдність.

Результати. Зовнішня політика держави, її участь у міжнародних відносинах визначаються, насамперед, її «великою стратегією». В історичному минулому «велика стратегія» («grand strategy») держави розроблялася на основі її головних воєнних цілей. Саме війна вважалася найбільш дієвим засобом забезпечення існування та розвитку держави. Б. Ліддел Гарт вважав, що призначення «великої стратегії» полягає в тому, щоб «координувати та спрямовувати всі ресурси країни чи групи країн на досягнення політичної мети війни – мети, що визначається великою, або державною, політикою» [11, р. 322]. З погляду Р. Арта, у «великій стратегії» мають бути визначені цілі зовнішньої політики держави та виявлено її військове позиціонування [3, р. 2]. На думку П. Кеннеді, у «великій стратегії» держави потрібно консолідувати й застосувати всі військові та невійськові компоненти її сили [9, р. 5]. Найбільш доцільним є комплексний («інтегративний») підхід до вироблення «великої стратегії», при використанні якого для досягнення головних цілей держави передбачається ефективне поєднання політичних, економічних, культурних, військових та інших цілей. У розумінні В. Крішнаппи, державна «велика стратегія» має містити декілька провідних складових: «план дій», «візію», «парадигму», «загальну перспективу світогляду», «стратегічну культуру», «гармонізацію цілей політики та засобів їх досягнення», «патерн» [10, р. 115-119]. Досить поширеним стало виокремлення у «великій стратегії» низки підсистем, передусім, військової політичної, економічної. На основі «великої стратегії» держави розробляються довгострокові стратегічні плани її розвитку.

У широкому розумінні геостратегію держави можна вважати просторовим виміром її «великої стратегії». Головним призначенням геостратегії вважається захист національних інтересів держави як у мирний, так і воєнний час. Офіційна (формальна) стратегія держави знаходить відображення в законодавчих актах, ухвалених у встановленому порядку концепціях, стратегіях, доктринах тощо. Згідно з офіційними актами, державна стратегія на міжнародній арені, як правило, ґрунтується на сучасних міжнародно-правових нормах і, навіть, загальнолюдських цінностях. Але та геостратегія держав, яка розробляється й втілюється

ними на міжнародній арені далеко не завжди відповідає нормам міжнародного права, загальнолюдської моралі та іншим «високим» ідеалам. Неформальна, проте реальна геостратегія (як і геополітика) вирізняється цинізмом, жорстким реалізмом [1, с. 48]. Така справжня (неформальна) геостратегія держави, звісно, офіційно не артикулюється, проте її положення, плани, програми де-факто втілюються в практичній геостратегії держави.

Прихильники класичних військово-стратегічних студій традиційно пов'язували вироблення геостратегії, передусім, з географічними міркуваннями [12]. Загалом, згідно із так званим «мілітаристським» підходом, основою державної геостратегії мала бути постановка та втілення воєнних цілей та завдань. Тому геостратегія поставала в якості галузі (або сфери) практичного застосування військової сили на основі просторових параметрів. Нині суто «мілітаристське» розуміння геостратегії вже не є таким популярним, але врахування воєнних цілей при розробці та реалізації державної геостратегії було і залишається актуальним. Поєднання військових та політичних аспектів при виробленні стратегії держави є досить складною творчою справою [7], потребує «синтетичного» підходу.

Таким чином, геостратегія, у широкому сенсі, передбачає виявлення та обґрунтування головних цілей, норм та принципів зовнішньої політики держави, а також загальне планування дій, вироблення комплексу засобів та прийомів реалізації її інтересів на міжнародній арені. Велике значення має розробка концептуальних та методологічних засад геостратегічних досліджень. Вагому роль відіграє геополітична ідеологія, котра неминуче впливає на вироблення основних засад геостратегії.

Прикладний підхід до трактування сутності геостратегії виявився найбільш затребуваним. Прикладна геостратегія має визначати основні цілі та завдання державної зовнішньополітичної діяльності на різних ієрархічних рівнях, а також напрями та засоби її реалізації. Практичне значення геостратегії пов'язане, передусім, з розробкою та реалізацією ефективних заходів щодо комплексного захисту безпеки держави. У даному контексті геостратегія призначена для вироблення практичних рекомендацій щодо оптимального захисту національної безпеки та реалізації національних інтересів держави. У багатьох працях акцентується увага на спорідненості стратегічних політичних цілей держави з економічними. Так, вважається, що геостратегія спрямована на використання природного середовища задля розв'язання проблем політичного та економічного добробуту країни [8, р. 8].

Серед закордонних дослідників (як західних, так і російських) поширене уявлення про геостратегію як прикладну складову (або вимір) геополітичної системи держави.

літики. У геополітичних студіях вже укорінилося переконання, що геостратегія має виявляти просторові пріоритети зовнішньої політики держави. Саме геостратегія покликана формувати підвалини зовнішньої політики, особливо в контексті доцільності застосування сили для досягнення стратегічних цілей. За З. Бжезінським, «геостратегія – стратегічне управління геополітичними інтересами» [5, р. хііі]. У сучасній політології користуються авторитетом уявлення, що геостратегія є певним синтезом стратегічних цілей, напрямів та принципів зовнішньої політики держави. При цьому часто наголошується, що вказані вище цілі, напрями та принципи обґрунтовуються саме геополітикою. У геостратегії вже накопичений достатньо великий обсяг прикладних розробок, і багато які з них виявилися корисними для забезпечення зовнішньополітичної діяльності держав світу.

Геостратегію розглядають також з позицій комплексного підходу, враховуючи різноманітні складові державної політики. Так, згідно з поглядами Е. Долмана, оціночна геостратегія держави повинна ґрунтуватися на міркуваннях «забезпечення військової, економічної, дипломатичної та соціокультурної переваги» [6, р. 80]. Нині набуває популярності також «методологічний» підхід, згідно з яким геостратегія має відігравати роль доволі широкої за змістовним охопленням сукупності (навіть системи) методів пізнання сутності зовнішньої політики держави. В. Цимбурський трактував геостратегію як «вміння перетворювати фундаментальні геополітичні картини світу в цілі та завдання конкретного гравця, забезпечені ресурсами та сценаріями» [3, с. 22]. Загалом «конструктивістський» підхід до вивчення геостратегії держав світу є досить продуктивним.

У геостратегії держави мають бути втілені «галузеві» напрями її політики на міжнародній арені. Особливо важливо, щоб ці напрями реалізовувалися взаємопов'язано, у комплексі. У такому разі існує можливість спрацювання свого роду «синергетичного ефекту», коли за рахунок цілеспрямованих та узгоджених дій у різних сферах у кінцевому підсумку досягається досить вагомий результат. Таким чином, геостратегія держави має носити комплексний характер. При цьому саме політична геостратегія покликана інтегрувати в єдиний комплекс інші стратегічні напрями зовнішньої політики держави – в економічній, військовій, культурній, інформаційній сферах. Наголошуємо на тому, що важливі положення практичної геостратегії держави досить часто офіційно не декларуються.

Традиційно геостратегія зводилася до визначення провідних напрямів зовнішньої політики держави, часто спрямованої на досягнення та/або збереження своєї влади (контролю) над зовнішніми геопросторовими об'єктами. У недалекому історичному минулому держави нерідко вступали

в конфронтацію з іншими державами-суперниками, навіть вели воєнні дії. За сучасними ліберальними уявленнями, геостратегія держави має передбачати передусім націленість на мирну взаємодію з іншими акторами, хоча при цьому неофіційна мета може полягати в забезпеченні впливу на них (чи навіть контролю над ними). Загалом доцільно виокремлювати геостратегії впливу (чи контролю), протидії («конфронтації») та співпраці («кооперації»). Попри низку наочних прикладів конфронтації, у сучасному світі все ж має переважати тенденція до подальшого розвитку мирного співробітництва між учасниками міжнародних відносин. Відповідно, у геостратегії більшості держав превалюють цілі та завдання, що передбачають співпрацю з іншими акторами чи забезпечення «м'якого» впливу на них. Водночас у неформальній геостратегії окремих держав проявляється націленість на конфронтацію з контрагентами й встановлення влади над зовнішніми об'єктами. У державній геостратегії може спостерігатися поєднання цілеспрямованості на співпрацю з одними акторами та конфронтацію – з іншими. При виникненні протидії між державами в політичній сфері водночас можливе часткове збереження їхнього економічного співробітництва. Офіційно проголошена державою політика рівноправної співпраці з тими чи іншими країнами може сполучатися в її реальній геостратегії з прихованим експансіонізмом. У разі поєднання в державній геостратегії цілей контролю, співпраці, конфронтації, – її доцільно кваліфікувати як «комбіновану».

Геостратегія держави визначає цілі її діяльності на міжнародній арені в політичній, а також військовій, економічній, культурній, інформаційній та інших сферах. Відповідно, у рамках геостратегії передусім виділяється політичний напрям, а разом з ним також військовий, економічний, культурний, інформаційний (чи культурно-інформаційний). За сучасних умов можна вже виокремлювати кібергеостратегію. Згідно зі своїми дослідницькими підходами, науковці та експерти виділяють різні напрями прикладної геостратегії та відповідні засоби їхньої реалізації. Зокрема, С. Цибульський виокремив низку засобів геостратегії: географічні, історичні, політичні, економічні, інформаційні, демографічні, етнічно-культурні, релігійні, воєнні [2, с. 124-126].

Вельми вагомою в геостратегії держави залишається військова складова. Для низки достатньо потужних держав світу зовнішня експансія, підкріплена військовою силою, залишається невід'ємним атрибутом їхньої поведінки на міжнародній арені. Для досягнення своїх стратегічних цілей в окремих ситуаціях вони виявляють спроможність вдаватися навіть до воєнних дій. Саме військовий потенціал держави має гарантувати надійний захист її національної безпеки. Але за

нинішніх потенційних воєнних небезпек, більшість держав світу не володіють достатнім військовим потенціалом для захисту від них. За сучасних умов надзвичайно важливого значення набуває стратегія, спрямована на співпрацю держав у військовій сфері задля спільного захисту своєї безпеки. При виробленні геостратегії держави велике значення приділяється також забезпеченню її геоекономічних інтересів, тісно пов'язаних із захистом безпеки (у широкому сенсі). Провідний (чи один з провідних) просторовий напрямок геостратегії держави на міжнародній арені кваліфікується як геостратегічний вектор [1, с. 53]. Такі вектори постають в якості основоположних і, зазвичай, довгострокових засад геостратегії держави на глобальному, регіональному чи/та локальному рівнях.

Для розробки геостратегії важливе комплексне врахування факторів міжнародного середовища. Потрібний аналіз сприятливих та несприятливих рис геополітичного положення держави у всьому світі, у макрореґіоні, регіоні, субреґіоні. На сучасну геостратегію держави суттєво впливає її інтегральний геополітичний потенціал. Для визначення останнього доцільно враховувати такі взаємопов'язані потенціали держави, як природно-ресурсний, військовий, політичний, економічний (фінансовий, промисловий, науково-технологічний, аграрний, комунікаційний), культурний, демографічний тощо [1, с. 54]. Правляча політична еліта зазвичай мотивує втілення певних вигідних для неї напрямів геостратегії потребами забезпечення національних інтересів, особливо захисту національної безпеки. Отже, геостратегія держави націлена, як правило, на реалізацію інтересів її правлячої еліти (з більшим чи меншим урахуванням потреб суспільства).

Сучасна прикладна геостратегія держави передбачає розроблення геополітичних проєктів, які реалізуються на різних рівнях геопросторової політичної організації суспільства. Досить часто геостратегія держави спрямовується на втілення в життя взаємопов'язаних геополітичних та геоекономічних проєктів на міжнародному рівні. Геостратегічні цілі також охоплюють культурну та інформаційну сфери, визначаючи відповідні завдання та напрями державних дій. Загалом до геостратегії держави доцільно висунути низку вимог – вона повинна: мати комплексний характер; враховувати можливості використання свого інтегрального потенціалу; брати до уваги співвідношення сил у міжнародному порядку та геополітику інших акторів; бути спрямованою на максимальне забезпечення національних інтересів, захист національної безпеки; передбачати досягнення достатньо чітко визначених результатів тощо.

Геопросторові рівні геостратегії держави визначаються на основі поставлених цілей та завдань, зумовлюються її реальним статусом у світі

й сучасними геополітичними та геоекономічними інтересами, особливо потребами захисту безпеки. Просторові амбіції держави, закладені в її геостратегію, мають ґрунтуватися на відповідному інтегральному потенціалі. Варто виокремити основні рівні геостратегії держав: світовий (глобальний); макрореґіональний; регіональний; субреґіональний (сусідський); стосовно окремих держав [1, с. 56]. У разі, поширення геостратегії держави на два чи більше реґіони, її доцільно кваліфікувати як трансреґіональну. На порядку денному мають постати, передусім, подальші розробки геостратегії «кооперації (навіть «інтеграції»)). Проте багато-які вчені традиційно зосереджуються на дослідженнях «конфронтаційної» геостратегії та її типів. І для цього існує чимало підстав, враховуючи актуальні явища геополітичного протиборства на міжнародній арені. Серед «конфронтаційних» геостратегій пропонується виокремлення трьох основних типів: наступальної; оборонної; відступальної. Маневрена геостратегія трактується як змішаний («гібридний») тип [1, с. 58].

Наступальна («офензивна») геостратегія досить часто носить експансіоністський характер і націлена на встановлення геополітичного контролю над зовнішніми географічними об'єктами. Відповідно до конкретних сфер дії експансіоністської геостратегії виокремлюються такі її види: політична, воєнна, економічна, ідеологічна, цивілізаційна (релігійна, культурна, мовна, етнічна), інформаційна, демографічна тощо. Водночас наступальна геостратегія може мати на меті відновлення втраченого геополітичного простору, покарання агресора, звільнення незаконно окупованої території іншої країни тощо. У таких випадках геостратегія, звісно, не є експансіоністською. Наступальна геостратегія, зазвичай, має комплексний характер, коли сукупність її видів цілеспрямовано та взаємопов'язано втілюється за допомогою відповідних засобів. У разі воєнної експансії решта видів відіграють допоміжні функції заради забезпечення успіху воєнних дій.

Нині на міжнародній арені набув поширення «м'який» експансіонізм, який носить, зазвичай, мирний, переважно латентний характер і здійснюється засобами, які формально не суперечать нормам міжнародного права. Водночас спостерігаються випадки реалізації експансіоністської геостратегії з використанням суто воєнних засобів, що може обґрунтовуватися, передусім, потребами (справжніми чи безпідставними) захисту національної безпеки. Актуальним завданням нині постає дослідження експансіоністських геостратегій окремих держав, що реалізуються з використанням комплексних технологій «гібридних війн», які поєднують досить різноманітний арсенал геополітичних засобів. Найбільшу небезпеку становить така експансіоністська геостратегія держави,

що передбачає безпосереднє застосування воєнної сили, що тягне за собою знищення економічних об'єктів, житлових споруд, призводить до жертв серед мирного населення, біженства, злочинів проти людяності. Позбавлена гуманізму (по суті, злочинна) геостратегія притаманна сучасній Росії. Вона проявилася в 2008 р. у воєнних діях проти Грузії, ще більшою мірою – під час «гібридної війни» проти України (2014–2022 рр.). Російська експансіоністська геостратегія на Близькому Сході вилилася в інтервенцію до Сирії, яка розпочалась у 2015 р. Російське збройне вторгнення до України в 2022 р. вже призвело до надзвичайно великих втрат для нашої країни. Сучасна російська геостратегія не може мати ніяких легітимних підстав та виправдань (геополітичних, цивілізаційних, ідеологічних тощо).

Оборонна («дефензивна») геостратегія визначає такі цілі та напрями реалізації зовнішньої політики держави, що передбачають її захист від агресивних дій чи різноманітних форм експансії з боку інших держав чи блоків [1, с. 61]. У принципі, оборонна геостратегія може носити активний чи пасивний характер і означає націленість на збереження державою своїх позицій на міжнародній арені, забезпечення консервації «статус-кво» чи хоча б його основних параметрів. «Стримувальна» геостратегія передбачає передусім активну оборону, втілення різноманітних варіантів дій, націлених на забезпечення ефективного захисту від зовнішньої експансії. Крім того, геостратегічне «стримування» може містити окремі акції, спрямовані, наприклад, на відновлення «статус-кво» на тих ділянках геопростору, які стали об'єктами експансії. Доречно виокремити специфічний різновид оборонної геостратегії – «автаркічну» [1, с. 62], котра має на меті забезпечення недоторканості геопростору держави завдяки максимальному обмеженню комунікацій з іншими країнами.

Геостратегія держави може передбачати поєднання оборонних та наступальних геополітичних акцій на різних ділянках геопростору як щодо одного конкурента (супротивника), так і декількох. Така геостратегія диктується геополітичною доцільністю й кваліфікується в якості маневреної. Згідно з державними стратегічними планами оборонна, наступальна і, навіть, відступальна стратегія щодо одного супротивника чи декількох можуть (принаймні теоретично) чергуватися не лише в просторі, а й у часі. Для України актуальним завданням постає розробка власної ефективної не лише оборонної, а й наступальної геостратегії.

Відступальна («ретирадна») геостратегія держави містить такі цілі та напрями її зовнішньої політики, що можуть передбачати вимушені поступки і навіть втрату контролю над окремими ділянками геопростору. Відступальна геостратегія, по суті, може означати або вкрай необхідний вимушений

«відступ» держави з основних сфер її впливу на міжнародній арені, або намагання хоча б частково зберегти свої позиції в певних країнах, або елементарне збереження державного суверенітету в умовах інтенсивної експансії з боку набагато сильнішої держави.

Висновки. Геостратегія, у широкому сенсі, передбачає виявлення та обґрунтування головних цілей, норм та принципів зовнішньої політики держави, а також загальне планування дій, розробку засобів та прийомів реалізації її інтересів на міжнародній арені. Для цього необхідне залучення потужного арсеналу теоретико-методологічних студій. У прикладному сенсі, геостратегія містить основні цілі, завдання та напрями зовнішньої політики держави, які можуть офіційно не декларуватися. Геостратегія держави визначає основні види, технології та засоби її практичної геополітики. Загалом у державній геостратегії може проявлятися прагнення досягнути цілей як співпраці, так і суперництва (чи навіть протиборства) з іншими акторами. У «комбінованій» геостратегії цілі встановлення або збереження контролю реалізуються в сполученні з цілями співпраці чи конфронтації, що передбачає використання відповідних засобів. Серед типів «конфронтаційної» геостратегії найбільш поширеними є наступальна, оборонна («активної оборони», «стримувальна»), а також «гібридна» маневрена. Наступальна (зокрема, експансіоністська) геостратегія часто здійснюється приховано з використанням «м'яких» технологій, що передбачають застосування політичних, економічних, інформаційних засобів, котрі зовні формально не суперечать нормам міжнародного права. Водночас експансіоністська геостратегія й нині іноді реалізується шляхом використання «жорстких» геополітичних засобів, навіть воєнної сили, що призводить до численних спустошень територій та загибелі людей. Для Української Держави актуальним завданням нині є вироблення ефективної наступальної геостратегії у війні проти агресора – Росії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гольцов А. Г. Геополітичний вимір стратегії Російської Федерації на пострадянському просторі : монографія. Київ : ЦУЛ, 2018. 392 с.
2. Цибульський С. І. Особливості геостратегії держав сучасності. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2009. Т. 2, № 84. С. 121–128.
3. Цымбурский В. Л. Геополитика как мировидение и род занятий. *Политические исследования*. 1999. № 4. С. 7–28.
4. Art R. A Grand Strategy for America. Ithaca, NY : Cornell University Press, 2003. 320 p.
5. Brzezinski Z. The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives. New York: Basic Books, 1997. 240 p.
6. Dolman E. New Frontiers, Old Realities. *Strategic Studies Quarterly*. 2012. Vol. 6, № 1. P. 78–96.

7. Geopolitics, Geography and Strategy / C. S. Gray, G. Sloan (Eds.). London : Routledge, 2014. 304 p.

8. Gressey G. B. Asia's Lands and Peoples. New York: McGraw-Hill, 1994. 357 p.

9. Kennedy P. Grand Strategies in War and Peace: Towards a Broader Definition. *Grand Strategies in War and Peace* / P. Kennedy (ed.). New Haven, CT : Yale University Press, 1991. P. 1–10.

10. Krishnappa V. The Problem of Grand Strategy. *Journal of Defence Studies*. 2012. Vol. 6, № 3. P. 113–128.

11. Liddell Hart B. H. Strategy. 2d rev. ed. London: Faber & Faber, 1967. 430 p.

12. Wylie J. C. Military Strategy: A General Theory of Power Control (Classics of Sea Power). Annapolis, MD : Naval Institute Press, 2014. 208 p.

REFERENCES:

1. Goltsov, A. G. (2018). Gheopolitychnyj vymir strateghiji Rosijskoi Federaciji na postradjansjkomu prostori : monohrafija. [Geopolitical Dimension of the Strategy of the Russian Federation in the post-Soviet space]. Kyiv: CUL. [in Ukrainian].

2. Tsubulskyi, S. I. (2009). Osoblyvosti heostrategiiji derzhav suchasnosti [Features of States' Geostrategy of Modern Era]. Actual problems of International Relations. Vol. 2, No 84. [in Ukrainian].

3. Tsymbursky, V. L. (1999). Geopolitika kak mirovideniye i rod zanyatiy [Geopolitics as a Mode of Vision of the World and an Occupation]. Political Studies. No 4. [in Russian].

4. Art, R. (2003). A Grand Strategy for America. Ithaca, NY : Cornell University Press.

5. Brzezinski, Z. (1997). The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives. New York: Basic Books.

6. Dolman, E. (2012). New Frontiers, Old Realities. *Strategic Studies Quarterly*. Vol. 6, No 1.

7. Gray C. S., & Sloan, G. (Eds.). (2014). Geopolitics, Geography and Strategy. London : Routledge.

8. Gressey, G. B. (1994). Asia's Lands and Peoples. New York: McGraw-Hill.

9. Kennedy, P. (1991). Grand Strategies in War and Peace: Towards a Broader Definition. *Grand Strategies in War and Peace* / P. Kennedy (ed.). New Haven, CT : Yale University Press.

10. Krishnappa, V. (2012). The Problem of Grand Strategy. *Journal of Defence Studies*. 2012. Vol. 6, No 3.

11. Liddell Hart, B. H. (1967). Strategy. 2d rev. ed. London : Faber & Faber.

12. Wylie, J. C. (2014). Military Strategy: A General Theory of Power Control (Classics of Sea Power). Annapolis, MD : Naval Institute Press.

Geostrategy of the state: applied dimension

Goltsov Andriy Hennadiyovych

Doctor of Political Science,
Associate Professor at the Department
of Philosophy and International
Communication of the Faculty
of Humanities and Pedagogy
National University of Life
and Environmental Sciences of Ukraine
Heroiv Oborony str., 15, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7696-3223

*The article examines the essence of state geostrategy in general, as well as in the applied dimension, meaningful features of applied geostrategy and its main types. Geostrategy, in a broad sense, contains the identification and justification of the main goals, norms, and principles of the state's foreign policy, as well as the general planning of actions, and the development of means and methods for realizing the state's interests in the international environment. The real geostrategy of the states may not comply with the norms of international law and universal morality. The states of the world do not officially articulate the content of their real strategy, but de facto embody its provisions, plans, and programs in their practical geostrategy. Applied geostrategy defines the main goals and objectives of the state's foreign policy at different hierarchical levels, and also develops directions and means of its implementation. The geostrategy is intended to develop practical recommendations for the optimal protection of the national security of the state and for the realization of its national interests. The geostrategy of the state is usually complex in nature, which means setting a number of interrelated goals and objectives in various fields of activity in the international arena, as well as determining the main means of their implementation. In geostrategy, first of all, the political direction is distinguished, and together with it, the military, economic, cultural, informational (or cultural-informational). The geostrategic vector is the leading (or one of the leading) spatial direction of the state's geostrategy and can be determined at the global, regional, or local levels. It is appropriate to distinguish geostrategies of influence (or control), "confrontation", and "cooperation". The article analyzes three main types of "confrontational" geostrategies: offensive, defensive, and retreating. Maneuverable geostrategy is a mixed ("hybrid") type, as it combines defensive and offensive geopolitical actions in different areas of geospace and at different times. An urgent task for the Ukrainian State is to develop an effective offensive geostrategy in the war against aggressive Russia. **Key words:** "grand strategy", geostrategy, applied geostrategy, national security, geostrategic vector, offensive geostrategy, defensive geostrategy, maneuverable geostrategy.*

Дудко Ірина Дмитрівна
Погорєлова Інна Сергіївна

Статус головного союзника США поза НАТО: міжнародно-політична суб'єктність, оцінки, перспективність для України

УДК 327 (73, 477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-1.13>

Дудко Ірина Дмитрівна
доктор політичних наук, професор,
професор кафедри парламентаризму
Навчально-наукового інституту
публічного управління та державної
служби Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
вул. Антона Цедіка, 20, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-8881-8274

Погорєлова Інна Сергіївна
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних технологій
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана
просп. Перемоги, 54/1, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-6560-242X

Внаслідок повномасштабної російської агресії проти нашої держави проблеми національної безпеки України вийшли на новий рівень актуальності. З огляду на це у статті проаналізований варіант набуття Україною статусу головного союзника США поза НАТО (Major Non-NATO Ally MNNA) як ймовірної моделі її безпекової політики на шляху до набуття членства в НАТО.

Авторами проаналізовано американську документальну базу щодо статусу головного союзника США поза НАТО, простежена еволюція міжнародно-політичної суб'єктності даного статусу. Окрім того визначені безпекові переваги для країн, які здобули або прагнуть здобути відповідний статус. У ретроспективі охарактеризовані підходи до розподілу повноважень щодо затвердження MNNA та формування кола привілеїв країнам-союзникам. Зроблений висновок, про значний спектр оборонних, науково-технічних, фінансових можливостей, якими можуть скористатися країни-союзниці задля зміцнення своєї системи безпеки.

В колі уваги авторок – аналіз відповідних ініціатив щодо питання затвердження статусу головного союзника поза НАТО як у США, так і з боку українських законодавців, починаючи з 2014 року і до сьогодні. Враховуючи однозначність оцінок щодо набуття Україною статусу MNNA, зроблена спроба зрозуміти основні проблеми реалізації даного статусу та перспективи його здобуття Україною. Проведений аналіз дозволяє авторам зробити висновок, що до вступу країни в НАТО (у так званий проміжний період) статус союзника США поза НАТО може відіграти вагомий роль у зміцненні обороноздатності країни. Водночас фактор взаємовигідного договірної співробітництва сторін у безпековій сфері не виключається й з досягненням Україною членства в Альянсі.

Ключові слова: Україна, США, відносини, безпекова стратегія, міжнародно-політична суб'єктність, статус союзника США поза НАТО.

Вступ. Серед найважливіших завдань сучасної безпекової стратегії України, поряд з перемогою над ворогом, – формування надійної системи взаємодії з партнерами і союзниками, яка б унеможливила у подальшому будь-яку агресію, забезпечила сталий розвиток країни і суспільства. Найбільш вагомою ціллю в цьому відношенні залишається інтеграція України до НАТО. Так, мужність Збройних сил України, як і згуртованість суспільства довели, що Україна гідна стати членом Північноатлантичного альянсу – теза, що визнається на сьогодні як на рівні керівництва, так і голів низки країн-членів НАТО. Втім безпосереднє приєднання України до Альянсу пов'язується не тільки з перемогою України над агресором, а й з підтримкою членства усіма країнами НАТО, що унеможливорює визначення чіткої перспективи досягнення мети. Вагомим додатковим ресурсом безпекової стратегії за цих обставин стає ініціація малих альянсів, що мають перспективу перетворення на помітних акторів міжнародних відносин. Неабияке значення зберігає й двостороннє співробітництво України з країнами-партнерами, де на особливу роль заслуговує співробітництво зі США як лідером і провідною країною світових відносин.

Як показує практика низки країн, одним з форматів створення ефективної системи безпеки в рамках співробітництва зі Сполученими Штатами

може стати реалізація статусу головного партнера США поза НАТО – тенденції, що відкриває перед країнами-союзниками широкий спектр можливостей. Важливо визнати, що обговорення такого статусу для України не має однозначних оцінок на рівні українського політикуму, втім, в умовах пошуку оптимальних моделей безпекової стратегії (коли Україна ще не досягла членства в НАТО) така модель не може залишатись поза увагою й осмислення. Це актуалізує розгляд питання щодо статусу головного партнера США поза НАТО для України, визначає практичне значення питання у вимірі зовнішньої і безпекової стратегії країни.

Аналіз досліджень і публікацій. Варто визнати, що розгляд питання щодо статусу головного партнера США поза НАТО для України знаходить відображення в низці переважно аналітико-публіцистичних напрацювань таких авторів, як О.Бірченко, О.Краєв. О.Іжак, В.Фарапонов, деяких інших. Втім в цілому проблема не набула ґрунтовного осмислення, що потребує як узагальнення існуючих напрацювань, так й формування наукових підходів до оцінки статусу головного союзника США поза НАТО для України в аспекті формування сучасної безпекової стратегії країни.

Мета і завдання. Метою статті є аналіз сутності та можливих перспектив здобуття Україною статусу головного союзника США поза НАТО. Реаліза-

ція зазначеної мети передбачає розгляд наступних складових завдань теми, а саме:

1) визначення міжнародно-політичної суб'єктності статусу головного союзника США поза НАТО відповідно до законодавчих актів Сполучених Штатів Америки;

2) аналіз оцінок представників американського й українського політикуму щодо статусу головного партнера США поза НАТО для України;

3) формування аналітичних підходів щодо перспектив здобуття Україною статусу головного партнера США поза НАТО в системі безпекової стратегії країни.

Методи дослідження. Досягнення поставленої мети передбачає застосування наступних методів дослідження: методу політичного аналізу документальної бази Сполучених Штатів стосовно статусу головного союзника США поза НАТО; методу політичної компаративістики для порівняння підходів країн-союзників США поза НАТО у створенні системи безпеки; методу прогнозування для формування уявлень щодо доцільності та перспектив здобуття Україною статусу головного союзника США поза НАТО.

Результати. Контекст окреслених завдань об'єктивно передбачає з'ясування міжнародно-політичної суб'єктності статусу головного союзника США поза НАТО та визначення безпекових переваг для країн, які здобули чи прагнуть здобути відповідний статус. Офіційна сторінка Держдепартаменту США (як офіційної установи, вповноваженої, поряд з іншими акторами політичного процесу США, надавати відповідний статус країнам) подає наступне тлумачення поняттю: «Статус основного союзника поза НАТО (Major Non-NATO Ally, MNNA) – визначення, що, відповідно до законодавства США^{1*}, надає іноземним партнерам певні переваги у сферах оборонної торгівлі та співробітництва в галузі безпеки. Призначення головного союзника поза НАТО є потужним символом тісних відносин, які Сполучені Штати поділяють з цими країнами, і демонструє нашу глибоку повагу

1 * (22 USC 275). Need for international defense cooperation and military export controls; Presidential waiver; report to Congress; arms sales policy: United States Code, 2012 Edition. Title 22 - Foreign Relations and Intercourse. Chapter 39 – Arms Export Control. Subchapter I – Foreign and National Security Policy Objectives and Restraints. Sec.2751. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCODE-2012-title22/html/USCODE-2012-title22-chap39-subchapI-sec2751.htm> [21]; (22 U.S.C. 2321k). Designation of major non-NATO allies : United States Code, 2012 Edition, Supplement 2. Title 22 – Foreign Relations and Intercourse. Chapter 32 – Foreign Assistance. Subchapter II – Military Assistance and sales. Part II – Military Assistance. Sec 2321k. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCODE-2014-title22/html/USCODE-2014-title22-chap32-subchapII-partII-sec2321k.htm> [12]; (10 U.S. Code § 2350a). Cooperative research and development agreements: NATO organizations; allied and friendly foreign countries: United States Code, 2006 Edition, Supplement 4. Title 10 Armed Forces. Subtitle A-General Military Law. Part IV-Service, Supply, and Property. Chapter 138-Cooperative Agreements with NATO allies and other countries, § 2350a. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCODE-2010-title10/html/USCODE-2010-title10-subtitleA-partIV-chap138-subchapII-sec2350a.htm> [11].

до дружби з країнами, на які вона поширюється. Хоча статус MNNA надає військові та економічні привілеї, він не тягне за собою жодних зобов'язань щодо безпеки перед визначеною країною» [21].

Вагомим додатком до визначення є тлумачення складових поняття MNNA як політико-правової засади взаємодії США і країн-союзниць поза НАТО в оборонній і військово-технічній сфері. Так, привілеї, отримані в результаті статусу MNNA, як це подається на сторінці Держдепартаменту відповідно до Кодексу Сполучених Штатів у частині «Зовнішні відносини і зв'язки» (підрозділ «Визначення основних союзників поза НАТО», 22 U.S.C. §2321k) [12], включають:

- право позичати необхідні для спільних досліджень і розвитку матеріали та устаткування;
- право на розміщення на території країни-союзниці, поза межами американських військових баз, запасів військового резерву США;
- право укладати угоди зі Сполученими Штатами про спільні навчання на двосторонній або багатосторонній основі, якщо фінансові домовленості є взаємними і передбачають відшкодування всіх прямих витрат США;
- право країн-союзниць, розташованих на південному і південно-східному фланзі НАТО; на пріоритетну поставку оборонної техніки поза встановлених норм США (посилання на статтю 516 Закону про іноземну допомогу [13]);
- право на розгляд можливості придбання боєприпасів зі збідненим ураном (посилання на Кодекс Сполучених Штатів у частині «Збройні Сили», підрозділ «Угоди про співпрацю в галузі досліджень і розробок: організації НАТО; Союзні і дружні зарубіжні країни», 10 U.S.C. §2350a [12]);
- право укласти Меморандум про взаєморозуміння або іншу офіційну угоду з Міністерством оборони США з метою проведення спільних науково-дослідних проектів щодо оборонного обладнання та боєприпасів;
- право фірмам країн-союзниць поза НАТО, як і країн НАТО, на участь у конкурсах щодо контрактів з технічного обслуговування або ремонту обладнання Міністерства оборони США за межами Сполучених Штатів;
- право фінансувати закупівлю пристроїв виявлення вибухових речовин, а також науково-дослідних і дослідно-конструкторських проектів у сфері боротьби з тероризмом під егідою Робочої групи технічної підтримки Державного департаменту США^{2*} [21].

2 * Робоча група з технічної підтримки (Technical Support Working Group ,TSWG) – це міжвідомча програма США з досліджень і розробок у сфері боротьби з тероризмом. Заснована в 1986 році, контролюється помічником міністра оборони США з питань спеціальних операцій/конфліктів низької інтенсивності (ASD SO/LIC); отримує деякі повноваження для міжнародної роботи від координатора з питань боротьби з тероризмом в Державному департаменті. TSWG структуровані з кількох підгруп і має представників від більш ніж 50 федеральних організацій [23].

Варто констатувати з питання затвердження статусу головного союзника поза НАТО з реалізацією відповідних привілеїв, що право на його присвоєння, згідно американського законодавства, надано міністру оборони при узгодженні питання з державним секретарем, які мають спільно, не пізніше 1 січня кожного року, представити в комітети Сенату і Палати представників зі збройних сил і міжнародних відносин список кандидатів на отримання відповідного статусу. Повноваження щодо присвоєння статусу належать й президенту США, який може надати статус або оголосити про його відміну при тому, що відповідне рішення має бути схвалене або відмінене впродовж наступних 30 днів Конгресом. Суттєва роль щодо присвоєння статусу з боку законодавчої влади пов'язана з тим чинником, що саме Конгрес своїм рішенням затверджує загальну суму коштів, яка планується на відповідне співробітництво.

Зазначимо, що підходи до розподілу повноважень щодо присвоєння статусу MNNA, як і кола привілеїв країнам-союзникам склалися в американському законодавстві послідовно, де відповідним історичним документом вважається законопроект Сенату про асигнування на 1987 фінансовий рік в розділі 1105 «Спільні науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи з основними союзниками США поза НАТО», поданий на затвердження 8 липня 1987 року сенатором від Республіканської партії Аризони Б.Голдуотером. В законопроекті вперше на державному рівні подавалось уявлення про основного союзника США поза НАТО як «держави, що не є членом Організації Північноатлантичного договору, з якою доцільно реалізовувати спільні програми науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт для забезпечення оборонних потреб США». В якості головних цілей співробітництва визначалась розробка нового обладнання і боєприпасів, а також модернізація існуючих зразків озброєння, військової й спеціальної техніки [22]. Законопроект по суті визначав й вповноважених за надання статусу MNNA, включивши до кола відповідальних осіб й інституцій голів Міністерства оборони, Департаменту, Конгресу США [22].

Додамо, що після підписання законопроекту президентом США Р.Рейганом розділ документу про спільні науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи з основними союзниками США поза НАТО був доданий з певними змінами (поправка С.Нанна) до ст. 10 (Збройні сили) Кодексу Сполучених Штатів [11], що визначило юридичне підґрунтя статусу MNNA як нового формату зовнішньої політики США.

Додамо також, що впродовж наступних років початкове законодавство щодо MNNA було доповнено новими законодавчими актами, які поглибили тлумачення та сферу реалізації союзництва

поза НАТО. Серед низки документів на особливу увагу може заслуговувати, зокрема, законопроект Палати представників «Внесення поправок до Закону про іноземну допомогу 1961 року та Закону про контроль над експортом озброєнь з метою удосконалення деяких положень про оборонну та безпекову допомогу відповідно до цих Актів, дозволити передачу військово-морських суден певним іноземним країнам та для інших цілей», схвалений Конгресом за поданням члена Палати представників Б.Гілманом в липні 1996 року. Законопроект вперше визначив повноваження президента США щодо надання статусу MNNA країнам-союзникам. Крім того документ суттєво розширив уявлення про країну-союзника поза НАТО як держави, з якими США будуть співробітничати в галузях, визначених Законом про іноземну допомогу 1961 року та Законом про контроль над експортом озброєнь.

Відповідно до цих документів передбачалось, що взаємодія сторін буде охоплювати забезпечення міжнародної безпеки, боротьбу з тероризмом, сприяння розвитку міжнародної військової освіти, здійснення контролю над обігом наркотиків, передачу військово-морських суден іноземним державам, участь в програмах зарубіжного військового фінансування, реалізацію надлишкового військового майна США, продаж озброєння, військової та спеціальної техніки тощо [15].

Так, навіть оглядовий підхід до сфери співробітництва в межах союзництва США поза НАТО, відповідно до зазначених документів, дає можливість стверджувати про значний спектр оборонних, науково-технічних, фінансових можливостей, якими могли й можуть скористатися країни-союзниці задля зміцнення своєї системи безпеки. До переліку країн, які послідовно приєднувались до формату головного союзника США поза НАТО відносяться: Австралія, Єгипет, Ізраїль, Республіка Корея, Японія (статус надано за президентства Дж.Буша-старшого); Йорданія, Нова Зеландія, Аргентина (за президентства Б.Клінтона); Бахрейн, Таїланд, Тайвань, Філіппіни, Кувейт, Марокко, Пакистан (за президентства Дж.Буша-молодшого); Афганістан, Туніс (за президентства Б.Обами); Бразилія (за президентства Д.Трампа); Катар, Колумбія (за Д.Байдена). Якщо виключити з наданого переліку Ісламську Республіку Афганістан, позбавлену з ініціативи Дж.Байдена статусу MNNA за умов ствердження в країні правління талібів [19], решта країн переліку або скористались, або мають перспективу скористатись в своїх інтересах привілеями союзництва зі США поза НАТО. При цьому низка країн, як, наприклад, Австралія, Єгипет, Ізраїль, Республіка Корея, Японія..., створили в межах статусу MNNA, як відомо, ефективну систему власної безпеки.

Зазначене викликає науковий інтерес щодо можливостей здобуття переваг у формуванні сис-

теми національної безпеки для України за умов статусу MNNA при врахуванні відповідних ініціатив з боку американських й українських законодавців та позицій щодо цього політиків і науковців. Так, слід врахувати, що ідея отримання статусу MNNA для України має помітну присутність у суспільно-політичному дискурсі США і України від 2014 року (початку агресії РФ проти України) та поступово здобуває своїх прихильників. Щодо американського політикуму, то ідея відносно можливості надання Україні статусу союзника поза НАТО концептуально мала міститися вже у відомому Акті на підтримку свободи (Freedom Support Act of 2014), винесеним на обговорення Конгресу США у вересні 2014 року у відповідь на агресію РФ проти України та анексію Криму. У поданому законопроекті з ініціативи сенатора Р. Менендеса (пролобійованого активістами української діаспори) визначалась широка платформа допомоги Україні військовою технікою, послугами, підтримкою енергетичної безпеки, видатками на розвиток громадянського суспільства, де, серед іншого, передбачалось надання Україні, а також Грузії й Молдові статусу головного союзника США поза НАТО [20]. У такому вигляді документ був схвалений Сенатом і Палатою представників Конгресу США, хоча перед поданням законопроекту на підпис президенту Б.Обамі в грудні 2014 року стаття про надання трьом країнам статусу MNNA була вилучена через побоювання щодо неадекватної реакції на це з боку РФ.

Повторним прецедентом розгляду питання щодо надання Україні статусу MNNA став законопроект (№ 3047) «Про надання підтримки Україні у захисті її незалежності, суверенітету та територіальної цілісності», внесений у Палату представників Конгресу США в травні 2019 року депутатом-республіканцем М.Т.МкКолом за підтримки групою конгресменів від республіканців і демократів. Законопроект було передано до комітету з іноземних справ Палати представників, де він був підтриманий як Акт про посилене співробітництво США і України у сфері безпеки. Документ пропонував президенту Сполучених Штатів визначити необхідність надання Україні статусу головного союзника США поза НАТО з метою передачі оборонного спорядження і послуг до вступу країни в НАТО. Законопроект розширював повноваження Міністерства оборони щодо надання безпекової допомоги Україні, включаючи протитанкові, протикорабельні та зенітні системи озброєння. Держдепартамент мав доповісти Конгресу щодо безпекової допомоги Україні, оцінити загрози незалежності та здатності України асиметрично протистояти російській агресії [16].

Зазначимо, що поява документу була високо оцінена на той час в посольстві України у Вашингтоні, в заяві якого стверджувалось, що представле-

ний документ є «новим важливим кроком, спрямованим на поглиблення українсько-американського стратегічного партнерства у боротьбі з російською агресією». Такий статус може бути використаний для спрощення процедури передачі Україні оборонних засобів, – йшлося у повідомленні [10].

Додамо до зазначеного, що ідея надання Україні статусу головного союзника поза НАТО набула відповідної реакції в американському суспільно-політичному середовищі в умовах широкомасштабної агресії Росії, будучи актуалізованою через звернення до президента Дж. Байдена Гельсінської комісії як незалежної неурядової агенції, що опікується питаннями підтримки прав людини та безпеки в Європі. У листі до президента США Дж. Байдена, який отримало видання Foreign Policy, комісія закликала адміністрацію визнати Україну і Грузію основними союзниками США поза НАТО (MNNA) і активізувати підтримку з боку США щодо вступу обох країн до НАТО [17], що утворило платформу обговорення питання на вищому державному рівні.

Втім щодо українського суспільно-політичного середовища, то ідея здобуття Україною статусу MNNA не знайшла необхідної поступальної підтримки. Так, якщо в березні 2017 року Верховна Рада України ухвалила проект постанови № 6111 «Про Звернення Верховної Ради України до нової Адміністрації та Конгресу Сполучених Штатів Америки щодо безпекових гарантій за Будапештським меморандумом та включення України до двостороннього безпекового формату», в якому законодавці звернулися до США з проханням розглянути питання щодо надання Україні статусу Основного союзника поза НАТО (з акцентом на укладення оборонної угоди) [7], то в 2021 року, за кілька місяців до повномасштабного вторгнення, ВРУ відхилила відповідне звернення до Конгресу США щодо статусу MNNA. Питання розглядалось на позачерговому засіданні Верховної Ради 8 вересня 2021 року, скликаного на вимогу 153 народних депутатів з метою обговорення документу. У пояснювальній записці до проекту відповідної постанови, підготовленої депутатом від «Європейської солідарності» О.Гончаренком, необхідність ухвалення звернення пояснювалось агресією Росії проти України. Втім постанову підтримали лише 24 народні депутати [8].

Звертає на себе увагу відсутність підтримки статусу головного союзника США поза НАТО й на суспільному рівні, що вочевидь підтвердилось при абсолютно мінімальній кількості голосів, поданих громадянами за електронну петицію щодо Звернення уряду України до Конгресу та безпосередньо до президента Сполучених Штатів Америки про надання Україні Статусу Основного союзника США поза НАТО в січні 2022 року [2].

Втім, якщо останнє можна сприймати як прояв необізнаності громадськості щодо статусу MNNA

для України, голосування ВРУ з пропрезидентською більшістю, на кшталт 8 вересня 2021 року, відображає офіційну позицію щодо здобуття статусу головного союзника США поза НАТО для України з боку чинного політичного керівництва країни. На підтвердження – заяви Міністра закордонних справ України Д. Кулеби на час обговорення звернення з приводу статусу MNNA в парламенті, що рішення відносно надання Україні статусу основного союзника поза НАТО «може полати стратегічну логіку держави». Зокрема Міністр нагадав, що Україна має статус з розширеними можливостями НАТО, угоду зі США в сфері безпеки і оборони, яка по ряду параметрів є більш амбітнішою за статус «основного союзника поза НАТО». На думку Міністра, Україна буде основним союзником США в НАТО, а не поза НАТО [5].

Схожу позицію висловила напередодні голосування у парламенті й Посол України в США О.Маркарова, яка заявила, що двосторонній статус основного союзника США поза НАТО, звернення щодо якого на позачерговому засіданні 8 вересня планує розглядати Верховна Рада, – це «статус для країн, які не планують/не можуть в силу політичних чи географічних причин вступити в НАТО. Це точно не про нас». «Україна визначилась, що наша мета – членство в НАТО. Це єдине системне й інституційне вирішення для безпеки нашої країни і це записано в нашій Конституції. Україна має статус – ми ЕОР^{3*} партнер НАТО, і цей статус надає нам великі можливості як посиленої співпраці з НАТО, так і покращення нашої інтероперабельності і розбудови спроможностей», – додала Посол [6].

Звертаючись до зазначених позицій, неможливо водночас не прийняти до відома альтернативні висловлювання, що належать визнаним представникам політичного й експертного середовища. Так, колишній посол США в Україні Вільям Тейлор вважає, що Київ може просити про статус основного союзника поза НАТО і водночас працювати над повноцінним членством. Про це він заявив у коментарі «Голосу Америки» 9 вересня 2021 року. «Ніхто не ставить під сумнів, що повноцінне членство України в НАТО є кращим. Якщо вибір стоїть між одним та іншим, однозначно слід цілитись на членство в НАТО, бо статус основного союзника не дає безпекових гарантій Україні. Але цього вибору не має бути – країна може мати обидва варіанти», – зазначив Тейлор. Політик наголосив також, що просити про статус основного союзника США Україна може вже зараз, не припиняючи працювати над членством у Альянсі. «Твердження про те, що якщо ви отримали статус союзника поза НАТО, то не зможете стати повноцінним членом НАТО – неправда. Для цього нема жодної причини і нема жодних обмежень», – запевнив Тейлор [9].

3 * ЕОР (Enhanced Opportunities Partner) – партнер з розширеними можливостями.

Іншою стороною проблеми, яка розглядається, зокрема, окремими українськими політиками й експертами, є та, що перебування України на першій лінії стримування російській експансії робить військово-політичні альянси головним дієвим інструментом забезпечення її безпекової політики. «Довгостроковими стратегічними цілями України є членство в НАТО та Європейському Союзі. Це залишається незмінним. Однак очікувати значного прогресу в досягненні будь-якої з цих цілей у найближчому майбутньому нереально. Натомість Україна має визначити практичні кроки, які допоможуть захистити країну від небезпеки, що насувається з боку російських військових», – стверджував, зокрема згадуваний депутат від «Європейської солідарності» О.Гончаренко в аспекті статусу MNNA для України. «...Хоча статус основного союзника поза НАТО не еквівалентний військовому оборонному пакту, він надає низку переваг з точки зору потенційної військової співпраці зі США, яка в іншому випадку не була б відкритою для країн, що не входять до альянсу НАТО», – додавав політик [14].

На підтримку двосторонньому співробітництву сторін виступає й дослідник О.Краєв, який зазначає, що «у контексті максимального розширення та поглиблення політично-безпекової співпраці між двома країнами на теперішньому етапі найвищим її рівнем може стати статус основного союзника Сполучених Штатів поза НАТО [4]. Таку ж позицію обґрунтовує й О.Бірченко, стверджуючи, що «переважна більшість експертів політичної та безпекової сфері однозначно дотримуються думки, що до моменту вступу в НАТО, безпековому альянсу із США у України просто немає альтернатив» [1].

На підтвердження зазначеного – конкретизація переваг, на які посилаються прихильники здобуття Україною статусу головного союзника поза НАТО в аспекті її безпекової політики. Це:

- комплексна, повноцінно фінансована та широкомасштабна технічна співпраця між збройними силами США і України. Вона передбачатиме спільні дослідницькі проекти, нові дослідження в усіх провідних галузях сучасного ведення військових дій, обмін спеціалістами та інтелектуальним напрацюванням;
- пріоритет в закупівлі сучасного американського озброєння та комплектуючих, доступ до воєнних резервів;
- економічна співпраця: створення нових трасових фондів, спільні програми фінансування, закріплення додаткових фондів за програмами розвитку в Україні;
- спільні інфраструктурні проекти, в тому числі в авіакосмічній галузі... [1].

Так, навіть неповний перелік переваг при здобутті Україною статусу MNNA дає можливість

стверджувати, що співробітництво сторін у зазначеному форматі, навіть без формальних гарантій безпеки, може перетворитися для України на серйозний потенціал як у протистоянні ворогові, так і повоєнній відбудові країни, формуванні сталій системи безпеки. Зазначене зумовлює необхідність серйозного переосмислення підходів державних і політичних кіл України до формату співробітництва сторін на засадах союзнитва поза НАТО з можливою перспективою включення зусиль у цьому напрямі в систему зовнішньої політики і дипломатії країни. Надзвичайно важливим аспектом при цьому є не просто сприйняття платформи як набору стандартних переваг, до яких має прагнути Україна, а розробка стратегії взаємовигідної взаємодії, що слугуватиме інтересам обох сторін з можливим поглибленням співробітництва в оборонній сфері. Так, абсолютно слушним у даному вимірі є твердження експерта Національного інституту стратегічних досліджень, завідувача сектору досліджень Центрального регіону в місті Дніпрі центру регіональних досліджень НІСД О.Іжака, який зазначив: «Статус основного союзника США поза НАТО відкриває ширші можливості для більшої безпеки і прискореного розвитку. Проте кінцевий успіх залежить від готовності і вміння союзника США такими можливостями скористатись».

Зупиняючись більш докладно на змісті зазначеного, автор констатував: «Статус основного союзника США поза НАТО є частиною системи американських військово-політичних альянсів. Вони мають багато аспектів і градацій, що визначені в американському законодавстві. Низка країн в Європі і Азії мають угоди про спільну оборону зі Сполученими Штатами. Згідно з цими угодами воєнний напад на союзників США означає напад на США. Такі угоди часто позначаються як гарантії безпеки. Найбільш відома з них – Вашингтонський договір, що лежить в основі НАТО. Але існують й інші: між США і Японією, США і Республікою Корея, США і Австралією. Проте однієї тільки гарантії, що американські війська прийдуть на допомогу недостатньо для дієвого воєнного-політичного союзу. Має бути кооперація в оборонному будівництві, яка б допомагала американським союзникам зміцнювати власну оборону. Зокрема, спільне планування оборони є основою діяльності НАТО як організації» [3].

Висновки. Перспективність реалізації статусу головного союзника США поза НАТО може набути реальних рис за умов визнання вагомості даного статусу на вищому політичному і державному рівні України – тенденції, що має формуватись водночас з урахуванням конкретних стратегічних планів взаємодії сторін у безпековій й оборонній сфері. До вступу країни в НАТО статус може відіграти провідну роль у зміцненні обороноздатності

країни, хоча фактор взаємовигідного договірною співробітництва сторін у безпековій сфері не виключається й з досягненням Україною членства в Північноатлантичному альянсі.

Серед завдань, які постають на сьогодні перед політиками, науковцями, експертами у вимірі підтримки ініціативи щодо здобуття Україною статусу головного союзника поза НАТО, – широке аргументоване роз'яснення в суспільно-політичному середовищі міжнародно-політичної суб'єктності статусу MNNA, адже «в оцінках більшості державних та громадських діячів в Україні, як це визнається на науковому рівні, статус основного союзника поза НАТО знаходить вельми поверхневе та неповне висвітлення» [21]. Іншою потребою в розвитку ініціативи є включення науковців і громадськості в процес публічного обговорення проблеми статусу MNNA як меседжу політикам щодо необхідності офіційного закріплення (на рівні постанови Верховної Ради) запиту про надання Україні статусу головного союзника США поза НАТО, формування відповідних звернень від урядових структур України до державно-політичного керівництва Сполучених Штатів стосовно розгляду можливості надання Україні статусу MNNA, просування даної ідеї на різноманітних міжнародних майданчиках. Неабиякого значення набуває й посилення контактів з американськими колегами як в експертному середовищі, так і в середовищі політичного істеблішменту у питанні співробітництва України і США в безпековій і оборонній сфері як на пряму, що відповідає потребам й інтересам обох сторін.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бірченко О. Статус союзника поза НАТО. *Україна до НАТО*. Журнал 26.02.2023. URL: <https://ukrainetonato.com.ua/status-soiuznyka-poza-nato/>
2. Звернення уряду України до Конгресу та безпосередньо до президента Сполучених Штатів Америки про надання Україні Статусу Основного союзника США поза НАТО. Електронна петиція №22/133704-ep від 28 січня 2022. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/133704>
3. Іжак О. Статус основного союзника США поза НАТО: діапазон можливостей для України. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/status-osnovnoho-soyuznyka-ssha-poza-nato-diapazon-mozhlyvostey-dlya>
4. Краєв О. Статус основного союзника США поза НАТО. Дослідження Ukrainian Prism. URL: http://prismua.org.tilda.ws/ukraine_mnna_status
5. Кулеба просить Раду не голосувати за звернення до США щодо статусу союзника поза НАТО. *РБК-Україна*. 8.09.2021. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/kuleba-prosit-radu-golosovat-obrashchenie-1631088450.html>
6. Маркарова про намір Ради голосувати за звернення про статус основного союзника США

поза НАТО: «це точно не про нас». *Радіо свобода*. 07.09.2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rada-ukraina-ssha-nato/31448281.html>

7. Про Звернення Верховної Ради України до нової Адміністрації та Конгресу Сполучених Штатів Америки щодо безпекових гарантій за Будапештським меморандумом та включення України до двостороннього безпекового формату. Проект Постанови Верховної Ради України від 22.02.2017 № 6111. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/DH4PR00A?an=2>

8. Рада не підтримала звернення до Конгресу США щодо надання статусу основного союзника поза НАТО. *Радіо свобода*. 08.09.2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rada-golosuvannya-zamna/31449924.html>

9. Тейлор: «Україна може просити про статус основного союзника поза НАТО і водночас працювати над повноцінним членством». *Радіо свобода*. 9.09.2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukrayina-nato-teilor/31451505.html>

10. У Конгресі хочуть надати Україні статус головного союзника США поза НАТО. *ТСН*. 01.06.19. URL: <https://tsn.ua/svit/u-kongresi-hochut-nadati-ukrayini-statusu-golovnogo-soyuznika-ssha-poza-nato-1355205.html>

11. (10 U.S. Code § 2350a). Cooperative research and development agreements: NATO organizations; allied and friendly foreign countries: United States Code, 2006 Edition, Supplement 4. Title 10 Armed Forces. Subtitle A-General Military Law. Part IV-Service, Supply, and Property. Chapter 138-Cooperative Agreements with NATO allies and other countries, § 2350a. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCODE-2010-title10/html/USCODE-2010-title10-subtitleA-partIV-chap138-subchapII-sec2350a.htm>

12. (22 U.S.C. 2321k). Designation of major non-NATO allies : United States Code, 2012 Edition, Supplement 2. Title 22 – Foreign Relations and Intercourse. Chapter 32 – Foreign Assistance. Subchapter II – Military Assistance and sales. Part II – Military Assistance. Sec 2321k. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCODE-2014-title22/html/USCODE-2014-title22-chap32-subchapII-partII-sec2321k.htm>

13. Foreign Assistance Act of 1961. Public Law 87–195; Approved September 4, 1961. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/COMPS-1071/pdf/COMPS-1071.pdf>

14. Goncharenko O. US should grant Ukraine Major Non-NATO Ally status. *Atlantic Council*. May 4, 2021. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/us-should-grant-ukraine-major-non-nato-ally-status/>

15. H.R.3121 – U.S. – To amend the Foreign Assistance Act of 1961 and the Arms Export Control Act to make improvements to certain defense and security assistance provisions under those Acts, to authorize the transfer of naval vessels to certain foreign countries, and for other purposes. 104th Congress (1995-1996). URL: <https://www.congress.gov/104/plaws/publ164/PLAW-104publ164.pdf>

16. H.R.3047 – U.S. – Ukraine Security Cooperation Enhancement Act. 116th Congress (2019-2020). URL: <https://www.congress.gov/bills/116/congress/house-bill/3047/text?format=txt>

17. Helsinki Commission Letter to President Biden March 2022. URL: <https://www.documentcloud.org/>

[documents/21410594-helsinki-commission-letter-to-president-biden-march-2022](https://www.documentcloud.org/documents/21410594-helsinki-commission-letter-to-president-biden-march-2022)

18. Major Non-NATO Ally Status. Bureau of Political-Military Affairs. January 20,2021. US Department of State. URL: <https://www.state.gov/major-non-nato-ally-status/>

19. Memorandum on Presidential Determination Terminating the Designation of Afghanistan as a Major Non-NATO Ally. September 23, 2022. The White House. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/presidential-actions/2022/09/23/memorandum-on-presidential-determination-terminating-the-designation-of-afghanistan-as-a-major-non-nato-ally/>

20. Menendez, Corker Introduce Ukraine Freedom Support Act of 2014. Foreign Relations Committee. September 16, 2014. URL: <https://www.foreign.senate.gov/press/rep/release/menendez-corker-introduce-ukraine-freedom-support-act-of-2014>

21. (22 USC 2751). Need for international defense cooperation and military export controls; Presidential waiver; report to Congress; arms sales policy: United States Code, 2012 Edition. Title 22 - Foreign Relations and Intercourse. Chapter 39 – Arms Export Control. Subchapter I – Foreign and National Security Policy Objectives and Restraints. Sec.2751. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCODE-2012-title22/html/USCODE-2012-title22-chap39-subchapI-sec2751.htm>

22. S.2638 - National Defense Authorization Act for Fiscal Year 1987. 99th Congress (1985-1986). Law. Congress.Gov. URL: <https://www.congress.gov/bills/99th-congress/senate-bill/2638>

23. Technical Support Working Group (TSWG). URL: <https://www.ctso.gov/SubgroupsOverview.htm>

REFERENCES:

1. Birchenko O. Status soiuznyka poza NATO [Non-NATO ally status]. *Ukraina do NATO*. Zhurnal. 26.02.2023. URL: <https://ukrainetonato.com.ua/status-soiuznyka-poza-nato/> [in Ukrainian].

2. Zvernennia uriadu Ukrainy do Konhresu ta bezposeredno do prezydenta Spoluchenykh Shtativ Ameryky pro nadannia Ukraini Statusu Osnovnoho soiuznyka SShA poza NATO [Address by the Government of Ukraine to Congress and directly to the President of the United States of America on granting Ukraine the Status of the Main Non-NATO Ally of the United States]. *Elektronna petytsiia №22/133704-ep vid 28 sichnia 2022*. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/133704> [in Ukrainian].

3. Yizhak O. Status osnovnoho soiuznyka SShA poza NATO: diapazon mozhlyvostei dlia Ukrainy [The status of the main US ally outside NATO: the range of opportunities for Ukraine]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen*. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/status-osnovnoho-soyuznyka-ssha-poza-nato-diapazon-mozhlyvostey-dlya> [in Ukrainian].

4. Kraiev O. Status osnovnoho soiuznyka SShA poza NATO [The status of the main US ally outside NATO]. *Doslidzhennia*. *Ukrainian Prism*. URL: http://prismua.org.tilda.ws/ukraine_mnna_status [in Ukrainian].

5. Kuleba prosyt Radu ne holosuvaty za zvernennia do SShA shchodo statusu soiuznyka poza NATO [Kuleba asked the Rada not to vote for a beast before the United

States for the status of an ally of NATO]. RBK-Ukraina. 8.09.2021. ULR: https://www.rbc.ua/ukr/news/kuleba-prosit-radu-golosovat-obrashchenie-1631088_450.html [in Ukrainian].

6. Markarova pro namir Rady holosuvaty za zvernennia pro status osnovnoho soiuznyka SShA poza NATO: «tse tochno ne pro nas» [Markarova on the Council's intention to vote on the appeal for the status of the main US ally outside NATO: «this is definitely not about us»]. Radio svoboda. 07.09.2021. ULR: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rada-ukraina-ssha-nato/31448281.html> [in Ukrainian].

7. Pro Zvernennia Verkhovnoi Rady Ukrainy do novoi Administratsii ta Konhresu Spoluchenykh Shtativ Ameryky shchodo bezpekovykh harantii za Budapeshtskym memorandumom ta vkluchennia Ukrainy do dvostoronnoho bezpekovoho formatu. Proekt Postanovy Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 22.02.2017 № 6111 [On the Appeal of the Verkhovna Rada of Ukraine to the new Administration and Congress of the United States of America on security guarantees under the Budapest Memorandum and the inclusion of Ukraine in the bilateral security format. Draft Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated 22.02.2017 No 6111]. ULR: <https://ips.ligazakon.net/document/DH4PR00A?an=2> [in Ukrainian].

8. Rada ne pidtrymala zvernennia do Konhresu SShA shchodo nadannia statusu osnovnoho soiuznyka poza NATO [The Council did not support an appeal to the US Congress to grant the status of a major non-NATO ally]. Radio svoboda. 08.09.2021. ULR: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rada-golosuvannya-zam-na/31449924.html> [in Ukrainian].

9. Teilor: «Ukraina mozhe prosyty pro status osnovnoho soiuznyka poza NATO i vodnochaspriuvaty nad povnotsinnym chlenstvom» [Taylor: «Ukraine can ask for the status of a major non-NATO ally and at the same time work towards full membership»]. Radio svoboda. 9.09.2021. ULR: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukrayina-nato-teilor/31451505.html> [in Ukrainian].

10. U Konhresi khochut nadaty Ukraini status holovnoho soiuznyka SShA poza NATO. [The Congress wants to grant Ukraine the status of the main US ally outside NATO]. TSN. 01.06.19. ULR: <https://tsn.ua/svit/u-kongresi-hochut-nadati-ukrayini-statusu-golovnog-soyuznyka-ssha-poza-nato-1355205.html> [in Ukrainian].

11. (10 U.S. Code § 2350a). Cooperative research and development agreements: NATO organizations; allied and friendly foreign countries: United States Code, 2006 Edition, Supplement 4. Title 10 Armed Forces. Subtitle A-General Military Law. Part IV-Service, Supply, and Property. Chapter 138-Cooperative Agreements with NATO allies and other countries, § 2350a. ULR: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCODE-2010-title10/html/USCODE-2010-title10-subtitleA-partIV-chap138-subchapII-sec2350a.htm>

12. (22U.S.C.2321k). Designation of major non-NATO allies: United States Code, 2012 Edition, Supplement 2. Title 22 – Foreign Relations and Intercourse. Chapter

32 – Foreign Assistance. Subchapter II – Military Assistance and sales. Part II – Military Assistance. Sec 2321k. ULR: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCODE-2014-title22/html/USCODE-2014-title22-chap32-subchapII-partII-sec2321k.htm>

13. Foreign Assistance Act of 1961. Public Law 87–195; Approved September 4, 1961. ULR: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/COMPS-1071/pdf/COMPS-1071.pdf>

14. Goncharenko O. US should grant Ukraine Major Non-NATO Ally status. *Atlantic Council*. 2021. May 4. ULR: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/us-should-grant-ukraine-major-non-nato-ally-status/>

15. H.R.3121 – U.S. – To amend the Foreign Assistance Act of 1961 and the Arms Export Control Act to make improvements to certain defense and security assistance provisions under those Acts, to authorize the transfer of naval vessels to certain foreign countries, and for other purposes. 104th Congress (1995-1996). ULR: <https://www.congress.gov/104/plaws/publ164/PLAW-104publ164.pdf>

16. H.R.3047 – U.S. – Ukraine Security Cooperation Enhancement Act. 116th Congress (2019-2020). ULR: <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-bill/3047/text?format=txt>

17. Helsinki Commission Letter to President Biden March 2022. ULR: <https://www.documentcloud.org/documents/21410594-helsinki-commission-letter-to-president-biden-march-2022>

18. Major Non-NATO Ally Status. Bureau of Political-Military Affairs. January 20, 2021. US Department of State. ULR: <https://www.state.gov/major-non-nato-ally-status/>

19. Memorandum on Presidential Determination Terminating the Designation of Afghanistan as a Major Non-NATO Ally. September 23, 2022. The White House. ULR: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/presidential-actions/2022/09/23/memorandum-on-presidential-determination-terminating-the-designation-of-afghanistan-as-a-major-non-nato-ally/>

20. Menendez, Corker Introduce Ukraine Freedom Support Act of 2014. Foreign Relations Committee. September 16, 2014. URL: <https://www.foreign.senate.gov/press/rep/release/menendez-corker-introduce-ukraine-freedom-support-act-of-2014>

21. (22 USC 2751). Need for international defense cooperation and military export controls; Presidential waiver; report to Congress; arms sales policy: United States Code, 2012 Edition. Title 22 - Foreign Relations and Intercourse. Chapter 39 – Arms Export Control. Subchapter I – Foreign and National Security Policy Objectives and Restraints. Sec.2751. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCODE-2012-title22/html/USCODE-2012-title22-chap39-subchapI-sec2751.htm>

22. S.2638 - National Defense Authorization Act for Fiscal Year 1987. 99th Congress (1985-1986). Law. Congress.Gov. ULR: <https://www.congress.gov/bill/99th-congress/senate-bill/2638>

23. Technical Support Working Group (TSWG). ULR: <https://www.ctso.gov/SubgroupsOverview.htm>

Status of the main US ally outside NATO: international political subjectivity, assessments, prospects for Ukraine

Dudko Iryna Dmytrivna

Doctor of Political Sciences, Professor,
Professor at the Department
of Parliamentarism, Educational
and Scientific
Institute of Public Administration
and Public Service
of Taras Shevchenko National University
of Kyiv
Anton Tsedik str., 20, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8881-8274

Pohorielova Inna Serhiivna

Ph.D. in History, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Political Technologies
Kyiv National Economic University named
after Vadym Hetman
Peremohy Ave., 54/1, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-6560-242X

As a result of full-scale Russian aggression against our state, the problems of Ukraine's national security have reached a new level of relevance. In view of this, the article analyzes the option of the status of the main non-NATO ally outside NATO for Ukraine (Major Non-NATO Ally, MNNA) as a probable model of its security policy on the way to NATO membership. The authoresses analyze the American documentary base on the status of the main US ally outside NATO, trace the evolution of the international political subjectivity of this status. In addition, security benefits have been identified for the countries that have gained or are seeking to obtain the appropriate status. In retrospect, approaches to the distribution of powers upon approval of the MNNA and the formation of the range of privileges of the allied countries are characterized. The conclusion is made that there is a significant range of defense, scientific, technical, financial opportunities that allied countries can use to strengthen their security system.

The authoresses focus their attention upon the analysis of the relevant initiatives to approve the status of the main non-NATO ally both in the United States and by Ukrainian legislators from 2014 to the present. Taking into account the unambiguous assessments of the MNNA status for Ukraine, an attempt has been made to understand the main problems of implementing this status and the prospects for its acquisition for Ukraine. The authoresses' conclusion is that before the country's accession to NATO (in the so-called interim period), the status of a US ally outside NATO can play a significant role in strengthening the country's defense capabilities. At the same time, the factor of mutually beneficial contractual cooperation between the parties in the security sphere (in dimension of the status of MNNA) does not exclude the achievement by Ukraine the membership in the Alliance.

Key words: Ukraine, USA, relations, security strategy, international political subjectivity, status of the USA's ally outside NATO.

Зінько Ігор Зіновійович

Сучасна діаспорна політика Румунії, Болгарії та Молдови

УДК 327.58 (478+497+498) «20»
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-1.14>

Зінько Ігор Зіновійович
кандидат економічних наук,
доцент кафедри європейських
та регіональних студій
Львівського національного університету
імені Івана Франка
вул. Січових Стрільців, 19,
Львів, Україна
ORCID: 0000-0001-9431-6695

Діаспорна політика країни є ефективною формою налагодження і підтримки відносин зі своїми співвітчизниками з метою використання їхнього досвіду задля зміцнення власного іміджу та просування своїх національних інтересів у країнах проживання діаспори. Вона передбачає створення відповідних політико-правових норм, інституційного забезпечення та різних форм допомоги національним діаспорам. Метою дослідження є аналіз сучасного стану, проблем та перспектив діаспорної політики Румунії, Болгарії та Молдови. У цих державах вона увійшла до пріоритетів зовнішньополітичної діяльності. У статті визначаються суть, основні форми і напрями діаспорної політики Румунії, Болгарії та Молдови, розглядаються особливості діяльності національних громадських та культурно-просвітницьких організацій за кордоном. Аналізуються суспільно-політичні та соціально-економічні умови формування національних діаспор в минулому та після розпаду світової системи соціалізму, особливо після вступу Румунії та Болгарії до ЄС у 2007 р., які мають відмінні умови становлення, мотиви та географію поширення. Відстежуються основні напрями політичної, освітньої, культурної, молодіжної, економічної та соціальної діяльності у сфері відносин з національними діаспорами, а також її політико-правове та інституційне забезпечення. Відзначається децю відмінний характер діаспорної політики Молдови, зумовлений її перебуванням у складі Радянського Союзу, статусом Придністров'я та особливими історико-культурними пов'язаннями з Румунією. Загалом ці діаспори зберігають високий рівень власної ідентичності, але не проявляють значної суспільної активності і не мають особливих соціально-економічних та політичних здобутків. Зроблено висновок, що трудова міграція та її грошові перекази на батьківщину є головним мотивом поведінки мігрантів, а державна підтримка соціальних, освітніх, культурних та економічних потреб є недостатньою. Окремий акцент зроблено на діяльності діаспор цих держав в Україні, які належать до відповідних груп національних меншин. Використовуються принципи системного підходу і системного аналізу, історико-генетичний, статистичний, порівняльний та інші методи дослідження.
Ключові слова: формування національних діаспор, інституційне забезпечення діаспорної політики, культурно-просвітницька та соціально-економічна політика для діаспори, національні меншини України.

Вступ. Діаспорна політика особливо виразно проявляється у політиці південних сусідів України – Румунії, Болгарії та Молдови, чия діаспора за останні роки значно збільшилася, а відносини з нею перетворилися у розряд першочергових завдань зовнішньої політики. Діаспори цих країн виразно поділяються за походженням на періоди довоєнного часу, початків демократичних перетворень після розпаду соціалістичної системи і СРСР та сучасного етапу, особливо після входу Румунії та Болгарії до ЄС у 2007 р.

Сучасна велика хвиля еміграції великою мірою відбилася на скороченні чисельності населення і погіршенні демографічної ситуації. Тому уряди країн були вимушені значно посилити підтримку своїх співвітчизників за кордоном, подбати про розширення і поглиблення різних форм співпраці з організаціями діаспор, а натомість отримали можливості збільшення фінансових надходжень від переведення коштів трудових мігрантів своїм родичам, поліпшити свій імідж в окремих державах світу. За останні роки зросла чисельність різноманітних культурно-просвітницьких організацій діаспори, сформувалися відповідні мережеві структури їхньої взаємодії. Діаспорна політика цих країн постійно вдосконалюється, а тому потребує належ-

ного аналізу та з'ясування її переваг та недоліків. Для України вивчення досвіду діаспорної політики цих країн є особливо актуальним, оскільки у нас проживає досить значна чисельність румун, болгар та молдован, які є громадянами України і водночас представниками відповідних національних меншин та перебувають у полі зору діаспорної політики Румунії, Болгарії та Молдови.

Метою даного дослідження є аналіз діаспорної політики Румунії, Болгарії та Молдови задля вирішення проблем життя та діяльності своїх колишніх співвітчизників та для потреб власного суспільного зростання.

Суспільно-історичні та соціально-економічні передумови формування румунської, болгарської та молдовської діаспор в минулому і в сучасну пору, досвід організації національних об'єднань за кордоном, аналіз форм і напрямів співпраці урядів Румунії, Болгарії та Молдови зі своїми діаспорами у різних сферах суспільного життя, а також можливість використання досвіду цих держав для потреб діаспорної політики України і є **завданням цього наукового дослідження.**

При дослідженні передумов та основних етапів формування національних діаспор були використані системний, історико-генетичний, ретроспек-

тивний і причинно-наслідковий методи. Системний підхід дозволив визначити різномірні зв'язки у рамках формування і вдосконалення країнами своєї діаспорної політики. В рамках інституційного підходу була вивчена робота інститутів законодавчої і виконавчої влади, які задіяні у формуванні і реалізації діаспорної політики. Базові принципи системного підходу, статистичного аналізу, наукового прогнозування були використані при розгляді різногалузевого характеру підтримки національних діаспор. У сукупності й взаємозв'язках вони і становлять **методологічну базу цього дослідження.**

Результати. Проведення виваженої діаспорної політики вважається одним з головних завдань функціонування держави, адже вона становить підґрунтя довіри колишніх співвітчизників до історичної батьківщини, дозволяє утримувати і вдосконалювати різноманітні пов'язання політичного, культурного, освітнього та економічного характеру, зміцнювати родинні контакти, є надійним джерелом фінансових поступлень з-за кордону, а також становить основу для лобювання національних інтересів у країнах проживання представників діаспори.

Аналізуючи суспільно-історичні особливості формування і сучасний стан діаспор Румунії, Болгарії та Молдови та діаспорної політики цих держав, можна з'ясувати багато подібних ознак. Так, серед діаспор цих країн існує так звана «стара» діаспора, яка сформувалася ще до Другої світової війни, а у випадку Молдови – до розпаду СРСР, та так звана «нова» діаспора, сформована внаслідок посиленої еміграції переважно у країни Заходу після розпаду соціалістичних режимів. Спільною особливістю «старої» діаспори є відносно компактне проживання у суміжних країнах, особливо в Україні, де виразно виділяється значна чисельність румун, болгар та молдаван переважно у південних та західних областях нашої держави. Вони є переважно сільськими жителями, зуміли зберегти високий рівень власної ідентичності і мають відносно добре забезпечення своїх культурно-освітніх та інших потреб. Окрім України, до країн з відчутно меншою чисельністю румун як давніх мешканців переважно прикордонних територій належать Угорщина, Сербія, Болгарія, а для болгар – Сербія, Греція, Північна Македонія, Туреччина. У країнах Західної Європи та у США і Канаді чисельність румун, болгар та молдаван є також значною, але вони там проживають доволі розпорошено і підпали під прес асиміляції.

Відмітною ознакою діаспор Румунії та Болгарії є значна чисельність осіб нерумунського та неболгарського етнічного походження, які навіть переважали серед емігрантів напередодні і в перші роки після падіння комуністичних режимів, тобто в часи формування першої хвилі «нової» діаспори. Так, наприкінці правління режиму Н. Чаушеску та на

початку 90-их років ХХ ст. з країни виїхала більша частина етнічних німців та євреїв, велика кількість угорців, а вже у перші роки після повалення комуністичної системи відчутну частину емігрантів становили роми. У Болгарії в період силової «болгаризації» населення перед поваленням режиму Т. Живкова масовим став виїзд з країни етнічних турків, які згодом в основному повернулися в країну. Також після демонтажу соціалістичного укладу серед емігрантів велику частину становили роми. Соціальна невлаштованість етнічних ромів стала на якийсь час проблемним питанням у відносинах цих країн з державами Європи. Загалом, більшість вихідців з Румунії та Молдови з числа національних меншин (окрім ромів), ставши мешканцями інших держав, не пов'язують свого майбутнього з країнами свого походження, а відтак не підпадають під діаспорну політику.

Спільною рисою є значне зростання чисельності представників так званої «нової» діаспори, яка стала результатом трудової міграції румун, болгар та молдаван після розпаду світової системи соціалізму, а особливо після входження Румунії та Болгарії до складу Європейського Союзу у 2007 р. Значна частина громадян Молдови виїхала власне до Румунії, з якою вона має спільну мову, тісні історичні, політичні, культурні та родинні контакти і де існують правові підстави набуття румунського громадянства. Більшість трудових мігрантів з Румунії, Молдови і меншою мірою Болгарії виїхали до країн Південної Європи, передовсім до Італії та Іспанії, оскільки мовна спорідненість дозволяла там легко знаходити роботу. Іншими країнами переважаючого вибору емігрантів стали Німеччина, Великобританія і Франція. У всіх трьох державах протягом останніх років фіксується значна депопуляція, яка зумовлена як негативними процесами природного відновлення, так і значною перевагою еміграції над імміграцією.

Діаспорна політика Румунії є досить активною і добре вираженою у діяльності багатьох державних інституцій, особливо після вступу країни у ЄС в 2007 р. Це зумовлено надзвичайно бурхливими потоками емігрантів з кінця 80-их років, що позначилося на значному скороченні чисельності населення.

Румунська еміграція перебувала під жорстким контролем між 1950 і 1989 роками. Виїзні візи ускладнювали румунам виїзд з країни, а еміграція була дуже низькою. Румунська революція 1989 року призвела до скасування еміграційних обмежень і подальшого зростання еміграції на початку 1990-х років. Основними країнами еміграції були Німеччина, Угорщина та Ізраїль, куди направилися основні потоки нерумунського населення – відповідно румунські німці, угорці та євреї. Студенти та бізнесмени також шукали нові можливості за кордоном. Наприкінці ХХ ст. США

та Канада ненадовго стали основними напрямками для румунських емігрантів, оскільки загальна еміграція сповільнилася.

З початку 2000-х років у моделях румунської еміграції відбулися значні зміни. Вступ Румунії до ЄС у 2007 р. став переломним моментом. Еміграція стала основним соціально-економічним явищем для Румунії, чисельність населення якої скоротилася з 22,4 мільйона в 2000 р. до 19,0 мільйона у 2022 р., причому виїзна міграція спричинила понад 75% цього скорочення. Емігрантське населення з Румунії значно перевищує кількість емігрантів у сусідніх країнах (Молдова, Болгарія, Сербія, Угорщина). Італія з майже третиною румунського емігрантського населення (понад 1 мільйон осіб), була головною приймаючою країною, за нею йшли Німеччина (680 тис.) та Іспанія (573 тис.). Більшість інших емігрантів проживали у Великій Британії, США, Угорщині, Франції чи Канаді. Між 2000-01 та 2015-16 рр. населення румунського походження у Сполученому Королівстві зросло в 33 рази, тоді як число румунських емігрантів в Італії та Іспанії зросло в 13 разів і в десять разів відповідно [19].

Загалом, чисельність румунської діаспори оцінюється на рівні 4,3 млн. осіб. Окрім цього, сюди можна додати ще 1,62 млн. осіб, які належать до етнічних груп, які румунська влада вважає частиною румунського населення (наприклад, молдавани, арумуни, меглено-румуни, істро-румуни). Загальна чисельність тоді становитиме близько 5,9 млн. осіб [17]. За даними ж ООН, чисельність емігрантів румунського походження станом на початок 2020 року становила 3 млн 987 тис. осіб [8].

Головним мотивом еміграції завжди було працевлаштування, другим за значимістю мотивом еміграції було об'єднання сімей, на яку припадає 31% по всьому ЄС, хоча, зазвичай, члени родин вже значно раніше емігрували з тих же самих міркувань зайнятості. Менш, ніж 2% румунських емігрантів повідомили, що навчання є основним мотивом для міграції. Порівняно з емігрантським населенням сусідніх країн, румунські емігранти також були відносно менш освіченими, лише Сербія мала менш освічене емігрантське населення.

У 2017 р. Румунія отримала 3,8 мільярда євро грошових переказів, надісланих румунськими емігрантами за кордон, що відповідає приблизно 2% ВВП. Порівняно з сусідніми країнами, це відносно низький рівень: за даними Світового банку, грошові перекази становлять близько 20% ВВП у Молдові, 14% в Україні, 9% у Сербії, 3,5% у Болгарії та 3% в Угорщині. Однак ці грошові перекази можуть становити значні фінансові ресурси для домогосподарств походження румунських емігрантів [19].

Урядові інституції, відповідальні за розробку та реалізацію політики щодо діаспори, існують

із середини 1990-х років. Відбулося підвищення головної інституції діаспори з підміністерського рівня у структурі МЗС до окремого Департаменту у справах румунів за кордоном міністерського рівня в уряді країни (з 29 грудня 2009 року). Також створено спеціалізований Департамент зв'язків з румунами за кордоном при Адміністрації Президента Румунії. Іншими міністерствами, відповідальними за роботу з діаспорою, є Міністерство закордонних справ, Міністерство праці і соціального захисту, Міністерство культури і національної спадщини [3].

Культурно-просвітницькі функції виконує Центр румунської мови та культури «Єудоксіу Гурмузакі» з його численними представництвами за кордоном, в тому числі й в Україні. Деяко відмінні завдання реалізує Румунський культурний інститут, який створено у 2004 році на основі старої інституційної структури, наданої Румунським культурним фондом, а до 1989 року – Інститутом культурних зв'язків за кордоном, який має представництва у 18 країнах світу і діє під опікою румунського Сенату. Однак ця інституція виконує функції культурної дипломатії Румунії в багатьох регіонах світу і скеровує свою увагу на широкий загал зацікавлених інституцій та іноземців, а не тільки на діаспору.

Діаспорна політика Румунії зосереджена на просуванні румунської культури та ідентичності, особливо через курси румунської мови та культури для дітей, народжених румунськими батьками-емігрантами. Це і є основною метою Національної стратегії міністерства для румунів за кордоном на 2017-2020 роки. Інші політичні цілі поточної стратегії включають зміцнення асоціацій діаспори, підтримку процесів інтеграції та захист прав румунських емігрантів. Ця політика також включала заходи щодо заохочення повернення емігрантів [15].

Політична активність румунської діаспори є загалом не надто помітна, вона в основному зорієнтована на значні події в самій Румунії, свідченням чого стала потужна підтримка діаспорних організацій по цілому світу масових виступів румунських громадян в Бухаресті у серпні 2018 р. проти засилля корупції в урядових колах країни. Самі ж асоціації діаспори мало схильні до співпраці між собою як через власні обмежені організаційні можливості та незначну присутність у соціальних мережах, насамперед в Інтернеті, так і внаслідок недостатньої організаційної і координаційної функції відповідних інституцій в самій Румунії.

За свідченням експертів, розподіл фінансування, яким керує Департамент у справах румунів за кордоном, часто був непрозорим і не вирішував найбільш нагальних проблем, з якими стикаються громади за кордоном, а також зростаючих хвиль нової еміграції. Інша проблема полягає в тому, що національна діаспора розглядається державними чиновниками як ресурс постійних фінансових

поступлень в країну, яка стосується інституційного ставлення, полягає в тому, що громади діаспори переважно розглядаються як фінансовий ресурс. Національні органи влади висунули законопроект (квітень 2018 року), який вимагає від румунів надавати підтверджуючі документи при надсиланні сум, що перевищують 2000 євро.

Вважається, що непропорційне фінансування заходів, які пропагують традиції та культуру за кордоном без будь-якого критичного підходу до того, які заходи мають бути організовані в першу чергу, свідчить про те, що румунські установи надають перевагу культурно-популістській моделі залучення діаспори. Натомість багато організацій діаспори вимушені постійно узгоджувати свої цілі з урядовими, незалежно від актуальних потреб тих громад, яким вони прагнуть служити. Це зумовлює закріплення системи патронату та посилення політизації питань діаспори. Така керована державою політика має незначний вплив на посилення політичного представництва румун за кордоном. Вибірчі процедури, що постійно змінюються, дедалі більше перешкоджають голосуванню діаспори, а мережі і фінансових можливостей консульських представництв Румунії, які організують парламентські та президентські вибори, є явно недостатньо. Наприклад, явка румун за кордоном для голосування на президентських виборах у 2014 р. становила лише 9% [15].

Однак діаспорна політика Румунії за останні роки почала зазнавати певних позитивних змін. У проекті Національної стратегії для румунів за кордоном на 2023–2026 роки уряд країни виклав низку заходів для підтримки громад діаспори, обіцяє полегшити процес репатріації для румунів, які живуть за кордоном і мають намір повернутися на батьківщину. Для них розширюється доступ до інформації та програм, якими керує держава.

Існують також інструменти сучасної цифрової дипломатії, які відображають досвід румунського населення по всьому світу, зокрема Brainmap.ro. Інтернет-спільнота з понад 50 тис. користувачів надає інформацію про «дослідників, новаторів, техніків і підприємців» країни та обіцяє «пов'язати ваші знання з Румунією, щоб ваш голос мав значення». Щоб культивувати знання експатів у політичних дебатах, уряд обіцяє розвинути brainmap.ro та подібні ініціативи у повністю розвинені платформи демократії участі [12].

Румунська меншина в Україні є досить чисельна і за підсумками перепису населення станом на 2001 р. нараховувала понад 150 тисяч осіб, переважно у Чернівецькій та Закарпатській областях [9]. Існують початкові й середні школи з румунською мовою викладання; в Чернівецькому національному університеті імені Ю. Федьковича є кафедра румунської та класичної філології [2].

В Україні працює декілька десятків дитячих садків та шкіл з румунською мовою викладання.

Румунська спільнота має доволі багато фольклорних колективів та груп, діють румунські культурні центри та клуби. Серед найбільш представницьких румунських організацій варто відзначити громадську спілку «Альянс національно-культурних румунських об'єднань в Україні». У травні 2015 р. в Чернівцях було відкрито відділення Румунського культурологічного центру «Єудоксіу Гурмузакі». Тут функціонують департаменти освіти та шкіл, культури та літератури, бібліотека «Міхай Емінеску» та кафе «Бухарест» [10].

Серед проблемних питань життя та діяльності румун в Україні деякі румунські політики і громадські діячі відзначають недостатню і навіть дискримінаційну освітню політику, що зумовлена впровадженням у 2017 р. Верховною Радою України Закону України «Про освіту», яким нібито обмежуються права румун України у доступі до здобуття повної середньої освіти румунською мовою. В свою чергу, українські політики та громадські діячі засуджують практику надання громадянам України можливостей набути румунське громадянство при збереженні українського, яка застосовується консульськими установами Румунії в Україні та на території самої країни. Окрім посольства Румунії в Києві функціонують генеральні консульства в Одесі та Чернівцях, а у Солотвино на Закарпатті – консульство країни. Багато міжнародних експертів відзначають гірші умови для культурного та освітнього життя етнічних українців у Румунії, аніж румун в Україні [13].

Діаспорна політика Болгарії також відзначається деяким похваленням за останні роки. Чисельність населення Болгарії, яка у 2021 р. становила 6 838 937 осіб, продовжує скорочуватися. Країна за темпами скорочення населення є своєрідним «лідером» у Європі. Феномен еміграції є одним із чинників, що визначають цю тенденцію. Загальна кількість болгарських громадян, які проживають за кордоном, за різними оцінками, коливається від трохи більше ніж 1 мільйона до майже 2 з половиною мільйонів. Більшість болгарського емігрантського населення прямує у країни ЄС. Туреччина є ще однією основною країною призначення для болгар. Іншими країнами призначення для болгар є насамперед США, Канада та Ізраїль [18].

«Стара» або «історична» болгарська еміграція сформувалася ще до Другої світової війни, більшість її представників зберігають болгарську ідентичність і мають іноземне або подвійне (іноземне та болгарське) громадянство. До них належать найбільш чисельні групи болгар в Україні, США, Канаді, Молдові, Сербії, Північній Македонії, Греції, Аргентині, Туреччині, Румунії та в інших країнах. Серед них виділяється досить значна група болгар, які сповідують іслам, так звані болгаро-помаки, яких найбільше проживає у Туреч-

чина та Греції, але вони зазнали значного пресу асиміляції.

Натомість основна частина нової еміграції почала формуватися напередодні розпаду соціалістичного ладу, у перші роки після зміни влади і особливо після вступу країни в ЄС. Основними ж напрямками переважно трудової еміграції більшості болгар стали Німеччина, Великобританія, Франція, Італія, Іспанія, Греція, Ізраїль, а також меншою мірою США, Канада і Австралія. Основна частина теперішніх емігрантів не мають місце компактного проживання і мешкають у цих країнах розпорошено. Головними країнами проживання болгар так званого «історичного походження» та нової хвилі еміграції є США (300 тис.), Німеччина (263 тис.), Україна (205 тис.), Іспанія (127 тис.), Великобританія (100 тис.), Аргентина (80 тис.), Греція (76 тис.), Молдова (65 тис. осіб) [5].

Більшість причин поширення болгарської діаспори після 1990-х років і дотепер у країні ЄС та Північної Америки були пов'язані з роботою, меншою мірою – з освітою. Середній рівень освіти болгарських іммігрантів є переважно дещо нижчий, ніж місцевих громадян. За останні роки спостерігається значне скорочення темпів еміграції, а у 2020 р. зафіксовано перший випадок, коли чисельність емігрантів була меншою від числа реемігрантів, що, ймовірно, було зумовлено пандемією. У Болгарії впроваджується послідовна політика на заохочення рееміграції і репатріації, яка, однак, не має вирішального впливу на поліпшення демографічної ситуації чи економічних умов життя.

Загалом міграційна політика Болгарії характеризується відносно пізнім включенням до стратегії зовнішньої політики країни, що значною мірою посилилося після вступу до ЄС. Певна інституалізація урядових кіл задля вирішення справ діаспори розпочалася ще напередодні повалення комуністичного режиму в Болгарії. Першим урядовим органом був Комітет по роботі з болгарами за кордоном, який діяв з 1982 по 1991 рік, що поєднував у функції державного органу та організації громадянського суспільства. У 1991 р. була заснована Міжнародна асоціація болгар, як загальнонаціональна громадська організація, що працювала над реалізацією державної політики щодо осіб болгарського походження, які проживали за кордоном, задля їхньої державної підтримки та інтеграції з болгарами в країні [11].

У 1992 р. було створено Агентство у справах болгар-емігрантів. Його пріоритетами були визначені створення болгарського лобі за кордоном, збереження болгарського етнокультурного простору та захист прав болгар за кордоном. Державне агентство створило мережеву структуру, яка на сьогодні налічує понад 500 громадських організацій болгар у всьому світі. Були впроваджені піль-

гові умови для набуття громадянства особами, які можуть підтвердити своє етнічне «болгарське походження» [4].

У 2014 році Рада Міністрів Болгарії прийняла «Національну стратегію для болгарських громадян та історичних спільнот у всьому світі», зорієнтовану на інтеграцію етнічних болгар за кордоном в єдину болгарську націю. Спостерігається тенденція розширення цільової групи, яка користується пільговими умовами для набуття громадянства за ознакою «походження»; про це свідчить поданий у 2015 році проект змін до Закону «Про болгар, які проживають за межами Республіки Болгарія». У 2019 р. представник партії Болгарської національної рух Й. Ангелов запропонував запровадити «карту болгарина» на зразок «карти поляка» чи «карти угорця», що мало би підтверджувати статус іноземного співвітчизника. Такі етнічні карти фактично прирівнюють їх власників до громадян Польщі та Угорщини відповідно, але не надають їм прав і привілеїв громадян ЄС.

Реалізація державної політики щодо підтримки болгар за кордоном покладена на уряд Болгарії. Комісія з питань болгарського громадянства і болгар за кордоном функціонує з 2012 р. як постійно діючий допоміжний орган при Адміністрації Президента Болгарії. Управління «Міграція» як підрозділ Міністерства внутрішніх справ функціонує з 2004 р. і реалізує «Національну стратегію Болгарії з питань міграції, притулку та інтеграції (2011–2020)», яка також орієнтована на «осіб болгарського походження» за кордоном. Організацію роботи болгарських шкіл за кордоном здійснює Міжвідомча комісія у справах болгар за кордоном при Міністерстві освіти і науки Болгарії разом з відповідним відділом міністерства. У Міністерстві юстиції функціонують Директорат «Болгарське громадянство» та Рада з питань громадянства. Управління координує процес звернення до громадянства, а Рада дає висновки за результатами розслідування щодо можливості надання громадянства [13]. Однак провідні координаційні функції продовжує виконувати Державне агентство з питань болгар за кордоном.

У 2000 р. було прийнято Закон «Про болгар, які проживають за межами Республіки Болгарія». Він визначав статус та права для закордонних болгар, а також передбачав створення Національної ради болгар, що живуть за кордоном як представницького органу для координації державних програм [6]. Однак така Національна рада наразі не створена. Закордонні болгары активно самоорганізуються у тимчасових громадських радах. Декілька таких рад були організовані під егідою вебсайту Global Bulgaria, який слугує неформальною координаційною платформою задля їхньої успішної діяльності.

Наприкінці 2017 року була створена Рада з роботи з болгарами за кордоном як консультатив-

ний орган при Віце-президенті Республіки Болгарія. Цей консультативний орган можна розглядати як наступника Ради для болгар за кордоном, створеної колишнім президентом Р. Плевнелієвим в 2012–2017 роках. Відмітною рисою діаспорної політики Болгарії є незначна роль МЗС країни у реалізації діаспорної політики, де головну роль відіграє надання консульських послуг співвітчизникам у країнах їхнього тимчасового перебування і певне сприяння місцевим болгарським товариствам, культурним осередкам та школам.

В Україні болгари є досить помітною і активною національною спільнотою. За підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 р. в Україні проживало майже 205 тис. осіб болгарського походження, з яких понад 87% мешкало в Одеській та Запорізькій областях [8]. Найбільш компактно болгари проживають у бессарабській частині Одеської області, де вони зуміли створити належну основу підтримки власної культурної та релігійної ідентичності, мають мережу дошкільних установ, шкіл, колективів художньої самодіяльності тощо. Головним осередком їхнього життя є місто Болград. Болгарський уряд віддавна відзначає відносно високий рівень задоволення культурно-освітніх та інших потреб болгар в Україні. При цьому слід зазначити, що лише в незалежній Україні почали впроваджуватися освітні програми для болгар, чого не було за часів СРСР.

З 1993 р. діє Асоціація болгарських національно-культурних товариств і організацій, яка об'єднує декілька обласних і міських осередків, працює Товариство болгарської культури «Родолубіє». Багато програм допомоги болгарським громадським організаціям і товариствам України здійснює посольство Болгарії в Києві, генеральне консульство в Одесі та декілька почесних консульств. Завдяки прямому сприянню Болгарії у 1999 р. в Одесі було відкрито Центр болгарської культури, а також відбулося святкування 250-річчя поселення болгар в Україні.

Діаспорна політика Молдови великою мірою є ускладнена як через недостатньо обґрунтовану оцінку чисельності молдован за кордоном, політико-правовий статус Придністров'я, емігранти з якого не завжди можуть враховуватися у статистиці, а також із-за недостатніх фінансових можливостей подбати про їхню підтримку. У МЗС Молдови подаються дані про чисельність молдавської діаспори. За оцінками МЗС, за кордоном перебуває приблизно 1,11 млн – 1,25 млн громадян Молдови, що становить майже третину населення країни. Станом на 1.01.2022 р. чисельність населення Молдови без Придністров'я становило 2,6 млн осіб [16].

Так, серед країн ЄС, за оцінками МЗС, найбільше громадян Молдови в Італії – 250–300 тис., за нею йдуть Франція – 100–160 тис. і Німеччина – 100 тис.

Особливо проблемними є оцінки по Румунії, згідно з якими в країні перебуває понад 19 тис. молдавських громадян. Але насправді більшість молдован у Румунії дуже швидко дбають про отримання паспорту країни, а відтак стають громадянами, які мають право на перебування в країнах ЄС. За офіційними даними, в Україні мешкають 24,8 тис. громадян Молдови. Однак насправді найчисельнішу молдовську діаспору має Україна, де, окрім згаданої чисельності молдавських громадян, проживає майже 259 тис. молдован, що є громадянами України і представляють молдовську меншину [9].

Найбільше, за даними МЗС, громадян Молдови, як і раніше, перебуває в Росії: 354,2 тис. осіб (за офіційними даними російської влади – 190 тис.). Ймовірно, що їхня чисельність значно скоротилася після поширення епідемії коронавірусу. Великі молдавські діаспори, за підрахунками МЗС Молдови, живуть у США – 60 тис. осіб, Великобританії – 42 тис., Іспанії – 35 тис., Греції – 20–30 тис., Португалії – 25–27 тис., Чехії – 20–25 тис., Ірландії – 20 тис., Канаді – 19 тис. та Ізраїлі – 18 тис. [7].

Загалом за кордоном зареєстровано декілька десятків громадських культурно-просвітницьких організацій молдован, які проводять активну різнопланову роботу серед своїх співвітчизників. У зарубіжних країнах завдяки подвизницькій роботі об'єднань співвітчизників відзначаються національні свята Молдови, вшановуються знаменні дати життя і творчості відомих молдовських політичних та культурних діячів, відомі політичні події тощо.

В уряді Молдови задля надання допомоги співвітчизникам за кордоном та координації діяльності закордонних молдовських громадських організацій створено два дорадчих органи. Головним органом уряду Республіки Молдова з питань взаємодії з молдавською діаспорою є Координаційна рада з підтримки вихідців з Республіки Молдова, які проживають за кордоном (створена наприкінці грудня 2000 р., оновлена постановою уряду від 13 грудня 2005 року), мета якої полягає у погодженні діяльності центральних галузевих органів влади у сфері надання допомоги співвітчизникам за кордоном.

Окрім цього працює Координаційна рада вихідців з Республіки Молдова, які проживають за кордоном – молдавської діаспори (створена постановою уряду у лютому 2005 р., оновлена постанова у квітні 2012 р.), що складається з представників органів публічного управління Молдови, а також з керівників громадських етнокультурних організацій молдавської діаспори зрізних країн світу. Цей орган створено для координування співробітництва між громадськими організаціями молдавської діаспори та органами публічного управління Республіки Молдова з метою захисту прав та інтересів представників молдавської діаспори, а також з метою координування політик, що проводяться

урядом у галузі управління політичними, економічними, соціальними та культурними зв'язками з молдавською діаспорою [1]. Головні функції щодо політико-правового захисту та надання соціальної допомоги молдованам за кордоном здійснюють консульські представництва Республіки Молдова. Кожних два роки, починаючи з 2004 року, в Молдові проводиться Конгрес вихідців з країни, на якому делегати діляться досвідом та проблемами діаспорних організацій, підводять підсумки співробітництва, визначають пріоритети розвитку та способи забезпечення своєї діяльності.

В Україні молдовани становлять помітну частку населення в Одеській та Чернівецькій областях, де у Ренійському та Новоселицькому районах вони становлять відносно більшість населення. В Україні працювало декілька шкіл з молдавською мовою викладання, перед якими постала проблема переходу на румунську мову викладання, оскільки саме румунська мова є офіційною мовою Республіки Молдова, чому передувало спочатку перехід графіки з кирилиці на латину. У місцях компактного проживання молдован на румунську мову переходять засоби масової інформації, працює досить багато творчих самодіяльних колективів.

Висновки. Діаспорна політика Румунії, Болгарії та Молдови доволі подібні, оскільки у всіх країнах є наявна так звана «стара» діаспора, представлена давніми компактними переселенцями переважно у сусідніх країнах – найбільше в Україні, які переважно мають статус національної меншини і є громадянами цих країн, та чисельно більша «нова» діаспора, представлена значними еміграційними потоками, які почали формуватися напередодні і в перші роки після повалення соціалістичного режиму переважно у країні Заходу, а в Молдові ще й в Росію. У всіх країнах масова еміграція за останні роки значно скоротилася, особливо на фоні поширення коронавірусу, однак вона не припинилася. Вона істотно вплинула на зростання депопуляції населення.

Уряди трьох країн за останні роки значно посилили діаспорну політику, переслідуючи передовсім інтереси фінансових поступлень від заробітчан. Однак загальна розпорошеність інституційних підрозділів, відповідальних за скоординовану роботу національних товариств і організацій за кордоном та підтримку діяльності національної діаспори, є певним недоліком у діаспорній політиці цих країн. В усіх країнах пробують створити механізми заохочення репатріації і повернення нових емігрантів, однак на фоні нестабільного економічного зростання вони поки що не дали належного ефекту.

Румунська, болгарська та молдовська діаспори хоч і продовжують зростати, одна наразі не мають істотного політичного та економічного впливу у країнах поселення і не виступають вагомими лобістами у просуванні національних

інтересів історичної батьківщини. Їхні організації також зростають і пробують за допомогою уряду та відповідних інституцій з історичної батьківщини об'єднуватися і організувати власну діяльність, але не завжди це виходить успішно. Багато з них самотужки об'єднуються у мережеві структури.

Україні важливо врахувати особливості тісної співпраці національних громадських та культурних організацій і товариств румун, болгар та молдован в нашій країні, оскільки вони впродовж кількох століть утримують високий рівень захисту власної ідентичності, розширюють різні форми співпраці з історичною батьківщиною. До корисних переваг діаспорної політики можна віднести заходи щодо заохочення та підтримки повернення емігрантів, особливо нової хвилі, та залучення їхнього потенціалу для потреб суспільного зростання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Постановление №236 от 17-04-2012 о внесении изменений в Постановление правительства № 511 от 1 июня 2005 г. Республика Молдова. Правительство. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=11415&lang=ru. (дата звернення: 24.02.2023).
2. Добржанський О.В., Чучко М.К. Румуни в Україні. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. Київ: Наук. думка, 2012. Т. 9. С. 360-362.
3. Nica Felicia, Moraru Madalina (2020). *Diaspora Policies Consular Services and Social Protection for Romanian Citizens Abroad* / Jean-Michel Lafleur, Daniela Vintila, Editors *Migration and Social Protection in Europe and Beyond (Volume 2). Comparing Consular Services and Diaspora Policies*. pp. 409-425. ISBN 978-3-030-51245-3 (eBook).
4. Vankova Zvezda (2020). *Diaspora Policies, Consular Services and Social Protection for Bulgarian Citizens Abroad* / Jean-Michel Lafleur, Daniela Vintila, Editors *Migration and Social Protection in Europe and Beyond (Volume 2). Comparing Consular Services and Diaspora Policies*. pp. 69-89. ISBN 978-3-030-51245-3 (eBook).
5. Български емигрантски общности. URL: https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B8_%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D0. (дата звернення: 24.02.2023).
6. Закон за българите, живеещи извън Република България от 11.04.2000 г., Българският правен портал. URL: <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134916612>. (дата звернення: 24.02.2023).
7. Пахольницький Н. Скільки молдован за рубежем? Молдавская диаспора в ЕС, России и во всем мире. URL: <https://newsmaker.md/rus/novosti/skolikomoldavam-za-rubejom/> (дата звернення: 25.02.2023).
8. Пражский процесс. Румыния. URL: <https://www.pragueprocess.eu/ru/countries/562-romania> (дата звернення: 26.02.2023).
9. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. URL: http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/nationality_population/nationality/ (дата звернення: 25.02.2023).

10. Румунські дні Європи на Північній Буковині?! URL: <https://chas.cv.ua/ukrnet/25022-rumunsk-dn-yevropi-na-pvnchny-bukovin.html> (дата звернення: 26.02.2023).

11. Устав на Международната асоциация на българите (МAB) – OMDA. *Wonderland Bulgaria*. URL: <http://prehod.onda.bg/gallery/gallery2.php?SideMenu=on&IDArticle=919&IDMenu=635#/2>. (дата звернення: 22.02.2023).

12. Cavanaugh Luke, Pogorevici Cristina. How Romania is using digital government to engage its diaspora communities. Retrieved from: <https://www.globalgovernmentforum.com/how-romania-is-using-digital-government-to-engage-its-diaspora-communities/>(accessed 26 February 2023).

13. Human Rights Without Frontiers: Права румын в Украине защищены намного больше, чем права украинцев в Румынии. Retrieved from: <https://zakarpattia.net.ua/News/37785-Human-Rights-Without-Frontiers-Prava-rum%D1%8Bn-v-Ukrayne-zashchychen%D1%8B-namnoho-bolshe-chem-prava-ukrayntsev-v-Rum%D1%8Bnyy>. (accessed 24 February 2023).

14. Koch Svetlana. The formation of Bulgaria's policy concerning Bulgarians abroad. Retrieved from: <https://www.icelds.org/2020/01/27/the-formation-of-bulgarias-policy-concerning-bulgarians-abroad/> (accessed 24 February 2023).

15. Martinescu Andra-Lucia, Burlacu Rares. Understanding the Romanian Diaspora Retrieved from: <https://fpc.org.uk/understanding-the-romanian-diaspora/>. (accessed 26 February 2023).

16. Moldova în cifre. Breviar statistic. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. 2021. Retrieved from: https://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/Moldova_in_cifre/2021/Breviar_2021_rom.pdf. (accessed 22 February 2023).

17. Romanian diaspora. Retrieved from: https://en.wikipedia.org/wiki/Romanian_diaspora (accessed 23 February 2023).

18. Staykova Evelina. Return Migration in Bulgaria: A Policy Context of Missed Opportunities. Retrieved from: <https://www.oegfe.at/policy-briefs/return-migration-in-bulgaria-a-policy-context-of-missed-opportunities/> (accessed 24 February 2023).

19. Talent Abroad: A Review of Romanian Emigrants. Retrieved from: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/27927b96-en/index.html?itemId=/content/component/27927b96-en>. (accessed 25 February 2023).

REFERENCES:

1. Postanovlenie № 236 ot 17-04-2012 o vnesenii izmenenij v Postanovlenie pravitelstva № 511 ot 1 iyunya 2005 g. Respublika Moldova. Pravitelstvo. [Decree No. 236 of 17-04-2012 amending Government Decree No. 511 of June 1, 2005. Republic of Moldova. Government]. Retrieved from URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=11415&lang=ru [in Russian].

2. Dobrzhansky O.V., Chuchko M.R. (2012). Rumuny v Ukraini [Dobrzhan'sky O.V., Chuchko M.R. Romanians in Ukraine]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy : u 10 t. / redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in.* [Encyclopedia of the history of Ukraine: in 10 volumes /

edited by: V. A. Smolii (head) and others]; Institute of History of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine. – Kyiv: Science Dumka, 2012. Vol. 9. pp. 360-362. [in Ukrainian].

3. Nica Felicia, Moraru Madalina (2020). Diaspora Policies, Consular Services and Social Protection for Romanian Citizens Abroad / Jean-Michel Lafleur, Daniela Vintila, Editors *Migration and Social Protection in Europe and Beyond (Volume 2). Comparing Consular Services and Diaspora Policies*. – pp. 409-425. ISBN 978-3-030-51245-3 (eBook).

4. Vankova Zvezda (2020). Diaspora Policies, Consular Services and Social Protection for Bulgarian Citizens Abroad / Jean-Michel Lafleur, Daniela Vintila, Editors *Migration and Social Protection in Europe and Beyond (Volume 2). Comparing Consular Services and Diaspora Policies*. – pp. 69-89. ISBN 978-3-030-51245-3 (eBook).

5. B»lgarski emigrantski obshtnosti [Bulgarian emigrant communities]. Retrieved from URL: https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B8_%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D0 [in Bulgarian].

6. Zakon za bolgarite, zhiveshte izv»n Respublika B»lgaria ot 11.04.2000 g. B»lgarski praven portal [Law on Bulgarians living outside from 11.04.2000, Bulgarian legal portal]. Retrieved from URL: <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2134916612>. [in Bulgarian].

7. Paholnickij N. Skolko moldavan za rubezhem? Moldavskaya diaspora v ES, Rossii i vo vsem mire [Pakholnitsky N. How many Moldovans are abroad? Moldovan diaspora in the EU, Russia and around the world] /. Retrieved from URL: <https://newsmaker.md/rus/novosti/skoliko-moldavam-za-rubejom/> [in Russian].

8. Prazhskij process. Rumyniya. [The Prague trial. Romania]. Retrieved from URL: <https://www.pragueprocess.eu/ru/countries/562-romania> [in Russian].

9. Pro kilkist ta sklad naseleunia Ukrainy za pidsumkamy Vseukrainskoho perepysu naseleunia 2001 roku [About the number and composition of the population of Ukraine according to the results of the All-Ukrainian population census of 2001]. : http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/nationality_population/nationality/ [in Ukrainian].

10. Rumunski dni Yevropy na Pivnichnii Bukovyni?! [Romanian Days of Europe in Northern Bukovina?!]. Retrieved from URL: <https://chas.cv.ua/ukrnet/25022-rumunsk-dn-yevropi-na-pvnchny-bukovin.html>. [in Ukrainian]

11. Ustav na Mezhdunarodnata asotsiatsiya na b»lgarite (MAB-OMDA) [Statute of the International Association of Bulgarians (IAB-OMDA)]. Retrieved from URL: <http://prehod.onda.bg/gallery/gallery2.php?SideMenu=on&IDArticle=919&IDMenu=635#/2> [in Bulgarian].

12. Cavanaugh Luke, Pogorevici Cristina (2023). How Romania is using digital government to engage its diaspora communities. Retrieved from URL: <https://www.globalgovernmentforum.com/how-romania-is-using-digital-government-to-engage-its-diaspora-communities/>. Updated on 06/02/2023.

13. Human Rights Without Frontiers: Prava rumyn v Ukraine zashisheny namnogo bolshe, chem prava

ukraincev v Rumynii. [Human Rights Without Frontiers: The rights of Romanians in Ukraine are much more protected than the rights of Ukrainians in Romania]. Retrieved from URL: <https://zakarpattya.net.ua/News/37785-Human-Rights-Without-Frontiers-Pravarium%D1%8Bn-v-Ukrayne-zashchyschen%D1%8Bnamnoho-bolshe-chem-prava-ukrayntsev-v-Rum%D1%8Bnyy>.

14. Koch Svetlana (2020). The formation of Bulgaria's policy concerning Bulgarians abroad / Retrieved from URL: <https://www.icelds.org/2020/01/27/the-formation-of-bulgarias-policy-concerning-bulgarians-abroad/>.

15. Martinescu Andra-Lucia, Burlacu Rares (2019). Understanding the Romanian Diaspora. Retrieved from URL: Режим доступу з: <https://fpc.org.uk/understanding-the-romanian-diaspora/>. Updated on 21/02/2019.

16. Moldova in cifre (2021). Breviar statistic. Biroul Național de Statistica al Republicii Moldova. 2021.

[Moldova in figures. Statistical summary. National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova. 2021]. Retrieved from: https://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/Moldova_in_cifre/2021/Breviar_2021_rom.pdf. Updated on 21/02/2023.

17. Romanian diaspora. Retrieved from URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Romanian_diaspora

18. Staykova Evelina. Return Migration in Bulgaria: A Policy Context of Missed Opportunities (2022). Retrieved from URL: <https://www.oegfe.at/policy-briefs/return-migration-in-bulgaria-a-policy-context-of-missed-opportunities/> (accessed 24 February 2023).

19. Talent Abroad: A Review of Romanian Emigrants (2019). Retrieved from URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/27927b96-en/index.html?itemId=/content/component/27927b96-en>. (accessed 25 February 2023).

Current diaspora policy in Romania, Bulgaria and Moldova

Zinko Ihor Zinoviiiovych

Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor at the Department
of European and Regional Studies
Ivan Franko Lviv National University
Sichovyh Striltsiv str., 19, Lviv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9431-6695

The diaspora policy of a country is an effective form of establishing and maintaining relations with its compatriots in order to use their experience to strengthen its own image and promote its national interests in the countries of diaspora residence, but at the same time it involves the creation of appropriate political and legal norms, proper institutional support and various forms of assistance to national diasporas. The purpose of the study is to analyze the current state, problems and prospects of diaspora policy in Romania, Bulgaria and Moldova. In these countries, diaspora policy has become one of the priorities of foreign policy. The article defines the essence, main forms and directions of the diaspora policy of Romania, Bulgaria and Moldova, and examines the peculiarities of the activities of national public and cultural and educational organizations abroad. The author analyzes the socio-political and socio-economic conditions of the national diasporas formation in the past and after the collapse of the world system of socialism, especially after Romania and Bulgaria joined the EU in 2007, which have different conditions of formation, motives and geography of spread. The main directions of political, educational, cultural, youth, economic and social activities in the field of relations with national diasporas, as well as its political, legal and institutional support are traced. The author notes the different nature of Moldova's diaspora policy due to its being a part of the Soviet Union, the status of Transnistria, and special historical and cultural ties with Romania. In general, these diasporas retain a high level of their own identity, but do not show significant social activity and do not have special socio-economic and political achievements. It is concluded that labor migration and remittances to the homeland are the main motive for migrants' behavior, and state support for social, educational, cultural and economic needs is insufficient. A deep focus is made on diasporas activities of these countries in Ukraine, which belong to the respective national minority groups. The principles of systematic approach and system analysis, historical and genetic, statistical, comparative and other research methods are used.

Key words: national diasporas formation, institutional support of diaspora policy, cultural, educational and socio-economic policy for the diaspora, national minorities of Ukraine.

Кокорев Олексій Вікторович

Свобода слова та діяльності медіа в державах Балтії

УДК 321.7-316.3
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-1.15>

Кокорев Олексій Вікторович
доктор політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин,
суспільних комунікацій та ІТ-права
Державного університету
інтелектуальних технологій і зв'язку
вул. Кузнечна, 1, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0001-7391-2498

Актуальність дослідження зумовлена насамперед тим, що країни Балтії зробили величезний шлях у напрямку побудови вільних, демократичних держав, створення реальних можливостей вільно реалізувати право на вільне слово й свободу діяльності медіа, відкрите вираження своїх поглядів, можливість одержувати, передавати інформацію без втручання органів державної влади й незалежно від кордонів. І тому є необхідність аналізувати та імплементувати позитивні результати цих країн з урахуванням, безумовно, національних особливостей нашої країни.

Перед країнами Балтії нині гостро стоять проблеми гарантування незалежності журналістів, протидії дезінформації в онлайн-просторі, особливо на тлі активізації пропагандистських кампаній Російської Федерації.

Головна увага зосереджена на розкритті проблеми належного фінансування незалежних медіа, без якого незалежна високопрофесійна журналістика занепаде. Інститути держави, так і інститути ліберального сегмента громадянського суспільства мають сприяти недопущенню олігархічного контролю за ЗМІ. Якщо незалежність медіа у країнах Балтії продовжить послаблюватися діями радикальних, популістських провладних політичних акторів, то можливості громадян активно та усвідомлено долучатися до політичного процесу знизяться, а європейська демократія ще більше погіршить стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз.

Підкреслюється, що ЄС перебуває на позиції, коли незалежна професійна журналістика та свобода слова є наріжним каменем демократії. Сприяння захисту свободи слова, незалежної журналістики, безпеки журналістів, підтримки журналістських розслідувань та ін. є одним із пріоритетів ЄС; на їх зміцнення в країнах Балтії за останні три десятиліття було спрямовано чимало програм. Досліджуються можливості незалежної професійної журналістики, свободи слова та демократії. Проведене дослідження показало, що після вступу держав Балтії до ЄС реформи в частині відповідності політики з гарантування свободи слова та медіасвободи, сповільнилися і в окремих аспектах навіть очевидний регрес.

Наголошено про деструктивний прихід до влади в останні роки радикальних, популістських акторів політики.

Наявні проблеми медіаграмотності населення і водночас недостатніми є дії державних інститутів щодо її підвищення. Фактично відсутня нормативно-правова база, яка була б справді ефективною у запобіганні та протидії мові ворожнечі в Інтернеті, особливо щодо уразливих соціальних груп; це при тому, що мова ворожнечі наявна і вже становить у країнах Балтії серйозну проблему. Під загрозою знаходиться цифрова безпека; журналістам стало складніше захищати своє спілкування з інформаторами та іншими конфіденційними джерелами.

Ключові слова: демократія, рівності, плюралізм, свобода слова, інформація, ЗМІ, держава.

Вступ. ЄС створювався як об'єднання держав, яке базується на цінностях поваги людської гідності, свободи, демократії, рівності, правової держави, дотримання прав людини, зокрема й різноманітних меншин. Ст. 2 Договору про Європейський Союз (1992) передбачає, що згадані цінності є спільними для держав-учасниць у рамках спільноти, яку неодмінно мають характеризувати плюралізм, недискримінація, терпимість, справедливість, рівність статей тощо. Однак політичні процеси останніх двох десятиліть демонструють, що базові ліберально-демократичні цінності, на яких задекларовано функціонування ЄС, поступово втрачають стійкість, причому не лише в межах ЄС, а й в глобальному масштабі.

Можливість вільно реалізувати право на свободу слова й свободу діяльності медіа є фундаментальними передумовами подальшої еволюції ЄС та його держав-учасниць. Відкрите вираження своїх поглядів, можливість одержувати, передавати інформацію без втручання органів державної

влади й незалежно від кордонів захищаються ст. 10 Європейської конвенції з прав людини [1]. Не випадково, у процесі розширення ЄС наявність гарантій свободи слова, свободи діяльності медіа визначаються одними з найважливіших індикаторів готовності країни-кандидата увійти до ЄС.

Мета статті – розкриття проблеми, яка робить акцент країн Балтії на: 1) програмах максимального убезпечення журналістів та ЗМІ від будь-яких загроз їх незалежності та свободі вираження поглядів; 2) розробці та впровадженні на національному рівні медіаполітики, яка б мінімізувала можливості для політичного втручання в функціонування медіа.

Методи дослідження. При підготовці статті було використано структурно-функціональний, історичний та системний методи, за допомогою яких визначено основні системні проблеми реалізації свободи слова та свободи діяльності медіа в державах Балтії.

Результати. Проблеми свободи слова та свободи діяльності медіа відіграють ключову роль у руйнівному процесі відступу від стандартів ліберальної демократії у напрямку консервативно-націоналістичних цінностей.

Свобода слова та свобода діяльності медіа належать до групи політичних критеріїв, які були обов'язкові до виконання країнами-кандидатами (Копенгагенські критерії), після набуття членства в ЄС окремі «молоді» демократії помітно відступають від взятих на себе зобов'язань. Бачимо увиразнення т. зв. «Копенгагенської дилеми»: суворість Копенгагенських критеріїв в процесі вступу держав-кандидатів до ЄС і подекуди відсутність ефективних інструментів ЄС для забезпечення дотримання верховенства права та інших засадничих принципів після приєднання країн-кандидатів.

Нині ж наявна низка проблем, які становлять екзистенційну загрозу для «молодих» демократій ЄС у частині вільного отримання, поширення інформації. У більшості посттоталітарних держав, які нині входять до ЄС, упродовж останнього десятиліття висхідними є загрози автономії та незалежності медіа. Ці загрози мають різне походження: від політиків та урядовців, котрі вдаються до словесних нападів на журналістів; від радикальних акторів політики; від представників медіа, які дискредитують чесну, прозору журналістику і т. д. У багатьох країнах посттоталітарного простору, які нині входять до ЄС, робляться спроби фактичного «захоплення» ЗМІ, в результаті якого вони потрапляють під прямий або непрямий контроль урядів, олігархів, консервативно-націоналістичних керівних партій чи інших зацікавлених акторів.

Наявні численні приклади тиску на медіа в країнах посттоталітарних теренів Європи [3]. Медіасфера нині як ніколи досі є уразливою до атак ззовні, які посилюються під впливом технічного прогресу (офлайн-атаки доповнюються щораз новими технологіями онлайн-атак). В одних державах цей процес стрімкий і надзвичайно руйнівний (Угорщина, Польща, Словаччина, Чехія, Румунія та ін.), в інших (як-от країни Балтії) – повільний і лише окреслюються контури мінливості медіапейзажу, почали з'являтися проблеми в площині свободи слова та, особливо, свободи діяльності ЗМІ.

Зауважимо, що така руйнівна (з позиції ліберальної демократії) ситуація характерна не лише посттоталітарному простору, а й більшості країн світу [17]. Спостерігається висхідна антимедійна риторика урядів, зростає агресія до журналістів з боку деструктивних неформальних формувань, посилюється тиск на незалежну журналістику з боку провладних журналістів [16], зростають ризики медіапрофесій, посилюється самоцензура журналістів і т. д. – усе це в комплексі істотно погіршує якість демократії у світі загалом [10] та у Балтійських країнах, зокрема.

Після розпаду СРСР медіасистеми усіх держав розвивалися відповідно до ліберальної моделі. Намір вступити до ЄС мотивував державні інститути зміцнювати свободу слова та незалежність медіа. Однак після завершення євроінтеграційних процедур в державах більшою чи меншою мірою почали окреслюватися ознаки стагнації та навіть регресу в площині гарантування та захисту інститутами держави свободи слова та, особливо, свободи діяльності медіа.

Естонія входить до тієї групи держав, де якість демократії наразі достатньо висока, однак намітилася стагнація в подальшому прогресі демократичних перетворень, а в окремих сферах уже зафіксований регрес. Хоч очевидні деструктивні зміни не є стрімкими, однак вони є предметом занепокоєння демократичної спільноти, позаяк донедавна саме Естонія була послідовним лідером демократичних перетворень на посттоталітарних теренах Європи. Проблеми свободи слова та свободи діяльності медіа відіграють ключову роль у руйнівному процесі відступу від стандартів ліберальної демократії у напрямку консервативно-націоналістичних цінностей.

Естонія закріпила гарантії свободи слова та свободи діяльності медіа у статтях 44–46 Конституції Естонської Республіки та ратифікувала засадничі міжнародні правозахисні акти. Політика цієї держави щодо функціонування ЗМІ з формальної точки зору відповідна медіаполітиці ЄС. Усі роки незалежності Естонія перебувала на стійких позиціях, що свобода слова та вільні медіа – неодмінні умови поступу демократичного соціуму. Водночас на шляху реалізації свободи слова, вільного вираження думок, свободи діяльності медіа в Естонії віднедавна виникли певні перепони. Найбільш очевидною з них, на нашу думку, є політичний курс правлячих консервативно-націоналістичних суб'єктів політики – Консервативної народної партії Естонії (EKRE) та партії «Вітчизна» (Isamaa). До цього новітнього чинника додається вже традиційний зовнішній чинник російської пропаганди, протидія якій теж проявляється в обмеженнях діяльності медіа.

До завершення парламентської виборчої кампанії у березні 2019 року інститути держави та інші актори естонської політики не вдавалися до застосування щодо медіа важелів недемократичного тиску. Однак результати виборів, коли ультраправа партія EKRE майже втричі збільшила своє представництво в Рійгікогу, змінили ситуацію. Саме з моменту включення партії EKRE до складу коаліційного уряду Естонії посилюється наступальна риторика влади щодо національних медіа. Невдовзі після оголошення результатів цих виборів, заступник голови EKRE М. Хельме (Martin Helme) звинуватив громадську

теле-, радіомовну компанію ERR у безпідставній критиці партії EKRE та клопотався про покарання «упереджених» журналістів [7]. Такі дії можна позиціювати як прояв тиску на «четверту владу» Естонії. Європейська федерація журналістів (EFJ) озвучила занепокоєння «висхідним тиском на свободу преси та незалежних, критичних журналістів та журналістики в Естонії» [4]. Ця заява спричинена саме активним тиском EKRE на естонські незалежні медіа.

Відтак, уже не один рік в Естонії спостерігається тиск на журналістів з боку провладних консервативно-націоналістичних сил і пов'язаних із ними власників медіа, зростає небезпека самоцензури журналістів. Це, в комплексі з низкою інших наявних дефектів демократії, становить загрозу праву громадян на отримання вірогідної інформації.

Така ситуація позначилася на позиціях Естонії в Індексі свободи преси 2022 року, який визначає НУО «Репортери без кордонів» (RSF). У порівнянні з 2021 роком Естонія погіршила свої показники на три позиції (змістилася з 11-го на 14-е місце). Такий спад, найперше, спричинений тиском лідерів EKRE на журналістів.

Схожі проблеми, і навіть у ще вираженіших формах, є характерні для Латвії. Тут за роки членства в ЄС намітилася низка деструктивних тенденцій. Найперше, відзначимо спад політичного плюралізму в медіапросторі, що зумовлене культурними та інституційними чинниками. Редактори передусім місцевих видань проявляють мінімальну демократію та не розвивають зворотний зв'язок з громадянами; натомість застосовується модель спілкування «зверху вниз», у межах якої громадськість трактується як пасивний споживач інформації [13, с. 197]. Знижується попит на аналітичну журналістику; помітно, що зміст новин і стиль дебатів у медіа почитає визначатися комерційними інтересами [15, с. 94]. Це, безумовно, є перешкодою для отримання громадянами якісної, об'єктивної інформації.

Очевидним є процес поглиблення комерціалізації латвійських (а також й інших країн Балтії) медіа, що у результаті зумовлює їх поступову відмову від тих функцій медіа, які перешкоджають досягнути бізнес-успіху; зменшується їх вмотивованість виконувати соціальні та культурні завдання, а натомість посилюється зорієнтованість на побутові й розважальні інтереси аудиторії на шкоду суспільно значущій тематиці. Ринкова поведінка медіа має своїм наслідком зниження уваги до суспільно значущої інформації, а відтак – знижується авторитет медіа як соціального інституту. Власне дослідники відзначають високий рівень концентрації медіаринку в Латвії в усіх сегментах медіа, найперше – в середовищі онлайн-медіа [6]. Ринок медіа характеризує олігополістична конкуренція

[14]. Концентрація медіавласності, вплив власника на редакційний контент увиразнює основні проблеми медіаринку Латвії; тут погіршується рівень політичної незалежності медіа [12, с. 4].

Різноманітність медіаландшафту Латвії зменшується, що надалі може руйнівно вплинути на свободу слова та свободу медіа в цій країні. Прикладом цього процесу є закриття з ініціативи нових власників (медіагрупа All Media Baltic) офісу найстарішого комерційного телеканалу LNT (Latvijas Neatkarīgā Televīzija). Рішення про об'єднання LNT з телеканалом TV3 (утворено новий телеканал TV3 Life), а відтак – звільнити близько 30 працівників, викликало критику в суспільстві. Латвійська асоціація журналістів назвала це найгіршим рішенням щодо ЗМІ за останнє десятиліття [12].

Останніми роками зростають спроби зацікавлених акторів отримати політичний контроль над медіа Латвії. Фіксуються випадки різноманітних форм тиску на журналістів з боку політичних акторів. Такий тиск зростає передусім напередодні виборів. Водночас у випадку судових позовів між медіа та політичними акторами, у більшості випадків латвійські суди ухвалюють рішення на користь журналістів. Фізичний тиск щодо латвійських журналістів фіксується нечасто. Передусім, фігурує інцидент 2012 року щодо Л. Якобсона (Leonids Jakobsons), власника новинарного вебсайту kompromat.lv [8], якому було завдано тілесних ушкоджень. Скоєння цього злочину пов'язують з його журналістськими розслідуваннями. Відзначимо, що невдовзі (2013 р.) щодо Л. Якобсона було порушено кримінальну справу, спричинену публікацією журналістського розслідування про можливі зв'язки тогочасного мера Риги Н. Ушакова з російськими спецслужбами. Звинувачення журналіста стосувалися порушення конфіденційності кореспонденції та інформації, що передається телекомунікаційними мережами. Втім, справа Л. Якобсона була об'єктивно розглянута судом і звинувачення були зняті [5].

Переходимо до аналізу кейсу Литви. Формально правовий клімат функціонування ЗМІ тут є сприятливим: основні права на свободу вираження поглядів та право на інформацію зберігаються та захищаються; регулятивні органи функціонують незалежно та професійно і т. д. Однак, попри юридичні гарантії свободи слова та свободи медіа, журналістська спільнота зазнає тиску, який визначається конкретними контекстуальними особливостями. Деякі з них характеризуються як стандартні (наприклад, економічна нестабільність, слабкість ринку тощо), тоді як інші (наприклад, відсутність довіри населення та необхідність постійно оновлювати свої навички) є новітніми викликами. Хоча загальне середовище для практики журналістики в Литві може здатися, що заслуговує схвальних оцінок, однак це буде вірогідно лише з низкою застережень.

Висновки. Медіасектор у Балтії є одним із тих сегментів, який функціонує в умовах постійного тиску для змін та реструктуризації. Складається враження, що хоча уряди часто заявляють про поцінування демократичних цінностей, однак на практиці вони приймають амбівалентні рішення, які стримують їх практичне впровадження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *European Convention on Human Rights*. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf.
2. *Baltic countries: Misusing EU sanctions to ban Russian TV channels is not a legitimate tool for promoting reliable information*. URL: <https://rsf.org/en/news/baltic-countries-misusing-eu-sanctions-ban-russian-tv-channels-not-legitimate-tool-promoting>.
3. Dragomir M. Control the Money, Control the Media: How Government Uses Funding to Keep Media in Line. *Journalism*. 2018. № 19 (8). P. 1131-1148.
4. *EFJ General Meeting (GM) Tallinn, Estonia 9-10 May 2019*. URL: <https://europeanjournalists.org/wp-content/uploads/2019/05/EN-Motions-on-EFJ-activities-1.pdf>.
5. *Jakobsons is cleared of all charges in criminal case about Ushakov's e-mail correspondence*. URL: <https://bnn-news.com/jakobsons-is-cleared-of-all-charges-in-criminal-case-about-ushakov-s-e-mail-correspondence-151485>.
6. Jastramskis D., Rožukalne A., Jõesaar A. Media Concentration in the Baltic States (2000–2014). *Informācijas moksli*. 2017. № 77. P. 26-48.
7. Koorits, V. (2019). *Martin Helme nõuab ERR-ilt EKRE suhtes kriitiliste ajakirjanike karistamist ja eetrist mahavõtmist*. URL: <https://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesi/martin-helme-nouab-err-ilt-ekre-suhtes-kriitiliste-ajakirjanike-karistamist-ja-eetrist-mahavotmist?id=85741493>.
8. *Latvian journalist assaulted in Riga*. URL: <https://cpj.org/2012/03/latvian-journalist-assaulted-in-riga/>
9. *Latvijas Žurnālistu asociācijas paziņojums par TV kanāla LNT slēgšanu*. URL: <http://www.latvijaszurnalisti.lv/valdes-lemumi/2019/11/08/latvijas-zurnalistu-asociacijas-pazinojums-par-tv-kanala-lnt-slegsanu/>.
10. Nielsen R., Gorwa R., de Cock Buning N. *What can be Done? Digital Media Policy Options for Europe (and Beyond)*. Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism, 2019.
11. *Postimehe peatoimetaja Peeter Helme lahkus ametist*. URL: <https://www.err.ee/998627/postimehe-peatoimetaja-peeter-helme-lahkus-ametist>.
12. Rožukalne A. *Monitoring Media Pluralism in Europe: Application of the Media Pluralism Monitor 2017 in the European Union, FYROM, Serbia & Turkey. Country Report: Latvia*. Firenze: The Centre for Media Pluralism and Media Freedom, 2018.
13. Rožukalne A. Undermining Media Pluralism: Impact of Free Municipal Gazettes on Media Market. In S. Kruk (ed.), *Pluralism Anxiety. Acting Socially in Latvia*. Rīga: Rīga Stradiņš University, 2018, pp. 187-199.
14. Rožukalne A. *Monitoring Media Pluralism in the Digital Era: Application of the Media Pluralism Monitor in the European Union, Albania and Turkey in the years 2018-2019. Country report: Latvia*. Firenze: The Centre for Media Pluralism and Media Freedom, 2020.
15. Rožukalne A. Journalism quality in Latvia: looking for new values in the middle of chaos. *Media Transformations*. 2012. № 6. P. 92-107.
16. Selva M. *Fighting Words: Journalism Under Assault in Central and Eastern Europe*. Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism at the University of Oxford, 2020.
17. Sulzberger A. G. The Growing Threat to Journalists Around the World. *The New York Times*. 2019. 23 Sept.

Freedom of speech and mass media activities in Baltic States

Kokoriev Oleksii Viktorovych

Doctor of Political Science,
Associate Professor at the Department
of International Relations,
Public Communications and IT Law
State University of Intellectual
Technologies and Communications
Kuznechna str., 1, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7391-2498

The study is relevant primarily because of the unrestricted ability to exercise the right to freedom of speech and freedom of the media. Free expression of the opinions, the ability to receive and transmit the information without interference from public authorities and regardless of the borders.

The Baltic States are currently facing an incisive problems to guarantee the independence of journalists and countering disinformation in the online space, especially against the background of intensified propaganda campaigns of the Russian Federation.

The purpose of the article is to reveal the problem of proper financing of independent media, which independent and highly professional journalism would decline without. The institutions of the state and the institutions of the liberal segment of civil society should help to prevent oligarchic control over the media. If the independence of the media in the Baltic States continues to be weakened by the actions of radical, populist pro-government political actors, the ability of citizens to be engaged actively and consciously in the political process will decrease, and European democracy will further deteriorate in its resilience to internal and external threats.

The EU takes the position that independent professional journalism and freedom of speech are the cornerstones of democracy. Promoting the protection of freedom of speech, independent journalism, journalists' safety, support for investigative journalism, etc. is one of the EU's priorities; many programs have been aimed at strengthening them in the Baltic States over the past three decades. The study examines the possibilities of independent professional journalism, freedom of speech and democracy. The study showed that after the Baltic states joined the EU, the reforms in terms of policy compliance to guarantee freedom of speech and media freedom have slowed down and in some aspects even regressed.

It was emphasised the destructive advent of radical, populist political actors in recent years. There are problems with media literacy of the population and at the same time the actions of state institutions to improve it are insufficient. There is virtually no regulatory framework that would be truly effective in preventing and countering hate speech on the Internet, especially against vulnerable social groups; this is despite the fact that hate speech exists and is already a serious problem in the Baltic States. Digital security is at risk; it has become more difficult for journalists to protect their communication with informants and other confidential sources.

Key words: democracy, equality, pluralism, freedom of speech, information, mass media, state.

Коцур Віталій Вікторович

Угорський вплив на національну ідентичність населення Закарпаття

УДК 327(439):[323.11(477.87)]
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-1.16>

Коцур Віталій Вікторович
доктор історичних наук, професор,
ректор
Університету Григорія Сковороди
в Переяславі
вул. Сухомлинського, 30, Переяслав-
Хмельницький, Київська область,
Україна
ORCID: 0000-0002-7369-4344

Розглядається проблема українсько-угорських відносин щодо етнонаціонального питання на Закарпатті. Висвітлено основні інструменти зовнішньополітичного впливу Угорщини на сусідні країни. Метою дослідження є вивчення впливу угорської зовнішньої політики на національну ідентичність населення Закарпаття, а також з'ясувати практичні механізми вирішення проблемних питань регіону. У ході наукового дослідження були застосовані три групи методів: загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення, індукція дедукція), міждисциплінарні (джерелознавчий і системно-структурний аналізи) та методи політологічних досліджень (інституціональний, системний, функціональний, поведінковий).

Встановлено причини суперечностей між Україною та Угорщиною на дипломатичному рівні, зокрема: спрощена процедура паспортизації етнічних угорців України уведена Угорщиною, мовне і освітнє питання Закарпаття тощо. Розкрито місце і значення міжнародних українсько-угорських угод для розвитку добросусідських відносин і формування етнонаціональної злагоди у Карпатському регіоні. Визначено основні методи дипломатичного тиску на Україну. У ході дослідження значну увагу акцентовано на офіційній позиції Угорщини навколо Закону України «Про освіту» 2017 р. Втручання Угорщини у це питання і шантаж на дипломатичному рівні лише був на руку росії. У контексті цієї проблематики охарактеризовано ймовірність впливу російських спецслужб на формування відповідної політики щодо України. Зосереджено увагу на спробі лобіювання росією власних інтересів у країнах Європейського Союзу через Угорщину. Наголошено на важливості підтримки угорськими державними інститутами територіальної цілісності і державного суверенітету України, як вагомого елемента безпеки Європи.

З'ясовано політичне і мовно-культурне значення підтримки угорських громадських організацій в Україні коштом Угорщини. У контексті розвитку добросусідських відносин, висловлено авторське бачення щодо розвитку економічного і політичного союзу з країнами карпатського регіону. Це дозволить прискорити євроінтеграційні тенденції і може стати каталізатором економічного розвитку. Для цього варто Україні та Угорщині переглянути власні позиції щодо етнополітичної ситуації у регіоні. Водночас, Будапешт має змінити власні переконання щодо Закарпаття і поглиблювати відносини з Україною.

Ключові слова: угорці, етнополітика, ідентичність, Закарпаття, Україна, Угорщина, меншина.

Вступ. Україна від початку незалежності розгорнула процес побудови добросусідських відносин з іншими країнами, а також уклала ряд угод у політичній, економічній, культурній сферах. Особливо цінними є співпраця з країнами Карпатського регіону, оскільки це був один із кроків інтеграції до європейського простору. У цьому контексті чільне місце займають українсько-угорські відносини, тенденції їх розвитку і суперечливі моменти.

Прикордонні райони Закарпаття, де компактно розселена угорська меншина, стали одним із елементів зовнішньополітичних відносин між Україною та Угорщиною. Безумовно це питання не втрачає актуальності, оскільки окремі проросійські сили в Україні та Угорщині навмисно порушували питання щодо автономії Закарпаття, що сприяло певним дипломатичним суперечностям. Нині в умовах російсько-української війни і неоднозначною позицією Угорщини щодо цього це питання безумовно актуалізується з кількох причин: 1) Угорщина є країною ЄС і НАТО, а отже має голос у цих міжнародних структурах; 2) Закарпаття для Угорщини є плацдармом для формування впливу на політичні процеси в Україні; 3) підтримка

в окремих питаннях росії є специфікою нинішнього керівництва Угорщини, яке ймовірно потрапило під вплив російських спецслужб. Важливо розуміти чи є угорський вплив деструктивним чи можливо він сприятиме виробленню оптимальної моделі етнонаціональних відносин у регіоні й створить ґрунт для розв'язання спірних україно-угорських питань.

Метою дослідження є вивчення впливу угорської зовнішньої політики на національну ідентичність населення Закарпаття, а також з'ясувати практичні механізми вирішення проблемних питань регіону. Для досягнення поставленої передбачено виконання наступних завдань:

- висвітлити ключові положення чинних міжнародних угод між Україною та Угорщиною щодо етнонаціональної політики у Карпатському регіоні;
- визначити основні тенденції угорської міжнародної політики у ставленні до власної діаспори;
- з'ясувати важливі проблемні питання українсько-угорських відносин упродовж 1991–2022 рр.

Методи дослідження. У ході наукового дослідження були застосовані три групи методів: загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення, індукція дедукція), міждисциплінарні (джерелознавчий і сис-

темно-структурний аналізи) та методи політологічних досліджень (інституціональний, системний, функціональний, поведінковий). Їхнє комплексне використання дозволяє детально розкрити українсько-угорські відносини, висвітлити офіційну позицію державних органів влади щодо окремих проблемних питань і визначити тенденції розвитку етнонаціональних відносин у Карпатському регіоні, а конкретно – у Закарпатській області.

Закарпатська область стала важливим регіоном, який був у центрі уваги офіційних владних представників Угорщини. З одного боку компактне розселення угорців дозволяло поглибити дипломатичні взаємини між Україною і Угорщиною, розгорнути співробітництво щодо захисту мовних, культурних, освітніх прав меншин (угорської в Україні й відповідно української в Угорщині), а з іншого – стало предметом маніпуляцій і дискусій на політичній арені двох країн.

Українсько-угорські відносини посідають важливе місце. На території України проживає понад 150 тис. угорців, які компактно проживають у західних районах Закарпатської області. Українське та угорське керівництва уклали ряд угод, спрямованих на розвиток національно-культурного життя Закарпаття. Варто відмітити позитивні й негативні тенденції, які були притаманні регіону позитивні, так і негативні тенденції. Зокрема, до позитивного слід віднести розвиток культурно-просвітницьких товариств, завдання яких було збереження мовних і культурних традицій угорців та інших національних меншин. Водночас у районах компактного проживання угорців спостерігалось тотальне поширення угорської мови і витіснення з ужитку української. Влада Угорщини використовувала ці тенденції, опосередковано підтримуючи автономістські настрої на Закарпатті, а також збільшуючи власного впливу в цьому регіоні [19, с. 445].

У 1990-х рр. становище національних меншин, стало предметом міждержавної взаємодії у формі двосторонніх комісій, налагодження дипломатичних зв'язків тощо. Відбувається підписання низки меморандумів, декларацій і договорів, українсько-угорського співробітництва у галузі національних меншин відображено у відповідній Декларації і Договорі «Про основи добросусідства між Україною й Угорщиною» (1991 р.) [26, с. 52]. Стаття 17 цього документу фактично врегулювала захист національних меншин на території обох країн і покликана була сприяти розвитку оптимальної моделі етнополітики [15]. Фактично передбачалося виконання положень Декларації «Про принципи співробітництва між Українською РСР та Угорською Республікою по забезпеченню прав національних меншостей», яку укладено було ще у травні 1991 р. [14]. Фактично з цього періоду було закладено ґрунт для розбудови подальших відносин.

Проте, досить часто виникали спекуляції щодо статусу Закарпаття. Спираючись на зарубіжну підтримку, в 1991 р. були спроби утворити на Закарпатті автономний угорський округ з відповідною економічною самостійністю. Проте ці плани, що суперечили Конституції України, не було реалізовано. Утім, ідея закарпатського сепаратизму була підхоплена окремими радикальними угорськими організаціями і російськими спецслужбами, які намагалися дестабілізувати ситуацію у регіоні й посилювати власний вплив на українську владу. Офіційно Угорщина не підтримувала ці ідеї, проте намагалася збільшувати вплив на регіон різними методами. Робота в галузі етнонаціональних відносин проводилася у рамках змішаної українсько-угорської комісії.

Від початку 1990-х рр. Угорщина розглядала Україну як одного із ключових ділових партнерів. Особливо цінним є прикордонне співробітництво. У цьому контексті підписано низку угод (до 22 липня 2021 р. їхня кількість сягала 141), які врегулюють це питання і сприяють налагодженню добросусідських відносин. Упродовж 1990-х рр. відбувалося налагодження механізму транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні, яке передбачало серію міжнародних угод України з Угорщиною, Словаччиною, Румунією тощо. Закарпаття відіграло у цьому вагомий роль, адже область межувала з кількома європейськими країнами Карпатського регіону.

Незважаючи на ряд угод із сусідами, Угорщина у 1990-х рр. продовжувала утілення концептуальної ідеї відновлення «Великої Угорщини», яка фактично з'являється за період прем'єрства Й. Антала [13]. Ця ідея лишається однією із ключових серед угорських націоналістів, про що свідчать заклики право-радикальних сил Угорщини. Офіційно Будапешт їх не підтримує, адже це суперечить нормам міжнародного права. Проте, варто припустити, що діяльність таких організацій цілком могла бути вигідною росії, яка намагалася зберегти свій вплив на пострадянському просторі й посилити власні амбіції на теренах Східної Європи.

Підписання договору «Про основи добросусідства між Україною й Угорщиною» і декларації «Про принципи співробітництва між Українською РСР та Угорською Республікою по забезпеченню прав національних меншостей» зумовлювало спекуляції з боку угорських урядових та неурядових організацій. Відповідно, угорська влада досить різко реагувала на будь-які спроби розвитку державної мови на Закарпатті, апелюючи до положень згаданих міжнародних актів. З іншого боку Угорщина створювала посилювала політику надання угорського громадянства етнічним угорцям України, тим самим лише посилюючи напругу в регіоні. На початку 2000-х рр. Угорщина розгорнувся процес надання громадянства своїй діаспорі в сусідніх

країнах, зокрема, в Україні за спрощеною системою. У 2004 р. в Угорщині проведено референдум, на якому вирішувалося питання подвійного громадянства. Звісно такий крок зазнав критики з боку урядами сусідніх країн Карпатського регіону, зокрема, Румунією і Україною [16, с. 477]. Тим паче, законодавство України забороняє біпатризм. Попри це, практика надання громадянства своїй діаспорі в інших країнах продовжується.

Ще один міжнародний акт між Україною та Угорщиною, який мав на меті налагодити конструктивну співпрацю в освітній, науковій і культурній сферах стала «Угода між Урядом України і Урядом Угорської Республіки про співробітництво в галузі культури, освіти і науки», підписана 4 квітня 1995 р. і набрала чинності з 15 вересня 1995 р. Вона передбачала формування низки заходів, які заохочували розвиток громадських культурних організацій національних меншин, при цьому надаючи їм право на отримання допомоги з іншої країни (стаття 14) [35].

Угорський уряд та угорські благодійні організації під час підписання договорів про міжрегіональну, міжурядову чи прикордонну співпрацю наполягали на внесенні пункту про розвиток своєї діаспори у сусідніх державах. Урядові та неурядові організації Угорщини підтримували зв'язок з угорськими національними організаціями за кордоном запровадженням культурологічних, освітніх, гуманітарних та економічних програм і проєктів у місцях компактного проживання [39, с. 214]. Так, підписуючи «План співробітництва між Міністерством культури і мистецтв України та Міністерством національної культурної спадщини Угорської Республіки на 2005–2008 роки», угорська і українська сторони домовилися і про підтримку розвитку національно-культурних потреб угорської меншини в Україні і української в Угорщині (статті 13 і 23) [27].

Першим серйозним викликом українсько-угорським відносинам став Закон «Про угорців, які проживають у сусідніх країнах», який набув чинності з 1 січня 2002 р. [33, с. 55]. Цей документ фактично спрощував процедуру отримання угорського громадянства для етнічних угорців, що проживали у сусідніх країнах, у тому числі й в Україні. Упродовж 2000-х рр. на Закарпатті утворювалися органи, які мали право надавати рекомендації чи підтверджувати походження особи, яка подавала документи на отримання статусу закордонного угорця. Від моменту прийняття закону і до 2009 р. на території Закарпаття було видано 144 тис. посвідчень закордонних угорців [16, с. 476].

Карпатський регіон мав строкатий етнічний склад населення, який сприятливим чинником для формування добросусідських відносин, спільного економічного і політичного розвитку сусідніх країн. Проживання у цьому регіоні українців, поляків, угорців, румунів, словак мало стати чинником тісної міжнародної співпраці [11]. Завдяки цьому існує

можливість зміцнення взаємовідносини і формувати єдиний економічний простір. Це б мало важливе значення для розвитку регіонального співробітництва у Європі з одного боку, сприятиме прискоренню євроінтеграції України з іншого. Водночас така співпраця стала б превентивним заходом у розпалюванні конфліктів на етнічному чи релігійному ґрунті. Втручання у внутрішню політику сусідньої країни, прискорена паспортизація громадян іншої країни лише пригальмовують процес стабільного розвитку регіону і формує суперечності на інституціональному рівні. Про цю проблему писали й іноземні журналісти, які також вважали такі кроки небезпечними для етнополітичної стабільності в Закарпатті [6].

Влада Угорщини у відносинах із сусідніми державами дотримується сталого набору дипломатичних тез та політичних пріоритетів, які зводяться до захисту колективних прав численних угорських етнічних груп у сусідніх державах; надання громадянства Угорщини особам інших країн, які можуть довести своє етнічне угорське походження, що означає отримання політичних прав, можливості активної і пасивної участі у виборах до парламенту; створення і організаційно-фінансової підтримки в сусідніх країнах етнічних партій, які вже набули ознак політичної суб'єктності, отримавши представництво в органах влади, зокрема, національних парламентах і урядах; використання партійної інфраструктури на території сусідніх держав для просування пріоритетів найбільш потужних угорських політичних партій, зокрема, ФІДЕС, Угорської соціал-демократичної партії, радикальної партії «Йоббік», а з набуттям чинності законодавства про набуття угорського громадянства – для завоювання симпатій виборців; пропагування гасла територіальної автономії на суміжних територіях, зокрема напередодні виборів в Угорщині і в сусідніх країнах [19, с. 401]. Звісно, більшість подібних закликів є лише знаряддям маніпуляцій для певного електорального кола Угорщини. Проте, окремі заклики мають реальне підґрунтя, а спроби їх реалізувати були зафіксовані в Україні.

Будапешт реагує лише на жорсткі аргументи і дипломатичні контрвипади. Свідченням цього є приклад Словаччини, яка досить гостро відреагувала на оновлення угорського законодавства, схваливши штрафні санкції та позбавлення громадянства особам, які мають статус біпатрида. Лівоцентристський уряд Р. Фіцо у 2012 р. розгорнув процес реформування системи освіти для національних меншин, оновив мовне законодавство, відповідно до якого передбачаються штрафи за використання мови, відмінної від державної, в офіційних установах. Незважаючи на те, що латентний конфлікт між Словаччиною та Угорщиною має характер сталого питання «порядку денного» двосторонніх відносин, не має підстав стверджувати,

що відносини між країнами можуть загрожувати етнополітичній стабільності [19, с. 402]. У 2013 р. уряди обох країн провели міжвідомчі переговори, на яких обговорено проєкт угоди, покликаної вирішити проблему подвійного громадянства та врегулювати становище національних меншин у Словаччині.

Аналогічні методи використовує Угорщина і у відносинах з Румунією та Україною. Окремі радикальні організації Угорщини відкрито провокують етнополітичну дестабілізацію у Закарпатті шляхом заяв, щодо належності регіону до Угорщини, у той час як більш помірковані сили, використовують ці заклики інструментарій захисту колективних прав меншин. Після окупації Росією частин Донецької і Луганської областей Угорщина послабила тиск на Україну щодо створення Прикарпатського автономного району. Проте угорська правляча партія «Фідес» не відмовилася від ідеї подвійного громадянства для угорців Закарпаття [25]. Більше того, на Угорщина продовжувала підтримку громадсько-політичних організацій угорців на Закарпатті. У зв'язку з тим, вони поступово набирали популярність у окремих районах області, а отже поступово здобували авторитет у регіоні. Під час виборів до Закарпатської обласної ради в 2015 р. угорські партії отримали 8 депутатських мандатів [1; 10; 23].

Україна і Угорщина упродовж десятиліть напружувала широку договірну базу щодо захисту і забезпечення прав національних меншин в обох державах. Проте наріжним каменем останніх років стало питання реформи освітньої сфери в Україні. Аргументи під час критики освітнього законодавства угорською стороною зводилися до звинувачення у дискримінації мовних прав угорської меншини в Україні. Політолог Т. Березовець висловив припущення, що угорці «хочуть вчити етнічних угорців, громадян України, лише угорською мовою, але за рахунок бюджету України. Готувати для себе робочу силу в іншій країні, не витрачаючи ні копійки» [22]. А. Кокотюха припускає, що «саме Росія, маючи величезний досвід спекуляцій та сіяння розбрату в мовних питаннях, могла використати момент..., який угорські націоналісти винесли в міжнародну політику, шукаючи привід повернути Закарпаття» [21]. Хоча, ймовірно ця критика є лише частиною політичних маніпуляцій на електоральному полі Угорщини. Цієї думки притримується Д. Тужанський, який вважає, що прем'єр-міністр В. Орбан зі своєю партією «Фідес-ХДНП» (Fidesz-KDNP) мав на меті у квітні 2018 р. втретє поспіль здобути перемогу під час виборів до парламенту та очолити уряд. Таким чином, угорський політик мобілізував власний електорат, указуючи на ворога ззовні [34]. Такої ж точки зору притримувався і Д. МакЛауглін, вважаючи заяви угорців щодо мовного законодавства підготовкою

правлячої партії до виборів [5]. Результатом застосування цієї технології є перемога «Фідес-ХДНП» з результатом 48,49% голосів. Друге місце посіла праворадикальна партія «Йоббік» з 19,50% голосів. Так партія В. Орбана отримала в парламенті 134 місця, тобто дві третини [31]. Звісно, питання освіти угорців України для керівництва Угорщини є дещо більшим ніж просто технологія. Гостре негативне сприйняття нового українського закону про освіту, який суттєво обмежив викладання угорською в школах зумовлювалося й іншими чинниками, зокрема і втручанням російських спецслужб, які застосовували всі методи дестабілізації ситуації у регіоні. Варто відмітити, офіційно Угорщина не мала наміру рахуватися з національними інтересами України, особливо щодо мовного питання. Тим паче, Закон України «Про освіту» лише мав сприяти розвитку української мови як державної, а не дискримінувати мови національних меншин. Зокрема, Стаття 7 документу передбачає, що освіта мовою національних меншин надається лише в початкових класах, а середня і вища освіта надаватимуться державною мовою – українською [18].

Офіційна позиція Угорщини чітко викладена у заяві міністра закордонних справ Угорщини П. Сіярто щодо неприпустимість позбавляти угорців права навчатися рідною мовою. До того ж угорська сторона користувалася незгодженістю і розбіжностями позицій Міністерства освіти і науки України і голови Закарпатської обласної державної адміністрації Г. Москаля, який, по суті, підтримував угорську сторону в питанні використання угорської мови та навчання нею, спираючись на положення Європейської Хартії щодо регіональних мов [29]. Угорщина цей дискурс намагалася перетворити на важіль впливу, зокрема на дипломатичному рівні, зокрема не підтримувати Україну, чинити опір ухваленню рішень на її користь на міжнародній арені на форумах ООН, ОБСЄ та ЄС порушувати питання про внесення поправок до мовної статті закону України про освіту. З ініціативи Угорщини заблоковано проведення зустрічей Україна-НАТО на міністерському та найвищому рівнях, які мали відбутися 14 або 15 лютого 2018 р. У квітні 2018 р. заблоковано засідання Комісії Україна-НАТО на рівні міністрів закордонних справ [17; 38]. Кремль використовує цю позицію Угорщини і через власні ЗМІ закордоном нав'язує думку про дискримінацію мов національних меншин в Україні. Звісно ця позиція суперечить інтересам НАТО, України і Угорщини в цілому, а тому є шкідливою для безпекової політики у регіоні [4].

Водночас, на думку І. Климпуш-Цинцадзе, «закон “Про освіту” не зменшив, а розширив права угорськомовної меншини», а Україна розраховує на конструктивний, а не маніпулятивний діалог з Угорщиною» [2]. Венеційська комісія) у рішенні

щодо мовних положень закону України «Про освіту» зазначила, що необов'язково вносити зміни до статті 7 акту для того, щоб угорська меншина чи інші меншин країн-членів ЄС мали змогу реалізувати свої мовні права [9].

Дослідивши особливості українсько-угорських відносин, хотілося б виокремити деякі рекомендації та застереження щодо їх подальшого розвитку:

- по-перше, не варто піддаватися шантажу сусідніх держав і нехтувати національними інтересами. «Мовна норма» в законі про освіту має на меті інтегрувати нацменшини, зокрема угорську, в українське суспільство, а не навпаки. Україні не варто дозволяти сусіднім державам визначати свій порядок денний в національному, політичному та економічному житті;

- по-друге, політика України щодо даного питання має бути виваженою. Не слід вдаватися до дзеркальних дій, як це пропонують деякі політики [8; 30];

- по-третє, важливо покласти край спробам політичної спекуляції довкола таких питань як мова, державні кордони, суверенітет, національна історія, армія, національні меншини тощо, особливо в умовах зовнішньополітичних викликів сьогодення.

Справжні причини такої напруженості зумовлені й історичними чинниками. У радянські часи закарпатські угорці були замкнutoю спільнотою, яка мала тісні зв'язки з Угорщиною. Українську та російську мови у їхньому побуті практично не використовували. З роками ця мовна самоізоляція лише поглиблювалася. Внаслідок цього випускники угорських шкіл продемонстрували незадовільний стан знання української мови на ЗНО [36, с. 11].

Українська влада прагнула залучити угорців до державотворчих процесів, популяризуючи українську мову як державну. Такі кроки наштовхнулися на спротив угорського уряду, який вбачив у цих діях загрозу правам угорців в Україні. Відмітимо, що нове законодавство не відміняє факту наявності угорськомовних шкіл на території України, кількість яких сягає 176. За підтримки уряду Угорщини відбувався розвиток цих навчальних закладів, а також домовлено з українською стороною про спробу проведення зовнішнього незалежного оцінювання угорською мовою.

Закінчуючи угорську школу, при цьому не володіючи українською мовою, випускники вступали на навчання в Закарпатський угорський інститут ім. Ф. Ракоці II. Так відбувалася самоізоляція угорців, які не змогли інтегрувались до українського політичного, соціокультурного простору. А. Никонров наводив дані, у яких відмічав участь угорських державних і недержавних організацій у підтримці цієї системи: «угорські благодійні фонди виділяли на функціонування такої системи близько

2 млн євро щорічно. У 2015 році було переказано 45 млн грн, у 2016 році – 60 млн грн. Таким чином, вочевидь спостерігалася зростаюча активність Угорщини в фінансуванні освітніх проєктів та програм на Закарпатті». Дослідник вважає, що такі тенденції можуть зумовити освітній сепаратизм [24].

Тези про «угорський сепаратизм» є лише певною політичною технологією, яка лише поглиблює дезінтеграційні тенденції. Лідер «Карпатської Січі» Т. Деяк наголосив, що сепаратистські тенденції на Закарпатті є штучним явищем, зумовлене нагнітанням ситуації окремими політиками, що мають різне спрямування (проукраїнське, проросійське, проугорське). Причиною цього є слабкий контакт між центральною та місцевою владою. Т. Деяк переконаний, що угорський сепаратизм неможливий, оскільки більшість угорців поважає Україну, а частина з них захищає її у російсько-українській війні [28].

Ще одним елементом угорської зовнішньої політики є нав'язування різних освітніх проєктів на Закарпатті всупереч українському законодавству. Безумовно це лише стає перешкодою у формуванні добросусідських відносин і зумовлює конфліктну ситуацію у регіоні, вигідну росії. Враховуючи серйозні взаємозв'язки Угорщини з росією складається враження, що такі кроки є умисними для ослаблення України. Є. Магда відзначає, що «прем'єр-міністр Віктор Орбан, який контролює конституційну більшість у парламенті країни, не соромився демонструвати публічні симпатії до Володимира Путіна... Орбана не без підстав називають одним із лобістів російських інтересів у Європейському Союзі...» [20, с. 57] Західним партнерам не треба забувати, що «Путін особисто... вважає необхідним компенсувати образи, нанесені Росії після падіння СРСР» у зв'язку з чим «свідомо ... застосовує військову силу проти суверенної країни, щоб досягнути своїх цілей». «У нього є комплекс прийомів, які два-три рази принесли йому успіх і він планує продовжувати діяти в тому ж напрямі» [32, с. 310–311]. Росія через Угорщину здійснювала спроби лобіювання питання щодо зняття економічних санкцій з ЄС [12; 37]. Більше того, Угорщина намагалася накласти вето на пакет санкцій ЄС проти постачання нафтопродуктів і газоносіїв з росії [3; 7]. Такий стан речей негативно впливав на імідж ЄС, особливо у вирішенні гострих питань і захисту демократичних цінностей. Враховуючи зазначене, угорському політикуму слід чітко зрозуміти, що без незалежної і сильної України – не може бути процвітаючої Угорщини [19, с. 448].

Отже, сучасні українсько-угорські відносини є невід'ємним елементом розбудови добросусідських відносин. Незважаючи на суперечності стосовно окремих політичних, освітніх мовних питань, все ж співпраця України та Угорщини може спри-

яти потужному економічному і політичному розвитку Карпатського регіону. На цьому шляху є ряд перешкод, які варто долати на дипломатичному рівні урядам обох країн. Але важливо розуміти чи дійсно Угорщина готова підтримати Україну в євроінтеграційних прагненнях, чи, можливо, вона буде у подальшому лобювати інтереси росії на європейському просторі. Співпраця з агресором може негативно позначитися на іміджі Угорщини і вплинути на її статус у ЄС чи НАТО, що безумовно не знайде схвалення в угорців. До того ж, негативно може позначитися і втручання Угорщини у внутрішні справи України, зокрема щодо етнополітичної ситуації у Закарпатті. Нині важливо виробити стратегію спілкування з угорськими дипломатами і донести до Будапешту важливість співпраці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. «Етнополітичні загрози та ризики національної консолідації: регіональний вимір». Аналітична записка. 2016. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/politika/etnopolitichni-zagrozi-ta-riziki-nacionalnoi-konsolidacii-regionalniy-vimir>
2. «Не потрібен маніпулятивний діалог»: в Брюсселі сперечалися щодо мови освіти в Україні. *Європейська правда*. 2017. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/12/8/7074831/>
3. Janicek K., Spike J., Gatopoulos D. Slovakia, Hungary won't back EU sanctions on Russian energy. URL: <https://apnews.com/article/russia-ukraine-business-bulgaria-serbia-european-union-efa1e4c2f663651f21aaeb2d68f21090>
4. Krekó P., Szicherle P. Why Is Hungary Blocking Ukraine's Western Integration? URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/why-is-hungary-blocking-ukraine-s-western-integration/>
5. McLaughlin D. Ukraine defends education reform as Hungary promises 'pain'. URL: <https://www.irishtimes.com/news/world/europe/ukraine-defends-education-reform-as-hungary-promises-pain-1.3235916>
6. Mirolaev M. Caught between two rivals, ethnic Hungarians in Ukraine walk a fine line. 2018. URL: <https://www.latimes.com/world/europe/la-fg-ukraine-hungarians-20181105-story.html>
7. Zoltan S. Hungary Floats Veto Threat as EU Works to Ban Russian Oil. 2022. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-05-01/hungary-would-veto-eu-sanctions-on-russian-energy-minister-says>
8. Ар'єв: Реакція Угорщини на закон про освіту – шантаж, але Україні є чим відповісти. Текст документа. *Європейська правда*. 2017. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/09/26/7071497/>
9. Висновок Венеціанської комісії щодо освітнього закону. Текст документа. *Європейська правда*. 2017. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/8/7074838/>
10. Виступ В. Брензовича за круглим столом «Угорський чинник у внутрішній політиці України. НІСД. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2625/>
11. Гарагонич В. Вплив діаспори на розвиток транс-кордонного співробітництва. 2010. URL: [\[nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/72124/35-Garagonich.pdf?sequence=1\]\(http://nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/72124/35-Garagonich.pdf?sequence=1\)](http://dspace.

</div>
<div data-bbox=)

12. Гриневич: В Угорщині є багато міфів про новий освітній закон. *Українська Правда*. 2017. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2017/09/26/7156369/>
13. Гузинець Ю. Етнополітика Угорщини щодо закордонних угорців. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/guzynets_etnopolityka.pdf
14. Декларація про принципи співробітництва між Українською РСР та Угорською Республікою по забезпеченню прав національних меншостей. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348_322#Text
15. Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348_004#Text
16. Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура (україномовний варіант українсько-угорського видання). Під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець; (Редколег. Ю. Остапець, Р. Офіцинський, Л. Сорко, М. Токар, С. Черницко; Відп. за випуск М. Токар). Ужгород: вид. «Ліра», 2010. 720 с.
17. Закон про освіту: куди заведуть мовні пристрасті на Закарпатті. URL: <https://goloskarpat.info/analytics/59ba7ac7efb3c/>
18. Закон України «Про освіту» (Електронний ресурс) *Верховна Рада України* Законодавство України. 2017. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
19. Коцур В. Національні меншини України в контексті суспільно-політичних трансформацій 90-х рр. XX ст. поч. XXI ст.: монографія. Переяслав-Хмельницький: Домбровська Я.М., 2020. 594 с.
20. Магда Є. Гібридна війна: вижити і перемогти. Київ: Віват, 2016. 304 с.
21. Метод «Йоббіка»: Чому Угорщина загострює мовну проблему з Україною. *112.ua Думки*. 12 вересня 2017. URL: <https://ua.112.ua/mnenie/metod-yobbika-chomu-uhorshchyna-zahostriue-movnu-problemu-z-ukrainoiu-410752.html>
22. Мовний шантаж Угорщини – це вже проблема Брюсселя, а не Києва. *Зік новини*. 27 вересня 2017. URL: https://zik.ua/news/2017/09/27/movnyy_shantazh_ugorshchynu_tse_vzhe_problema_bryusselya_a_ne_kyieva_1175289
23. На Закарпатті зібрали 64000 підписів проти мовних законопроектів у ВР. *7dniv.info*. URL: <http://7dniv.info/society/88200-na-zakarpatt-zbrali-64-000-pdpisv-proti-movnih-zakonoproektv-u-vr.html>;
24. Никониров О. Як Угорщина через освіту створює на Закарпатті свій анклав. *Депо. Закарпаття*. 2017. URL: <https://zak.depo.ua/ukr/zak/yak-ugorschina-stvoryuye-sviy-anklav-cherez-navchannya-zakarpatsiv-20170704599567>
25. Орбан пропонує Україні узаконити подвійне громадянство для угорців Закарпаття. *Європейська правда*. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/03/30/7063844/>
26. Остапець Ю., Скиба І. Угорська меншина Закарпаття: суспільно-політичний та культурний розвиток. *Актуальні питання законодавчого регулювання захисту прав національних меншин в Україні та шляхи їх реалізації в Умовах поліетнічного регіону: аналіз оцінки. Матеріали круглого*

столю. 21 грудня 2011 р. Ужгород: «Ліра», 2012. С. 51–68.

27. План співробітництва між Міністерством культури і мистецтв України та Міністерством національної культурної спадщини Угорської Республіки на 2005–2008 роки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/348_056#Text

28. Політичне ток-шоу «Пульс». Випуск 2.10.2018. URL: <https://video-ua.112.ua/politychne-tok-shou-puls-vypusk-vid-02102018-280070.html>

29. Попович З. Закон про освіту: куди заведуть мовні пристрасті на Закарпатті. *ВВС Україна*. 2017. URL: <http://www.bbc.com/ukrainian/features-41252966>

30. Сидоренко С., Панченко Ю. Угорський мовний шантаж: чи поховає Будапешт європейське майбутнє України. *Європейська правда*. 2017. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/09/26/7071503/>

31. Сидоренко С., Тужанський Д. Перемога вічного Орбана: як угорський прем'єр зберіг абсолютну владу в країні. *Європейська правда*. 9 квітня 2018 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/04/9/7080095/>

32. Станчев М., Фельштинський Ю. Третя мировая: битва за Україну. Київ: Наш Формат. 2015. 456 с.

33. Ткач Д. Політика офіційної Угорщини щодо національної автономії у сусідніх країнах: правда та домисли. *Виклики і Ризики. Безпековий огляд ЦДАКР*. Київ, 2017. № 9 (72). С. 44–57.

34. Тужанський Д. Гра на межі ворожнечі: як Угорщина радикалізує суспільство для перемоги чинної влади. *Європейська правда*. 28 серпня 2017 р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/08/28/7069912/>

35. Угода між Урядом України і Урядом Угорської Республіки про співробітництво в галузі культури, освіти і науки. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/348_054#Text

36. Угорський чинник у внутрішньополітичних та безпекових процесах на Закарпатті. Київ: НІСД, 2017. 48 с.

37. Угорщина: що стоїть за войовничою риторикою проти України. LB.ua. 2017. URL: https://ukr.lb.ua/world/2017/09/26/377586_ugorshchina_shcho_stoit_voyovnichoyu.html

38. Україна приєднається до засідання Грузії і НАТО в рамках саміту Альянсу – Зеркаль. *Європейська Правда*. 2018. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/06/14/7083092/>

39. Шипка Н. Угорська національна меншина як чинник формування українсько-угорських міждержавних політичних відносин (1991–2006 рр.). *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Зб. наук. пр.* Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2007. Випуск 19. С. 208–216.

REFERENCES:

1. «Ethnopolitychni zahrozy ta ryzyky natsional'noyi konsolidatsiyi: rehional'nyu vymir» (2016) [«Ethnopolitical threats and risks of national consolidation: regional dimension»]. *Analitychna zapyska* URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/politika/etnopolitychni-zagrozi-ta-riziki-natsionalnoi-konsolidacii-regionalniy-vimir>

2. «Ne potriben manipulyatyvnyu dialoh»: v Bryusseli sperechalysya shchodo movy osvity v Ukrayini

(2017) [«There is no need for a manipulative dialogue»: in Brussels, they argued about the language of education in Ukraine]. *Yevropeys'ka pravda*. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/12/8/7074831/>

3. Janicek K., Spike J., Gatopoulos D. Slovakia, Hungary won't back EU sanctions on Russian energy. URL: <https://apnews.com/article/russia-ukraine-business-bulgaria-serbia-european-union-efa1e4c2f663651f21aaeb2d68f21090>

4. Krekó P., Szczerle P. Why Is Hungary Blocking Ukraine's Western Integration? URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/why-is-hungary-blocking-ukraine-s-western-integration/>

5. McLaughlin D. Ukraine defends education reform as Hungary promises «pain». URL: <https://www.irishtimes.com/news/world/europe/ukraine-defends-education-reform-as-hungary-promises-pain-1.3235916>

6. Mirolaev M. (2018). Caught between two rivals, ethnic Hungarians in Ukraine walk a fine line. URL: <https://www.latimes.com/world/europe/la-fg-ukraine-hungarians-20181105-story.html>

7. Zoltan S. (2022). Hungary Floats Veto Threat as EU Works to Ban Russian Oil. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-05-01/hungary-would-veto-eu-sanctions-on-russian-energy-minister-says>

8. Ar'yev: Reaktsiya Uhorshchyny na zakon pro osvitu – shantazh, ale Ukrayini ye chym vidpovisty. *Tekst dokumenta* (2017). [Ariev: Hungary's reaction to the law on education is blackmail, but Ukraine has something to answer for. Document text] *Yevropeys'ka pravda*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/09/26/7071497/>

9. Vysnovok Venetsians'koyi komisiyi shchodo osvitynoho zakonu. *Tekst dokumenta* (2017). [Conclusion of the Venice Commission on the educational law. Document text] *Yevropeys'ka pravda*. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/8/7074838/>

10. Vystup V. Brenzovycha za kruhlym stolom «Uhors'kyy chynnyk u vnutrishniy politytsi Ukrayiny» [V. Brenzovich's speech at the round table «The Hungarian factor in the internal politics of Ukraine»]. *NISD*. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2625/>

11. Harahonych V. (2010). Vplyv diaspory na rozvytok transkordonnoho spivrobitnytstva [The influence of the diaspora on the development of cross-border cooperation]. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/72124/35-Garagonich.pdf?sequence=1>

12. Hrynevych: V Uhorshchyni ye bahato mifiv pro novyy osvityny zakon. (2017). [Hrynevych: In Hungary, there are many myths about the new education law]. *Ukrayins'ka Pravda*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2017/09/26/7156369/>

13. Huzynets' Yu. Etnopolityka Uhorshchyny shchodo zakordonnykh uhortsiv [Ethnopolitics of Hungary regarding Hungarians abroad]. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/guzynets_etnopolityka.pdf

14. Deklaratsiya pro pryntsyipy spivrobitnytstva mizh Ukrayins'koyu RSR ta Uhors'koyu Respublikoyu po zabezpechennyu prav natsional'nykh menshostey [Declaration on the principles of cooperation between the Ukrainian SSR and the Republic of Hungary on

ensuring the rights of national minorities]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348_322#Text

15. Dohovir pro osnovy dobrosusidstva ta spivrobitnytstva mizh Ukrayinoyu i Uhors'koyu Respublikoyu [Agreement on the foundations of good neighborliness and cooperation between Ukraine and the Republic of Hungary]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348_004#Text

16. Zakarpattya 1919–2009 rokiv: istoriya, polityka, kul'tura (ukrayinomovnyy variant ukrayins'ko-uhors'koho vydannya) (2010). [Transcarpathia 1919–2009: history, politics, culture (Ukrainian-language version of the Ukrainian-Hungarian edition)]. Pid red. M. Vehesha, Ch. Fedynets'; (Redkoleh. Yu. Ostapets', R. Ofitsyns'kyy, L. Sorko, M. Tokar, S. Chernytsko; Vidp. za vypusk M. Tokar). Uzhhorod: vyd. «Lira», 720 s.

17. Zakon pro osvitu: kudy zavedut' movni prystrasti na Zakarpatti [Law on education: where will language passions lead in Transcarpathia]. URL: <https://goloskarpat.info/analytics/59ba7ac7efb3c/>

18. Zakon Ukrayiny «Pro osvitu» (2017). [Law of Ukraine «On Education»]. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

19. Kotsur V. (2020). Natsional'ni menshyny Ukrayiny v konteksti suspil'no-politychnykh transformatsiy 90-kh rr. XX st. poch. XXI st.: monohrafiya [National minorities of Ukraine in the context of socio-political transformations of 1990's of 20 century – beginning of 21 century: monograph]. Pereyaslav-Khmel'nyts'kyy: Dombrovs'ka Ya.M., 594 s.

20. Mahda Ye. (2016). Hibrydna viyna: vyzhyty i peremohty [Hybrid warfare: survive and win]. Kyiv: Vivat. 304 s.

21. Metod «Yobbika»: Chomu Uhorshchyna zahostryuye movnu problemu z Ukrayinoyu [The «Jobbik» method: Why Hungary is exacerbating the language problem with Ukraine]. 112.ua Dumky. 12 veresnya 2017. URL: <https://ua.112.ua/mnenie/metod-yobbika-chomu-uhorshchyna-zahostriuye-movnu-problemu-z-ukrainoiu-410752.html>

22. Movnyy shantazh Uhorshchyny – tse vzhe problema Bryusselya, a ne Kyieva [Linguistic blackmail of Hungary is a problem of Brussels, not Kyiv]. Zik novyny. 27 veresnya 2017. URL: https://zik.ua/news/2017/09/27/movnyy_shantazh_ugorshchyny_tse_vzhe_problema_bryusselya_a_ne_kyieva_1175289

23. Na Zakarpatti zibraly 64000 pidpysiv proty movnykh zakonoproektiv u VR. [In Transcarpathia, 64,000 signatures were collected against language draft laws in the Republic of Belarus]. 7dniv.info. URL: <http://7dniv.info/society/88200-na-zakarpatt-zbrali-64-000-pdpisv-proti-movnih-zakonoproektiv-u-vr.html>

24. Nykonyrov O. (2017). Yak Uhorshchyna cherez osvitu stvoryuye na Zakarpatti sviy anklav [How Hungary creates its enclave in Transcarpathia through education]. Depo. Zakarpattya. URL: <https://zak.depo.ua/ukr/zak/yak-ugorschina-stvoryuye-sviy-anklav-cherez-navchannya-zakarpattiv-20170704599567>

25. Orban proponuye Ukrayini uzakonyty podviyne hromadyanstvo dlya uhortsiv Zakarpattya [Orban offers Ukraine to legalize dual citizenship for the Hungarians of Transcarpathia]. Yevropeys'ka pravda. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/03/30/7063844/>

26. Ostapets' Yu., Skyba I. (2012). Uhors'ka menshyna Zakarpattya: suspil'no-politychnyy ta kul'turnyy rozvytok [The Hungarian minority of Transcarpathia: socio-political and cultural development]. Aktual'ni pytannya zakonodavchoho rehulyuvannya zakhystu prav natsional'nykh menshyn v Ukrayini ta shlyakhy yikh realizatsiyi v Umovakh polietnichnoho rehionu: analiz otsinky. Materialy kruhloho stolu. 21 hrudnya 2011 r. Uzhhorod: «Lira», S. 51–68.

27. Plan spivrobitnytstva mizh Ministerstvom kul'tury i mystetstv Ukrayiny ta Ministerstvom natsional'noyi kul'turnoyi spadshchyny Uhors'koyi Respubliki na 2005–2008 roky [Cooperation plan between the Ministry of Culture and Arts of Ukraine and the Ministry of National Cultural Heritage of the Republic of Hungary for 2005–2008]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/348_056#Text

28. Politychne tok-shou «Pul's». [Political talk show «Pulse»] Vypusk 2.10.2018. URL: <https://video-ua.112.ua/politychne-tok-shou-puls-vypusk-vid-02102018-280070.html>

29. Popovych Z. (2017). Zakon pro osvitu: kudy zavedut' movni prystrasti na Zakarpatti. [Law on education: where will language passions lead in Transcarpathia]. BBC Ukrayina. URL: <http://www.bbc.com/ukrainian/features-41252966>

30. Sydorenko S., Panchenko Yu. (2017). Uhors'kyy movnyy shantazh: chy pokhovaye Budapesht yevropeys'ke maybutnye Ukrayiny [Hungarian language blackmail: will Budapest bury Ukraine's European future]. Yevropeys'ka pravda. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/09/26/7071503/>

31. Sydorenko S., Tuzhans'kyy D. (2018). Peremoha vichnoho Orbana: yak uhors'kyy prem'yer zberih absolyutnu vladu v krayini [The victory of the eternal Orbán: how the Hungarian prime minister retained absolute power in the country]. Yevropeys'ka pravda. 9 kvitnya 2018 r. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/04/9/7080095/>

32. Stanchev M., Felshtinskii Yu. (2015). Tretya mirovaya: bitva za Ukrainu [World War III: Battle for Ukraine]. Kyiv: Nash Format. 456 c.

33. Tkach D. (2017). Polityka ofitsynoyi Uhorshchyny shchodo natsional'noyi avtonomiyi u susidnikh krayinakh: pravda ta domysly [Official Hungarian policy on national autonomy in neighboring countries: truth and conjecture]. Vyklyky i Ryzyky. Bezpekovyy ohlyad TsDAKR. Kyiv, № 9 (72). S. 44–57.

34. Tuzhans'kyy D. Hra na mezhi vorozhnechi: yak Uhorshchyna radykalizuye suspil'stvo dlya peremohy chynnoyivlady [Playing on the edge of hostility: how Hungary is radicalizing society to defeat the current government]. Yevropeys'ka pravda. 28 serpnya 2017 r. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/08/28/7069912/>

35. Uhoda mizh Uryadom Ukrayiny i Uryadom Uhors'koyi Respubliki pro spivrobitnytstvo v haluzi kul'tury, osvity i nauky [Agreement between the Government of Ukraine and the Government of the Republic of Hungary on cooperation in the field of culture, education and science]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/348_054#Text

36. Uhors'kyy chynnyk u vnutrishn'opolitychnykh ta bezpekovykh protsesakh na Zakarpatti (2017)

[The Hungarian factor in internal political and security processes in Transcarpathia]. Kyiv: NISD, 48 s.

37. Uhorshchyna: shcho stoyit' za voyovnychoyu rytorykoyu proty Ukrayiny. (2017) [Hungary: What's Behind the Militant Rhetoric Against Ukraine]. *LB.ua*. URL: https://ukr.lb.ua/world/2017/09/26/377586_ugorshchina_shcho_stoit_voyovnichoyu.html

38. Ukrayina pryednayet'sya do zasidannya Hruziyi i NATO v ramkakh samitu Al'yansu – Zerkal' (2018) [Ukraine will join the meeting of Georgia and NATO within the framework of the Summit of the Alliance – Zerkal].

Yevropeys'ka Pravda. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/06/14/7083092/>

39. Shypka N. (2007). Uhors'ka natsional'na menshyzna yak chynnyk formuvannya ukrayins'ko-uhors'kykh mizhderzhavnykh politychnykh vidnosyn (1991–2006 rr.) [The Hungarian national minority as a factor in the formation of Ukrainian-Hungarian interstate political relations (1991–2006)]. *Ukrayins'ka natsional'na ideya: realiyi ta perspektyvy rozvytku: Zb. nauk. pr.* L'viv: Vydavnytstvo Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnikha», Vypusk 19. S. 208–216.

Hungarian influence on the national identity of the population of Transcarpathia

Kotsur Vitalii Viktorovych

Doctor of Historical Science, Professor,
Rector
Hryhorii Skovoroda University
in Pereiaslav
Sukhomlyns'koho str., 30, Pereiaslav-
Khmelnitskyi, Kyiv region, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7369-4344

The problem of Ukrainian-Hungarian relations on the ethno-national issue in Transcarpathia is considered. The author highlights the main instruments of Hungary's foreign policy influence on neighboring countries. The goal of the research is to study the influence of Hungarian foreign policy on the national identity of the population of Transcarpathia, and to find out practical mechanisms for solving the region's problems. In the course of the research, three groups of methods were used: general scientific (analysis, synthesis, generalization, induction of deduction), interdisciplinary (source and system-structural analysis), and methods of political science research (institutional, systemic, functional, behavioral).

The author identifies the reasons for the disagreements between Ukraine and Hungary at the diplomatic level, in particular: the simplified passport procedure for ethnic Hungarians in Ukraine introduced by Hungary, the language and educational issues of Transcarpathia, etc. The place and significance of international Ukrainian-Hungarian agreements for the development of good relations and the formation of ethno-national harmony in the Carpathian region are revealed. The main methods of diplomatic pressure on Ukraine are identified. The research focuses on Hungary's official position on law of Ukraine on education 2017 Hungary's interference in this matter and blackmail at the diplomatic level only played into russia's hands. In the context of this issue, the author characterizes the likelihood of russian special services' influence on the formation of appropriate policy towards Ukraine. Attention is focused on Russia's attempt to lobby for its own interests in the countries of the European Union through Hungary. The importance of Hungarian state institutions' support for the territorial integrity and state sovereignty of Ukraine as an important element of European security was emphasized.

The political, linguistic and cultural significance of the support of Hungarian public organizations in Ukraine at the expense of Hungary is clarified. In the context of the development of good neighborly relations, the author's vision of the development of an economic and political union with the countries of the Carpathian region is expressed. This will accelerate European integration trends and may become a catalyst for economic development. To achieve it Ukraine and Hungary should reconsider their positions on the ethnopolitical situation in the region. At the same time, Budapest should change its own beliefs about Transcarpathia and deepen relations with Ukraine.

Key words: Hungarians, ethnopolitics, identity, Transcarpathia, Ukraine, Hungary, minority.

Ліпкан Володимир Анатолійович

Наративний аналіз виступів керівників п'ятого покоління КНР: на прикладі Цінь Ґана

УДК 303.833.5:808.51:[316.46:32(510)
Цінь Ґан]
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-1.17>

Ліпкан Володимир Анатолійович
доктор юридичних наук, професор,
докторант відділу правових проблем
політології
Інституту держави і права імені
В. М. Корецького
Національної академії наук України
вул. Трьохсвятительська, 4,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-7411-2086

Сучасна політологічна наука має певні напрацювання у сфері формування стратегічного наративу. Причому ці дослідження виконуються в рамках різних наук. Однак саме в контексті політичної комунікативістики і стратегічних комунікацій відповідно до засадничих положень теорії геостратегії наративний аналіз виступів політичних лідерів робиться не часто. Однак функціонування китайської моделі політичної меритократії доводить не лише право на її існування, а й певну ефективність і беззаперечні переваги, якими не можна нехтувати, які потрібні для вивчення і впровадження у сучасну модель геостратегії української держави.

Творення сучасної геостратегії є системним процесом вироблення та провадження стратегічного наративу відповідно до наперед визначених цільових аудиторій. Тому питання політичного лідерства і формування стратегічного наративу є важливим для Української держави з огляду на бідність пропозиції інтелектуальних та стратегічних лідерів зсередины країни. Якщо в більшості демократичних країн стратегічні наративи виробляються спеціально навченими особами, а промови для вищих посадових осіб готують спічрайтери, то в Китаї інший підхід – стратегічні наративи є сформованими конкретним поколінням управлінців ідеологемами, які поступово впроваджуються у геостратегічний дискурс і в практику безпекостворення. Дана стаття присвячена аналізу промов та виступів одного з яскравих представників п'ятого покоління керівництва КНР – міністра закордонних справ КНР Цінь Ґана.

У статті обстоюється авторська думка, що справжні стратегічні архітектори (стратіархи) мають власноруч формувати філософські передумови, концепції і стратегії, визначати місію держави і володіти стратегічною візією. Меритократична модель китайського державного управління слугує вагомим внеском в політологічну науку, оскільки кожне покоління керівників КНР збагачує політологічну думку новими ідеями та їхніми інтерпретаціями, моделями, принаймні теоретичними, будови процвітаючого та успішного Китаю. Формування політичної системи КНР збудовано таким чином, щоб запобігати приходу до влади несистемних політиків, недалекоглядних і популістських політичних діячів (не стратегічних лідерів). Одним із проявів універсальності політичних лідерів виступають їхні промови, які слугують концептуалізації та масштабуванню потрібних партійному керівництву ідеологем.

У дефініції статті на прикладі аналізу думок міністра закордонних справ КНР – Цінь Ґана – доводиться, що Китай має власну теоретичну та філософську базу розвитку держави, володіє власним наративним інструментарієм, чинить спроби впливати на міжнародний порядок, в тому числі й за допомогою наративів. У статті масштабується і послідовно продовжується ключова авторська ідея щодо чіткого відділення геостратегії як окремої від геополітики теорії, доводиться абсолютне несприйняття і повне ігнорування різноманітних течій геополітики в практичній політиці КНР.

Авторська матриця теорії і практики геостратегії накладена на аналіз одного з політичних лідерів сучасного КНР, голови МЗС КНР – Цінь Ґана. Аналізуються система наративів, які озвучує міністр, а також робиться детальний аналіз кожного з них.

Важливим є органічне поєднання даної статті із іншими авторськими статтями, в яких унаочнюється зміст різноманітних концепцій стратегічної невизначеності та ясності, з'ясовано зміст політичного лідерства Цінь Ґана на сучасному етапі, в також визначаються можливості застосування даного досвіду для формування та розвитку безпекової, сильної, розвинутої Української держави, а також намічаються вектори розвитку власної геостратегії.

Ключові слова: геостратегія Української держави, політичне лідерство, стратегічна невизначеність, стратегічна ясність, зовнішня політика Китаю, п'яте покоління політичних лідерів КНР, стратегічний наратив КНР, політична меритократія, стратегічна ідентичність, нова сингулярність, стратіарх.

Аналіз публікацій. Багатоаспектність досліджуваної теми зумовлює звернення до низки міждисциплінарних політико-правових досліджень науковців із Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України: О. В. Скрипнюка, В. П. Горбатенка, О. М. Костенка, І. О. Кресіної, В. Ф. Сіренко.

Важливе місце серед публікацій посідають роботи О. Бабкіної О. Майбороди, Г. Касьянова, О. Ковалю, Є. Перегуди, Ю. Пойти, І. Поліщук, О. Траверсе, О. Ярош, авторів Інституту сходознав-

ства НАН України та Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса, публікації авторів та дослідників, в яких аналізуються теоретичні засади формування стратегічного наративу.

Однак окреме вивчення наративів лідерів п'ятого покоління керівників КНР українському науковому сегменті не висвітлено. Дана наукова стаття, зберігаючи логіку наступності в рамках формування методології теорії геостратегії, продовжує цикл дослідження геостратегічних сценаріїв розвитку України, і розвиває думки щодо концеп-

ції стратегічної невизначеності та стратегії стратегічної ясності, політичного лідерства, політичної меритократії, закладає новий науковий тренд щодо необхідності детального з'ясування ролі політичних лідерів у формуванні та індоктринації стратегічних наративів у геостратегічний дискурс.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасних наукових політологічних дослідженнях замало уваги приділено розвитку концепції теорії геостратегії, складовим компонентом якої є з'ясування ролі політичних акторів та суб'єктів політики у процесі вироблення та реалізації стратегічних наративів. Дана стаття є внеском у політологічну науку, оскільки окрім теоретичного наповнення, в ній вперше аналізуються конкретні наративи одного з політичних лідерів п'ятого покоління керівників КНР – Цінь Гана.

Подані висновки можуть бути екстрапольовані для розуміння ролі політичних лідерів та політичних еліт і мають бути корисними для формування геостратегії сучасної Української держави, формування та становлення інституту фахових і компетентних політичних лідерів української політичної еліти.

Мета статті полягає у визначенні змісту політичного лідерства *Цінь Гана* і його ролі і формуванні та реалізації зовнішньої політики КНР.

Для досягнення поставленої мети були поставлені та вирішені наступні наукові завдання: 1) визначено передумови формування стратегічних наративів політичного лідера; 2) проілюстровано тези політичного лідера і рівень їх конкретного втілення в практику міжнародних відносин; 3) сформульовано напрями екстраполяції отриманих даних для розвитку геостратегії сучасної Української держави.

Вступ. У Китаї з моменту його офіційного утворення як держави – 1 листопада 1949 року – зберігалася до жовтня 2022 року традиційна форма приходу і відходу від влади, її передача на основі певних парадигмальних канонів. Кожна політична сила, яка приходила до влади, асоціювалася і представляла певний світогляд, систему стратегічних наративів конкретного покоління політиків та управлінців, які мали власну теоретичну систему та методологічний інструментарій формування та удосконалення існуючої політичної системи та її інститутів, політичних відносин.

Сі Цзіньпін, як лідер керівництва п'ятого покоління, хоч і проголосив про побудову „соціалізму з китайської специфікою нової епохи”, на практиці керівництво КНР, особливо через жорстку позицію колишнього міністра закордонних справ *Ван Ї*, фактично вступило у відкриту та неприховано не лише економічну, а й політичну, фактично – стратегічну конфронтацію із США, одним із варіантів якої, не зважаючи на зміну керівництва МЗС КНР, може бути військовий збройний конфлікт. Чимало аме-

риканських військових експертів попереджають відкрито про це, а в Стратегії національної безпеки від жовтня 2022 року, не Росія, а саме Китай визначено головною загрозою для США.

І хоча *Ван Ї* 19 лютого 2022 року, під час свого останнього виступу в цій посаді на Мюнхенській безпековій конференції, висловив формальну підтримку Україні, заявивши про „необхідність захисту її незалежності та територіальної цілісності”, наголосивши, що Україна має бути мостом, який сполучає Захід і Схід, а не лінією боротьби між великими державами [1]; Китай як велика держава не вжила жодних практичних та реальних заходів, аби зупинити очільника московського режиму від початку варварської війни 24 лютого 2022 року.

Станом на початок 2023 року рівень практичної включеності КНР у припинення конфлікту не змінився: окрім непрозорих і розмитих наративів щодо миру, неподільності безпеки, поваги до прав людини тощо, світові лідери так і не побачили: у чому саме полягає стратегічне лідерство КНР (окрім кількості закликів до миру), якщо безпосередні інтереси даної країни не заторкуються. Відповідь невтішна: занурення у власний міфічний світ „уявного світового володарювання” через економічну експансію, контроль на ресурсами Африки та їх узалежнення через кредити та борги, невдалою спробою тотальної цифровізації Європи через провадження небезпечних технологій 5 G. Це дії Китаю, які описують його справжній шлях, а не ті наративи, які проголошують політичні лідери КНР.

КНР так і не реалізувала свої потенції та амбіції як глобального гравця в світовій архітектурі безпеці. Замість участі у практичному врегулюванні війни, КНР нарощує напрями економічної взаємодії з РФ, педалює розвиток боргових зобов'язань Африканських держав, нарощуючи інфраструктурну залежність цих країн від КНР. Таким чином, іспит на реальне саме глобальне політичне лідерство, *Сі Цзіньпін* наразі не склав.

У даному розрізі, важливим є вивчення оточення лідера. Одним із впливових політичних лідерів п'ятого покоління виступає нинішній міністр закордонних справ КНР. Тому цікавим і корисним є звернення до аналізу світоглядних позицій нового очільника МЗС КНР (з 30.12.2022 р.) – *Цінь Гана*, який до цього обіймав посаду посла КНР в США.

Виклад основного матеріалу. 30 грудня 2022 року – було призначено нового міністра закордонних справ – *Цінь Гана*, який до цього посідав посаду посла КНР в США. *Цінь Ган* – воїновок, близька довірена особа президента Китаю *Сі Цзіньпіна*, бере на себе ключову роль на тлі високої напруженості між Вашингтоном і Пекіном через низку чутливих питань [2].

Я не поділяю оцінок тих експертів, які з призначенням *Цінь Гана* покладають на нього великі інтегративні надії і акцентують на відході КНР від РФ

і повернення до конструктивного діалогу із США та ЄС. У зовнішній політиці Китаї слова і справи почасти мають різні відтінки і відповідно результати реалізації, які можуть бути по-різному інтерпретовані нами – європейцями, та китайцями. Про це я підготував окрему статтю „П'яте покоління керівників КНР: приклад політичного лідерства Цінгь Гана”. Предметом даної статті буд з'ясування ключових наративів даного міністра, за допомогою яких можна проаналізувати та сформулювати уявлення про стратегічний наратив п'ятого покоління керівництва КНР.

Однак відмічу, що оцінка діяльності політичних лідерів має бути максимально виваженою і не скочуватися чи то в бік лише огульної критики, або ж навпаки – до суцільного схвалення.

Певним чином резонує моїм ідеям позиція Цінгь Гана щодо *деструктивності ідеологем антагоністичного характеру*, які є іманентними та аксіоматичними геополітиці. До речі, у своїх статтях жоден із політичних лідерів КНР не згадує геополітику та її карколомні теорії взагалі. Винятково йдеться про політичну концепцію лідера КПК Сі Цзіньпіна, соціалізм із китайською специфікою нової епохи, а також інші політичні позиції попередніх китайських лідерів.

Зокрема, у сучасних виступах та дописах Цінгь Гана здебільшого йдеться лише про США, яку лідери КНР називають разом із власною державою – великою державою, здатною до формування стійких та стабільних умов спільного процвітання заради спільного майбутнього навіть і за наявності різних політичних систем і різного політичного бачення засобів та інструментів забезпечення базових цінностей народів на планеті. Тобто лідери КНР чітко та промовисто підкреслюють і наголошують: **вони не вважають Росію великою державою.**

Звичайно іншої думки дотримується один із сучасних ідеологів московського режиму *Д. Тренін*, який відзначає: „Само существование России как независимой и влиятельной величины является фактором, уравнивающим мировую обстановку” [3]. Китайські посадові особи так не вважають і не згадують Росію, в якості балансуєчого фактора або впливового гравця або великої держави.

Важливим є філософський підхід політичного лідера, думки якого виступають предметом цієї статті. Зокрема, Цінгь Ган відзначає: „Якщо люди вирішать дивитися на світ з точки зору протиставлення „демократія проти авторитаризму”, вони, швидше за все, відкриють світ розколу, конкуренції та конфлікту; але якщо вони розглядають світ як спільноту зі спільним майбутнім, то відкритість, співпраця та взаємовигідні результати будуть плодами їхнього вибору. Як підкреслив президент Сі Цзіньпін під час зустрічі з президентом Джо Бай-

деном на Балі у листопаді 2022 року, світ достатньо великий, щоб дві країни могли розвиватися та процвітати разом. Взаємовідносини Китай-США не повинні бути грою з нульовою сумою, де одна сторона конкурує з іншою або процвітає за рахунок іншої. Зараз Китай і Сполучені Штати мають більше спільних інтересів, а не менше. Ось як відображається поняття спільноти зі спільним майбутнім для людства у китайсько-американських стосунках”[4].

Відтак, Цінгь Ган пропонує відійти від конфронтаційної маніхейської ідеологем протиставлення добра і зла, демократії і авторитаризму. Основними принципами такого зближення виступає прагнення до скорочення розриву у сприйнятті світу та дослідження способів ладити на основі принципів: **1) взаємної поваги; 2) мирного співіснування; 3) взаємовигідної співпраці.**

Акцентую, що логіка будови даних принципів не викликає, на перший поверховий погляд активних заперечень, але: якщо подивитись на це з іншого боку, то прописані принципи є занадто довільно витлумаченими, розмитими, загальними та абстрактними і можуть бути вільно інтерпретованими і використовуватися для вирішення будь-яких конфліктів на користь Китаю.

Так, наприклад, *приєднання силою Тайваню* до материкового Китаю може повністю відповідати *принципу мирного співіснування*, адже, коли Тайвань буде повністю поглинений Китаєм, то фактично жодних питань із миром або війною із цим островом по суті бути не може: буде забезпечено, за логікою лідерів КНР, та реалізовано принцип неподільної безпеки: безпека Тайваню – безпека Китаю.

Саме така спотворена „логіка” була екстрапольована керівництвом КНР і до війни Росії проти України, де апріорі політичне лідерство, виявивши не притаманну китайським мудрим правителям поверховість до вивчення історичних питань, не усвідомлюючи справжніх першопричин та не бажаючи вивчити та прийняти багатовікову історію Української держави, розмірковувало подібним чином: усунення незалежної держави і поглинання її Росією, змінить вектор напруженості і зменшить зазіхання блоку НАТО або англосаксонського світу на території України, а відтак, буде реалізовано принцип неподільної безпеки.

Так само і щодо принципу взаємовигідної співпраці: нині Китай купує російські енергоносії, фактично не бажаючи доєднатись до світових санкцій, і використовуючи занедбане положення Росії, яка зі значною знижкою вимушена продавати власні енергоносії КНР. Таким чином, на думку КНР, це є взаємовигідним: адже КНР купує дешеві енергоносії, а Росія отримує солідного партнера, який не зважаючи на санкції, здійснює купівлю цих носіїв.

І так можна розмірковувати над кожним принципом конкретно.

Однак слід чітко констатувати – **Китай минає гострі питання щодо:**

- 1) порушення кліматичних зобов'язань;
- 2) порушення прав людини і громадянина, особливо стосовно уйгурів;
- 3) тотальною політикою нульової терпимості до ковіду, яка повністю зруйнувала систему захисту прав і свобод і на практиці не дала бажаного рівня зменшення захворюваності, підірвавши економіку КНР;
- 4) впровадження системи соціального кредитного рейтингу;
- 5) тотальна кьюаризація, через яку люди, що не мають зеленого коду, не можуть скористатися будь-якими об'єктами та соціальними послугами.

Політичні лідери Китаю говорять лише про те, про що хочуть говорити; а з ними потрібно говорити лише про те, що віддалятиме від конфліктних та спірних питань, адже на думку і логіку китайського керівництва, спірні питання порушують повагу, наближаючи до маніхейської ідеології протиставлення добра і зла.

Підтримую думку О. Траверсе, що політичний вимір є більш швидкоплинним і мінливим порівняно із історичним [5, с. 89], через що ілюзія керівників п'ятого покоління щодо потенціалу власних можливостей щодо кардинальної зміни вектору розвитку КНР, який було закладено попередниками, можуть призвести до порушення структурованої ієрархії моделі артефактів [6]: 1) матеріальні результати діяльності можуть бути не досягнутими; 2) способи дії з матеріальними артефактами можуть бути не ефективними; 3) правила суспільного буття можуть бути порушені і порушуються політичними лідерами КНР.

Відтак, з позицій політичної епістемології, за допомогою якої досліджується співвідношення раціонального і позараціонального в політиці, в рамках предмета дослідження більш можливим і корисним для теорії політології є вивчення накопичених методологічних знань, представлених різними підходами і парадигмами, адже кожне покоління керівників розробляло власну ідеологічну платформу.

Поза це, якщо аналізувати практику міжнародних відносин, то однопартійна система повністю сприяє відсутності політичного плюралізму, а відтак і накопиченню помилок і суперечностей зсередини партії. Будучи замкненою системою, КПК суто з філософських позицій не має багато шансів на ефективний розвиток в мінливому середовищі, де функціонують відкриті нелінійні системи, що самоорганізуються.

Таким чином певним способом, це нагадує бесіду із особами з особливостями психіки, яких не можна критикувати, вести діалог на важливі та серйозні теми, маючи різні способи мислення та підходи до вирішення ключових питань. Натомість,

політичні керівники КНР одразу запропонували три принципи, дотримання яких сприятиме порозумінню з боку Китаю. Тобто йдеться не про політичний діалог у справжньому розумінні цього слова, не про дотримання міжнародного права, формування та реалізацію базових принципів міжнародної безпеки, а йдеться про операціоналізацію і спробу легітимації та **масштабування китайських принципів** – принципів, на яких Китаю зручно і бажано спілкуватись і мати вигідні для себе відносини з іншими державами, в тому політичному просторі, в якому вигідної їм.

Тобто Китай, фактично не визнає міжнародного права, і **пропонує своє право, для реалізації своїх прав.**

Коли *Цінь Ган* пафосно заявляє, що китайці сподіваються, що американський народ зробить правильний вибір (*The Chinese people are looking to the American people to make the right choice*) [7], то фактично йдеться про таке: ми, китайці, на правильному боці, ми давно це зрозуміли, і чекаємо, коли ви, нарешті... американці, зрозумієте це, і, врешті-решт, долучитесь до нас, мудрих і поміркованих китайців.

А якщо підходити детальніше, то за умови одноосібного керівництва за часів *Сі*, говорити про плюралізм або різноплановість думок взагалі не доводиться, що слугує додатковим аргументом та унеможливорює навіть вести дискусію щодо позиції, насправді однієї людини, а не цілого багатонаціонального народу. Про це відзначає і японський дослідник, прямо вказуючи на те, що *Сі Цзіньпін* перестав бути народним лідером [8]. Адже якщо виходити із класичного поділу функцій лідерства [9], то сучасне покоління лідерів втрапило такі функції, як:

- *консолідує* – політичні лідери Китаю на сьогодні не здатні консолідувати біля себе або біля своїх ідей (окрім гео економічних) представників політичних еліт інших країн;
- *директивну* – через надмірне застосування концепції стратегічної невизначеності [10], політичні лідери Китаю не можуть навіть озвучити чітку власний напрям розвитку та чітке бачення вирішення міжнародних конфліктів, тим більше формувати такі напрями в якості лідера певної спільноти чи соціальних систем;
- *мобілізує* – організація політичних систем інших країн та їхніх лідерів для вирішення глобальних важливих завдань;
- *легітимаційну* – легітимація політичного режиму в КНР, визнання його як можливого взірця для наслідування формувала б умови для легітимації політичного лідерства КНР в глобальному світі.

Такий підхід і така діалогічність, неправильно сфокусована нарративна схема [11], фактично у вигляді наставницького та імперативного моно-

логу [12, с. 489], не може бути сприйнята у демократичному суспільстві.

Продовження Китаєм тиражування подібних наративів, на жаль не приведе Китай до його мети, передусім політичного лідерства, а не лише економічної могутності. Між тим, він і надалі стоятиме і чекатиме, як хтось колись клюне на гачок і буде змінюватись на угоду політичним лідерам КНР та відповідати очікуванням китайського народу.

Відмічу, що образність і символізм є притаманними мистецтву, але аж ніяк не геостратегії, сучасній дипломатії і політико-безпековій практиці. Тому якнайскоріше політичне керівництво КНР це зрозуміє, так і будуть відбуватися зміни у взаємних стосунках. Світ не буде змінюватись під однобоке його бачення і тлумачення політичними лідерами КНР: чимало пройдено, чимало війн було, чимало жертв, чимало уроків. Відмічу: все це – поза Китаєм і його народу і його території. Тому навіть з позицій політичної моралі, КНР не має достатніх наукових підстав для вимог врахування сформульованих ним віддалених від потреб Української держави принципів та умов завершення війни. Більше того, КНР навмисно ігноруючи міжнародне право, продовжую називати війно „конфліктом”.

Тож, проголошуючи *на повагу до різноманітності*, на практиці, КНР унеможливує її, прагнучи нав'язати лише власне бачення, власних концепцій (особливо яскравою виступає концепція *стратегічної невизначеності* [13]), та власного інструментарію вирішення глобальних проблем сучасності.

Для конкретності наукової статті, верифікації її гіпотез, проаналізуємо конкретні вислови *Цінь Гана* із подальшим їх співвіднесенням із практикою міжнародних відносин. Отже, для сучасного політичного лідерства абсолютно недостатньо під час варварської війни обмежуватись закличками і фразами на кшталт **наративів Цінь Гана** [14].

1. *Ми виступаємо за дотримання міжнародного права та загальновизнаних норм, що регулюють міжнародні відносини та повагу до суверенітету та територіальної цілісності всіх країн, у тому числі України* – кожен трактує дотримання міжнародного права на свою користь, а право взагалі не завжди в рамках РФ розглядалося пріоритетним засобом регулювання суспільних відносин, навпаки: останніми роками в наукових колах постійно наголошувалось не на силі права, а на праві сили.

2. *Уроки треба вчити* – так, дійсно: повітрям слід дихати, воду пити, вухами слухати, а очима дивитись і т. д. Який практичний зміст від цих висловлювань цієї особи, як можна операціоналізувати дану фразу – невідомо і незрозуміло.

3. *Слід серйозно подумати про зміни, викликані кризою, і про шляхи розвитку після неї* – згоден, обов'язково подякуємо за таку надважливу

і цінну пораду, бо перед цим навіть не могли навіть збагнути, що „треба серйозно подумати”, до цього взагалі або не думали або ж думали, але не серйозно.

4. *Нам пора зменшити тиск на наш спільний світ* – тиск і управління є різними речами, так само як політичне керівництво і політичне лідерство. Тож, коли *Цінь Ган* закликає „зменшити тиск”, то яскравим прикладом цього мають слугувати зміни зсередини країни, а їх немає. Коли КНР порушує права людини, знищує етнічні національні меншини тощо – то звичайно, йому вигідно казати про необхідність зменшення на нього тиску. Але тиск виникає там і тоді, де є невідповідність європейським та загальнолюдським цінностям, де суспільні відносини входять в дисонанс із трендами захисту прав людини. Там тиск є і завжди буде, саме тому країни світу не відвернулись від Української держави, а стали плечем до нашої держави за для захисту від вселенського зла, боронення цінностей добра, справедливості, життя.

А ось позиція політичного керівництва КНР щодо „необхідності відмови від маніхейства” є прямим свідченням, що Китай не хоче відкрито виступати проти Зла. Відтак, популістська модель політичного процесу можливо може бути прийнятною всередині КНР, але аж ніяк не у міжнародних відносинах і в рамках сучасного геостратегічного ландшафту. Більше того, більшість наративів даної посадової особи КНР спрямована на міжнародних суб'єктів, даний чиновник, немов ставить завдання немов підлеглим європейським державам, їхнім лідерам, прагнучи таким чином зняти з себе відповідальність за власну безвідповідальну, непрозору і нечітку зовнішню політику. Така тональність ведення переговорів і взагалі геостратегічного дискурсу є неприйнятною із європейськими державами, в тому числі і з Українською державою.

5. *Європа є центром усього тиску під час кризи* – чому тоді КНР так прагне залучати прямі іноземні інвестиції саме з Європи, чому було порушено власну політику нульової терпимості до ковід і були змушені бути відкрити кордони для європейських інвесторів? Знов убачаємо чітку невідповідність між проголошеними гаслами і реальністю: з одного боку, Європа звинувачується у якомусь тиску, а з іншого – та ж Європа щиро запрошується до співробітництва і до ринків КНР. Тож *Цінь Ган* слід передусім для себе особисто визначитися: Європа – центр тиску, чи центр розвитку? Адже представник міністерства комерції КНР *Га Фен* заявив: у 2020 році торговельний оборот між Китаєм та 17 країнами Центральної та Східної Європи перевищив 100 млрд доларів США, а зростання склало 8.4% [15]. Аналогічні статистичні дані знаходимо і Євростаті: Китай в 2020 році вийшов на перше місце серед партнерів ЄС, випередивши США, оскільки обсяг зовнішньоторговельного това-

рообігу ЄС та КНР склав 586 млрд євро [16]. Тож цифри – річ уперта, а політичне лукавство заважає ефективній комунікації.

6. має бути не лише припинення цієї війни, але й фундаментальна відповідь на тривалий мир і стабільність у Європі, а також збалансована, ефективна та стійка філософія та архітектура її безпеки – переконаний, що проблеми війни і миру в Європі завжди були справою поза інтересами КНР, а це так надалі і буде. Очевидним є зміщення акценту на проблемі миру лише на Європу, тим самим Китай хоче відвести увагу від своїх мілітарних амбіцій щодо силового включення Тайваню до власної держави. Такі маніпуляції очевидні, і не можуть не викликати розчарування спробами китайських провідних політиків, маніпулювати політичною свідомістю і стратегічною культурою з метою вирішення власних геостратегічних завдань і задоволення власних інтересів поза контекстом міжнародного права. Китай може претендувати на участь у глобальних системах безпеки лише тоді, коли він доведе, що він не є небезпекою, що він може бути дієвим гарантом безпеки, а не спостерігачем або радником з безпеки. Так само, на безпековий та політичний КНР впливає і політичні відносини із сусідами, які чітко зможуть ідентифікувати політику КНР як беззагрозливу, позбавлену мілітарного не лише дискурсу, а й навіть контексту. За іншого випадку, КНР не має морального права і взагалі політичного та іншого потенціалу, можливостей та досвіду щодо будови безпекових систем, оскільки сам може становити потенційну небезпеку для своїх сусідів і використовує фактор своєї могутності та сили для вирішення чималої кількості питань у сфері міжнародних відносин. Більше того відкрито допускає і активно маніфестує це для всіх країн усього світу про можливість використовувати силу для реалізації власних національних інтересів.

7. *Перетягування всіх вниз не принесе користі нашим майбутнім поколінням* – знову афоризми, але тут треба дуже чітко визначитись: де і що є верхом, а де і що є низом. Це питання дуже тонке, і заздалегідь поміщення власної країни до верху зі спробами маніпулювати європейським розвитком можуть безперспективними для КНР. Адже для КНР інвестиції ЄС та США є ключовими, життєво важливим. Жодна інша країна, групи країн не зможуть замінити ЄС та США в торговельних відносинах, тому при використанні афоризмів, треба дуже ретельно думати, адже філософська європейська і українська наукова думка теж мають достатній потенціал для словесної змагальності, однак це може бути прийнятним за умови безконфліктного розвитку, а не в часи, коли від конкретної позиції кожної держави залежить не лише глобальний розвиток в цілому, а й передусім регіональний та розвиток та економічне зростання та добробут кожної держави окремо.

8. *Розбіжності у сприйнятті кризи не виправдовують безпідставних звинувачень чи тиску і не повинні заважати нашим спільним зусиллям подолати кризу* – у цьому є екзистенційна і фундаментальна розбіжність політичних лідерів в КНР і в європейських країнах. Адже для КНР початковим і визначальним є категорії користі та вигоди. Для європейських політиків, це передусім – цінності. Тому саме ці розбіжності і не дадуть Китаю стати великою державою в усіх аспектах. Велич держави не вимірюється і не обмежується лише економічними факторами, тим більше які домінують та імперативно залежать від іноземних інвестицій. Цей факт потрібно враховувати політичному керівництву КНР, адже без його опрацювання з їхнього боку, співробітництво з КНР буде обмежене на довгі роки лише економічною сферою.

9. *Як жителі одного світу, ми повинні і можемо прислухатися один до одного, скорочувати розрив у сприйнятті світу та шукати способи ладити на основі взаємної поваги, мирного співіснування та взаємовигідної співпраці* – з даною тезою важко не погодитись, але головне: не лише виробляти та генерувати заспокійливий та мудрий контент, а бути здатним до адекватної його реалізації [17].

Висновки. Відтак я чітко продемонстрував прагнення КНР до глобального лідерства, утім фактичну незрілість політичного керівництва до даної ролі. Також акцентую, що Цінь Ган чітко та прямо вказує на таке: „Зрештою, нашою спільною метою є міцний мир, спільна безпека та спільне процвітання для 1,8 мільярда китайського та американського народу та 7,8 мільярда населення світу. Це історична відповідальність Китаю та Сполучених Штатів як двох великих країн” [18]. Таким чином, Цінь Ган чітко артикулює: **Китай не розглядає Росію в якості великої держави**, на якій лежить історична відповідальність за міцний мир, спільну безпеку та процвітання. Це є важливим з огляду на велике переважавання і бачення Китаєм не лише власного місця, а й передусім місця інших країн в цьому важливому процесі.

Політичний егоцентризм, неприховане споживацьке ставлення до міжнародних відносин, світових економічних безпекових та економічних механізмів, підтримка світового балансу навіть онтологічно нівелює і унеможлиблює розглядати Китай глобальним гравцем і світовим лідером, адже КНР не передбачає в своїх цілях розвиток світових систем, а розглядає їх споживацьке: лише використання на свою користь і заради власних інтересів. Такий підхід є зрозумілим стратегічними аналітикам, через що впливатиме на формування відповідних симетричних і асиметричних стратегій щодо Китаю, з урахуванням політичного егоцентризму і проголошеної політики споживання

результатів міжнародних відносин лише на свою користь.

Постать Цінь Ґана є суперечливою. Він дуже активно використовує нарративну схему для маніпуляцій та приховування справжніх намірів політики Китаю. Аналіз його висловлювань доводить, що Україна в найближчі часи не може розраховувати на Китай, як на партнера у припиненні варварської війни.

Початок підтримки означатиме повне усвідомлення Китаєм невідворотності перемоги Української держави і необхідності якнайскорішого приєднання до переможця.

ЛІТЕРАТУРА:

1. На Мюнхенській конференції міністр закордонних справ Китаю підтримав Україну. URL: <https://socportal.info/ua/news/na-miunkhenskii-konferentsii-ministr-zakordonnikh-sprav-kitaiu-pidtrimav-ukrainu/>
2. China names 'wolf warrior' as new ambassador to US. URL: <https://www.dw.com/en/china-names-xi-ally-wolf-warrior-as-new-ambassador-to-us/a-58682870>
3. Тренин Д. Новый баланс сил: Россия в поисках внешнеполитического равновесия. Москва: Альпина Паблишер, 2021. 471 с.
4. Qin Gang How China Sees the World. 26 December 2022. URL: <https://nationalinterest.org/feature/how-china-sees-world-206058>
5. Траверсе О. Політичне лідерство як universum. *Політичний менеджмент*. 2011. № 2. С. 85-93.
6. Dilthey W. Introduction to the Human Sciences : An Attempts to Laythe Foundation for the Study of Society and History / trans. R.J. Betanzos. Detriot: Wayne State University Press, 1988. 227 p.
7. Qin Gang How China Sees the World. 26 December 2022. URL: <https://nationalinterest.org/feature/how-china-sees-world-206058>
8. Katsuji Nakazawa Analysis: Xi no longer described as 'people's leader' in China 24 November 2022. URL: <https://asia.nikkei.com/Spotlight/Most-read-in-2022/Analysis-Xi-no-longer-described-as-people-s-leader-in-China>
9. Михельс Р. Демократическая аристократия и аристократическая демократия. *Социс*. 2000. №1. С. 107-116.; Кочубей Л. О. Сучасні політична еліта та політичний клас: визначення, моделі та особливості становлення. *Наукові записки ІПіЕНД*. 2010. №1(45). С. 37-53.; Пахарев А.Д. Политические элиты современной Украины: каналы рекрутирования. *Наукові записки ІПіЕНД*. 2010. №1(45). С. 27-36.
10. Ліпкан В. А. Політичний зміст концепції стратегічної невизначеності: на прикладі Китаю. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. № 38; Ліпкан В. А. Стратегічна невизначеність – засада політики сучасного Китаю. *Features of the development of modern science in the pandemic's era: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference*: December 9, 2022. Berlin, Germany, 2022. С. 38-40
11. Марков В. Б. Нарратив. *Энциклопедия эпистемологии и философии науки*. М., 2009. С. 554.; Папуша І. Міжнародна наратологія: проблеми дефі-

ніцій. *Studia metodologica*. Вип. 19. 2007. С. 31-37.; Інформаційно-комунікативна діяльність органів публічної влади : монографія / за заг. ред. В.С. Куйбіди, О.В. Карпенка. Київ: ЦП „Компринт”, 2018. 364 с.

12. Селіванова О. О. Наративний аналіз. *Лінгвістична енциклопедія*. Полтава: Довкілля-К, 2011. 844 с.
13. Ліпкан В. А. Політичний зміст концепції стратегічної невизначеності: на прикладі Китаю. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2022. № 38.
14. Qin Gang Chinese Ambassador: The Ukraine Crisis and Its Aftermath. 18 April, 2022. URL: <https://nationalinterest.org/feature/chinese-ambassador-ukraine-crisis-and-its-aftermath-201867>
15. Торговый оборот Китая с 17-ю странами ЦВЕ впервые превысил 100 млрд долларов. URL: http://russian.news.cn/2021-02/05/c_139721992.htm
16. Китай стал важнейшим торговым партнером ЕС. URL: <https://www.dw.com/ru/kitaj-stal-vazhnejshim-torgovym-partnerom-es/a-56574955>
17. Qin Gang How China Sees the World. 26 December 2022. URL: <https://nationalinterest.org/feature/how-china-sees-world-206058>
18. Qin Gang Chinese Ambassador: The Ukraine Crisis and Its Aftermath. 18 April, 2022. URL: <https://nationalinterest.org/feature/chinese-ambassador-ukraine-crisis-and-its-aftermath-201867>

REFERENCES:

1. Na Miunkhenskii konferentsii ministr zakordonnikh sprav Kytaiu pidtrymav Ukrainu [At the Munich Conference, the Minister of Foreign Affairs of China supported Ukraine] socportal.info Retrieved from <https://socportal.info/ua/news/na-miunkhenskii-konferentsii-ministr-zakordonnikh-sprav-kitaiu-pidtrimav-ukrainu/> [in Ukrainian].
2. China names 'wolf warrior' as new ambassador to US. www.dw.com Retrieved from <https://www.dw.com/en/china-names-xi-ally-wolf-warrior-as-new-ambassador-to-us/a-58682870>
3. Trenin, D. (2021). *Novyj balans sil: Rossiya v poiskah vneshnepoliticheskogo ravnovesiya [New balance of power: Russia in search of foreign policy balance]*. Moscow: Alpina Publisher [in Russian].
4. Qin Gang How China Sees the World. 26 December 2022. nationalinterest.org Retrieved from <https://nationalinterest.org/feature/how-china-sees-world-206058>
5. Traverse, O. (2011). *Politychne liderstvo yak universum [Political leadership as universum]. Politychnyi menedzhment – Political management, 2, 85-93* [in Ukrainian].
6. Dilthey, W. (1988). *Introduction to the Human Sciences : An Attempts to Laythe Foundation for the Study of Society and History (R.J. Betanzos, Trans.)*. Detriot: Wayne State University Press
7. Qin Gang How China Sees the World. 26 December 2022. nationalinterest.org Retrieved from <https://nationalinterest.org/feature/how-china-sees-world-206058>
8. Katsuji Nakazawa Analysis: Xi no longer described as 'people's leader' in China 24 November 2022. asia.nikkei.com/Spotlight/Most-read-in-2022/Analysis-Xi-no-longer-described-as-people-s-leader-in-China

9. Mihels, R. (2000). Demokraticeskaya aristokratiya i aristocraticeskaya demokratiya [Democratic aristocracy and aristocratic democracy]. *Socis*, 1, 107-116 [in Russian]; Kochubei, L. O. (2010). Suchasnipolitychnaelitatapolitychnyiklas:vyznachennia, modeli ta osoblyvosti stanovlennia [Modern political elite and political class: definitions, models and features of formation]. *Naukovi zapysky IPIEND – Scientific notes of IPIEND*, 1(45), 37-53 [in Ukrainian]; Paharev, A. D. (2010). Politicheskie elity sovremennoj Ukrainy: kanaly rekrutirovaniya [Political Elites of Modern Ukraine: Recruiting Channels]. *Naukovi zapiski IPIEND – Scientific notes of IPIEND*, 1(45), 27-36 [in Russian].
10. Lipkan, V. A. (2022). Politychnyi zmist kontseptsii stratehichnoi nevyznachenosti: na prykladi Kytaiu [Political content of the concept of strategic uncertainty: on the example of China]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii – Actual problems of philosophy and sociology*, 38 [in Ukrainian]; Lipkan, V. A. Stratehichna nevyznachenist – zasada polityky suchasnoho Kytaiu [Strategic uncertainty – the basis of the policy of modern China]. *Features of the development of modern science in the pandemics era: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference: December 9, 2022* (pp. 38-40) Berlin, Germany [in Ukrainian].
11. Markov, V. B. (2009). *Narrativ. Enciklopediya epistemologii i filosofii nauki [Narrative. Encyclopedia of Epistemology and Philosophy of Science]*. Moscow [in Russian]; Papusha, I. (2007). Mizhnarodna naratolohiia: problemy definitsii [International narratology: problems of definitions. *Studia metodologica*]. *Studia metodologica*, 19, 31-37 [in Ukrainian]; V. S. Kuibidy & O. V. Karpenko (Eds.). (2018). *Informatsiino-komunikativna diialnist orhaniv publichnoi vlady: monohrafiia* [Information and communication activities of public authorities: monograph]. Kyiv: TsP „Komprynt” [in Ukrainian].
12. Selivanova, O. O. (2011). *Naratyvnyi analiz. Linhvistychna entsyklopediia [Narrative analysis. Linguistic encyclopedia]*. Poltava: Dovkillia-K [in Ukrainian].
13. Lipkan, V. A. (2022). Politychnyi zmist kontseptsii stratehichnoi nevyznachenosti: na prykladi Kytaiu [The political meaning of the concept of strategic uncertainty: on the example of China]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii – Actual problems of philosophy and sociology*, 38 [in Ukrainian].
14. Qin Gang Chinese Ambassador: The Ukraine Crisis and Its Aftermath. 18 April, 2022. nationalinterest.org Retrieved from <https://nationalinterest.org/feature/chinese-ambassador-ukraine-crisis-and-its-aftermath-201867>
15. Torgovyj oborot Kitaya s 17-yu stranami CVE vperve prevysil 100 mlrd dollarov [China's trade turnover with 17 CEE countries exceeded \$100 billion for the first time]. russian.news.cn Retrieved from http://russian.news.cn/2021-02/05/c_139721992.html Moscow [in Russian].
16. Kitaj stal vazhnejshim torgovym partnerom ES [China has become the EU's most important trading partner]. www.dw.com Retrieved from <https://www.dw.com/ru/kitaj-stal-vazhnejshim-torgovym-partnerom-es/a-56574955> [in Russian].
17. Qin Gang How China Sees the World. 26 December 2022. nationalinterest.org Retrieved from <https://nationalinterest.org/feature/how-china-sees-world-206058>
18. Qin Gang Chinese Ambassador: The Ukraine Crisis and Its Aftermath. 18 April, 2022. nationalinterest.org Retrieved from <https://nationalinterest.org/feature/chinese-ambassador-ukraine-crisis-and-its-aftermath-201867>

Narrative analysis of speeches of the PRC'S fifth-generation leaders: the case of Qin Gang

Lipkan Volodymyr Anatoliiovych

Doctor of Law, Professor,
Postdoctoral Student at the Department
of Problems of Political Science
V. M. Koretsky Institute of State and Law
of National Academy of Sciences
of Ukraine
Tryochsvyatitelska str., 4, Kyiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7411-2086

Modern political science has some developments in forming a strategic narrative. Moreover, the relevant studies are carried out within the framework of various sciences. However, in the context of political communication science and strategic communications following the principal provisions of the theory of geostrategy, there are few narrative analyses of the speeches of political leaders. Thus, the functioning of the Chinese model of political meritocracy proves not only the right to its existence but also some effectiveness and undeniable advantages that cannot be neglected, which are necessary for studying and implementing the geostrategy of the Ukrainian state into the modern model. Creating a modern geostrategy is a systematic process of developing and implementing a strategic narrative following predetermined target audiences. Therefore, political leadership and formulation of a strategic narrative are crucial for the Ukrainian state, given the lack of intellectual and strategic leaders from within the country. In most democratic countries, strategic narratives are elaborated by well-trained persons, and speeches for high-ranking officials are prepared by speechwriters, and in China the approach is different – strategic narratives are formulated by a specific generation of ideologic managers, which are gradually introduced into the geostrategic discourse and the security practice. This article deals with speeches and addresses of one of the brightest representatives of the PRC's fifth-generation leaders – Qin Gang, Minister of Foreign Affairs. The research justifies the author's opinion that genuine strategic architects (stratarchs) should independently form philosophical preconditions, concepts and strategies, define the state mission, and have a strategic vision. The meritocratic model of Chinese public administration is a considerable contribution to political science, as each generation of PRC leaders enriches political thought with new ideas and their interpretations, models, at least theoretical, of the structure of prosperous and successful China.

The development of the PRC political system occurs in such a way as to prevent non-systemic politicians and short-sighted and populist political figures (not strategic leaders) from coming to power. One of the manifestations of the universality of political leaders is their speeches, which assist in conceptualizing and scaling the ideologemes needed by the party leadership. By relying on the analysis of speeches of the minister of foreign affairs of the PRC – Qin Gang – it is proved that China has the original theoretical-philosophical framework of state development, possesses narrative tools, and attempts to influence international order, including through narratives. The article expands and consistently advances the author's key idea regarding the clear distinction of geostrategy as a theory separate from geopolitics, proving the profound imperception and complete disregard of various currents of geopolitics in the practical politics of the People's Republic of China.

The author's matrix of the theory and practice of geostrategy is overlapped the analysis of one of the political leaders of the modern PRC – Qin Gang, the Minister of Foreign Affairs of the PRC. The system of narratives delivered by the minister is analyzed, and each of them is thoroughly examined.

It is important to organically combine this article with other author's contributions, which specify various concepts of strategic uncertainty and clarity, the essence of Qin Gang's political leadership at the current stage, and the options of applying the relevant experience to shape and enhance the secure, strong, developed Ukrainian state, as well as the development vectors of original geostrategy.

Key words: *geostrategy of Ukrainian state, political leadership, strategic uncertainty, strategic clarity, China's foreign policy, fifth generation of PRC political leaders, PRC strategic narrative, political meritocracy, strategic identity, new singularity, stratach.*

Озернюк Ганна Володимирівна
Мельник Юлія Павлівна

Китай в міжнародних економічних організаціях АТР

УДК 31 (321.8+327)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-1.18>

Озернюк Ганна Володимирівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин
та права
Національного університету «Одеська
політехніка»
просп. Шевченка, 1, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0001-5030-6356

Мельник Юлія Павлівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
та права
Національного університету «Одеська
політехніка»
просп. Шевченка, 1, Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-0392-4941

Збільшення ролі інтеграційних економічних об'єднань та торгівельно-економічних угод регіонального значення в контексті дослідження зовнішньої політики держав та оцінки її влади, в останні роки посилюється тенденціями перебудови устрою міжнародних відносин та започаткуванням «нового» світового порядку.

США, Японія та Китай, які відносяться до впливових гравців міжнародної арени, поряд з достатньо економічно розвинутими країнами, такими як Австралія, Нова Зеландія, Канада, опинилися в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні разом із РФ, Південною Кореєю, Малайзією, Індонезією, Таїландом, Брунеєм, В'єтнамом тощо. Вказана диференціація за економічним критерієм призводить до уповільнення інтеграційних економічних процесів в регіоні та виникненням регіональної конкуренції поміж США та Китаєм.

Сьогодні тенденції з регіоналізації міжнародних відносин та світової економіки, транскордонного співробітництва, політики «добросусідства» неодмінно вплинули та визначили основні концептуальні підходи Китаю до сучасної системи міжнародних відносин та баченні своєї ролі на регіональному та світовому рівнях.

Визначення ролі зовнішньополітичної діяльності Китаю в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні крізь призму його участі в міжнародних економічних організаціях регіону надасть можливість оцінити переваги та перешкоди в формуванні регіональних геополітичних стратегій державами регіону. Методологічною основою дослідження є методи: історичний, порівняльний, моделювання.

Азіатсько-Тихоокеанський регіон для Китаю, з урахуванням його географічного положення, є одним із найпривабливіших напрямків зовнішньої політики та співробітництва. Будучи прихильником багатополярного світового устрою, Китай, безперечно, бере на себе роль лідера Азіатсько-Тихоокеанського регіону, в світлі історичних подій останніх років, намагається скласти протизвагу зовнішньополітичним стратегіям інших країн.

Культурне та релігійне розмаїття Азіатсько-Тихоокеанського регіону надає підстави зробити висновки щодо неможливості віднесення вказаних факторів до пріоритетних в інтеграційних регіональних процесах в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Основними чинниками, які стали основоположними в формуванні регіональних інтеграційних процесів в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, є географічна близькість та зацікавленість, що є запорукою економічного співробітництва та визначили традиційні економічні зв'язки.

На фоні вказаної оцінки Азіатсько-Тихоокеанського регіону та глобальних світових процесів, можливо констатувати, що одним із зовнішньополітичних векторів Китаю сьогодні є збільшення ролі в міжнародних світових організаціях та створення нових інтеграційних об'єднань, які б відображали, першочергово, інтереси країн, що розвиваються, і, як слідство, проведення політики їх інвестування та захоплення до інтеграційних процесів.

Ключові слова: міжнародні економічні організації, зовнішня політика Китаю, АТР

Вступ. Питання вирішення проблеми світової економічної кризи на фоні повсякденних суспільно-політичних змін в результаті глобалізаційних процесів, поступового втрачання національної ідентичності, інформаційних війн, діджиталізації, змін в системі культурних цінностей, викликає необхідність переосмислення та переоцінки еволюції напрямків та тактики зовнішньої політики основних сучасних політичних гравців на світовій міжнародній арені та регіональному рівнях.

Збільшення ролі інтеграційних економічних об'єднань та торгівельно-економічних угод регіонального значення в контексті дослідження зовнішньої політики держав та оцінки їх влади, в останні роки посилюється тенденціями перебудови устрою міжнародних відносин та започаткуванням «нового» світового порядку.

Зовнішній політиці Китаю в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, його ролі в взаємовідносинах з країнами регіону крізь призму участі в міжнарод-

них економічних організаціях присвячено чимало праць, як українських так і зарубіжних авторів, серед яких Аширова Н., Бояркіна А., Ван Гепін, Галенович Ю., Гацека Л., Голобокова А., Деча Т., Дин Жуджунь, Кокошина А., Лукіна А., Мокрецький А., Ніятбекова В., Пэй Ван, Свешнікова А., Титаренко М., Цзінь Цаньжун, Цзяньє Ван, Чжан Юйсинь, Чжоу Іхуан та ін.

Мета та завдання. Визначення ролі зовнішньополітичної діяльності Китаю в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні крізь призму його участі в міжнародних економічних організаціях регіону надасть можливість оцінити переваги та перешкоди в формуванні регіональних геополітичних стратегій державами регіону.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є методи: історичний, порівняльний, моделювання.

Результати. Однозначного визначення трактування поняття «міжнародна організація» немає.

Сьогодні під «міжнародними організаціями» розуміються міжнародні урядові організації та міжнародні неурядові організації, які діють на основні формальних договорів учасників. Як правило, основна їх роль полягає в гарантуванні зовнішньополітичної стабільності та безпеки, економічному співробітництві, фінансуванні питань соціокультурної сфери тощо.

В літературі виокремлюються ряд ознак, якими повинне володіти інтеграційне об'єднання щоб вважатися міжнародною організацією: наявність штаб-квартири, участь більше трьох членів, дотримання правил поваги до суверенітету членів організації та невторчання в внутрішні справи учасників, узгоджений порядок прийняття рішень та норм, які можуть мати для країн-членів юридичну силу.

Серед найважливіших функцій міжнародних організацій сучасні дослідники виокремлюють: нормотворчість – створення юридично обов'язкових норм для учасників організації, затвердження яких є процедурно визначеним; розвиток міжнародних відносин та міждержавних зв'язків в контексті соціалізації членів організації; є інструментом зовнішньої політики; є майданчиком для ведення переговорів та прийняття рішень щодо певної обопільної політики в певній сфері тощо.

Міжнародні економічні організації, як правило, асоціюють з спеціалізованими економічними установами Організації Об'єднаних Націй, Світовим банком, Міжнародним Валютним Фондом, Організацією економічного співробітництва та розвитку, організаціями з регулювання міжнародної торгівлі та не беруть до уваги основний чинник побудови міжнародних взаємозв'язків – забезпечення економічного розвитку та безпеки регіонального типу. Європейський Союз, Організація за демократію та економічний розвиток (ГУАМ), Центральноєвропейська ініціатива (ЦЕІ), Північноамериканська зона вільної торгівлі (НАФТА), Ліга Арабських держав (ЛАД), Організація американських держав (ОАД) є активними суб'єктами міжнародних відносин.

Сьогодні міжнародні економічні організації стають повноправними «регуляторами» міжнародних економічних відносин, мають вплив на національні економіки й поряд з державними органами можуть виконувати регулюючу функцію. Серед їх основних задач особливої уваги заслуговує «корегуюча роль» в системі міжнародних відносин.

Серед сучасних науковців існує стала точка зору з приводу того, що для виникнення інтеграційних процесів в певному регіоні, які б мали майбутній позитивний ефект необхідна наявність певних умов: рівень економічного розвитку, спільні проблеми, географічна близькість, «демонстраційний ефект», «ефект доміно» [4; 2, с. 58].

При цьому під «демонстраційним ефектом» розуміють саме демонстрацію позитивних змін перед іншими країнами після об'єднання, а під

«ефектом доміно» прийнято вважати – вимушене переорієнтування економічних зв'язків країн, які географічно близько розташовані до інтеграційних утворень.

Особливістю інтеграційних процесів в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (АТР) є формування субрегіональних інтеграційних «островів», ступінь інтегрованості яких має свою специфіку, є дуже різною і може змінюватися.

США, Японія та Китай, які відносяться до впливових гравців міжнародної арени, поряд з достатньо економічно розвинутими країнами, такими як Австралія, Нова Зеландія, Канада, опинилася в АТР разом із Південною Кореєю, Малайзією, Індонезією, Таїландом, Брунеєм, В'єтнамом тощо. Вказана диференціація за економічним критерієм призводить до уповільнення інтеграційних економічних процесів в регіоні та виникненням регіональної конкуренції поміж США та Китаєм.

Постійно динамічне зростання економічного потенціалу АТР, робить його стратегічно привабливим, як для США так і для Китаю. США приймають участь в економічних інтеграційних об'єднаннях АТР, перебудовуючи політико-економічну архітектуру регіону, сьогодні виробляють новий напрямок своєї зовнішньої політики, де навіть уникають вживання самого терміну «АТР», підкреслюючи необхідність географічного розпаду та перерозподіл зон впливу в регіоні і, як слідство, «витиснення» Китаю з геополітичної регіональної арени АТР на інший, менш впливовий, рівень.

В свою чергу, АТР для Китаю, з урахуванням його географічного положення, є одним із пріоритетних напрямків зовнішньої політики та співробітництва. Будучи концептуальним прихильником багатопольярного світового устрою, Китай, безперечно, бере на себе роль лідера АТР, в світлі історичних подій останніх років намагається скласти противагу зовнішньополітичним американським стратегіям.

Останнім часом в науковій літературі склалась загально визнана точка зору щодо основних пріоритетів регіональної зовнішньої політики Китаю:

- 1) з провідними країнами світу: США, Францією, Німеччиною, Великобританією, так як ці держави є головними гравцями на світовій арені;
- 2) з сусідами: Японією, Кореєю, країнами Південно-Східної Азії;
- 3) з країнами, що розвиваються – Африки та Латинської Америки [7, с. 154].

Існують й інші підходи щодо аналізу основних напрямків сучасних зовнішньополітичних пріоритетів Китаю: Китай та інститути глобального управління; Китай і Європа; Гонконг, Тайвань, Тибет і Сінцзян; Китай та США; Китай і країни Тихого океану (Японія, Південна Корея, Австралія та Нова Зеландія); Китай та Індія; Китай і АСЕАН; Китай і Африка; Китай й Росія [8].

Китайська зовнішня політика, побудована сьогодні на чітко визначених пріоритетах та концепціях, не завжди засновувалась на участі в інтеграційних об'єднаннях та укладенні двосторонніх договорів. Традиційно, після Другої Світової війни Китай використовував двосторонню дипломатію й тільки з 70-х років почав поступово розвивати напрямок багатоконтактної взаємодії на міжнародному та регіональному рівні.

Аналіз історичного розвитку китайської дипломатії дозволяє виокремити три основні етапи:

- Початок участі в сучасних інтеграційних об'єднаннях. Початком цього етапу можливо вважати вступ Китаю до ООН в 1971 р. та початок поступової участі в регіональних інтеграційних об'єднаннях та інших міжнародних організаціях;

- Спрямування зовнішньої політики Китаю на багатформатний курс;

- Застосування багатосторонньої дипломатії в національних інтересах та цілях.

Тенденції з регіоналізації міжнародних відносин та світової економіки, транскордонного співробітництва, політики «добросусідства» неодмінно вплинули та визначили основні концептуальні підходи Китаю до сучасної системи міжнародних відносин та баченні своєї ролі на регіональному та світовому рівнях.

Самі по собі ідеї мирного співіснування були вперше відображені в Конституції Китаю 1982 р. та ґрунтувалися на принципах: поваги суверенітету, невтручання, рівності, взаємовигоди, мирного співіснування, розвитку руху проти імперіалізму на гегемонії.

З розпадом СРСР першість на світовій геополітичній арені перейшла до США, а Китай опинився перед основною задачею – збереження соціалізму на світовому та національному рівні, а також захисті внутрішньої стабільності країни. Згодом, з ростом китайської економіки, основною лінією зовнішньої політики Китай проголошує боротьбу з гегемонією та однополярним світом.

Китайське трактування тенденції до посилення багатополлярності сучасного світу передбачало поступовий перехід від політики, заснованої на класичній концепції балансу сил, до побудови системи міжнародних відносин, де б враховувалася не стільки реальна міць тієї чи іншої держави, скільки її об'єктивні національні інтереси [6, с. 282].

В зовнішній політиці Китаю до 2000 р. чітко прослідковується вектор на встановлення відносин з географічними сусідами, навіть Японією та США, та проголошення зовнішньополітичних концепцій направлених на економічний ріст країни та економічні зв'язки на основі багатовекторної дипломатії. Все вказане, безумовно, було спрямоване на підвищення регіональної та світової ролі Китаю та перебудови однополярного світоустрою.

Правління Ху Цзіньтао в 2000 рр. ознаменувалося переходом від політики стриманості до більш активної участі в міжнародних інститутах та двосторонніх відносинах. Політика «відкритості» зовнішньому світу, «відповідальної світової держави», «гармонійного світу», як продовження концепції «світової безпеки», концепція «м'якого впливу» стають основою зовнішньої політики КНР.

Стосовно вказаного, В. Боровий зазначає, що «смісловим ядром тут виступає концепція «світлих перспектив китайського розвитку», покликана продемонструвати позитивні аспекти підйому Китаю для світової спільноти і сформувати більш збалансоване бачення Китаю в світі» [1].

Формуючи свою зовнішню політику сьогодні, Китай, як друга за розміром економіка у світі, прагне укласти торгівельні угоди, вводити фінансові ліберальні стимули, збільшувати свої іноземні інвестиції, особливо для країн Азії. Зовнішня політика Китаю в регіональних відносинах застосовує два інструменти – двосторонню та багатосторонню дипломатію, що доповнюють одна одну.

Від політики Ден Сяопіна «приховувати свої можливості» Китай поступово перейшов до політики Сі Цзіньпіна «Один пояс, один шлях», «Великий шовковий шлях», «Суспільство загальної долі», продовження «політики виходу на зовнішні ринки».

Зовнішня політика Китаю заснована на концептуальному підході. З 1998 р. в Китаї видається так звана «Біла книга», в якій Китай офіційно наголошує свої зовнішньополітичні позиції. В «Білій книзі по співробітництву міжнародного розвитку» 2021 р. наголошено, що пріоритетами зовнішньої політики Китаю є ініціативи «Один пояс, один шлях» та «Південь-Південь».

Таким чином, процеси регіоналізації в АТР стали виникати наприкінці 80-х рр., як прояв формування міжнародних економічних та політичних відносин. В загальному сенсі міжнародні економічні організації, в яких задіяні країни АТР, не завжди охоплюють лише країни регіону. Так як основними протиборчими силами АТР залишаються Китай та США, то й на рівні інтеграційних об'єднань можливо спостерігати їх конкуренцію та боротьбу за зони впливу.

Одним із привабливих напрямків співробітництва для Китаю стало створення Асоціації країн Південно-Східної Азії (АСЕАН) та започаткування діалогового партнерства із зовнішніми гравцями. Мир та стабільність, економічне співробітництво, зміцнення торгівельно-інвестиційних зв'язків, поставка вакцин в умовах світової пандемії та деполітизація наукового співробітництва є основними напрямками взаємодії Китаю та АСЕАН.

Однією із причин виникнення АСЕАН в 1967 р. прийнято вважати об'єднання заради збільшення впливу держав Південно-Східної Азії в власному регіоні. К 2000 рр. країни-члени АСЕАН виражали

впевненість у розвитку організації та укріпленні геополітичних сталих позицій. Економічний розвиток Китаю та його непрості конкурентні відносини з США, вплив Китаю на регіон нижче Мекагону та конфлікт в Південно-Китайському морі, наявність чисельних конфліктів поміж країнами-учасницями АСЕАН, ставить під сумнів можливість плідного співробітництва країн АСЕАН в рамках Асоціації та залежність існування самої організації у сучасному форматі від політики США та Китаю.

На базі АСЕАН+ 6 сформоване Всеосяжне регіональне економічне партнерство (ВРЕП), зона вільної торгівлі, в якому Китай однозначно планує приймати активну участь.

Безперечно, що сьогодні Китай підтримує роль АСЕАН в міжнародному та регіональному співробітництві та продовжує виконання умов Декларації про поведінку сторін в Південно-Китайському морі.

З метою створення інтеграційної платформи в АТР президент США в 2009 р. виступив із ініціативою щодо започаткування Транс-Тихоокеанського партнерства (ТТП). В 2015 р. до ТТП ввійшли США, Японія, Австралія, Нова Зеландія, Сінгапур, В'єтнам, Малайзія, Бруней, Канада, Мексика, Перу, Чилі.

Китай не залучився до переговорів із створення ТТП, в якості альтернативи підтримував започаткування із створення Регіонального усебічного економічного партнерства (РУЕП), до якого залучилися АСЕАН та ще шість країн Китай, Японія, Республіка Корея, Австралія, Нова Зеландія, Індія («АСЕАН+6»). Вказані зовнішньополітичні ініціативи США та Китаю є доказами формування власної зовнішньополітичної архітектури в АТР.

Створення нової міжнародної економічної системи співпадає і з цілями БРІКС (Бразилія, Росія, Індія, Китай, Південна Африка), повноправним учасником якого є Китай. Країни БРІКС займають важливі геостратегічні позиції у своїх регіонах, а значний політичний та економічний вплив, який вони мають, дозволяє їм бути в ролі своєрідного орієнтира для найближчих сусідів у процесі прийняття й здійснення останніми зовнішньополітичних рішень [5].

Вважається, що економічний потенціал учасників БРІКС при його вдалому розвитку, може призвести до домінування цих країн, як економічних систем, на світовій арені к 2050 р. Тому, за допомогою саме БРІКС Китай намагається сформувати зовнішньополітичну протизагу та впливати на політичний та економічний порядок АТР.

Китай також є учасником АТЕС з 1991 р. АТЕС – Форум азіатсько-тихоокеанського економічного співробітництва – установлює правила регіональної торгівлі та інвестування. «АТЕС у вирішенні питань регіонального розвитку пройшла кілька етапів – від діяльності, спрямованої на підтримку торгово-економічного та інвестиційного

співробітництва, до вирішення питань політичного, гуманітарного та екологічного характеру» [3].

Головною формою діяльності є саміти, які збираються щороку. Форум АТЕС безперечно може бути прилічений до трансрегіональних за колом його учасників та є нетиповим регіональним об'єднанням. Основним завданням АТЕС є регіональна інтеграція та забезпечення економічного сталого росту країн АТР.

Євразійський економічний союз (ЄАЕС) є міжнародною організацією, ціллю якої є регіональна економічна інтеграція, забезпечення руху товарів, послуг та робочої сили, єдина, скоординована політика в економіці держав-учасниць. В 2019 р. в рамках концепції Китаю «Один пояс, один шлях» почала діяти угода поміж Китаєм та ЄАЕС про торгівельно-економічне співробітництво.

Маючи негативний ВВП для Вірменії, Білорусі, Киргизстану, РФ та Казахстану Китай є пріоритетним економічним партнером. Але країни ЄАЕС досі дотримуються політики прямого невтручання Китаю на їх внутрішні ринки, проводять політику заміщення імпорту.

Шанхайська організація співробітництва (ШОС) була заснована в 2001 р. Китай ввійшов до складу ШОС в 2017 р. Поряд з боротьбою з тероризмом та гарантуванням безпеки регіону до цілей ШОС входять економічне співробітництво, енергетичне партнерство, наукова та культурна взаємодія. Участь Китаю в ШОС можливо теж розцінювати, як створення протизаги США в регіоні.

В перебудові міжнародних економічних відносин велику роль поряд із міжнародними валютними фондами, транснаціональними корпораціями, іншими фінансовими структурами міжнародного рівня починають відігравати банки розвитку. В ситуації відсутності міжнародного чи національного інвестування, регіональні банки розвитку стають найпривабливішими для кредиторів.

В 2015 р. БРІКС був заснований Новий банк розвитку БРІКС, серед країн-засновників є й Китай, який не має переважного права голосу при прийнятті країнами-партнерами рішень.

Азіатський банк інфраструктурних інвестицій (АБІІ) – фінансова організація міжнародного рівня, яка була створена за пропозицією Китаю, з метою стимулювання фінансового співробітництва в АТР та інвестування в інфраструктурні проекти. Вказаний банк включає країни не тільки з АТР та не має США серед своїх членів. Дана фінансова інфраструктура була створена на перевагу Азійському банку розвитку (АБР), де основними впливовими членами ж Японія й США.

Банк БРІКС та АБІІ сьогодні покликані підтримувати зовнішньополітичні стратегії Китаю в рамках концепції «Один пояс, один шлях».

Безумовно, що Китай й країни АТР беруть участь і в інших торгівельно-економічних догово-

рах, міжнародних та регіональних організаціях, є учасниками вільних економічних зон.

Висновки. Таким чином, на регіональному рівні АТР – складний регіон, представлений розмаїттям зовнішньополітичних зв'язків та організацій, які не можуть не підкріплювати економічну конкуренцію та не створювати політичні протипаги.

Культурне та релігійне розмаїття АТР надає підстави зробити висновки щодо неможливості віднесення вказаних факторів до пріоритетних в інтеграційних регіональних процесах в АТР. Основними чинниками, які стали основоположними в формуванні регіональних інтеграційних процесів в АТР, є географічна близькість та зацікавленість, що є запорукою економічного співробітництва та визначили традиційні економічні зв'язки.

На фоні вказаної оцінки АТР та глобальних світових процесів, можливо констатувати, що одним із зовнішньополітичних векторів Китаю сьогодні є збільшення ролі в міжнародних світових організаціях та створення нових інтеграційних об'єднань, які б відображали, першочергово, інтереси країн, що розвиваються, і, як слідство, проведення політики їх інвестування.

Загальний аналіз діяльності міжнародних економічних організацій АТР, послаблення динаміки їх ефективності, говоре про те що, можлива ситуація повернення Китаю до встановлення двосторонніх відносин, так як сучасна загальна система «стримувань та протипаг» може трансформуватися й перестати діяти. Вказані міркування підкріплюються чисельними міждержавними суперечками в регіоні, наявністю опору Китаю в політико-стратегічній сфері.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боровой В.Р. Внешняя политика КНР эпохи Ху Цзиньтао: основные особенности и тенденции. *Труды факультета международных отношений : науч. сборник*. Минск, 2015. Вып. 6. С. 15-18 URL : https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/119619/1/borovoy_Trudy2015.pdf (дата звернення: 24.03.2023).

2. Назаров М.І., Макаренко О.Я. Сучасний стан інтеграційних процесів у світі. *Економіка і суспільство*. 2018. Випуск 18. С. 57-66.

3. Салик Я. Особливості підписання Азіатсько-Тихоокеанської торгівельної угоди. *Проблеми глобалізації та регіоналізації світової економіки : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. студ. та молод. Вчених*. м. Тернопіль, 14-15 квіт. 2016 р. ТНЕУ, 2016. С. 124-125. URL: <http://dSPACE.wunu.edu.ua/bitstream/316497/17874/1/124-125.pdf> (дата звернення: 24.03.2023).

4. Футало Ю.Р. Дефініція інтеграції як чинника розвитку національної економіки. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Економіка*. 2016. Вип. 1. С. 76–80.

5. Чернишова Л.О. Співробітництво країн БРІКС як новий формат інтеграційного об'єднання. *Економіка та суспільство*. Випуск № 33 / 2021. URL : <file:///C:/Users/user/Downloads/931-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-892-1-10-20220111.pdf>

<file:///C:/Users/user/Downloads/931-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-892-1-10-20220111.pdf> (дата звернення: 24.03.2023).

6. Ярмоленко В. Розвиток концепцій зовнішньої політики Китаю у постбіполярний період. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Міжнародні відносини»*. 2013. Випуск 3. С. 279-288.

7. Weissmann M. Chinese Foreign Policy in a Global Perspective: A Responsible Reformer «Striving For Achievement». *JCIR*: 2015. VOL. 3, No. 1. PP. 151-166.

8. Soetopo C., Uspenskikh T. China's foreign policy. *Strategic Monitoring* September 2020 – February 2021. 13 p. URL : <https://f-origin.hypotheses.org/wp-content/blogs.dir/4512/files/2021/03/Soetopo-Uspenskikh.-Chinas-Foreign-Policy.pdf> (дата звернення: 24.03.2023).

REFERENCES:

1. Borovoj V.R. (2015). Vneshnyaya politika KNR epohi Hu Czin'tao: osnovnye osobennosti i tendencii. [The foreign policy of the People's Republic of China during the Hu Jintao era: main features and trends]. *Trudy fakul'teta mezhdunarodnyh otnoshenij : nauch. sbornik*. Minsk. Vyp. 6. S. 15-18 Retrieved from: https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/119619/1/borovoy_Trudy2015.pdf ((accessed 10 July 2021).

2. Nazarov M.I., Makarenko O.YA. (2018). Suchasnij stan integracijnih procesiv u sviti. [The current state of integration processes in the world]. *Ekonomika i suspil'stvo*. Vipusk 18. pp. 57-66. (In Ukrainian).

3. Salik YA. (2016). Osoblivosti pidpisannya Aziats'ko-Tihookeans'koї torgivel'noї ugodi. [Peculiarities of signing the Asia-Pacific trade agreement]. *Problemi globalizacii ta regionalizacii svitovoi ekonomiki : zb. tez dop. Mizhnar. nauk.-prakt. Internet-konf. stud. ta mlad. Vчениh*. (Ukraine, Ternopil', April 14-15, 2016). *Ternopil: TNEU*. pp. 124-125. Retrieved from: <http://dSPACE.wunu.edu.ua/bitstream/316497/17874/1/124-125.pdf> (accessed 24 March 2023).

4. Futalo, YU.R. (2016). Definiция integracii yak chinnika rozvitku nacional'noi ekonomiki. [Definition of integration as a factor in the development of the national economy]. *Naukovij visnik Mukachivs'kogo derzhavnogo universitetu. Ser.: Ekonomika*. Vypusk № 1. pp. 76–80. (In Ukrainian).

5. Chernyshova L.O. (2021). Spivrobitnytstvo krain BRIKS yak novyi format intehratsiinoho obiednannia. [Cooperation of BRICS countries as a new format of integration association]. *Ekonomika ta suspilstvo*. Vypusk № 33. 2021. Retrieved from: <file:///C:/Users/user/Downloads/931-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-892-1-10-20220111.pdf> (accessed 24 March 2023).

6. Yarmolenko V. (2013). Rozvytok kontseptsii zovnishnoi polityky Kytaiu u postbipoliarnyi period. [The development of concepts of China's foreign policy in the post-bipolar period]. *Naukovi zapysky Natsionalnogo*

universytetu «Ostrozka akademiia». Serii «Mizhnarodni vidnosyny». Vypusk 3. pp. 279-288 (In Ukrainian).

7. Weissmann M. (2015). Chinese Foreign Policy in a Global Perspective: A Responsible Reformer «Striving For Achievement» *JCIR*. VOL. 3, No. 1. pp. 151-166 (In English).

8. Soetopo C., Uspenskikh T. (2021). China's foreign policy. Strategic Monitoring September 2020 – February 2021. 13 p. Retrieved from: <https://f-origin.hypotheses.org/wp-content/blogs.dir/4512/files/2021/03/Soetopo-Uspenskikh.-Chinas-Foreign-Policy.pdf> (accessed 24 March 2023).

China in the international economic organizations of the APR

Ozerniuk Hanna Volodymyrivna

Ph.D. in Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of International Relations and Law
Odesa Polytechnic National University
Shevchenko Ave., 1, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5030-6356

Melnyk Yuliia Pavlivna

Ph.D. in Law,
Associate Professor at the Department
of International Relations and Law
Odesa Polytechnic National University
Shevchenko Ave., 1, Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0392-4941

The growing role of economic associations and trade and economic agreements of regional importance integration in the context of the study of foreign policy and evaluation of its power, in recent years is exacerbated by trends in the restructuring of international relations and the introduction of a "new" world order.

The United States, Japan and China, which are influential players in the international arena, along with sufficiently economically developed countries such as Australia, New Zealand, Canada, found itself in the Asia-Pacific region, along with Russia, South Korea, Malaysia, Indonesia, Thailand, Brunei, Vietnam, etc. This differentiation by economic criterion leads to a slowdown in economic integration processes in the region and the emergence of regional competition between the United States and China.

Today, trends in the regionalization of international relations and the world economy, cross-border cooperation, neighborhood policy have inevitably influenced and defined China's main conceptual approaches to the modern system of international relations and vision of its role at the regional and global levels.

Defining the role of China's foreign policy in the Asia-Pacific region through the prism of its participation in international economic organizations of the region will provide an opportunity to assess the advantages and obstacles in the formation of regional geopolitical strategies by the states of the region. The methodological basis of the research is the following methods: historical, comparative, modeling.

The Asia-Pacific region is one of the most attractive areas of foreign policy and cooperation for China, given its geographical location. As a supporter of a multipolar world order, China undoubtedly assumes the role of leader of the Asia-Pacific region, in light of the historical events of recent years, trying to counterbalance the foreign policy strategies of other countries. The cultural and religious diversity of the Asia-Pacific region gives grounds to draw conclusions about the impossibility of classifying these factors as priorities in the regional integration processes in the Asia-Pacific region. The main factors that have become fundamental in shaping regional integration processes in the Asia-Pacific region are geographical proximity and interest, which is the key to economic cooperation and have defined traditional economic ties.

Against the background of this assessment of the Asia-Pacific region and global world processes, it is possible to state that one of China's foreign policy vectors today is to increase its role in international world organizations and create new integration associations that would primarily reflect the interests of developing countries. and, as a consequence, conducting a policy of their investment and encouragement of integration processes.

Key words: international economic organizations, Chinese foreign policy, Asia-Pacific region.

Стецюк Наталія Миколаївна
Бойчук Орест Ігорович

Westbindung чи Ostpolitik: Росія в зовнішньополітичних орієнтирах Федеративної Республіки Німеччина

УДК 327(477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-1.19>

Стецюк Наталія Миколаївна
кандидат історичних наук,
завідувач кафедри міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ,
Україна
ORCID: 0000-0002-9285-2045

Бойчук Орест Ігорович
кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ,
Україна
ORCID: 0000-0002-0433-365X

Наукова стаття присвячена аналізу зовнішньої політики Німеччини щодо Росії. Особливо наголошено на відмінності між Ostpolitik та Westbindung. Автори стверджують, що принцип „Russia first” у зовнішній політиці Німеччини сформувався за каденції Г. Шрьодера. У подальшому згаданий принцип трансформувалася у так звану політику «Russlandversteher», яка сформувалася серед німецького політикуму ставлення до Росії крізь призму замирення вимог. Будь-які порушення міжнародних угод чи прав людини в Російській Федерації сприймалися крізь пальці. Зазначено, що зовнішня політика Німеччини ґрунтується на принципі Zivilmacht, який визнає провадження зовнішньої політики країни на чітко визначених цінностях, які виключають використання військових засобів для досягнення зовнішньополітичних цілей країни.

Німецька зовнішня політика завжди відчувала сентименти щодо Російської Федерації. Одразу після завершення Другої світової війни, розпочався новий етап взаємодій, хоча був він і конфліктогенним. Необхідно занотувати, що ще до приходу СДПН до влади в кінці 60-х рр., активно між країнами пропрацьовували моделі майбутніх взаємовідносин

Орестом наголосити, що Ostpolitik Німеччини, яка вперше була запропонована соціал-демократами та активно ними впроваджується є частиною боротьби з впливом Сполучених Штатів Америки на континенті. Це один з головних аргументів соціал-демократів. На думку авторів не слід виключати, що чималу роль в формуванні політики «Russia first» відіграли лобі фінансових кіл наближених до соціал-демократів.

Стверджено, що Україна зараз має унікальний шанс реформувати пріоритети зовнішньої політики офіційного Берліну дистанціювавши Німеччину від Росії. Побудова нових взаємовідносин між Україною та Німеччиною повинна базуватися на розумінні корінних принципів зовнішньої політики Zivilmacht. Крім того, необхідно дедалі глибше розуміти розстановку політичних сил в країні для того, щоб вибудувати успішну стратегію щодо Німеччини.

Ключові слова: зовнішня політика Німеччини, Ostpolitik, Westbindung, Russia first, Zivilmacht, Росія.

Постановка проблеми. Формування порядку денного в регіоні Центральної та Східної Європи в багатьох аспектах залежить від стану відносин між Федеративною Республікою Німеччини (ФРН) та Російською Федерацією (РФ).

Німеччина є країною-лідером Європейського Союзу та часто визначає ставлення Європейського Союзу до явищ, які мають місце в міжнародних відносинах. Крім того офіційний Берлін напряму визначає бюджетну політику країн-членів, особливо помітним це є в контексті кризи в Греції та Іспанії, яка розпочалася ще в кінці минулого десятиріччя і надалі мала вплив на багатосторонні відносини в ЄС в 2010–2015 рр. [1].

Активна роль Німеччини чи навіть головна роль офіційного Берліну простежувалася в рамках міграційної кризи, яка сформувалася внаслідок громадянської війни в Сирії [2]. Втім, домінування Німеччини в ЄС викликало невдоволення молодших партнерів по організації та призводило до політичних криз навіть в контексті згаданих подій [3], [4]. Німецький політикум в більшій мірі не розумів невдоволення зі сторони цих країн, адже вважав, що німецький педантизм є правильним та раціональним.

З іншого боку Російська Федерація ще з середини 90-х рр. минулого століття взяла курс на

поступове відновлення Російської Імперії. На зміну атлантизму, який домінував після розпаду Радянського Союзу, приходять неоєвразійство, яке в свою чергу є концепцією неоімперіалізму [5, с. 10–34]. Остання базуючись на «русском мире» прагне зробити поділ сфер впливу між США та Росією в Європі [6]. Цікавим виглядає, що в цьому поділі європейські партнери Росії позбавлені права голосу. Ба більше того частина країн Європи, а саме Центральної та Східної, мають відійти до російської сфери впливу.

Після нового етапу агресії Росії щодо України в 2014 р. залишається помітна амбівалентна політика Німеччини щодо Росії з приводу українського питання, результатом чого стало повноцінне військове вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. Навіть після лютого 2022 р. Німеччина намагалася втриматися від радикальних кроків, які б зашкодили двостороннім російсько-німецьким відносинам. Вже в березні–квітні 2022 р. помітні зрушення в німецькій політиці щодо Росії, втім ці кроки виглядають надалі занадто обережними та вочевидь не сприяють Україні.

Для України зараз є одним з ключових завдань зрозуміти основні імперативи Німеччини щодо Росії з метою вибудови якісної взаємодії між Україною та Німеччиною. Крім того, в українському

академічному дискурсі слабо присутні наукові дискусії щодо російсько-німецьких відносин, що підкреслює актуальність нашого дослідження.

Метою наукової розвідки виступає аналіз зовнішньополітичних імперативів Німеччини та місця Росії в зовнішній політиці Федеративної Республіки Німеччини після початку прямої агресії РФ в Україні в 2014 р.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема російсько-німецьких відносин та сучасної зовнішньої політики перебуває поза увагою українських вчених. Втім дослідження зовнішньої політики Німеччини не є новим в українському академічному дискурсі. Серед українських авторів, які займаються зовнішньою політикою Німеччини можна виокремити таких як: М. Веклюк, Г. Івасюк, В. Мойсюк. Політику Німеччини щодо держав Центральної та Східної Європи висвітлено у працях Г. Харлан. Вагомий внесок в розуміння історії становлення зовнішньої політики Німеччини після об'єднання зробив академік А. Кудряченко.

Серед польських авторів зовнішньою політикою Німеччини займаються С. Жерко, Б. Кошель, Р. Формусевич, Е. Чьомер. Окремо слід виокремити таких зарубіжних авторів як: Р. Гьотц, Я. Еберле, А. Міскімон, М. Сідді, Л. Фікс, Т. Форсберг.

Виклад основного матеріалу. Німеччина після завершення Другої світової війни постала перед складним вибором. Новий канцлер Західної Німеччини К. Аденауер сформував концепцію «Westbindung», яка проголошувала тісну співпрацю із Заходом та поглиблення трансатлантичних відносин. Втім з другого боку існувала концепція Ostpolitik, в рамках якої пізніше формувався російський напрямок зовнішньої політики.

Russlandpolitik має довгу історію взаємовідносин. Польський науковець-германознавець С. Жерко твердить про «якусь» історично вкорінену захопленість Росією серед німецького політикуму та суспільства [7, с. 7]. Навіть після Другої світової війни в 50-х рр. канцлер К. Аденауер здійснив офіційний візит до Москви². Втім до початку 70-х рр. минулого століття не мали конкретних результатів, а саме політичної підтримки зі сторони федерального уряду. Westbindung надалі домінував навіть попри візит М. Хрущова до Бону в 1964 р.

В той час Німеччина перебувала під впливом двох політичних тенденцій: моральної відповідальності за Другу світову війну та необхідності об'єднання розділеної Німеччини. Під час візиту в 1956 р. тодішнього канцлера схилили до покращення відносин з Радянським Союзом з метою негайного об'єднання Німеччини. Взамін офіційний курс Бону повинен був стати нейтральним. Однак

політичне керівництво побоювалося наслідків для економіки та послаблення своїх позицій через відхід від відповідальності за початок Другої світової війни. Все це могло мати місце в контексті проголошення нейтральності ФРН [7, с. 34–40].

Однак ідейне оформлення повернення зовнішньої політики до Ostpolitik вже почало формуватися серед ліберальних кіл, які закликали до більш тісного контакту з східними сусідами. Моделі формування нового виміру взаємовідносин походили зі сторони християнських кіл [8, с. 498]. Християнські кола в 1963 р. розуміючи неможливість в тому періоді досягнути об'єднання Німеччини через ідеологічне протистояння запропонували на той час революційний погляд на стосунки з Радянським Союзом. Ostpolitik ідейно протилежний до Westbindung, запропонований у 1963 р. Е. Баром мав на меті розірвати замкнене коло та розпочати зміни у відносинах з комуністичним режимом крізь призму концепту Wandel durch Handel³ [9].

Вже в 1970 р. ці ідеї перетворилися в дійсність тодішнім канцлером, політиком від Соціал-демократичної партії Німеччини (СДПН) В. Брандтом. Саме з цього періоду Ostpolitik повертається до політичної дійсності. В той час розвиток відносин з Радянським Союзом став чимось на кшталт нового бачення та політики розрядки.

У 80-х рр. політика розвитку відносин з Радянським Союзом продовжилася. Г. Коль представник Християнсько-демократичного Союзу (ХДС) продовжив політику добрих стосунків з Радянським Союзом. Фактично відбувалося поглиблення економічних контактів між обома країнами. Така політика дала свої результати, адже маючи добрі стосунки з М. Горбачовим, Г. Колю доволі легко вдалося отримати погодження зі сторони очільника Кремля на об'єднання Німеччини [7, с. 44].

Г. Коль модифікував стратегію Wandel durch Handel на Wandel durch Verflechtung⁴ пропагуючи те, що трансформаційні процеси в Російській Федерації необхідно підтримувати шляхом переплетіння як інтересів Європи, так і інтересів Російської Федерації. Німеччина на початку 90-х рр. стала наслідницею Ostpolitik, яку пропонували соціал-демократи в 70-на початку 80-х рр [10, с. 12]. Г. Коль та й загалом політичне середовище тогочасної Німеччини вважали, що мирну та розвинену Європу неможливо створити без співпраці з Російською Федерацією. Втім Росія не стояла на першому плані в тогочасній Ostpolitik Німеччини. Набагато важливішими для Г. Коля стали дві речі – міжнародне визнання об'єднаної Німеччини та налагодження стосунків з країнами постсоціалістичного табору. Трансатлантичні відносини для Г. Коля були важливими та й загалом це відповідало доктрині християнських демо-

1 Автор вжив слово «якусь» тим самим зазначає те, що не є цілком зрозумілим бажання німецького політикуму раз за разом повертатися до поглиблення двосторонніх відносин.

2 Відносини з Радянським Союзом продовжувалися всупереч доктрині Гальштейна.

3 Трансформація через торгівлю.

4 Трансформація через переплетіння.

кратів та Християнсько-соціальної партії (ХСС) [11, с. 3].

Вибір В. Брандтом нової стратегії щодо Радянського Союзу та продовження цієї стратегії Г. Колем дали свої результати – Німеччина об'єдналася. Це був успіх зовнішньої політики ФРН. За підтримку об'єднання Німеччини зі сторони офіційного Кремля Росія отримала чималі фінансові дивіденди, які призначалися для трансформаційних процесів російської економіки [11].

Повернення до Ostpolitik відбулося в 1998 р., коли до влади в Німеччині повернулися соціал-демократи. Канцлер Г. Шрöder розпочав інтенсивніше впроваджувати східний вектор зовнішньої політики. На відміну від свого попередника, Г. Шрöder залишив поза увагою своїх найближчих східних сусідів, а зовнішня політика формувалася на основі принципу «Russia first» [12, с. 2].

Форсування російського вектору зовнішньої політики було спричинене частково економічними інтересами, про що Г. Шрöder зазначав не раз [13]. Російсько-німецькі відносини подавали ознаки стратегічного партнерства [14, с. 140]. Більше того канцлер Німеччини перетворив відносини на міжособистісні та дружні, що надовго детермінувало білатеральні взаємини та має вплив і в контексті сучасної агресивної політики Російської Федерації в Україні. В одному зі свого інтерв'ю під час візиту до Москви Г. Шрöder підкреслював важливе місце російського ринку для німецьких інвестицій [15]. Втім не варто перебільшувати економічну складову взаємовідносин.

Як свідчать дані з 2005 р. економічна складова двосторонніх відносин не пояснює прагнення офіційного Берліну. Станом на першу половину 2005 р. частка Росії в німецькому імпорті становила 3,5 %, а частка експорту до Росії становила лише 2 % [11, с. 2]. Економічна статистика з кінця 2021 р. ще більше вражаюча. Росія перебувала на останніх місцях торгівельного балансу Німеччини. Згідно з інформацією FAZ обсяг зовнішньої торгівлі між Німеччиною та Російською Федерацією у 2021 р. становив 2,3 %. Для порівняння обсяг зовнішньої торгівлі з Чехією становив 3,7 %, а з Польщею був на рівні 5,7 % від загального обсягу зовнішньої торгівлі Німеччини [16].

Політична традиція Німеччини, яка сформувалася після завершення Другої світової війни залишила свій слід на процес формування зовнішньої політики в Німеччині. Загальна тенденція німецької зовнішньої політики та процесу прийняття зовнішньополітичних рішень здійснюється в рамках концепту Zivilmacht⁵. Б. Рігле характеризуючи концепцію Zivilmacht стверджує, що зовнішня політика Німеччини реалізовується на дотриманні певних цінностей. Згідно німецьким політологом

та дослідником Європейського Союзу, Німеччина керується наступними цінностями, які притаманні Zivilmacht: несилове вирішення міжнародних конфліктів; вирішальна роль права в міжнародних відносинах; демократичний процес прийняття рішень та суспільна рівність [17, с. 144]. Саме на цих чотирьох цінностях реалізуються концепції Westbindung та Ostpolitik.

Ідеалістичне сприйняття міжнародних явищ в Німеччині не передбачає використання військової сили під час реалізації зовнішньої політики країни. Zivilmacht як загальний концептуальний підхід до зовнішньополітичної поведінки Німеччини на міжнародній арені означає, що «сильна Німеччина повинна бути побудована на не мілітаристських аспектах» [18, с. 34]. Звідси в Німеччині специфічне сприйняття НАТО як військової-політичного блоку. Вочевидь широко відомо, що основним завданням НАТО є формування безпечного та мирного світу на основах ліберальних свобод та демократії [19]. Втім для Німеччини це є виключно важливим, а політика Альянсу в на початку XXI ст. була мілітарною, що і призвело до поглиблення двосторонніх відносин між Москвою та Берліном на початку 2000-х рр.

Рішення США про інтервенцію до Іраку йшло всупереч німецького розуміння провадження зовнішньої політики. Соціал-демократи вважали, що Вашингтон зловживає своїм статусом заради досягнення власних національних та економічних інтересів [20]. Тогочасна політика США йшла в розріз постулатам Zivilmacht. В Німеччині розпочалися розмови щодо створення окремої військової структури на кшталт НАТО [20]. Німеччина мала подвійний підхід до НАТО. З одного боку політикум розумів його важливість, втім не намагався досягнути 2% видатків на оборону як того вимагає Альянс [21], а з іншого боку намагався перетворити його на більше політичний блок, знову ж таки нівелюючи військову частину.

Після приходу до влади В. Путіна серед європейців поширилася думка, що можливо модернізувати Російську Федерацію у бік ліберальної країни. Навіть у США існували прагнення на початку 2000-х рр. трансформувати відносини з офіційним Кремлем. Втім проведення гуманітарної інтервенції США та деяких інших країн до Іраку без рішення Ради Безпеки ООН поклато край цим прагненням. На думку політиків у Росії, США через свою гегемонічну зовнішню політику підриває авторитет Росії та шкодить національним інтересам Росії. Політичні кола в Росії не хотіли миритися з тим, що Росія не є тою потугою, якою був Радянський Союз, пропагувала концепція євразійства [22].

Офіційна Москва перебувала в пошуку стабільного та сильного партнера для просування власних інтересів. Друга Чеченська війна вдарила по міжнародному іміджу Росії, тому постало необхід-

ним знайти «адвоката» своїх інтересів та політики.

Зближення обох країн не стало чимось неочікуваним. Це відповідало інтересам обох країн. Більше того це навіть стало економічно вигідним. Росія отримувала необхідні ресурси для власної модернізації, а Німеччина мала підтримку *Zivilmacht* зі сторони Росії. Близький соратник Г. Шрьодера Ф. В. Штайнмаєр в 2007 р. заявив, що розвиток відносин з Росією буде допомагати модернізації країни та зміцнить безпеку структуру на континенті Європи. «Росія не є ідеальною демократією і не має давніх демократичних традицій. Але в інтересах Європи допомогти закріпити європейські цінності в Росії та сприяти тісним зв'язкам з нашим континентом» [23] – заявив Ф. В. Штайнмаєр.

Геополітична ситуація у світі та дебати, які тривали щодо розширення НАТО та ЄС на Схід сприяли розвитку двосторонніх відносин, що вивели їх із рангу стратегічних на рівень дружніх та міжособистісних. З цього періоду в німецькій політичній думці утверджується розуміння Росії як чи не найважливішого соратника у побудові безпечного континенту. Більше того викристалізуються політика *Russlandverstehers* [24]. Як констатував політичний оглядач М. Корнітчіт у статті для *Політіко*, Німеччина в подальшому перетворилася на ту, хто пробачав Росії явно недемократичні кроки [24].

Після зміни політичного ландшафту в Німеччині у 2005 р., де до влади прийшли ХДС-ХСС, з'явилися очікування, що німецька політика щодо Росії зміниться. Стверджувалося, що минуле А. Меркель відіграє в цьому значну роль, адже вона у 80-х рр. мала стосунок до дисидентських рухів у НДР та розуміла поведінку В. Путіна [25, с. 22–23]. Втім конкретних кроків не відбулося. Німеччина надалі продовжувала свою політику «*Russia first*». Причиною стало те, що в урядова коаліція складалася разом з соціал-демократами, а портфель міністра закордонних справ обійняв В. В. Штайнмаєр.

Після відходу з поста канцлера Г. Шрьодера у німецькому політикумі відбувалася конкуренція між двома концепціями: *Westbindung*, яку завжди підтримували християнські демократи та *Ostpolitik*, як була ядром зовнішньополітичних уявлень соціал-демократів. Сама конкуренція та погляди соціал-демократів як найкраще пояснює їхнє ставлення до США та Росії.

Зміни відбулися, а відносини з міжособистісних переформовувалися на ділові та стратегічні. Не було жодних міжособистісних дружніх контактів на відміну від періоду Г. Шрьодера [26]. В той час А. Меркель намагалася відновити трансатлантичний діалог, який ослабився та знайти підтримку її прагнення для реформування ООН з метою включення Німеччини до числа постійних членів Ради Безпеки ООН [27]. Ф. В. Штайнмаєр навпаки виступав за підтримку відносин з Росією. Навіть

більше, в 2007 р. він відкрито критикував політику канцлера щодо Росії [28].

Підтримки *Ostpolitik* серед соціал-демократів – це не лише поглиблення двосторонніх відносин з Росією. Це в першу чергу боротьба з втручанням США в європейські справи. Соціал-демократи, особливо глава парламентської групи СДПН у Бундестазі у 2017 р. критикував політику США у Європі та навіть закликав про виведення всіх військ зі сторони США з Німеччини, навіть розміщених ядерних боєголовок [29].

Через політичний тиск у середині країни А. Меркель обрала інтенсифікацію відносин з Російською Федерацією та в 2007 р. оголосила Партнерство задля модернізації, інертно відреагувала на російську інтервенцію до Грузії в серпні 2008 р. і заблокувала рішення про надання членства України та Грузії на Саміті в Будапешті в 2008 р. Для А. Меркель новий лідер, який прийшов на зміну В. Путіна став тим, таким очікуваним, наслідком модернізації та трансформації Росії в напрямку вільної демократії [30].

Політичні події в Росії в 2012 р. спровокували значні зрушення в політиці Німеччини щодо Росії. Повернення В. Путіна до влади, судові процеси проти ЛГБТ-спільнот [31] та закриття німецьких науково-дослідних фондів [32] перетворили відносини між Німеччиною та Росією на «льодовиковий період» (англ. *Ice age*) [25], [33]. Серед німецького політикуму зрозуміли, що концепція *Ostpolitik* на основі концепції *Wende durch Annäherung*⁶ зазнає краху. Особливо в Німеччині були розчаровані ставленням Росії до прав людини [34]. Фактично Німеччина вже з 2012 р. робить перегляд двосторонніх відносин з Росією та розуміє, що статус адвоката для російських інтересів йде в розріз *Zivilmacht*. Подальше продовження кризи у двосторонніх відносинах стосувалося України. Анексія Криму та де-факто вторгнення Росії в Донецьку та Луганську області надалі поглибили кризу у відносинах. Події в Україні викликали страх у німецького політикуму. Дехто навіть зазначає, що це помилка Східного Партнерства [35], втім не можемо з цим погодитися. Все ж це була помилка в німецькій стратегії «*Russia first*».

Фінський політолог Б. Фортберг стверджує, що в період 2012-2014 рр. почалася зміни в сприйнятті політики *Ostpolitik*, проте залишався серйозний лобізм зі сторони соціал-демократів. В період каденції А. Меркель зовнішньополітичне відомство лише один раз було не в руках соціал-демократів – 2009-2013 р., де цей пост обіймав представник Вільної демократичної партії Німеччини Г. Вестервелле. Останній не мав чіткої зовнішньо-

6 Трансформація через зближення. Йшла мова про культурне, економічне та політичне. Меркель модифікувала стратегію Г. Коля, який наголошував лише на встановленні відносин у різних сферах. А. Меркель наголосила, що необхідно поглиблювати ці відносини тим самим зближати дві країни.

політичної стратегії, а радше, як зазначає Б. Форстберг, продовжував попередню політику соціал-демократів [9].

Насправді це наступна причина тісних відносин між Німеччиною та Росією. Сучасне ядро прийняття рішення в СДПН, серед них і Ф. В. Штайнмаєр, сформувалося ще в той час, коли Г. Шрьодер був прем'єр-міністром Нижньої Саксонії. Це свого роду політичний клуб, який через особисті контакти впливав на політичні рішення в країні [36]. Навколо соціал-демократів створилося економічне лобі, яке бачило перспективи в інвестиціях до РФ. Серед них і група Siemens [37]. Так само міцне лобі було під час початку побудови «Північного потоку», а пізніше «Північного потоку-2».

Мотивуючи свою політику щодо Російської Федерації після 2014 р., Німеччина надає три наступні аргументи: розширення НАТО на східний фланг; недостатня увага до вимог Росії зі сторони Заходу; неналежне управління Східним Партнерством зі сторони ЄС.

Найбільш важливим є перший аргумент стосовно розширення НАТО, котрий повторює думку російського істеблішменту. Зрозуміло, що це маніпуляція подіями з боку Російської Федерації, адже не було жодного усного чи письмового ствердження зі сторони США чи інших країн-членів НАТО щодо нерозширення на Схід [38]. Втім Ф. В. Штайнмаєр надалі продовжував цей аргумент та навіть у 2016 р. зазначив, що винним у конфлікті на Сході України є НАТО та «брязкання зброєю» країнами-членами, натякаючи на Польщу та США [39].

Якщо аналізувати політику А. Меркель щодо Росії після проведення так званого референдуму в Криму – це політика балансування [40]. Вона надалі підтримувала пропозицію щодо продовження тісних відносин [41] з РФ, однак вводила м'які санкції. Єдиним шляхом вирішення ситуації на Сході мали стати переговори [42]. Тут навіть соціал-демократи почали критикувати Російську Федерацію. А пізніше В. Шойбле Міністр фінансів Німеччини, соціал-демократ порівняв анексію Криму з анексією Судетської області Гітлером [43].

Насправді після 2014 р. німецький політикум як і ліберали, так і консерватори не розуміли що робити. В. В. Штайнмаєр спочатку критикував санкції проти Росії, а потім їх підтримав [44]. На нашу думку пояснення очевидне – соціал-демократи надалі підтримували Ostpolitik, втім почали зміщувати акценти з стратегії «Russia first» на виключну роль ЄС під час вирішення Європейських справ.

Найбільше проблем викликало питання газопроводів. Насправді, Німеччина занадто сильно почала залежати від російського газу. Бажання забезпечити свою енергетичну стабільність призвело до того, що німецький політикум попав в підготовлені тенета зі сторони Росії. Протягом 2000-х рр. Російська Федерація послідовно зни-

щувала бізнесовий імідж України в частині газових поставок, тому прагнула побудувати обхідні шляхи. До того ж такий великий інвестиційний проект надав економічні переваги для економічних груп, які тісно співпрацюють з Російською Федерацією. Насправді, як було наголошено Росія не є пріоритетом в економічних інтересах Німеччини, втім бізнесове лобі все ж відіграє велику роль в політиці Німеччини. Так під час робочого візиту Виконавчого директора Siemens до Путіна, перший відкидав будь-яку можливість введення санкцій проти Росії [45].

Політика щодо Росії змінилася в контексті довіри та формування партнерських відносин. Стратегічні відносини надалі були прийнятною перспективою для Німеччини. Все це відповідало як і концепту Zivilmacht, та Ostpolitik СДПН [25, с. 38–39]. Почалися вибудовуватися суто раціональні відносини без сентиментів на кшталт модернізації Росії [46]. Втім СДПН і надалі підтримував тісні відносини з Російською Федерацією, беручи до уваги факти обрання Г. Шрьодера до Ради Директорів «Роснефть» [47].

В подальшому відбувалося загострення двосторонніх відносин. Попри намагання А. Меркель уникнути поглиблення кризи у відносинах, вона все ж відбулася та була причинена самою Росією, а саме отруєнням О. Навального. Німецька сторона сприйняла це як прояв грубого порушення прав людини. Це було не до сприйняття. Більше того вже тоді, соціал-демократ, Міністр закордонних справ Г. Маас зазначив, що можливе припинення проекту «Північний потік-2» [48]. Втім після повернення до Росії О. Навальний відправився до в'язниці за сфальшованими звинуваченнями, а проект надалі існував. Важко робити конкретні висновки, втім можемо вказати на такі припущення: лобістські бізнес-кола наближені до соціал-демократів отримували сприяння як зі сторони Німеччини так і з сторони Росії та підтримували будівництво проекту; бажання встановити стабільні поставки газу в обхід України через те, що систематично знищувався бізнес-імідж офіційного Києва як стабільного партнера; виключна роль концепту Zivilmacht в реалізації зовнішньої політики ФРН, де навіть через порушення права як міжнародного, так внутрішнього в Росії, політичні кола в Берліні бачили можливість модернізації Росії у напрямку демократії.

Одразу після обрання О. Шольца канцлером ФРН, політика щодо Росії йшла в тому ж руслі. Не було конкретних змін. У коаліційній угоді між СДПН від 24 листопада 2021 р. зазначено, що Німеччина надалі буде підтримувати плідні відносини з Росією, хоча вже не було згадки про стратегічний рівень [49, с. 155].

Найбільше проблем викликало питання газопроводів. Насправді, Німеччина занадто сильно

почала залежати від російського газу. Бажання забезпечити свою енергетичну стабільність призвело до того, що німецький політикум попав в підготовлені тенети зі сторони Росії. Протягом 2000-х рр. Російська Федерація послідовно знищувала бізнесовий імідж України в частині газових поставок, тому офіційний Берлін прагнув побудувати обхідні шляхи, через які, незалежно від політичної ситуації, стабільно поставлявся газ. До того ж такий великий інвестиційний проєкт надав економічні переваги для економічних груп, які тісно співпрацюють з Російською Федерацією. Насправді, як було наголошено Росія не була основним економічним партнером Німеччини, втім бізнесове лобі все ж відіграє велику роль в політиці Німеччини. Так під час робочого візиту Виконавчого директора Siemens до Путіна, перший відкидав будь-яку можливість введення санкцій проти Росії [45].

О. Шольц, як і А. Меркель, зазначав, що побудова «Північного потоку-2» – це лише економічний проєкт. Хоча це видається малоімовірним. Це був стратегічний проєкт беручи до уваги те, що канцлер А. Меркель здійснила офіційний візит до Вашингтону, де між іншим обговорювалося питання санкцій щодо газогону. США призупинили санаційну політику щодо проєкту через те, що в нім було задіяно багато німецьких інвестиційних компаній [50].

Не варто очікувати, що початок війни 24 лютого 2022 р. був несподіванкою для німецького уряду. Можливо після візиту О. Шольца до Москви 15 лютого 2022 р. була надія на деескалацію, однак вона була лише у канцлера [51]. Скоріш за все у більшості німецького політикуму вже було розуміння невідворотності війни [52]. Більше того, німецький політикум сподівався, що ця війна скоро завершить на користь Росії, а на Сході сформується стабільність [24], [53]. Завжди потрібно розуміти, що для Німеччини є важливішим крихкий мир, який може перерости в стабільність, ніж відкритий конфлікт, який важко буде врегулювати дипломатією [54].

Висновки. На основі аналізу може зробити наступні висновки.

Політичне поле в Німеччині є доволі складним та не завжди основні дійові особи знаходять в Берліні. З іншого боку Німеччина має свої власні інтереси та завжди їх дотримувалася. Втім це не означає, що не було помилки у реалізації цих інтересів.

Зовнішня політика щодо Росії – це завжди був баланс між Westbindung та Oспolitik. Зазвичай християн-демократи та християн-соціалісти дотримувалися трансатлантичного виміру зовнішньої політики, а соціал-демократи, навпроти, східного напрямку. Саме соціал-демократи домоглися того, що східний вимір політики елімінував ближчі географічно країни та сформувався принцип «Russia first» в Oспolitik.

Буд-який вектор політики чи то західний, чи то східний базується на концепті Zivilmacht, який заснований на беззастережному дотриманні міжнародних договорів, навіть якщо твій vis-a-vis порушує норми. У підсумку це створило явище в політичному, та і в інтелектуальному також, істеблішменті Німеччини повсюдного розуміння Росії та прийняття її кроків – Russlandverstehet. Дуже часто серед німецького політичного середовища звучать заяви про те, що НАТО є причиною «нестабільності» у Східній Європі. Нажаль це призвело до того, що Німеччина опинилася в російській пастці, підминивши свої національні інтереси, енергетичною стабільністю.

Причини м'якої політики щодо Росії варто також шукати в політиці соціал-демократів. Останні завжди прагнули обмежити вплив США на континенті, а Realpolitik Вашингтону завжди загостріював це прагнення. Не варто виключати лобіювання інтересів Росії як через бізнес-кола, так і через політиків. З 1998 р. до тепер (окрім каденції Г. Мааса) соціал-демократи мали виключний валив на зовнішню політику Німеччини.

Як наслідок Україна опинилася в невідповідному середовищі. У випадку захоплення Києва, Німеччина сприйняла б цей факт як доконаний та надалі проводила б політику замирювання Росії. Це й стан необхідно змінювати. Для офіційного Києва постає необхідність вибудувати відносини з Німеччиною на основі довгострокової стратегії. На нашу думку це можливо зробити лише разом з країнами-сусідами, для прикладу Польщею. Наразі відносини з Німеччиною нагадують більше тактичні маневри, ніж чітке розуміння ситуації. Життєвоважливим для України постає необхідність дистанціювати Німеччину від Росії, а це займатиме багато часу, адже німецький педантизм, який впевнений у своїй правоті дуже довго мінятиме свою стратегію. Наступним, і що найважливішим, є те, що Україні повинна домогтися політики не лише балансування між Києвом та Москвою, а чітко перетягнути її на свій бік, адже Russlandverstehers надалі домінує в Німеччині. Для цього є зараз унікальна можливість. Зовнішня політика соціал-демократів перебуває в кризі та постійно критикується з боку суспільства та медіа. Політики повинні будуть шукати нових стратегій для реалізації Oспolitik, і Україна може стати відповіддю на ці пошуки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Grecja – tragedia trwa. URL: <https://www.forbes.pl/gielda/jak-doszlo-do-kryzysu-gospodarczego-w-grecji/vwxh3n4> (date of access: 08.11.2022).
2. Węc J. Niemcy wobec kryzysu migracyjnego w Unii Europejskiej w latach 2011 – 2016. *Politeja*. Vol. 4. Pp. 273–309. doi: <https://doi.org/10.12797/Politeja.14.2017.49.15>.
3. Tendera-Właszczuk H. Kryzys migracyjny zagrożeniem dla realizacji projektu zjednoczonej

Europe. *Immigration crisis as a threat to the United Europe project*. URL: <https://repozytorium.ka.edu.pl/handle/11315/20297> (date of access: 08.11.2022.)

4. Niemcy. Jest oficjalna odpowiedź ws. reparacji dla Grecji. URL: <https://www.dw.com/pl/niemcy-jest-oficjalna-odpowiedz%C5%BA-ws-reparacji-dla-grecji/a-50892945> (date of access 12.11.2022).

5. Tsygankov A. *Russia's Foreign Policy Change and Continuity in National Identity*. Fourth edition. London-New York: Rowman & Littlefield, 2016. 514 p.

6. Головченко В. Витоки агресивності зовнішньої політики Росії. *Київські історичні студії*. Вип. 2. 2016. С. 68–75.

7. Żerko S. *Niemcy wobec Rosji. Zarys historii niemieckiej Roslandpolitik*. Poznań: Instytut Zachodni. URL: <https://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.iz.poznan.pl%2Fplik%2Cspobierz%2C4735%2C833a0166bafabcf6fcb%2F147e745c08ef%2FIZPP402022Niemcy%2520wobec%2520Rosji%2520-%2520Zarys%2520historii%2520niemieckiej%2520Roslandpolitik.pdf&clen=1049405&pdfilename=IZPP402022Niemcy%20wobec%20Rosji%20-%20Zarys%20historii%20niemieckiej%20Roslandpolitik.pdf> (date of access 10.12. 2022).

8. Greschat M. „Mehr Wahrheit in der Politik!» Das Tübinger Memorandum von 1961. *Vierteljahrehefte für Zeitgeschichte*, Vol. 48. (3). 2000. Pp. 491–513.

9. Außenpolitik: Annäherung ohne Wandel. *Die Zeit*. URL: <https://www.zeit.de/2013/20/entspannungspolitik-annaeherung-sozialdemokraten/seite-3> (date of access 10.12. 2022).

10. Meister S. Reframing Germany's Russia policy – an opportunity for the EU. *Policy Brief*, Vol. 100. 2014. Pp. 1–12.

11. Gotz R. Germany and Russia – strategic partners? *Geopolitical Affairs*. V. 4. 2007. Pp. 2–12.

12. Formuszewicz R. Przyszły status prawny Widocznego Znak. Rządowy projekt ustawy o utworzeniu Fundacji Niemieckie Muzeum Historyczne», Instytut Zachodni im. Z. Wojciechowskiego w Poznaniu, Poznań, 2008. 37 s.

13. Łukasz Dobrowolski: Polityka Wandel durch Handel okazała się fiaskiem. URL: <https://www.gazetaprawna.pl/podcasty/obiektywnie-o-biznesie/podcast/8379971,lukasz-dobrowolski-polityka-wandel-durch-handel-okazala-sie-fiaskiem-podcast.html> (date of access 09.12.2022).

14. Rahr A. Germany and Russia: A Special Relationship. *The Washington Quarterly*. Vol. 30 (2). Pp. 137–145. doi: 10.1162/wash.2007.30.2.137.

15. Schröder bei Putin: 'Beziehungen können besser werden'. URL: <https://www.spiegel.de/politik/ausland/schroeder-bei-putin-beziehungen-koennen-besser-werden-a-293896.html> (date of access 10.12. 2022).

16. Deutschland und Osteuropa: Was das Sterben in der Ukraine verlängert. URL: <https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/debatten/ukraine-krieg-aussenpolitik-in-ostmitteleuropa-setzte-auf-putin-17894874.html> (date of access 10.12. 2022).

17. Riehle B. *Die Europäische Union als internationaler Akteur. Eine taxonomische Analyse europäischer Verhaltensoptionen*. Münster: LIT Verlag, 2013. 142 S.

18. Jungmann M. *Interregionale Kooperation als Motor der Transformation: deutsch-russische Zusammenarbeit bei der Regionalentwicklung in Russland*. Der Ruprecht-Karls-Universität. Heidelberg, 2015. 315 S.

19. Північноатлантичний договір. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_17120.htm (дата звернення 10.12. 2022).

20. Treffen in Washington: Schrempf und Bush besprechen deutsch-amerikanische Krise. URL: <https://www.spiegel.de/wirtschaft/treffen-in-washington-schrempf-und-bush-besprechen-deutsch-amerikanische-krise-a-246902.html> (date of access 10.12. 2022).

21. The inglorious Bundeswehr. URL: <https://www.politico.eu/article/german-military-bundeswehr-defense-budget/> (date of access 10.12. 2022).

22. Россия, вперед! Стаття Дмитрия Медведева. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/5413> (дата звернення 15.11.2021).

23. Amt A. Speech by Federal Minister Steinmeier in Munich as part of the Süddeutsche Zeitung and Allianz Cultural Foundation's lecture series Let's talk about Europe. *German Federal Foreign Office*. URL: <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/070114-muenchen/232632> (date of access 01.11.2022).

24. Putin's useful German idiots. URL: <https://www.politico.eu/article/putin-merkel-germany-scholz-foreign-policy-ukraine-war-invasion-nord-stream-2/> (date of access 01.11.2022).

25. Forsberg T. From Ostpolitik to 'frostpolitik'? Merkel, Putin and German foreign policy towards Russia. *International Affairs*. Vol. 92. (1). Pp. 21–42.

26. Siddi M. German Foreign Policy towards Russia in the Aftermath of the Ukraine Crisis: A New Ostpolitik? *Europe-Asia Studies*, Bund. Vol. 68 (4). Pp. 665–677. doi: 10.1080/09668136.2016.1173879.

27. Larres K., Wittlinger R. A Fragile Friendship: German-American Relations in the Twenty-First Century. *German Politics*. Vol. 23. Pp. 152–157. doi: 10.1080/09644008.2018.1429412.

28. Kritik an Merkels Außenpolitik: „Ängstlicher Blick auf die Schlagzeile“. URL: <https://www.faz.net/aktuell/politik/kritik-an-merkels-aussenpolitik-aengstlicher-blick-auf-die-schlagzeile-1488678.html> (date of access 09.11.2022).

29. Anti Amerikanismus: Russland ist nicht das einzige Problem der SPD. URL: <https://www.faz.net/aktuell/politik/inland/die-spd-und-amerika-russland-ist-nicht-das-einzig-problem-17960035.html> (date of access 09.11.2022).

30. Makarychev A., Meister S. The Modernisation Debate and Russian-German Normative Cleavages. *Bund* 16, Vol. 1, Pp. 80–94. doi: 10.1080/15705854.2014.965897.

31. Außenpolitik: Von wegen 'Moralecke'. URL: <https://www.zeit.de/2013/12/Aussenpolitik-Menschenrechte> (date of access 19.12.2022).

32. Russland lässt deutsche Stiftungen durchsuchen. URL: <https://www.zeit.de/politik/ausland/2013-03/deutsche-stiftungen-russland-razzia> date of access 03. 01. 2023).

33. Daehnhardt P., Handl V. *Germany's Eastern Challenge and the Russia–Ukraine Crisis: A New Ostpolitik*

in the Making?. *German Politics*, Vol. 27. Pp. 445–459, 10.2018, doi: 10.1080/09644008.2018.1448385.

34. German and Russian Relations Are at an Impasse. URL: <https://www.spiegel.de/international/germany/german-and-russian-relations-are-at-an-impasse-a-835862.html> (date of access 09. 01. 2023).

35. Polke-Majewski K. Jan Techau: 'Deutschland ist in fast panischer Angst vor Russland gefangen'. URL: <https://www.zeit.de/politik/ausland/2014-05/russland-putin-deutschland-aussenpolitik-ukraine-techau-interview> (date of access 09. 01. 2022).

36. Schröder, die SPD und der Kreml: Die Fäden der Moskau-Connection enden in Hannover. URL: <https://www.faz.net/aktuell/politik/schatten-von-schroeders-russland-kontakte-liegt-ueber-der-spd-18007799.html> (date of access 09. 01. 2023).

37. Lukrativer Großauftrag: Siemens baut den Russen-ICE. URL: <https://www.spiegel.de/wirtschaft/lukrativer-grossauftrag-siemens-baut-den-russen-ice-a-333900.html> (date of access 09. 01. 2023).

38. Kramer M. The Myth of a No-NATO-Enlargement Pledge to Russia. *The Washington Quarterly*. Vol. 2. 2009. Pp. 39–61,

39. Steinmeier kritisiert 'Säbelrasseln' gegenüber Russland. URL: <https://www.sueddeutsche.de/politik/nato-in-osteuropa-steinmeier-kritisiert-saebelrasseln-gegenueber-russland-1.3040243> (date of access 09. 01. 2022).

40. MacFarquhar N. In Talks With Merkel, Putin Calls for Improving Relations With Europe. *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2015/05/11/world/europe/putin-urges-reconciliation-with-europe-in-talks-with-merkel.html> (date of access: 10.11.2022).

41. Merkel: Mittelfristig wieder enge Partnerschaft mit Russland. URL: <https://www.dw.com/de/merkel-mittelfristig-wieder-enge-partnerschaft-mit-russland/a-17640206> (date of access: 10.11.2022).

42. Weiland S. Krim-Krise: Außenminister Steinmeier in der Ukraine. URL: <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/krim-krise-aussenminister-steinmeier-in-der-ukraine-a-960193.html> (date of access: 10.11.2022)

43. Reiermann C. Schäuble Compares Putin Moves in Crimea to Policies of Hitler. URL: <https://www.spiegel.de/international/germany/schaeuble-compares-putin-moves-in-crimea-to-policies-of-hitler-a-961696.html> (date of access: 10.11.2022)

44. Ukraine-Krise: Steinmeier warnt vor Sanktionen gegen Moskau – Politik – SZ.de. <https://www.sueddeutsche.de/politik/bundesaussenminister-steinmeier-warnt-vor-sanktionen-gegen-russland-1.1940171> (date of access: 10.11.2022).

45. Siemens CEO meets Putin and commits company to Russia. URL: <https://www.ft.com/content/6d774238-b506-11e3-a746-00144feabdc0> (date of access: 10.11.2022).

46. Außenminister Frank-Walter Steinmeier: „Es geht nur mit Russland“. URL: <https://taz.de//5026298/> (date of access 01.12.2022).

47. Wolschner K. Schröder verteidigt Rosneft-Posten: Problem? Was für ein Problem? URL: <https://taz.de//5443930/> (date of access 01.12.2022).

48. Alexej Nawalny: Heiko Maas droht erstmals mit Stopp von Nord Stream 2. URL: <https://www.zeit.de/politik/ausland/2020-09/heiko-maas-alexey-nawalny>

(date of access 13.12.2022).

49. Koalitionsvertrag 2021. URL: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/service/gesetzesvorhaben/koalitionsvertrag-2021-1990800> (date of access 11.12.2022).

50. German Chancellor Angela Merkel visits White House before leaving office. URL: <https://abcnews.go.com/Politics/german-chancellor-angela-merkel-visit-white-house-leaves/story?id=78850366> (date of access 23.11.2022).

51. Olaf Scholz besucht Wladimir Putin in Moskau: »Wir haben kein Thema ausgelassen. URL: <https://www.spiegel.de/ausland/olaf-scholz-besucht-wladimir-putin-in-moskau-wir-haben-kein-thema-ausgelassen-a-e978578b-0b98-4d9b-97c3-d4ff7a747e43> (date of access 15.11.2022).

52. Flurry of embassies decamp to western Ukraine. URL: <https://www.politico.eu/article/embassies-ukraine-kyiv-lviv-putin/> (date of access 13.11.2022).

53. Europäische Krisendiplomatie: Deutsche Außenpolitik ist von einem ausgeprägten Egoismus. *Der Spiegel*. URL: <https://www.spiegel.de/ausland/europaeische-krisendiplomatie-ex-botschafter-ueber-die-rollen-von-emmanuel-macron-und-olaf-scholz-a-f514b866-6b4e-4b41-8583-fa7d49c77722> (date of access: 10.11.2022).

54. It's time Germany abandons its foreign policy la-la land. URL: <https://www.politico.eu/article/olaf-scholz-germany-foreign-policy-turning-point-zeitenwende/> (date of access 15.11.2022).

REFERENCES:

1. Grecja – tragedia trwa. URL: <https://www.forbes.pl/gielda/jak-doszlo-do-kryzysu-gospodarczego-w-grecji/vwxh3n4> (date of access: 08.11.2022).

2. Węc J. Niemcy wobec kryzysu migracyjnego w Unii Europejskiej w latach 2011 – 2016. *Politeja*. Vol. 4. Pp. 273–309. doi: <https://doi.org/10.12797/Politeja.14.2017.49.15>.

3. Tendera-Właszczuk H. Kryzys migracyjny zagrożeniem dla realizacji projektu zjednoczonej Europy. *Immigration crisis as a threat to the United Europe project*. URL: <https://repozytorium.ka.edu.pl/handle/11315/20297> (date of access: 08.11.2022.)

4. Niemcy. Jest oficjalna odpowiedź ws. reparacji dla Grecji. URL: <https://www.dw.com/pl/niemcy-jest-oficjalna-odpowiedz%20C5%BA-ws-reparacji-dla-grecji/a-50892945> (date of access 12.11.2022).

5. Tsygankov A. (2016) Russia's Foreign Policy Change and Continuity in National Identity. Fourth edition. London-New Yourk: Rowman & Littlefield. 514 p.

6. Holovchenko V. (2016) Vytoky ahresyvnosti zovnishn'oyi polityky Rosiyi. [The origin of aggressiveness of Russia foreign policy]. Kyiv historical studies. Vol. 2. Pp. 68–75 (In Ukrainian).

7. Żerko S. *Niemcy wobec Rosji. Zarys historii niemieckiej Rosspolitiki*. Poznań: Instytut Zachodni. URL: https://efaidnbnmnibpcjpcglclefindmkaj/viewer.html?pdfurl=https%3A%2F%2Fwww.iz.poznan.pl%20Fplik%2Cpobierz%2C4735%2C833a0166bafabcf6c_ba147e745c08ef%2FIZPP402022Niemcy%2520wobec%2520Rosji%2520

%2520Zarys%2520historii%2520niemieckiej%2520Russlandpolitik.pdf&clen=1049405&pdffilename=IZPP40222Niemy%20wobec%20Rosji%20-%20Zarys%20historii%20niemieckiej%20Russlandpolitik.pdf (date of access 10.12. 2022).

8. Greschat M. (2000) „Mehr Wahrheit in der Politik!» Das Tübinger Memorandum von 1961. *Vierteljahrehefte für Zeitgeschichte*, Vol. 48. (3). Pp. 491–513.

9. Außenpolitik: Annäherung ohne Wandel. *Die Zeit*. URL: <https://www.zeit.de/2013/20/entspannungspolitik-annaeherung-sozialdemokraten/seite-3> (date of access 10.12. 2022).

10. Meister S. (2014) Reframing Germany's Russia policy – an opportunity for the EU. *Policy Brief*, Vol. 100. Pp. 1–12,

11. Gotz R. (2007) Germany and Russia – strategic partners? *Geopolitical Affairs*. V. 4. Pp. 2–12.

12. Formuszewicz R. (2008) Przyszły status prawny Widocznego Znaku. Rządowy projekt ustawy o utworzeniu Fundacji Niemieckie Muzeum Historyczne», Instytut Zachodni im. Z. Wojciechowskiego w Poznaniu, Poznań.

13. Łukasz Dobrowolski: Polityka Wandel durch Handel okazała się fiaskiem. URL: <https://www.gazetaprawna.pl/podcasty/objektywnie-o-biznesie/podcast/8379971,lukasz-dobrowolski-polityka-wandel-durch-handel-okazala-sie-fiaskiem-podcast.html> (date of access 09.12.2022).

14. Rahr A. (2018) Germany and Russia: A Special Relationship. *The Washington Quarterly*. Vol. 30 (2). Pp. 137–145. doi: 10.1162/wash.2007.30.2.137.

15. Schröder bei Putin: 'Beziehungen können besser werden'. URL: <https://www.spiegel.de/politik/ausland/schroeder-bei-putin-beziehungen-koennen-besser-werden-a-293896.html> (date of access 10.12. 2022).

16. Deutschland und Osteuropa: Was das Sterben in der Ukraine verlängert. URL: <https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/debatten/ukraine-krieg-aussenpolitik-in-ostmitteleuropa-setzte-auf-putin-17894874.html> (date of access 10.12. 2022).

17. Riehle B. (2013) Die Europäische Union als internationaler Akteur. Eine taxonomische Analyse europäischer Verhaltensoptionen. Münster: LIT Verlag,.

18. Jungmann M. (2015) Interregionale Kooperation als Motor der Transformation: deutsch-russische Zusammenarbeit bei der Regionalentwicklung in Russland. Der Ruprecht-Karls-Universität. Heidelberg,.

19. Pivnichnoatlantychnyy dohovir. [North Atlantic Treaty]. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_17120.htm (data zvernennya:10.12. 2022) (In Ukrainian).

20. Treffen in Washington: Schrempf und Bush besprechen deutsch-amerikanische Krise. URL: <https://www.spiegel.de/wirtschaft/treffen-in-washington-schrempf-und-bush-besprechen-deutsch-amerikanische-krise-a-246902.html> (date of access 10.12. 2022).

21. The inglorious Bundeswehr. URL: <https://www.politico.eu/article/german-military-bundeswehr-defense-budget/> (date of access 10.12. 2022).

22. Rossiya, vpered! Stat'ya Dmitriya Medvedeva. [Go ahead, Russia! The article of Dmitrii Medvedev]. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/5413> (data zvernennya:15.11.2021). (In Russian)

23. Amt A. Speech by Federal Minister Steinmeier in Munich as part of the Süddeutsche Zeitung and Allianz Cultural Foundation's lecture series Let's talk about Europe. *German Federal Foreign Office*. URL: <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/070114-muenchen/232632> (date of access 01.11.2022).

24. Putin's useful German idiots. URL: <https://www.politico.eu/article/putin-merkel-germany-scholz-foreign-policy-ukraine-war-invasion-nord-stream-2/> (date of access 01.11.2022).

25. Forsberg T. (2017) From Ostpolitik to 'frostpolitik'? Merkel, Putin and German foreign policy towards Russia. *International Affairs*. Vol. 92. (1). Pp. 21–42.

26. Siddi M. German Foreign Policy towards Russia in the Aftermath of the Ukraine Crisis: A New Ostpolitik? *Europe-Asia Studies*, Bund. Vol. 68 (4). Pp. 665–677. doi: 10.1080/09668136.2016.1173879.

27. Larres K., Wittlinger R. A Fragile Friendship: German–American Relations in the Twenty-First Century. *German Politics*. Vol. 23. Pp. 152–157. doi: 10.1080/09644008.2018.1429412.

28. Kritik an Merkels Außenpolitik: „Ängstlicher Blick auf die Schlagzeile“. URL: <https://www.faz.net/aktuell/politik/kritik-an-merkels-aussenpolitik-aengstlicher-blick-auf-die-schlagzeile-1488678.html> (date of access 09.11.2022).

29. Antiamerikanismus: Russland ist nicht das einzige Problem der SPD. URL: <https://www.faz.net/aktuell/politik/inland/die-spd-und-amerika-russland-ist-nicht-das-einzige-problem-17960035.html> (date of access 09.11.2022).

30. Makarychev A., Meister S. The Modernisation Debate and Russian-German Normative Cleavages. *Bund* 16, Vol. 1, Pp. 80–94. doi: 10.1080/15705854.2014.965897.

31. Außenpolitik: Von wegen 'Moralecke'. URL: <https://www.zeit.de/2013/12/Aussenpolitik-Menschenrechte> (date of access 19.12.2022).

32. Russland lässt deutsche Stiftungen durchsuchen. URL: <https://www.zeit.de/politik/ausland/2013-03/deutsche-stiftungen-russland-razzia> date of access 03. 01. 2023).

33. Daehnhardt P., Handl V. Germany's Eastern Challenge and the Russia–Ukraine Crisis: A New Ostpolitik in the Making?. *German Politics*, Vol. 27. Pp. 445–459, 10. 2018, doi: 10.1080/09644008.2018.1448385.

34. German and Russian Relations Are at an Impasse. URL: <https://www.spiegel.de/international/germany/german-and-russian-relations-are-at-an-impasse-a-835862.html> (date of access 09. 01. 2023).

35. Polke-Majewski K. Jan Techau: 'Deutschland ist in fast panischer Angst vor Russland gefangen'. URL: <https://www.zeit.de/politik/ausland/2014-05/russland-putin-deutschland-aussenpolitik-ukraine-techau-interview> (date of access 09. 01. 2022).

36. Schröder, die SPD und der Kreml: Die Fäden der Moskau-Connection enden in Hannover. URL: <https://www.faz.net/aktuell/politik/schatten-von-schroeders-russland-kontakte-liegt-ueber-der-spd-18007799.html> (date of access 09. 01. 2023).

37. Lukrativer Großauftrag: Siemens baut den Russen-ICE. URL: <https://www.spiegel.de/wirtschaft/lukrativer-grossauftrag-siemens-baut-den-russen-ice-a-333900.html> (date of access 09. 01. 2023).

38. Kramer M. The Myth of a No-NATO-Enlargement Pledge to Russia. *The Washington Quarterly*. Vol. 2. 2009. Pp. 39–61.
39. Steinmeier kritisiert 'Säbelrasseln' gegenüber Russland. URL: <https://www.sueddeutsche.de/politik/nato-in-osteuropa-steinmeier-kritisiert-saebelrasseln-gegenueber-russland-1.3040243> (date of access 09. 01. 2022).
40. MacFarquhar N. In Talks With Merkel, Putin Calls for Improving Relations With Europe. *The New York Times*. URL: <https://www.nytimes.com/2015/05/11/world/europe/putin-urges-reconciliation-with-europe-in-talks-with-merkel.html> (date of access: 10.11.2022).
41. Merkel: Mittelfristig wieder enge Partnerschaft mit Russland. URL: <https://www.dw.com/de/merkel-mittelfristig-wieder-enge-partnerschaft-mit-russland/a-17640206> (date of access: 10.11.2022).
42. Weiland S. Krim-Krise: Außenminister Steinmeier in der Ukraine. URL: <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/krim-krise-aussenminister-steinmeier-in-der-ukraine-a-960193.html> (date of access: 10.11.2022)
43. Reiermann C. Schäuble Compares Putin Moves in Crimea to Policies of Hitler. URL: <https://www.spiegel.de/international/germany/schaeuble-compares-putin-moves-in-crimea-to-policies-of-hitler-a-961696.html> (date of access: 10.11.2022)
44. Ukraine-Krise: Steinmeier warnt vor Sanktionen gegen Moskau – Politik – SZ.de. <https://www.sueddeutsche.de/politik/bundesaussenminister-steinmeier-warnt-vor-sanktionen-gegen-russland-1.1940171> (date of access: 10.11.2022).
45. Siemens CEO meets Putin and commits company to Russia. URL: <https://www.ft.com/content/6d774238-b506-11e3-a746-00144feabdc0> (date of access: 10.11.2022).
46. Außenminister Frank-Walter Steinmeier: „Es geht nur mit Russland“. URL: <https://taz.de/!5026298/> (date of access 01.12.2022).
47. Wolschner K. Schröder verteidigt Rosneft-Posten: Problem? Was für ein Problem? URL: <https://taz.de/!5443930/> (date of access 01.12.2022).
48. Alexej Nawalny: Heiko Maas droht erstmals mit Stopp von Nord Stream 2. URL: <https://www.zeit.de/politik/ausland/2020-09/heiko-maas-alexey-nawalny-nord-stream-gruene-gerhard-schroeder> (date of access 13.12.2022).
49. Koalitionsvertrag 2021. URL: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/service/gesetzesvorhaben/koalitionsvertrag-2021-1990800> (date of access 11.12.2022).
50. German Chancellor Angela Merkel visits White House before leaving office. URL: <https://abcnews.go.com/Politics/german-chancellor-angela-merkel-visit-white-house-leaves/story?id=78850366> (date of access 23.11.2022).
51. Olaf Scholz besucht Wladimir Putin in Moskau: »Wir haben kein Thema ausgelassen. URL: <https://www.spiegel.de/ausland/olaf-scholz-besucht-wladimir-putin-in-moskau-wir-haben-kein-thema-ausgelassen-a-e978578b-0b98-4d9b-97c3-d4ff7a747e43> (date of access 15.11.2022).
52. Flurry of embassies decamp to western Ukraine. URL: <https://www.politico.eu/article/embassies-ukraine-kyiv-lviv-putin/> (date of access 13.11.2022).
53. Europäische Krisendiplomatie: Deutsche Außenpolitik ist von einem ausgeprägten Egoismus. *Der Spiegel*. URL: <https://www.spiegel.de/ausland/europaeische-krisendiplomatie-ex-botschafter-ueber-die-rollen-von-emmanuel-macron-und-olaf-scholz-a-f514b866-6b4e-4b41-8583-fa7d49c77722> (date of access: 10.11.2022).
54. It's time Germany abandons its foreign policy la-la land. URL: <https://www.politico.eu/article/olaf-scholz-germany-foreign-policy-turning-point-zeitenwende/> (date of access 15.11.2022).

Westbindung or Ostpolitik: Russia in the foreign policy orientation of the Federal Republic of Germany

Stetsiuk Nataliia Mykolaivna

Ph.D. in History,
Head of the Department of International
Relations
Vasyl Stefanyk Precarpathian National
University
Shevchenka str., 57, Ivano-Frankivsk,
Ukraine
ORCID: 0000-0003-3328-628X

Boichuk Orest Ihorovych

Ph.D. in Political Science,
Associate Professor at the Department
of International Relations
Vasyl Stefanyk Precarpathian National
University
Shevchenka str., 57, Ivano-Frankivsk,
Ukraine
ORCID: 0000-0003-3328-628X

The scientific research is dedicated to analysis of the foreign policy of Germany toward Russia. The difference between Ostpolitik and Westbindung was mainly researched. The authors emphasized that the Germany foreign policy principle called "Russia first" had been formed by G. Schröder's administration. After this, the principle had developed into the so-called policy of Russlandversteher, which had been created among Germany's political environment an attitude of total apology. Any Russian political tendencies against international law or against human rights were received through the fingers. It is pointed out that the foreign policy of Germany is based on the concept of Zivilmacht, which states that foreign policy of the country must be provided on just clearly-definite values. The values eliminate using of military instruments to achieve national interest.

German foreign policy has some kind of special feeling towards Russian Federation. After the end of II World War, had been started new phase mutual relations, although it had disputes. It should note that before the SDP took a power in the end of 60th, new ways of future cooperation with USSR. had been discussed actively.

It should be noted apart that the Ostpolitik of Germany, which first had been implemented by social democrats and it had developed by its very actively, is a part of the struggle against the influence of the United States over Europe. It is one of the main arguments by social democrats. According to the author's vision, it shouldn't reduce the increase of the role "Russia first" had played by the economic lobby, which has a linkage with social democrats.

It is pointed out that Ukraine has a unique chance to transform the priorities of the foreign policy of Germany to separate from Russia. The creation new mutual relation between Ukraine and Germany should be based on the understanding key principles of foreign policy Zivilmacht. In addition, has to understand political environment in country more deeply, in order to create successful strategy towards Germany

Key words: German foreign policy, Ostpolitik, Westbindung, Russia first, Zivilmacht, Russia.

Тихоненко Ірина Вікторівна

Допомога Україні як інструмент позиціонування США на міжнародній арені

УДК 327.7(73:477)

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-1.20>

Тихоненко Ірина Вікторівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин
та зовнішньої політики
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
вул. 68-Десантників, 10,
Миколаїв, Україна
ORCID: 0000-0002-7716-085X

У статті розглядається допомога Україні як інструмент позиціонування США на міжнародній арені з акцентом на адміністрацію Дж. Байдена. Російсько-українська війна дестабілізувала систему міжнародних відносин і водночас стала каталізатором до об'єднання та згуртування світової спільноти саме під егідою США.

Допомога Україні як елемент реалізації зовнішньополітичної стратегії США може бути розглянута у наступних аспектах. По-перше, за сферами (економічна, гуманітарна, енергетична, військова) як одноосібна – зі сторони США – прояв рис держави-лідера на світовій арені. Механізмом до її реалізації виступає «Закон про додаткові асигнування Україні» (на 2022 р. та 2023 р.) із залученням низки державних органів США, насамперед, Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). По-друге, за масштабом залучення світової спільноти до розбудови та формування нового світового порядку крізь призму концепції «балансу загроз» (санкційна політика США та союзників проти Росії, ініціативи в межах зустрічей Консульства США з питань оборони України – зустрічі «Рамштайн»). Виявлено, що допомога у військовій сфері як одноосібно від США, так і союзників, викликає загальний резонанс у зв'язку із питаннями «залучення» до війни Америки та НАТО і надання озброєння із далеким радіусом ураження.

У результаті дослідження виявлено наступну тенденцію: провадження офіційним Вашингтоном не лише реалізації ідеї досягнення глобального лідерства, а й об'єднання світу під егідою Америки проти спільної загрози – у форматі концепції «балансу загроз», що дозволяє більш ефективно позиціонувати на міжнародній арені. Незважаючи на певні деструктивні фактори, США продовжують надавати допомогу Україні та згуртовувати світову спільноту, що підтверджується офіційною риторикою Президента США Дж. Байдена.

Ключові слова: зовнішня політика США, світовий порядок, допомога Україні, українсько-американські відносини, санкції, формат «Рамштайн», USAID.

Вступ. Війна Росії проти України дестабілізувала безпекове середовище сучасних міжнародних відносин та порушила питання світового порядку загалом. Наразі світова спільнота активно долучається до підтримки України серед якої допомога та сприяння від США є одними з найвагоміших. У свою чергу, допомога Україні може бути розглянута як елемент та інструмент позиціонування США на міжнародній арені, з огляду на концептуальне наповнення «Стратегії національної безпеки США» проголошеної адміністрацією Дж. Байдена. Адже, США дотримуються концепції глобального лідерства у зовнішній політиці та повномасштабного залучення до світових справ, що сприяє формуванню світового порядку за першості Америки у якому «український» фактор є на часі.

Мета та завдання. Метою дослідження є аналіз допомоги Україні зі сторони США та союзників крізь призму позиціонування Америки на міжнародній арені. Зокрема, завданнями є наступні: 1) аналіз американської допомоги Україні у таких сферах як економічна, гуманітарна, енергетична та військова, що детермінується важливістю «українського» фактору у зовнішньополітичній стратегії адміністрації Дж. Байдена; 2) характеристика глобального виміру залучення світової спільноти та США до надання допомоги Україні як елемент формування нового світового порядку крізь призму концепції «балансу загроз» та позиціонування

США як глобального лідера, який згуртовує під своєї егідою світову спільноту.

Методи дослідження. Дослідження ґрунтується на структурно-функціональному підході до аналізу міжнародних відносин, зокрема, допомоги Україні зі сторони США у різних сферах та її імплементації як інструменту позиціонування США на світовій арені крізь призму концепції глобального лідерства. Застосування системного методу дозволило пояснити детермінізм між «українським» фактором у міжнародних відносинах, трансатлантичною взаємодією на міжрегіональному рівні та згуртуванням світової спільноти під егідою США – на глобальному рівні міжнародної системи.

Результати. США за адміністрації Дж. Байдена продовжують реалізовувати концепцію глобального лідерства яка стає механізмом до формування сучасного світового порядку та його ієрархічної структури. У свою чергу, сучасний світовий порядок теж трансформується у концептуальному вимірі. Зокрема, чергування, або ж спроби одночасної імплементації концепцій «балансу сил» («balance of power») К. Уолтца та «балансу загроз» («balance of threats») С. Уолта – від балансування між державами, світовими потугами, створення альянсів, щоб «стримати» протилежну сторону – до можливого співробітництва між суб'єктами, які мають конкурентну природу відносин у форматі

створення альянсу або союзу для протидії спільній загрозі [17, р. 134].

У «Стратегії національної безпеки США» у редакції 2022 р., акцентовано на діях США не лише у підтримці України, а й згуртуванні світової спільноти проти загрози, яку втілює Росія: «Ми ведемо єдину, принципову та рішучу відповідь на вторгнення Росії, і ми це зробили – згуртували світ на підтримку українського народу, який мужньо захищає свою країну...», – підкреслюється у документі [16, р. 26].

Україна займає чільне місце у зовнішньополітичній стратегії США, що у свою чергу, відповідає практичним діям офіційного Вашингтону – надання допомоги Україні у протидії агресії Росії. У свою чергу, допомогу Україні крізь призму зовнішньополітичної стратегії США варто розглядати у таких аспектах: 1) за сферами (економічна, гуманітарна, енергетична, військова) зі сторони США; 2) за масштабом залучення світової спільноти до розбудови та формування нового світового порядку крізь призму концепції «балансу загроз» (санкційна політика США та союзників проти Росії, ініціативи в межах зустрічей Консультативної групи з питань оборони України). Тому, прослідковується наступна тенденція: провадження офіційним Вашингтоном не лише реалізації ідеї досягнення глобального лідерства, а й об'єднання світу під егідою Америки проти спільної загрози – у форматі концепції «балансу загроз», що дозволяє більш ефективно позиціонувати на міжнародній арені.

Допомога Україні зі сторони США має нормативну основу:

- «Закон про додаткові асигнування Україні на 2022 рік» забезпечує майже 14 мільярдів доларів фінансування для реагування на ситуацію в Україні на випадок надзвичайної ситуації [13].

- «Закон про додаткові асигнування Україні на 2023 рік» передбачає екстрене фінансування в розмірі 47,332 мільярда доларів для підтримки зусиль України у відсічі російській агресії та припиненні конфлікту [14].

У січні 2023 р. було оприлюднено «Спільний стратегічний план нагляду за діями щодо України» підготовлений Урядом США, Міністерством оборони США та Офісом Генерального інспектора Агентства США з міжнародного розвитку (USAID OIG) у якому здійснено звіт щодо наданої допомоги Україні, а також окреслено перспективні проєкти та сфери надання допомоги, які будуть реалізовуватися щодо України зі сторони США у найближчому майбутньому.

Відповідно до цього документу, адміністрація Байдена заявила, що зусилля уряду США щодо допомоги та підтримки Україні спрямовані на досягнення основних цілей національної безпеки шляхом просування демократії, стримування майбутньої агресії та забезпечення мирної та стабільної

Європи. У березні, травні, вересні та грудні 2022 р. Конгрес виділив понад 113 мільярдів доларів США як додаткові асигнування для фінансування реалізації заходів на підтримку Україні 11 урядовими департаментами і відомствами США.

Гуманітарною допомогою Україні від США керують як Уряд, так і USAID. Вона включає надання їжі, безпечної питної води, житла, послуг з підготовки до зимового періоду, невідкладної медичної допомоги та захисту біженців, переміщених осіб та громадян в Україні та сусідніх країнах, які постраждали від триваючих бойових дій.

Щодо економічної допомоги, USAID має програми, спрямовані на сприяння стійкості сільського господарства України та зміцнення її енергетичної та електроенергетичної систем, тоді як Уряд та Агентство США з глобальних медіа здійснюють заходи, спрямовані на підтримку зв'язку для отримання незалежної інформації для України та боротьбу з дезінформацією. USAID також надає пряму бюджетну підтримку українському уряду через Світовий банк [10].

Зокрема, у редакції «Закону про додаткові асигнування Україні на 2023 рік» зазначається про підготовку звіту щодо моніторингу надання прямої фінансової підтримки Україні (бюджетна підтримка), яку надавали Держдепартамент США та Офіс Генерального інспектора Агентства США з міжнародного розвитку. Допомога Україні в розмірі 4,5 мільярда доларів США надається USAID через мультидонорський трастовий фонд Світового банку, відомий як фонд «Державні витрати на підтримку адміністративної спроможності в Україні» (PEACE). Фонд PEACE відшкодовує Уряду України його витрати на заробітну плату цивільним та державним службовцям, працівникам сфери освіти, охорони здоров'я та службам швидкого реагування, виплати соціальної допомоги та пенсій, а також гранти внутрішньо переміщеним особам. Станом на грудень 2022 р. USAID надало фонду PEACE 10,3 мільярда доларів, включаючи 5,8 мільярда доларів із попередніх виплат [8].

У заяві Держсекретаря США Е. Блінкіна від 18 січня 2023 р. йдеться про те, що Сполучені Штати будуть працювати над виділенням додаткових 125 мільйонів доларів США для підтримки енергетичної та електромережі України у зв'язку з нападами Росії на цивільну інфраструктуру. Це фінансування буде отримано від ухваленого «Закону про додаткові асигнування в Україні на 2023 рік» [6].

Найбільший пакет допомоги від США спрямований на військову та оборонну сферу України. З 2014 р., коли Росія вперше вторглася в Україну, до 25 січня 2023 р. Сполучені Штати виділили понад 29,9 мільярдів доларів на безпекову допомогу, «...щоб допомогти Україні зберегти її тери-

торіальну цілісність, захистити кордони та покращити взаємосумісність з НАТО» [7].

Зокрема, надання фінансової допомоги Україні та її обсягів варто розглядати відповідно до певного фінансового року, що відображено у звіті дослідницької служби Конгресу США за 26 січня 2023 р.

Адміністрація Байдена активно почала використовувати усі механізми, які можуть забезпечити швидку доставку зброї Україні, зокрема, використання Presidential Drawdown Authority, який дозволяє виконавчій владі брати зброю, боєприпаси та інші матеріали з наявних запасів США та надавати їх іншим країнам без дозволу Конгресу. Конгрес також прийняв оновлену версію Закону про ленд-ліз часів Другої світової війни, що дозволяє Адміністрації надавати військово обладнання Україні та іншим країнам регіону на невизначений термін і без необхідності звертатися до Конгресу для отримання додаткового фінансування [12, р. 22].

Постачання озброєння Україні викликало певні дебати між США та союзниками по НАТО щодо законності та дійсних підстав надавати Україні військову допомогу у протистоянні Росії, насамперед, питання «втягнення» США у ескалацію подій на території України. Мова йде про закон нейтралітету. Зокрема, у класичному розумінні з історичної точки зору, жодна держава, що веде війну, не могла змусити нейтральну державу воювати разом із нею, якщо вони не погодилися на союз заздалегідь. Нейтральна сторона має проявляти неупереджене ставлення щодо воюючих сторін. Проте вже у ХХІ ст. утворилися нові умови трактування принципу нейтралітету. Підписання Пакту Бріана-Келлога 1928 р. та новий світовий порядок після 1945 р. вже дозволяють трактувати цей принцип без аспектів неупередженості та права надавати підтримку іншій державі, яка зазнала несправедливого нападу.

Адміністрація Байдена обговорювала законність надання озброєння Україні апелюючи до того, що така підтримка може зробити Сполучені

Штати «співкомбатантом» або стороною конфлікту. Зокрема, адміністрація Байдена відмовилася від пропозиції Польщі передати Україні винищувачі МіГ-29 через авіабазу США в Німеччині. Міністерство оборони Росії оприлюднило заяву, в якій попереджало, що якщо країни дозволять використовувати свої бази для українських літаків, то «подальше використання цієї зброї проти російських збройних сил можна розцінювати як втягнення цих держав у збройний конфлікт» [11].

Ще одним аспектом постачання зброї зі сторони США стали занепокоєння з приводу її використання Україною для нападу на Росію. У червні 2022 р. адміністрація Байдена оголосила про надання Україні більш досконалих систем HIMARS, але без ракет найбільшої дальності, наголосивши, що постачання американської зброї не повинно «заохочувати» Україну завдавати удари по території Росії. Дж. Байден підкреслив, що США не хочуть війни між НАТО і Росією і не братимуть участі в українському конфлікті безпосередньо, якщо вони самі або їхні союзники не зазнають нападу [3].

Згуртуванням світової спільноти у форматі протидії спільній загрозі під егідою США та розбудові світового порядку крізь призму концепції «балансу загроз» можна вважати ініційоване Вашингтоном (зокрема, міністром оборони США Л. Остіном) скликання засідання міжнародної Консультативної групи з питань оборони України, перше засідання якої відбулося 26 квітня 2022 р. [5]. Надалі такі зустрічі отримали назву формату «Рамштайн» і діють на постійній основі, зокрема, 14 лютого 2023 р. відбувся «Рамштайн-9». Міністр оборони України О. Резніков охарактеризував такий формат співробітництва на підтримку України наступним чином: «Рамштайн» стає справжньою коаліцією вільного світу на підтримку України» [4].

Одним із вагомих механізмів «стримування» та протидії Росії, а також допомоги Україні, стала санкційна політика, що проводиться США та до якої залучено світову спільноту. Варто навести приклади деяких із санкційних заходів. США запро-

**Окремі програми допомоги США в галузі безпеки Україні за 2016–2022 фінансові роки (ФР)
(вибрані асигнування у мільйонах доларів) [7]**

Програми / фінансовий рік (ФР)	ФР2016	ФР2017	ФР2018	ФР2019	ФР2020	ФР2021	ФР2022	ФР2023
Іноземне військове фінансування	85.0	99.0	95.0	115.0	115.0	115.0	1,547.0 *	-
Ініціатива сприяння безпеці України	226.5	148.6	195.5	214.8	256.7	275.5	6,300.0	1,250.0

Примітка: * Допомога у форматі іноземного військового фінансування з додаткових асигнувань на 2022 фінансовий рік була надана Україні разом з іншим європейськими союзниками і партнерами.

ваджують санкції проти 278 депутатів російського парламенту за те, що вони сприяли референдумам щодо анексії чотирьох областей України, а також проти 14 осіб, що пов'язані з оборонною промисловістю РФ. Америка заборонила Росії виплачувати борги іноземною валютою, яка зберігається в американських банках. Великі російські банки виключені з міжнародної системи обміну фінансовими повідомленнями Swift. Америка забороняє весь імпорт російської нафти та газу. США, ЄС, Велика Британія та інші країни ввели санкції проти понад 1000 російських фізичних осіб і компаній, включаючи так званих олігархів. Діє заборона Великобританії, ЄС і США на експорт товарів подвійного призначення – предметів як цивільного, так і військового призначення, таких як запчастини до транспортних засобів, а також заборона на всі російські рейси з повітряного простору США, Великобританії, ЄС і Канади. Звісно, це не увесь перелік заборон та елементів санкційної політики до якої долучилися держави, що підтримують Україну у російсько-українській війні [18]. Участь та реалізація США санкцій проти Росії відображається на сайті Міністерства фінансів США у низці документів [15].

У свою чергу, Україна цінує підтримку США та світу, яку отримує наша держава як у військовому, так і економічному та гуманітарному форматах. Зокрема, акцент на цьому було зроблено у промові Президента України В. Зеленського у Конгресі США 22 грудня 2022 р.: «Ми стоїмо, боремось і виграємо, бо ми разом – Україна, Америка й увесь вільний світ» [2].

Варто зазначити, що в Америці діє досить жорсткий механізм стримування та противаг у апараті державної влади між Президентом та Конгресом, що вносить певні корегування у проведення масштабної «проукраїнської» політики адміністрацією Байдена. Мова йде про те, що Президент є демократом, а у Конгресі більшість – республіканці. На початку 2023 р. на порядок денний американської політики вийшли певні суперечності щодо рівня надання підтримки Україні зі сторони США. За даними опитування Дослідницького центру П'ю – проведеного у період 18-24 січня 2023 р. відбувається збільшення частки республіканців, які стверджують, що США надають надто велику підтримку Україні. Сьогодні 40% республіканців дотримуються такої точки зору, порівняно з 32% восени і набагато вище, ніж 9%, які дотримувалися такої точки зору в березні минулого року [9].

Проте, риторика США на підтримку України вкотре була підтверджена візитом Президента Дж. Байдена до Києва 20 лютого 2023 р. під час якого Президент США заявив: «Минув рік, а Київ стоїть, Україна стоїть, демократія теж. Америка непорушно стоїть із вами, і весь світ вам допомагає» [1]. Зокрема, у візиті до Польщі, Дж. Байден

закликав «Бухарестську дев'ятку» (В9) продовжувати надавати підтримку та допомогу Україні.

Висновки. На основі вищезгаданих фактів можна стверджувати наступне. По-перше, США позиціонують себе не міжнародній арені як глобальний лідер, реалізуючи багатовекторну політику у якій наразі чільне місце посідає Україна. Російсько-українська війна активізувала діяльність Вашингтону на трансатлантичному напрямі та у форматі надання допомоги Україні зі сторони США у низці сфер, зокрема, і військовій. По-друге, адміністрація Дж. Байдена проводить дії щодо згуртування світової спільноти під егідою Америки на захист України як елемент реалізації концепції «балансу загроз» у розбудові світового порядку, що імплементується у таких форматах: санкційна політика США та союзників проти Росії, засідання міжнародної Консультативної групи з питань оборони України (зустрічі «Рамштайн»). Тому, «український» фактор та надання допомоги Україні виступає не лише вектором зовнішньополітичної стратегії США, а й ефективним інструментом досягнення мети позиціонування Америки на міжнародній арені за адміністрації Дж. Байдена.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Київ стоятиме! Потужна промова Байдена! Про Україну, війну та підтримку від США! *TCH*. 2023. 22 лютого. URL: <https://tsn.ua/youtube/kiyiv-stoyatime-potuzhna-promova-baydena-pro-ukrayinu-viynu-ta-pidtrimku-vid-ssha.html>
2. Ми стоїмо, боремось і виграємо, бо ми разом – Україна, Америка й увесь вільний світ – виступ Володимира Зеленського на спільному засіданні обох палат Конгресу США. *Президент України*. 2022. 22 грудня. URL: <https://www.president.gov.ua/videos/mi-stoyimo-boremos-i-vigrayemo-bo-mi-razom-ukrayina-amerika-3889>
3. Нова зброя від США для України. Що дадуть і скільки. *BBC*. 2022. 1 червня. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61664473>
4. Олексій Резніков: «Рамштайн» стає справжньою коаліцією вільного світу на підтримку України. *Урядовий портал*. 2022. 24 травня. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/oleksij-reznikov-ramshtajn-staye-spravzhnoyu-koaliciyeyu-vilnogo-svitu-na-pidtrimku-ukrayini>
5. У Німеччині розпочалося «історичне» засідання міжнародної Консультативної групи з питань оборони України, скликаної США. *Інтерфакс-Україна*. 2022. 26 квітня. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/827226.html>
6. \$125 Million for Support of Ukraine's Urgent Energy Systems Needs – Press Statement Antony J. Blinken, Secretary of State. *US Embassy in Ukraine*. 2023. January 18. URL: <https://ua.usembassy.gov/125-million-for-support-of-ukraines-urgent-energy-systems-needs/>
7. Christina L. Arabia, Andrew S. Bowen, Cory Welt U.S. Security Assistance to Ukraine. *Congressional Research Service Reports*. 2023. January 26. URL: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF12040>

8. Direct Budget Support: Ukraine Supplemental Appropriations Act, 2023. *Office of Inspector General U.S. Agency for International Development*. 2023. January 5. URL: <https://oig.usaid.gov/node/5740#:~:text=The%20Ukraine%20Supplemental%20Appropriations%20Act,the%20September%202022%20Continuing%20Resolution>.

9. Dunn A. As Russian invasion nears one-year mark, partisans grow further apart on U.S. support for Ukraine. *Pew Research Center*. 2023. January 31. URL: <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2023/01/31/as-russian-invasion-nears-one-year-mark-partisans-grow-further-apart-on-u-s-support-for-ukraine/>

10. Joint Strategic Oversight Plan for Ukraine Response. *Department of Defense Office of Inspector General*. 2023. January. URL: https://www.dodig.mil/Portals/48/FY2023_JSOP_UKRAINE_RESPONSE.pdf

11. Hathaway O., Shapiro S. Supplying Arms to Ukraine is Not an Act of War. *Just Security*. 2022. March 12. <https://www.justsecurity.org/80661/supplying-arms-to-ukraine-is-not-an-act-of-war/>

12. Lymar M., Tykhonenko I. American security assistance to Ukraine: mechanisms and practical implementations. *Американська історія та політика*. 2022. № 13. P. 16-25.

13. The Ukraine Supplemental Appropriations Act, 2022. *United States Senate Committee on Appropriations*. URL: https://www.appropriations.senate.gov/imo/media/doc/FY22%20BILL%20HIGHLIGHTS_UKRAINE_final.pdf

14. The Ukraine Supplemental Appropriations Act, 2023. *United States Senate Committee on Appropriations*. URL: https://www.appropriations.senate.gov/imo/media/doc/FY23%20BILL%20HIGHLIGHTS_UKRAINE.pdf

15. Ukraine-/Russia-related Sanctions. *U.S. Department of the Treasury*. URL: <https://home.treasury.gov/policy-issues/financial-sanctions/sanctions-programs-and-country-information/ukraine-russia-related-sanctions>

16. US National Security Strategy. October 2022. *The White House*. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf>

17. Walt S. Keeping the World "Off-Balance": Self-Restraint and U.S. Foreign Policy. *Belfer Center for Science and International Relations*. URL: https://www.belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/keeping_the_world_off_balance_stephen_walt.pdf

18. What are the sanctions on Russia and are they hurting its economy?. *BBC*. 2022. September 30. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-60125659>

REFERENCES:

1. TSN. (2023). *Kyiv stoiatyme! Potuzhna promova Baidena! Pro Ukrainu, viinu ta pidtrymku vid SShA! [Kyiv will stand! Biden's powerful speech! About Ukraine, war and support from the USA!]* <https://tsn.ua/youtube/kiyiv-stoyatime-potuzhna-promova-baydena-pro-ukrayinu-viynu-ta-pidtrimku-vid-ssha.html> [in Ukrainian].

2. President of Ukraine. (2022). *My stoimo, boremos i vyhraemo, bo my razom – Ukraina, Ameryka y uves vilnyi svit – vystup Volodymyra Zelenskoho na spilnomu zasidanni obokh palat Konhresu SShA*

[We stand, fight and win, because we are together – Ukraine, America and the whole free world – Volodymyr Zelenskyi's speech at a joint session of both houses of the US Congress]. <https://www.president.gov.ua/videos/mi-stoyimo-boremos-i-vigrayemo-bo-mi-razom-ukrayina-amerika-3889> [in Ukrainian].

3. BBC. (2022). *Nova zbroia vid SShA dlia Ukrainy. Shcho dadut i skilky [New weapons from the USA for Ukraine. What will be given and how much]*. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61664473> [in Ukrainian].

4. Government Portal. (2022). *Oleksii Reznikov: «Ramshtain» stae spravzhnoi koaliitsiieu vilnoho svitu na pidtrymku Ukrainy [Oleksiy Reznikov: Rammstein is becoming a real coalition of the free world in support of Ukraine]*. <https://www.kmu.gov.ua/news/oleksij-reznikov-ramshtajn-staye-spravzhnoyu-koaliciyeyu-vilnogo-svitu-na-pidtrimku-ukrayini> [in Ukrainian].

5. Interfax-Ukraine. (2022). *U Nimechchyni rozpochalosia «istorychne» zasidannia mizhnarodnoi Konsultatyvnoi hrupy z pytan oborony Ukrainy, sklykanoi SShA [A "historical" meeting of the international Advisory Group on Defense of Ukraine, convened by the USA, began in Germany]*. <https://interfax.com.ua/news/general/827226.html> [in Ukrainian].

6. US Embassy in Ukraine. (2023). *\$125 Million for Support of Ukraine's Urgent Energy Systems Needs – Press Statement Antony J. Blinken, Secretary of State*. <https://ua.usembassy.gov/125-million-for-support-of-ukraines-urgent-energy-systems-needs/> [in English].

7. Christina L. Arabia, Andrew S. Bowen, C. Welt (2023) *U.S. Security Assistance to Ukraine*. Congressional Research Service Reports. <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF12040> [in English].

8. Office of Inspector General U.S. Agency for International Development. (2023). *Direct Budget Support: Ukraine Supplemental Appropriations Act*. <https://oig.usaid.gov/node/5740#:~:text=The%20Supplemental%20Appropriations%20Act,the%20September%202022%20Continuing%20Resolution> [in English].

9. Dunn A. (2023). *As Russian invasion nears one-year mark, partisans grow further apart on U.S. support for Ukraine*. *Pew Research Center*. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2023/01/31/as-russian-invasion-nears-one-year-mark-partisans-grow-further-apart-on-u-s-support-for-ukraine/> [in English].

10. Department of Defense Office of Inspector General. (2023). *Joint Strategic Oversight Plan for Ukraine Response*. https://www.dodig.mil/Portals/48/FY2023_JSOP_UKRAINE_RESPONSE.pdf [in English].

11. Hathaway O., Shapiro S. (2022). *Supplying Arms to Ukraine is Not an Act of War*. *Just Security*. <https://www.justsecurity.org/80661/supplying-arms-to-ukraine-is-not-an-act-of-war/> [in English].

12. Lymar M., Tykhonenko I. (2022). *American security assistance to Ukraine: mechanisms and practical implementations*. *Amerykanska istoriia ta polityka [American History and Politics]*. № 13. P. 16-25. [in English].

13. United States Senate Committee on Appropriations. (2022). *The Ukraine Supplemental Appropriations Act*. https://www.appropriations.senate.gov/imo/media/doc/FY22%20BILL%20HIGHLIGHTS_UKRAINE_final.pdf [in English].

14. United States Senate Committee on Appropriations. (2023). *The Ukraine Supplemental Appropriations Act*. https://www.appropriations.senate.gov/imo/media/doc/FY23%20BILL%20HIGHLIGHTS_UKRAINE.pdf [in English].

15. U.S. Department of the Treasury. (n.d.) *Ukraine-/Russia-related Sanctions*. <https://home.treasury.gov/policy-issues/financial-sanctions/sanctions-programs-and-country-information/ukraine-russia-related-sanctions> [in English].

16. The White House. (2022). *US National Security Strategy*. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf> [in English].

17. Walt S. *Keeping the World "Off-Balance": Self-Restraint and U.S. Foreign Policy*. Belfer Center for Science and International Relations. https://www.belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/keeping_the_world_off_balance_stephen_walt.pdf [in English].

18. BBC. (2022). *What are the sanctions on Russia and are they hurting its economy?* <https://www.bbc.com/news/world-europe-60125659> [in English].

The assistance to Ukraine as a tool for the US positioning in international arena

Tykhonenko Iryna Viktorivna

Ph.D. in Political Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of International Relations and Foreign
Policy
Petro Mohyla Black Sea National
University
68-Desantnykiv str., 10, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-7716-085X

The article examines the assistance to Ukraine as a tool for the U.S. positioning in the international arena with an emphasis on the administration of J. Biden. The Russian-Ukrainian war became a catalyst for the unification and consolidation of the world community under the auspices of the United States.

The assistance to Ukraine as an element of the implementation of the U.S. foreign policy strategy can be considered in the following aspects. Firstly, in terms of spheres (economic, humanitarian, energy, military) as a single act of the U.S. – manifestation of the features of a leading state on the world stage. The Ukraine Supplemental Appropriations Act (2022 and 2023) is a mechanism for its implementation with the involvement of a number of U.S. government agencies, primarily the United States Agency for International Development (USAID). Secondly, according to the scale of the involvement of world community in the formation of a new world order through the prism of the concept of "balance of threats". For instance, the sanctions policy of the U.S. and its allies against Russia and initiatives within the framework of the meetings of the Consultative Group on Defense of Ukraine – the "Ramstein" meetings. It has been revealed that military assistance from the United States and its allies causes a general resonance in connection with the issues of America and NATO's "involvement" in the war and the provision of long-range weapons.

As a result of the study, the following trend was revealed: the implementation by official Washington not only the idea of achieving global leadership, but also the idea of unifying the world under the auspices of America against a common threat by the "balance of threats" concept, which allows for Washington more effective positioning on the international arena. Despite certain destructive factors, the United States continues to provide assistance to Ukraine and unite the world community, which is confirmed by the official rhetoric of the President of the United States J. Biden.

Key words: US foreign policy, world order, assistance to Ukraine, Ukrainian-American relations, sanctions, "Ramstein" format, USAID.

Кічера Надія Михайлівна

Нормативно-правові механізми суспільної інтеграції ромської етнічної громади в Словацькій Республіці: досвід для України

УДК 323.15(437.6)(=214.58)+ 342.726-054.75::323.1(437.6+477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-1.21>

Кічера Надія Михайлівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
і державного управління
Ужгородського національного
університету
пл. Народна, 3, Ужгород, Україна
ORCID: 0000-0002-4998-7526

У запропонованій розвідці обґрунтовано тезу важливості соціальної інтеграції всіх груп населення, зокрема національних меншин для забезпечення стабільного функціонування та розвитку держави. Проблематика національних та етнічних меншин є однією з найзатребуваніших тем сучасних наукових досліджень, з подальшим виробленням практичних рекомендацій у сфері розробки та впровадження інструментів та механізмів практичної політики держави щодо меншин. Безперервній актуалізації питань забезпечення та захисту прав меншин сприяють процеси зростаючої поліетнічності сучасних держав, глобалізації, інтеграції та, на жаль, зростаючої інтенсифікації конфліктів на етнічному ґрунті. Нестача належної уваги до питань етнонаціональних та етнополітичних відносин, недосконалість національного законодавства у сфері етнополітики (включаючи закони і незаконодавчі документи, різного роду стратегії і плани розвитку меншин), недоліки функціонування етнополітичного менеджменту, загрожує зростанням в державі відцентрових тенденцій етнічного характеру, тому етнополітика держави повинна адаптуватися до викликів суспільства, реалій розвитку держави. Розвинені демократичні держави, у тому числі європейські країни різних регіонів, мають власні особливості формування та реалізації етнополітики залежно від етнічної структури населення, етнонаціональних відносин та державних інтересів. Так, наприклад, у Словацькій Республіці факт відсутності профільного закону про національні меншини не перешкоджає належному, ефективному функціонуванню етнополітики держави як на правовому, так і інституційному рівні, вирішенню проблемних питань, пов'язаних із забезпеченням прав та потреб меншин у суспільстві. Одна із актуальних тем словацької політики щодо національних меншин – питання інклюзії ромської громади, відповідне нормативно-правове, інституційне, фінансове забезпечення цього процесу.

Ключові слова: етнополітика, Словацька Республіка, національні меншини, етнічні громади, роми, стратегія.

Вступ. Питання міжетнічного діалогу та мирного співжиття різних етносів та меншин в сучасному суспільстві є як ніколи актуальними, зважаючи на постійні процеси глобалізації, інтеграції, міграції, а відповідно і ймовірної поліетнічності навіть у раніше моноетнічному середовищі. З огляду на ці факти, перед державами постають нові чи актуалізуються перманентні питання, зокрема і у сфері етнополітики. Необхідною є розробка та впровадження ефективних механізмів забезпечення основних прав та свобод представників меншин у державі, їх конструктивного діалогу з титульним етносом, відповідно соціальної та політичної інтеграції представників всіх спільнот. Сучасні демократичні держави світу характеризуються моделями етнополітики з домінуванням рис мультикультуралізму, а відповідно забезпеченням широких прав та можливостей для представників національних та етнічних меншин. Не виключенням є також Словацька Республіка, в якій частка представників національних меншин з часу становлення державної незалежності завжди більша десяти відсотків. Найчисельнішими традиційно були і залишаються угорці, роми, русини та чехи.

Роми, як одна з найчисельніших меншин держави, яка характеризується своїми особливостями життєдіяльності та низьким ступенем суспільної інтеграції становить об'єкт нашого дослідження.

Мета та завдання. Представники всіх етнічних спільнот у державі є повноправними представниками громадянського суспільства, а відповідно і процесу творення та реалізації публічної політики в державі за умов їх суспільної та політичної інтеграції. Вихід етнічної спільноти на політичну арену зумовлюється поряд з політичними інтересами, етнокультурною самотутністю, усвідомленням своєї особливості, належності до тієї чи іншої етнічної групи. При цьому, важливою є ефективна самоорганізація спільноти, взаємодія з владою як повноправної ланки громадянського суспільства на основі існуючих у державі нормативних та інституційних механізмів, що, однак, нерівномірно проявляється в середовищі ромської меншини, яка є до певної міри маргіналізованою в Словацькій Республіці. Відповідно основними завданнями дослідження є проаналізувати ефективність наявних механізмів інтеграції ромської спільноти, які функціонують у Словаччині, можливість впрова-

дження подібних інструментів в українських реаліях.

Методи дослідження. Серед використаних методів дослідження – аналіз статистичних даних, порівняльний метод, дискурс-аналізу. Доречним стало також використання системного та інституційного підходів для вивчення основ етнополітики Словацької Республіки, включаючи законодавчу базу та інституційне забезпечення.

Результати. Словацька Республіка відзначається ефективною системою етнополітики, побудованою з урахуванням потреб, проблем та особливостей участі національних меншин, які проживають у державі, функціональною профільною інституційною системою та ефективним нормативно-правовим забезпеченням, яке постійно актуалізується завдяки прийняттю незаконодавчих документів у сфері забезпечення та захисту прав меншин. У 2021 році в країні проходив черговий перепис населення, регламентований як міжнародними нормами, так і власними законами [20]. Два останні переписи характеризуються вагомими процедурними змінами. Так, у 2011 році громадяни Словаччини могли обирати між паперовим та електронним переписним листом, а в 2021 році – крім основної, також другу ідентичність [6]. Цілком імовірно, що однією з підстав зміни методології у 2021 році був фактор зростання кількості осіб, які не визначилися з національною приналежністю.

За результатами перепису 2011 року в Словаччині проживало 12,2 % представників національних меншин, тоді як частка словаків становила 80,6 % громадян [6; 19]. Найчисельнішими меншинами згідно перепису 2011 року були угорці, роми, русини. При цьому, структура населення держави стосовно національних меншин є відносно стабільною. Якщо проаналізувати попередні дані перепису населення Словаччини 2021 року, процентне співвідношення не має значного коливання, але є помітним, так частка словацької національності становить близько 83,82 %, а найчисельнішими меншинами і далі залишаються угорці і роми (7,75 % і 1,23 % відповідно, без врахування осіб, які обрали і другу національність) [16]. Однак, відповідно до зміненої методології проведення перепису можемо також проаналізувати відсоткове співвідношення другої національності. Тут на першому місці ромська меншина, яку як другу вказало майже 89 тисяч осіб (29,06 %) [11].

Подібні тенденції, у даному випадку орієнтуючись виключно на цифри, свідчать про наявність у державі домінуючих кількісно та діяльнісно декількох національних меншин, на які спрямовані не лише наукові дослідження, але і зусилля політиків та влади. Такими меншинами є насамперед угорці, роми та русини. Це підтверджують такі факти, як кількість функціонуючих шкіл різних рівнів, фінансова та організаційна підтримка про-

єктів національних меншин, де перші позиції належать угорцям, ромам, русинам, чехам відповідно [13]. Звичайно, що в даній ситуації чисельність не єдина причина, це також і інші соціальні та політичні обставини, як от особливості історії двосторонніх відносин між Словаччиною та Угорщиною, маргіналізоване становище ромів тощо.

Ромська меншина чисельно займає третю позицію у етнічній структурі населення країни, проекти саме відносно ромської громади є добре фінансованими не лише словацькою владою, але і Європейським Союзом, постійно розробляються профільні цільові програми та стратегії. Не дивлячись на це, у державі залишається ряд невирішених питань у сфері освіти, зайнятості, рівня життя ромів, які потребують постійної уваги з боку влади. При цьому, у Словаччині створені всі умови для того, щоб громадяни, зокрема представники меншин знали свої права, відповідно могли брати активну участь у суспільно-політичному житті. Для кращого ознайомлення нацменшин із законодавством держави за ініціативою Уповноваженого у справах національних меншин, була створена спеціальна консультативна мовна група, яка у співпраці з Міністерством юстиції, підготувало переклади основних пріоритетів влади у сфері розвитку національних меншин. Дана ініціатива носить нормативний характер, а переклади законодавства доступні також ромською мовою (13 перекладів законодавства) [12].

Не зважаючи на те, що у Словаччині поки відсутнім є єдиний закон, який регламентував би всі питання у сфері політики держави щодо національних меншин та етнічних груп, варто зазначити, що у державі функціональними є цілий ряд законів та законодавчих документів, які регламентують питання забезпечення прав національних меншин. Крім того, Словацька Республіка обрала стратегію моніторингу виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань щодо забезпечення прав національних меншин [3; 5; 14]. За результатами останніх моніторингових звітів, відповідальними міжнародними інституціями було наголошено на необхідності приділяти більше уваги питанням, що стосуються прав меншин. Особливий акцент було зроблено на всебічному вирішенні проблеми нетерпимості щодо ромів, зокрема в освіті. Йдеться про рекомендацію включення ромських дітей до інтегрованих класів. Важливою рекомендацією є активізація зусиль органів влади щодо ефективного захисту ромів від дискримінації шляхом підвищення рівня їх обізнаності про свої права з належним моніторингом з боку поліції всіх випадків дискримінації. Також було наголошено на необхідності пропагування толерантності у словацькому суспільстві в цілому [1, с. 4]. У матеріалах звітів підкреслено, що влада демонструє рішучість у покращенні становища ромів, шляхом систем-

них заходів у різних галузях. Зокрема було введено обов'язковий дошкільний рік для ромських дітей та запроваджено безкоштовне харчування у початкових класах, створено робочі місця для ромів, зокрема як медіаторів, помічників вчителів, доглядальників (caretakers), членів громадських патрулів тощо. Також було надано більше місць для ромських дітей у дитячих садках, більше дітей отримує середню освіту [3, с. 7].

Таким чином, не зважаючи на значні досягнення в питаннях інтеграції суспільства, одні з найпроблемніших питань у сфері етнополітики залишаються насамперед щодо ромської громади – це і прояви сегрегації, крайньої бідності, проживання в трущобах та інші. Багато дітей не залучено до підготовки до початкової школи, не вивчають словацьку мову, навчаюся у спеціальних класах чи закладах. Через пандемію Covid19 ситуація в ромських громадах, на жаль, погіршилася [7]. Проте і в умовах пандемії уряд намагався вживати заходи, які б покращували становище ромських громад, зокрема у сфері медицини, освіти тощо. Так, у період припинення навчання в школах через пандемію Covid19, Державний педагогічний інститут Словаччини започаткував заходи з підтримки дистанційного навчання для дітей з ромських сімей. Інститутом у співпраці з експертами було розроблено робочі зошити для навчання дітей маргіналізованих ромських громад, які дуже часто не мають доступу до Інтернету та технічних засобів, необхідних для участі в дистанційному процесі навчання [13, с. 96].

Проблеми ромської громади у країнах проживання, у тому числі й Словаччині, привертають увагу також владних інституцій Європейського Союзу, відповідно з європейських коштів виділяються значні фінансові інструменти на інтеграцію маргіналізованих ромських громад, зокрема для Словаччини ці кошти виділяються з 2007 року [10]. Крім того, у країнах Європейського Союзу, де проживає ромська спільнота періодично проводяться моніторинг становища меншини на основі збору репрезентативних і порівнянних даних щодо рівня та розподілу доходів, рівня бідності та соціальної ізоляції маргіналізованих спільнот ромів на основі методології EU SILC [8]. Словаччина також входить до переліку країн, де такі дослідження проводяться, а результати враховуються при розробці політики щодо меншини.

Функціональним елементом словацької етнополітики, у тому числі і окремо щодо ромської спільноти, є законодавчі документи, зокрема стратегії та плани дій з їх реалізації. Загалом Національна стратегія захисту та підтримки людських прав включає цілий ряд законодавчих документів з питань забезпечення прав національних меншин в державі, значна частина яких стосується саме ромської громади [2]. На сайті Офісу урядового

уповноваженого з питань ромських громад представлені такі документи у сфері забезпечення прав ромів, як Стратегія рівності, інклюзивності, участі ромів до 2030 року та План дій до Стратегії рівності, інклюзивності, участі ромів до 2030 року на 2022–2024 роки [17]. Крім того, цільові плани дій будуть розроблятися відповідно до Стратегії на 2027 і 2030 роки. Розробка та прийняття вказаних документів мають на меті зупинити сегрегацію ромських громад, сприяти їх соціальній інтеграції, недискримінації [15, с. 4]. Крім того, стратегії є відкритими для оновлення, зокрема на основі процесів оцінки та моніторингу їх виконання [4].

Важливим є не лише нормативно-правове, але й інституційне забезпечення сфери політики держави щодо національних меншин та етнічних груп. Тут ромська громада в Словаччині знову має переваги, позаяк, крім Комітету з питань національних меншин та етнічних груп – однієї з профільних інституцій етнополітики Словацької Республіки, де ромські організації, поряд з угорцями, мають найбільше представництво, ромська громада має свого уповноваженого. У складі Комітету представлені 13 національних меншин, найбільшу кількість представників мають угорська і ромська меншини (5 і 4 відповідно). Комітет з питань національних меншин та етнічних груп є одним із структурних підрозділів Ради Уряду Словацької Республіки з питань прав людини, національних меншин та гендерної рівності. Крім Комітету з питань національних меншин та етнічних груп, структурним підрозділом Ради є Комітет з питань попередження та подолання расизму, ксенофобії, антисемітизму та інших форм інтолерантності.

Беззаперечною є доречність та ефективність функціонування в Словаччині таких інституцій, як Урядовий уповноважений Словацької Республіки з питань національних меншин та Урядовий уповноважений з питань ромської громади, а також їх офіси. Зокрема, Уповноважений з питань ромської громади зосереджується на питаннях забезпечення та захисту прав виключно ромів. Відповідно до Статуту Урядового уповноваженого, уповноважений пропонує, координує та контролює діяльність, спрямовану на вирішення проблем ромської меншини в країні [17]. Офіс Уповноваженого функціонує ще з 2001 року, з того часу посаду займали дев'ять осіб. Зараз Уповноваженим є Ян Геро. Враховуючи фактор розселення представників ромської меншини, функціонують регіональні канцелярії офісу Уповноваженого в Банській Бистриці, Гуменному, Кежмарку, Кошицях, Михайловцях, Нітрі, Пряшеві, Рімавській Сobotі, Спішській Новій та Свиднику.

Висновки. Таким чином, Словацька Республіка, поряд з ефективним нормативним забезпеченням політики щодо національних меншин та етнічних груп, має розгалужену систему етнополітичного

менеджменту, який ефективно функціонує в рамках виконання власних статутних документів, словацького законодавства та незаконодавчих концептуальних документів, а також європейських зобов'язань держави у питаннях захисту та реалізації прав національних меншин. Наявність профільних урядових структур, як, наприклад, інститут Уповноваженого у справах ромської громади, є ефективним інструментом, за допомогою якого етнічні спільноти можуть артикулювати та захищати свої права та потреби, механізмом участі спільнот у розробці та реалізації державної етнополітики, каналом прямої комунікації з владою.

Позитивним прикладом в етнополітиці Словаччини є розробка та функціонування цільових програм розвитку тієї чи іншої меншини, тим більше, якщо представники спільноти є її ініціатором або партнерами розробки та реалізації. Галузеві національні стратегії та плани дій, як, наприклад, щодо ромської громади, є дієвим інструментом для координації дій між міністерствами та іншими суб'єктами при виконанні зобов'язань Словацької Республіки у сфері захисту прав і забезпечення відповідного статусу національн меншин. Розробка плану дій на певний проміжок часу дозволяє актуалізувати та тримати на контролі питання забезпечення прав меншин відповідно до вимог часу, вчасно реагувати на ту чи іншу проблему.

Така система покликана сприяти стабільності та злагодженості в етнонаціональній сфері, інтеграції та соціальній участі представників всіх спільнот в державі, у тому числі маргіналізованих, за умов їх хоча б мінімальної зацікавленості. Відповідні умови, зусиллями словацької влади із залученням, у тому числі, інструментів Європейського Союзу, створені для ромської національної меншини, хоча ряд проблемних питань залишаються невіршеними, зокрема щодо освіти, працевлаштування, рівня та умов життя ромів. Однак, наявні негативні тенденції не варто поширювати на всіх представників ромської громади, серед яких є представники влади, місцевого самоврядування, високоосвічені особи, які в окремих окресах держави становлять значну частку населення.

Проблематика національних меншин є актуальною та чуттєвою і в Україні. Крім того, ряд характерних етнополітичних проблем, які присутні в словацькому суспільстві, можемо спостерігати і у нашій державі. Тому позитивним може бути врахування досвіду країни-сусіда щодо реалізації політики з забезпечення та захисту прав національних меншин та етнічних спільнот, зокрема щодо таких інструментів та механізмів як розробка та прийняття незаконодавчих документів (стратегій, планів дій тощо) у даній сфері та функціонування розгалуженої мережі уповноважених інститутів (урядові уповноважені, їх регіональні офіси, комітети тощо).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Akčný plán ochrany práv osôb patriacich k národnostným menšinám a etnickým skupinám na roky 2021 – 2025. Bratislava 2021. 31 s. URL: https://www.narodnostnemensiny.gov.sk/share/svnm/spravy-a-koncepcne-materialy/ap_2021_-_2025.pdf (дата звернення: 25.05.2022).
2. Celoštátna stratégia ochrany a podpory ľudských práv v Slovenskej republike. **Splnomocnenec vlády SR pre národnostné menšiny. Správy a koncepcné materiály.** URL: <https://www.narodnostnemensiny.gov.sk/spravy-a-koncepcne-materialy/> (дата звернення: 20.05.2022).
3. ECRI report on the Slovak Republic. *Council of Europe, December 2020.* URL: <https://rm.coe.int/ecri-6th-report-on-the-slovak-republic/1680a0a088> (дата звернення: 12.04.2022).
4. Evaluation and Monitoring of the Strategy for Equality, Inclusion and Participation of Roma until 2030. Guidance document. October, 2022. *Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity.* URL: https://www.romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1135/evaluation_and_monitoring_of_the_strategy_for_equality_inclusion_and_participation_until_2030_-_guidance_document.pdf?csrt=10834585899144105594 (дата звернення: 20.02.2023).
5. Framework Convention for the Protection of National Minorities: News 2019. Slovak Republic: receipt of the 5th cycle state report. URL: https://www.coe.int/en/web/minorities/news-2019/-/asset_publisher/WSzOdQnzJ7kM/content/slovak-republic-receipt-of-the-5th-cycle-state-report?inheritRedirect=false&redirect=https%3A%2F%2Fwww.coe.int%2Fen%2Fweb%2Fminorities%2Fnews-2019%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_WSzOdQnzJ7kM%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-4%26p_p_col_count%3D1 (дата звернення: 25.05.2022).
6. História sčítania v SR (1918-2021). *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021.* URL: <https://www.scitanie.sk/o-scitani/historia-scitania-v-sr-1918-2021> (дата звернення: 20.09.2022).
7. Kadlecikova J. Situation in Roma communities – when will we move on? *Minority policy.* 2022/01. URL: <https://mensinovapolitika.eu/en/situation-in-roma-communities-when-will-we-move-on/> (дата звернення: 20.12.2022).
8. Markovič F., Plachá L. Príjmy a životné podmienky v marginalizovaných rómskych komunitách: Vybrané ukazovatele zo zisťovania EU SILC_MRK 2020. *Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity.* URL: https://www.romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1561/analyticka_sprava_eu_silc_mrk_2020_elektronicka_final.pdf?csrt=10834585899144105594 (дата звернення: 23.02.2023).
9. Obyvateľstvo SR podľa národnosti – sčítanie 2011, 2001, 1991. *Štatistický úrad Slovenskej republiky.* URL: https://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/1f62189f-cc70-454d-9eab-17bdf5e1dc4a/Tab_10_Obyvateľstvo_SR_podľa_narodnosti_scitanie_2011_2001_1991.pdf?MOD=AJPERES (дата звернення: 20.09.2022).

10. Omarjee: Je hanbou pre Slovensko i EÚ, že Rómovia žijú ako v stredoveku. TASR. *Pravda*. 14. 07. 2022. URL: <https://spravy.pravda.sk/domace/clanok/633718-omarjee-je-hanbou-pre-slovensko-i-eu-ze-romovia-ziju-ako-v-stredoveku/> (дата звернення: 22.02.2023).

11. Počet obyvateľov podľa ďalšej národnosti v SR k 1. 1. 2021. *Štatistický úrad SR. Sčítanie obyvateľov, domov a bytov*. URL: <https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-dalsej-narodnosti/SR/SK0/SR> (дата звернення: 20.04.2022).

12. Právne predpisy v jazykoch národnostných menšín. *Slow-lex. Právny a informačný portál*. URL: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy-v-jazyku-narodnostnych-mensin> (дата звернення: 15.04.2022).

13. Report on the Status and Rights of Persons Belonging to National Minorities 2019 – 2020. Bratislava, May 2021. 158 p. URL: https://www.narodnostnemensiny.gov.sk/share/svnm/spravy-a-koncepcne-materialy/sprava_o_postaveni_a_pravach_prislusnikov_narodnostnych_mensin_2019-2020_anglicky_final.pdf (дата звернення: 25.05.2022).

14. Správa o postavení a právach príslušníkov národnostných menšín za obdobie rokov 2017-2018. *Úrad splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny*. 167 s. URL: https://www.narodnostnemensiny.gov.sk/data/files/7527_sprava-o-postaveni-a-pravach-prislusnikov-narodnostnych-mensin-za-obdobie-rokov-2017-%E2%80%93-2018.pdf (дата звернення: 25.05.2022).

15. Stratégia pre rovnosť, inklúziu a participáciu Rómov do roku 2030. *Úrad splnomocnenca vlády*

SR pre rómske komunity. URL: https://www.romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1135/strategia_rovnosti-inkluzie_a_participacie_romov_do_roku_2030.pdf?csrt=10834585899144105594 (дата звернення: 26.02.2023).

16. Štruktúra obyvateľov podľa národnosti v SR k 1. 1. 2021. *Štatistický úrad SR. Sčítanie obyvateľov, domov a bytov*. URL: <https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-narodnosti/SR/SK0/SR> (дата звернення: 25.05.2022).

17. Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity. URL: <https://www.romovia.vlada.gov.sk/urad/?csrt=10834585899144105594> (дата звернення: 26.02.2023).

18. Vybrané ukazovatele zo zisťovania EU SILC_MRK 2020. *Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity*. URL: https://www.romovia.vlada.gov.sk/site/assets/files/1561/analyticka_sprava_eu_silc_mrk_2020_elektronicka_final.pdf?csrt=10834585899144105594 (дата звернення: 24.02.2023).

19. Základné informácie o sčítaní 2021. *Štatistický úrad SR. Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021*. URL: <https://www.scitanie.sk/o-scitanizakladne-informacie-o-scitanii-2021#i5> (дата звернення: 25.05.2022).

20. Zákon z 18. júna 2019 o sčítaní obyvateľov, domov a bytov v roku 2021 a o zmene a doplnení niektorých zákonov. *Zbierka zákonov Slovenskej Republiky. Ročník 2019*. URL: https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2019/223/vyhlasene_znenie.html (дата звернення: 25.05.2022).

Regulatory and legal mechanisms of social integration of the roma ethnic community in the Slovak Republic: experience for Ukraine

Kichera Nadiia Mykhailivna

Ph.D. in Political Science,
Associate Professor at the Department
of Political Science and Public
Administration
Uzhhorod National University
Narodna Square, 3, Uzhhorod, Ukraine
ORCID: 0000-0002-4998-7526

In the proposed article there was substantiated the thesis of the importance of social integration of all population groups, in particular national minorities, to ensure the stable functioning and development of the state. The issues of national and ethnic minorities are one of the most popular topics of modern scientific research with further development of practical recommendations in the field of development and implementation of tools and mechanisms for practical state policy towards minorities. The ongoing actualization of issues of ensuring and protecting the rights of minorities is facilitated by the processes of growing polyethnicity of modern states, globalization, integration and, unfortunately, intensification of conflicts on ethnic grounds. Inadequate attention to issues of ethno-national and ethno-political relations, imperfection of national legislation in the field of ethno-politics (including laws and non-legislative documents, various kinds of strategies and plans for the development of minorities), shortcomings in the functioning of ethno-political management threatens the growth of centrifugal tendencies of an ethnic nature in the state. The ethnopolitics of the state must adapt to the challenges of society, the realities of the development of the state, its interests, harmoniously taking into account both individual and collective interests. Developed democratic states, including European countries of various regions, have its own peculiarities of formation and implementation of ethnopolitics depending on the ethnic structure of the population, ethno-national relations and state interests. Thus, in the Slovak Republic, for example, the lack of a specialized law on national minorities does not prevent the proper, effective functioning of the state's ethnic policy at the legal and institutional levels, solving problematic issues related to ensuring the rights and needs of minorities in society. One of the topical issues of Slovak policy regarding national minorities is the issue of the inclusion of the Roma community, the appropriate legal, institutional, and financial support for this process.

Key words: ethnopolitics, the Slovak Republic, national minorities, ethnic communities, Roma, strategy.

НОТАТКИ

Наукове видання

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 1

Коректура • С. Корзун

Комп'ютерна верстка • Ю. Ковальчук

Формат 60×84/8. Гарнітура Arimo.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 17,82. Ум. друк. арк. 17,21.
Підписано до друку 24.02.2023. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.